

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γεώργιος Φίλιας, Δημήτριος Χοϊλούς, Κωνσταντίνος Πρέντος

Λειτουργική Ζωή της Εκκλησίας

Β' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

**ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ**

Γεώργιος Φίλιας, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ
Δημήτριος Χοϊλούς, Δρ Θεολογίας, Εκπαιδευτικός ΠΕ01
Κωνσταντίνος Πρέντος, Δρ Συστηματικής Θεολογίας, Εκπαιδευτικός ΠΕ70

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ**

Κωνσταντίνος Κορναράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ
(πρόεδρος)
Γεώργιος Ζήσιμος, Καθηγητής Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (μέλος)
Ελευθέριος Βεκρής, Σύμβουλος Α΄ του ΙΕΠ (μέλος)
Ευστράτιος Ψάλτου, Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ (μέλος)

**ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ-
ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ**

Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Το παρόν εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο «Αναβάθμιση της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης», MIS 5007907, η οποία εντάσσεται στο Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020» και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο).

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Ιωάννης Αντωνίου
Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Υλοποίησης Έργου
Ευστράτιος Ψάλτου
Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ

Εικόνα Εξωφύλλου: Διονύσης Μπουλούμπασης, Παντοκράτορας (τρούλος), αντισχειανή εκκλησία της Γεννήσεως της Θεοτόκου, Βαλτιμόρη, ΗΠΑ.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γεώργιος Φίλιας, Δημήτριος Χοϊλούς,
Κωνσταντίνος Πρέντος

*Λειτουργική Ζωή
της Εκκλησίας*

Β' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή στη Λειτουργική	7
2. Το Μυστήριο της Εκκλησίας (η Θεία Λειτουργία)	15
3. Η Λειτουργία του Λόγου (Α΄ μέρος της Θείας Λειτουργίας)	23
4. Η Θεία Ευχαριστία (Β΄ μέρος της Θείας Λειτουργίας)	31
5. Η νέα γέννηση (το Μυστήριο του Βαπτίσματος)	39
6. Σφραγίδα Πνεύματος Αγίου (το Μυστήριο του Χρίσματος)	48
7. Αγώνας για συμφιλίωση (το Μυστήριο της Μετανοίας)	55
8. Η μεταμόρφωση του πόνου (το Μυστήριο του Ευχελαίου)	63
9. «Δεν είναι καλό να είναι μόνος ο άνθρωπος» (Το Μυστήριο του Γάμου)	71
10. Το έργο της διακονίας (Το Μυστήριο της Ιεροσύνης)	79
11. Διαρκές καταφύγιο (Ο Παρακλητικός Κανόνας)	87
12. «Δεν πέθανε αλλά κοιμάται» (Η νεκρώσιμη ακολουθία)	95
13. Ο ημερήσιος κύκλος	103
14. Ο ετήσιος εορτολογικός κύκλος	111
15. «Χριστός γεννάται δοξάσατε»: Η ενανθρώπιση του Θεού	119
16. Το καλό στάδιο (Μεγάλη Τεσσαρακοστή)	127
17. Από το Θείο Πάθος στην Ανάσταση	135
18. «Αυγή μυστικής ημέρας» (Οι εορτές της Θεοτόκου)	142
19. Το υλικό κέντρο της Λατρείας (η αρχιτεκτονική του Ναού)	151

20. Ο ουρανός και η γη (η εικονογραφία του Ναού)	159
21. Αυτά που βλέπουν οι σωματικές αισθήσεις (ιερά άμφια και Σκεύη)	167
22. Ο Εκκλησιασμός	175
23. Τα πάντα να γίνονται με τάξη	183
24. Η γλώσσα της λατρείας	192
ΠΗΓΕΣ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ	199
ΓΛΩΣΣΑΡΙ	201

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Εισαγωγή στη Λειτουργική

α. Ο ορισμός και το περιεχόμενο της Λειτουργικής

Η εισαγωγική διδακτική Ενότητα του βιβλίου μας, αναφέρεται στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας. Αυτή τη λειτουργική ζωή μελετά το ομώνυμο μάθημα, η «Λειτουργική». Το μάθημα έχει ως περιεχόμενό του, όλα όσα γίνονται στους Ναούς μας, δηλαδή, τα Μυστήρια, τις Ακολουθίες και τις διάφορες προσευχές μας, που αποτελούν τη «Λατρεία του Θεού». Είναι, με άλλα λόγια, η δοξολογία μας σε Αυτόν κατά τις διαφορετικές ώρες της ημέρας και της νύχτας, οι ευχαριστίες μας για τα πλούσια αγαθά, υλικά και πνευματικά, που απλόχερα μας προσφέρει και

Ο Κύριος. Το κέντρο
της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας.

η παράκληση, με αφορμή τις διάφορες ανάγκες της ζωής μας, ώστε να τις ικανοποιεί, χαρίζοντάς μας διαρκώς τις ευλογίες και τις δωρεές Του. Όλα αυτά τα τελούμε όλοι μαζί, γι' αυτό και ονομάζουμε τη Λατρεία μας «συλλογική». Το μάθημα της «Λειτουργικής», λοιπόν, μάς διδάσκει τα σχετικά με τη συλλογική λειτουργική μας ζωή. Μάς διδάσκει, κατ' αρχάς την ιστορία των Μυστηρίων, των Ακολουθιών και των προσευχών της Εκκλησίας μας. Κι όταν αναφερόμαστε σε «ιστορία», εννοούμε το πώς γεννήθηκαν όλα όσα τελούμε στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας και το πώς έφθασαν μέχρι την εποχή μας, μέσα από τη διαδρομή των εικοσιένα αιώνων ζωής της Εκκλησίας. Εννοούμε, όμως, και το περιεχόμενό τους, δηλαδή αυτό που ονομάζουμε «θεολογία της λειτουργικής ζωής».

Έτσι, μέσα από τα μαθήματα της ιστορίας και της θεολογίας της Λατρείας μας, θα γνωρίσουμε καλύτερα τη λειτουργική μας ζωή και θα μπορέσουμε, μέσα από τη γνώση της, να βελτιώσουμε και τη συμμετοχή μας στη Λατρεία του Θεού.

β. Τα χαρακτηριστικά και το νόημα της χριστιανικής Λατρείας

Η Λατρεία που προσφέρουμε στον Θεό έχει ένα βασικό χαρακτηριστικό: είναι Λατρεία «πνευματική», δηλαδή λατρεύουμε τον Θεό (Τον δοξολογούμε και Του απευθύνουμε κάποια αιτήματα) μέσα από την καρδιά μας. Όπως γνωρίζουμε, η χριστιανική Εκκλησία γεννήθηκε μέσα σε εβραϊκό περιβάλλον, στο οποίο οι Εβραίοι λάτρευαν τον Θεό χρησιμοποιώντας (με αυστηρότητα) πολλούς κανόνες. Τους κανόνες αυτούς οι Εβραίοι τους «λάτρευαν», δηλαδή, θεωρούσαν ότι όταν τους εφαρμόζαν, τότε αυτόματα είχαν λατρεύσει πραγματικά τον Θεό (εβραϊκή τυπολατρία).

Εξομολόγηση στη Μαδαγασκάρη.

Ο Χριστός, όμως, δίδαξε ότι τον Θεό Τον λατρεύουμε με την καθαρότητα της καρδιάς μας, όταν δηλαδή η καρδιά και το πνεύμα μας είναι αγνά και απαλλαγμένα από κακίες και μικρότητες. Γι' αυτό, τονίζουμε ότι η λειτουργική μας ζωή, θα είναι λαμπρή και σωστή, όταν είμαστε καλύτεροι άνθρωποι. Διότι, ο Θεός δεν έχει ανάγκη, όταν Τον λατρεύουμε, από την τήρηση κανόνων ούτε από υλικές προσφορές, αλλά από την εσωτερική μας καθαρότητα. Μόνο

τότε, η Λατρεία Του αποκτά το πραγματικό νόημά της: όταν Τον δοξολογούμε και Τον παρακαλούμε για διάφορα αιτήματα, αναγνωρίζοντας ότι είναι ο Δημιουργός μας, εκείνος που θέλει να γίνουμε άγιοι, πλησιάζοντάς Τον όσο μπορούμε.

τότε, η Λατρεία Του αποκτά το πραγματικό νόημά της: όταν Τον δοξολογούμε και Τον παρακαλούμε για διάφορα αιτήματα, αναγνωρίζοντας ότι είναι ο Δημιουργός μας, εκείνος που θέλει να γίνουμε άγιοι, πλησιάζοντάς Τον όσο μπορούμε.

γ. Η ιστορική εξέλιξη της χριστιανικής Λατρείας

Όπως αναφέραμε λίγο πριν, η Λατρεία μας γεννήθηκε και εξελίχτηκε, για να φθάσει μέχρι την εποχή μας. Γι' αυτό, αναφερόμαστε στην «ιστορική εξέλιξη» της Λατρείας, δηλαδή στο πώς η Λατρεία (τα Μυστήρια, οι Ακολουθίες και οι προσευχές), εμφανίστηκαν για πρώτη φορά και πώς έλαβαν διάφορες μορφές -στο πέρασμα των αιώνων- μέχρι να αποκτήσουν την οριστική τους διαμόρφωση. Ενδιαφερόμαστε να μάθουμε για την ιστορική εξέλιξη της Λατρείας μας, όχι μόνο για να εμπλουτίσουμε τις γνώσεις μας, αλλά και για να μυηθούμε στο βαθύτερο νόημά της. Διότι, όταν γνωρίσουμε την εξέλιξη αυτή, μαθαίνουμε ταυτόχρονα τη σημασία της και μπορούμε να αξιοποιήσουμε τη γνώση αυτή για το σήμερα, δηλαδή για να είμαστε σωστότεροι Χριστιανοί, όταν συμμετέχουμε στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας μας.

Τοιχογραφία ρωμαϊκής κατακόμβης.

δ. Ο λειτουργικός χωροχρόνος και ο ανθρώπινος βίος

Παραπάνω τονίσαμε ότι οι Ακολουθίες και οι προσευχές της Εκκλησίας τελούνται σε ορισμένο χρόνο και, συνήθως, σε ορισμένο τόπο. Όταν, για παράδειγμα, λατρεύουμε τον Θεό κατά την Ακολουθία του Εσπερινού, αυτή η Ακολουθία γίνεται σε ορισμένη ώρα της ημέρας, το «εσπέρας», δηλαδή το απόγευμα, και, συνήθως, τελείται στον Ναό, αν και μπορεί να τελεστεί οπουδήποτε αλλού. Γι' αυτό, χρησιμοποιούμε τη φράση «λειτουργικός χωροχρόνος», εννοώντας δηλαδή τις δύο αυτές παραμέτρους (του χρόνου και του τόπου), κατά την τέλεση των Ακολουθιών στη λειτουργική μας ζωή.

Αυτός, όμως, ο λειτουργικός χωροχρόνος σχετίζεται άμεσα με τη ζωή του ανθρώπου (με τον ανθρώπινο βίο). Η Λατρεία της Εκκλησίας μας, δηλαδή, έρχεται να συναντήσει τις ανάγκες της ζωής μας και να ανταποκριθεί σε αυτές. Ο χώρος και ο χρόνος που τελείται η Λατρεία, ακολουθούν την ανθρώπινη ζωή και ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κατά τη διάρκεια της ημέρας, αλλά και σε έκτακτες περιστάσεις ή δοκιμασίες στις οποίες ο άνθρωπος θα βρεθεί. Η λειτουργική ζωή «αγκαλιάζει» την ανθρώπινη ζωή, την ακολουθεί στην πορεία της και διαμορφώνεται ανάλογα με αυτήν.

Από τις κατακόμβες στους ιερούς Ναούς.
Η Εκκλησία, κλήρος και λαός μαζί, δεν σταματά να δοξάζει
τον Θεό «εν παντί τόπω».

ε. Η Λατρεία ως έκφραση του Δόγματος της Εκκλησίας

Το Δόγμα της Εκκλησίας είναι η αλήθειά της, το περιεχόμενο της πίστης της. Η Εκκλησία αγωνίστηκε, κυρίως κατά τους οκτώ πρώτους αιώνες από την ίδρυσή της, για να υπερασπιστεί την αλήθειά της απέναντι στις προσβολές των αιρέσεων. Οι αιρέσεις αλλοίωσαν το Δόγμα της Εκκλησίας, διαδίδοντας τις κακοδοξίες τους και παραπλανώντας τους πιστούς. Για να αντιμετωπίσει τις αιρέσεις, η Εκκλησία συγκάλεσε Οικουμενικές και τοπικές Συνόδους, ενώ, όλοι οι Πατέρες της Εκκλησίας έγραψαν έργα εναντίον των αιρέσεων, καταδεικνύοντας την ουσία της ορθόδοξης πίστης.

Αμέσως μετά την αντιμετώπιση των αιρέσεων, οι Πατέρες της Εκκλησίας έγραψαν ευχές για τα Μυστήρια και τις Ακολουθίες της Λατρείας, στις οποίες ενσωμάτωσαν την ορθόδοξη διδασκαλία με τρόπο περιεκτικό, αλλά και σαφή. Έτσι, ισχύει η διαπίστωση ότι στη Λατρεία της Εκκλησίας καταχωρίζεται ολόκληρο το ορθόδοξο Δόγμα. Η λειτουργική ζωή της Εκκλησίας, επομένως, είναι η έκφραση του Δόγματος αυτού, η έκφραση, δηλαδή, της απόλυτης αλήθειας, με τη χάρη και τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος.

Η πρώτη Οικουμενική Σύνοδος στη Νίκαια της Βιθυνίας (325 μ.Χ.)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Λατρεία».

2η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε ένα πόστερ με θέμα τους ιστορικούς σταθμούς της εξέλιξης της Θείας Λατρείας και τις πηγές της Λειτουργικής.

3η Δραστηριότητα

Με βάση το παρακάτω κείμενο του π. Γ. Μεταλληνού, κατασκευάζω έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα τη Λειτουργική.

«Κατ' εξοχήν υπόθεση της Λειτουργικής είναι η "ιερά μυσταγωγία", το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, το απόλυτο κέντρο της εκκλησιαστικής υπάρξεως. Εκκινώντας δε από τη Θεία Ευχαριστία (Λειτουργία), ερευνά και κάθε τι, που αμέσως συναρτάται προς την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, όσα δηλαδή αφορούν στον τόπο και το χρόνο της λατρείας (ναοί, εορτές, βιβλία, αντικείμενα, σκεύη, άμφια), αλλά και γενικότερα τα μυστήρια και τις μυστηριοειδείς ιεροπραξίες του εκκλησιαστικού σώματος. Και αυτά μεν ως προς την ιστορική και περιγραφική-αναλυτική όψη της έρευνας. Η συστηματική πλευρά της ασχολείται με την εξέταση-διερεύνηση της ουσίας, του νοήματος και των ειδοποιών γνωρισμάτων της λατρείας, μέσω της φαινομενολογικής περιγραφής των στοιχείων της και μέσα από ειδικά επιλεγμένες προοπτικές προσεγγίσεώς της. Οι προοπτικές αυτές καθορίζουν τη συγκρότηση, ανάπτυξη και λειτουργία των διαφόρων κλάδων της Λειτουργικής επιστήμης».

Γ.Δ. Μεταλληνού, *Η θεολογική μαρτυρία της εκκλησιαστικής Λατρείας*, Αθήνα, Αρμός, 1995, σ. 33.

4η Δραστηριότητα

Χωριζόμαστε σε ομάδες και επιλέγουμε έναν από τους σύγχρονους εκπροσώπους της Λειτουργικής (Π. Τρεμπέλας, Ιω. Φουντούλης, Ευ. Θεοδώρου) και αναζητούμε πληροφορίες για τη ζωή, το έργο τους και πώς αυτό επηρέασε τη Λειτουργική στην εξέλιξή της.

Π. Τρεμπέλας

Ιω. Φουντούλης

Ευ. Θεοδώρου

5η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Ποιες πληροφορίες αντλούμε για τη Λειτουργική; Υπογραμμίζουμε τις σπουδαιότερες.

«Ο κλάδος της Λειτουργικής πρέπει να στηρίζεται στα δεδομένα της ιστορίας της Λατρείας. Πάντοτε, για να κατανοήσουμε την ουσία ή το νόημα και για να αποκρυσταλλώσουμε τη δεοντολογία ενός πνευματικού φαινομένου και μιας πνευματικής ενέργειας, πρέπει να γνωρίσουμε την ιστορία του φαινομένου και αυτής της ενέργειας. Γι' αυτό πρέπει να θεμελιώσουμε τη σχετική έρευνα πάνω στην ανίχνευση και περιγραφή του νοήματος των διαφόρων λειτουργικών μορφών, αντικειμένων, τύπων και πράξεων. Με βάση την ιστορία αυτών και τα δεδομένα της μακραίωνης λειτουργικής παραδόσεως, διαμορφώνουμε άποψη για την εξέλιξη της χριστιανικής Λατρείας, καθώς και για τους διαφόρους λειτουργικούς τύπους και τις οικογένειες. Είναι ίσως περιττό να σημειωθεί ότι η Λειτουργική, χωρίς να παραλείπει να εξετάζει τις ιεροτελεστικές πράξεις, (που οφείλονται στην υποκειμενική πρωτοβουλία ή και την αυθαιρεσία, καθώς και στην τοπική παράδοση· επομένως, που δεν έχουν καθολικό κύρος), ενδιαφέρεται προ πάντων για τις εκφάνσεις της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας, αυτές οι οποίες είχαν υιοθετηθεί από την καθολική συνείδηση της Εκκλησίας και έχουν αναγνωριστεί από την εκκλησιαστική αυθεντία. Βέβαια, η ορθόδοξη Λειτουργική μελετά κυρίως τις διάφορες μορφές και πτυχές της ορθόδοξης Λατρείας, αλλά έστω και παρεκβατικώς πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τα δεδομένα της ιστορίας της ετερόδοξης Λατρείας (π.χ. κοπτικής, ρωμαιοκαθολικής, παλαιοκαθολικής, αγγλικανικής προτεσταντικής), όχι μόνο γιατί στην εποχή μας έχει αναπτυχθεί ένα οικουμενικό ενδιαφέρον, αλλά και για διαπίστωση τόσο των τυχόν αλληλεπιδράσεων των επιμέρους λειτουργικών παραδόσεων, όσο και της υπεροχής της ορθόδοξου Λατρείας και της συμβολής της στη δημιουργία της σημερινής "λειτουργικής κινήσεως" στη Δύση».

Ε. Θεοδώρου, *Μαθήματα Λειτουργικής*, τεύχος Α, Αθήνα 1991, σσ. 48-49.

6η Δραστηριότητα

Αναζητούμε στο διαδίκτυο στοιχεία της εβραϊκής λατρείας, με τη βοήθεια του κειμένου «Η Γένεση της Χριστιανικής Λατρείας» στον ιστότοπο:

www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/ib_1_3.pdf

Σχετίζονται με την Ορθόδοξη Χριστιανική Λατρεία; Ποια κοινά στοιχεία και διαφορές εντοπίζουμε; Τα σημειώνουμε και συμπληρώνουμε τον πίνακα που ακολουθεί με αυτά.

Ομοιότητες και διαφορές Εβραϊκής και Χριστιανικής Λατρείας		
	ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ	ΕΒΡΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ
ΤΟΠΟΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ		
ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ ΑΡΓΙΑΣ		
ΠΑΣΧΑ-ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗ		
ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ		
ΒΙΒΛΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ		
ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ-ΕΚΦΟΡΑ ΠΡΟΣΕΥΧΩΝ		
ΟΙ ΩΡΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ		
ΤΟ «ΑΜΗΝ» ΚΑΙ ΤΟ «ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ»		
Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΔΕΙΠΝΟΣ		
Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ		
ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ		
ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ		
Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ		
ΟΙ ΥΜΝΟΙ ΣΤΟΝ ΘΕΟ		

7η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα που ακολουθούν. Ποια είναι η αξία της Λειτουργικής για τη Θεολογία, την Εκκλησία, αλλά και τον απλό πιστό;

«Η Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρείται η πιο “λειτουργική Εκκλησία” της χριστιανοσύνης. Πράγματι, η λειτουργική ζωή κατέχει κεντρικότερη θέση στην εν γένει εκκλησιαστική ζωή και αποτελεί εικόνα της εκκλησιολογικής, δογματικής, ιεραποστολικής και κοινωνικής αυτοσυνειδησίας της κάθε εκκλησιαστικής κοινότητας-ενορίας, καθώς και κάθε τοπικής Εκκλησίας. Γι’ αυτό και η μελέτη του λειτουργικού πλούτου και της λειτουργικής ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελεί ύψιστο καθήκον για τη Θεολογία. Η Λειτουργική Θεολογία, ως μία επιστημονική μέθοδος προσέγγισης και ερμηνείας της λειτουργικής παράδοσης θεωρείται σήμερα (σε διεθνές επίπεδο) ως η πιο αξιόλογη. Η Θεολογία και η Εκκλησία έχουν χρέος να ακούσουν τα μηνύματα της Λειτουργικής Θεολογίας και να τα προσλάβουν δημιουργικά. Η “Λατρεία εν πνεύματι και αληθεία”, καθώς και το κεντρικό γεγονός της Θείας Ευχαριστίας αποτελούν μία “μήτρα”, μέσα στην οποία θα κυοφορηθεί η ιστορική συνέχεια της Εκκλησίας και η αποστολή της στον σύγχρονο κόσμο».

Γ. Μπασιούδη, *Η δύναμη της Λατρείας (η συμβολή του π. Αλεξάνδρου Σμέμαν στη Λειτουργική Θεολογία)*, Αθήνα, Εν πλώ, 2008, σσ. 23-24 και 420.

«Η “καινότητα της ζωής” που μας παρέχεται δια του Αγίου Βαπτίσματος ευρίσκει την πλήρη έκφρασή της μέσα στη Λατρεία της Εκκλησίας και τη συμμετοχή μας σ’ αυτή. Η λειτουργική ζωή δεν είναι για τον βαπτισμένο μια ζωή απλώς παράλληλη με τη βιολογική του. Είναι (ή πρέπει να είναι) η κεντρική αρτηρία της χριστιανικής του υπάρξεως και, συγχρόνως, ο σύνδεσμός του με την αναμενόμενη αιωνιότητα. Μέσα από την εκκλησιαστική Λατρεία, εκείνος που έλαβε τη βαπτισματική δωρεά κατορθώνει να συνειδητοποιήσει το “προσωπικό” του μυστήριο, αυτό που τίθεται μετ’ επιτάσεως στην Προς Διόγνητον Επιστολή των αρχών του 2ου μ.Χ. αιώνα: ότι ο Χριστιανός είναι ταυτόχρονα «πολίτης του κόσμου τούτου» και «πολίτης του ουρανού». Κι είναι αλήθεια ότι, η συνειδητοποίηση αυτού του “μυστηρίου” αποτελεί τη μόνη πηγή πνευματικής ισορροπίας για τα μέλη της Εκκλησίας σε κάθε εποχή».

Γ. Φίλια, *Παράδοση και εξέλιξη στη Λατρεία της Εκκλησίας*, Αθήνα, Γρηγόρης, 2006, σ.7.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Το Μυστήριο της Εκκλησίας (η Θεία Λειτουργία)

α. Η Εκκλησία ως σώμα Χριστού

(i) Πεντηκοστή: η γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας

Η ίδρυση της Εκκλησίας ξεκινά με την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος στους Αποστόλους την ημέρα της Πεντηκοστής. Το Άγιο Πνεύμα που ίδρυσε και «συγκροτεί τον θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας» (Ιδιόμελο Εσπερινού Πεντηκοστής), είναι ο «Παράκλητος», το «Πνεύμα της αληθείας», που υποσχέθηκε ο Χριστός στους μαθητές Του: «ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένει μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» (Ιω. 14, 16-17).

Το Παράκλητον Πνεύμα.. «ὅλον συγκροτεῖ τον θεσμόν της Εκκλησίας»
(Τροπάριο του Εσπερινού της Πεντηκοστής).

Μέσα από τα παραπάνω, φανερώνεται ο ρόλος του Αγίου Πνεύματος κατά τη διαδικασία ίδρυσης της Εκκλησίας: παρέχει τον φωτισμό στους Αποστόλους (και μέσω των Αποστόλων στα υπόλοιπα μέλη της Εκκλησίας), ώστε να εγκαινιάσουν και να επιτελέσουν το έργο της Εκκλησίας, που είναι η σωτηρία όλων των ανθρώπων. Ο φωτισμός αυτός επιμερίζεται στα χαρίσματα που παρέχει το Άγιο Πνεύμα σε κάθε μέλος της Εκκλησίας. Με τα συγκεκριμένα χαρίσματα, τα μέλη της Εκκλησίας αγωνίζονται για την προσωπική τους σωτηρία, αλλά συμβάλλουν, επίσης, και στο γενικότερο έργο της.

(ii) Η Εκκλησία ως σώμα Χριστού (Α΄ Κορ. 12, 12).

Όπως γράφει ο Απόστολος Παύλος, «ο Χριστός είναι ένα σώμα και οι πιστοί αποτελούν τα μέλη αυτού του σώματος» (Α΄ Κορ. 12, 12). Η διαπίστωση αυτή, φανερώνει μια σημαντική αλήθεια: ότι τα μέλη της Εκκλησίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τον Χριστό και, επομένως, μεταξύ τους, αποτελώντας μια απόλυτη ενότητα, όπως αυτή των μελών ενός σώματος.

«Εγώ ειμί η άμπελος, υμείς τα κλήματα» (Ιω.15,5).

Η εικόνα του «σώματος» ή της αμπέλου είναι οι αντιπροσωπευτικότερες για να δηλωθεί η βαθύτερη έννοια της Εκκλησίας. Όταν ο Χριστός δίδασκε τους μαθητές Του, προτρέποντάς τους «να μείνουν ενωμένοι μαζί Του, όπως κι Αυτός θα έμενε ενωμένος μαζί τους», φάνερωνε με τα λόγια αυτά την αλήθεια για την Εκκλησία ως σώματός Του. Αυτή η απόλυτη ενότητα, που χαρακτηρίζει το εκκλησιαστικό σώμα, αποτελεί τη βάση για να αναπτυχθεί η λειτουργική ζωή της Εκκλησίας, δηλαδή, η τέλεση των Ακολουθιών και των Μυστηρίων, μέσα από τα οποία προσκαλούνται τα μέλη της Εκκλησίας στην πραγματοποίηση της απόλυτης ενότητας με τον Χριστό. Έτσι, μέσα από τη λειτουργική ζωή φανερώνεται και διαδηλώνεται η Εκκλησία ως σώμα Χριστού.

β. Ο σκοπός της Εκκλησίας

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο σκοπός της Εκκλησίας είναι ο αγιασμός και η σωτηρία όλων των ανθρώπων, όχι όμως, ως μιας απρόσωπης παγκόσμιας μάζας, αλλά κάθε πρόσωπου χωριστά, ως ξεχωριστής, μοναδικής και ιδιαίτερης εικόνας του Θεού. Γι' αυτό, τονίζεται ότι η Εκκλησία έχει οικουμενική αποστολή, δηλαδή απευθύνει το μήνυμα της σωτηρίας σε όλα τα έθνη. Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού, η Εκκλησία διδάσκει την αλήθεια του Ευαγγελίου

και αγωνίζεται να δώσει την «καλή μαρτυρία» (το καλό παράδειγμα), μέσα από την παρουσία των μελών της στην οικουμενική κοινότητα.

Η Εκκλησία αγκαλιάζει κάθε άνθρωπο ως εικόνα Θεού και επιζητεί τη σωτηρία του.

γ. Το νόημα της Θείας Ευχαριστίας για τα μέλη της Εκκλησίας

Η Θεία Ευχαριστία παραδόθηκε από τον ίδιο τον Χριστό κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου στους Αποστόλους και από αυτούς, κατόπιν, προς όλα τα μέλη της Εκκλησίας. Μέσα από την πράξη αυτή, οι πιστοί προσκαλούνται να «μεταλάβουν» το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου, καλούνται, δηλαδή, σε μία απόλυτη ενότητα μαζί Του. Είναι, επομένως, σαφές ότι με τη Θεία Ευχαριστία πραγματοποιείται η ενότητα των μελών της Εκκλησίας με τον Χριστό, καθώς και η ενότητα μεταξύ των Εκκλησιών που βρίσκονται σε διαφορετικούς τόπους. Αυτή η ενότητα είναι ο μοναδικός τρόπος για να υπάρξει η Εκκλησία ως σώμα Χριστού, καθόσον, όπως αναφέρει και ο Απόστολος Παύλος «οι πολλοί γινόμαστε ένα σώμα» στη Θεία Ευχαριστία. Η «Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων», ένα κείμενο των αρχών του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, αναφέρει ότι μέσα στη Θεία Ευχαριστία «συνάζεται» η Εκκλησία, που είναι διασκορπισμένη σε ολόκληρη την οικουμένη. Έτσι, μπορούμε να διακηρύξουμε μια μεγάλη αλήθεια:

Ο Κύριος προσφέρει το Σώμα και το Αίμα του, κατά τη Θεία Ευχαριστία.

ότι η Εκκλησία αποκτά το πραγματικό νόημά της, όταν τα μέλη της συμμετέχουν στη Θεία Ευχαριστία και μεταλαμβάνουν το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου.

Η Θεία Ευχαριστία αποτελεί το κέντρο της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας μας.

δ. Η Θεία Ευχαριστία ως κέντρο της Θείας Λατρείας

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η **Θεία Ευχαριστία** κατέχει την κεντρικότερη θέση στη ζωή της Εκκλησίας. Ήταν, επομένως, αυτονόητο ότι θα αποτελεί το κέντρο και της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας.

Για τον λόγο αυτό, μέσα στη Θεία Ευχαριστία ξεκίνησαν να αναπτύσσονται και να τελούνται όλα τα **Μυστήρια** της Εκκλησίας. Μέσα στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας τίποτα δεν είναι αποκομμένο από τη Θεία Ευχαριστία, αλλά όλα την αναδεικνύουν ως το κέντρο τους και εκεί αποκτούν το βαθύτερο νόημά τους. Η Θεία Ευχαριστία, ως το μοναδικό Μυστήριο της ενότητας των μελών της Εκκλησίας, προσδίδει σε όλα τα υπόλοιπα Μυστήρια τον χαρακτήρα αυτής της ενότητας. Διότι, τα Μυστήρια της Εκκλησίας δεν αποκτούν την «εκκλησιαστικότητα», δηλαδή, τη διαδήλωση της αλήθειας της Εκκλησίας ως σώματος του Χριστού, παρά μόνο, εφόσον οι πιστοί που μετέχουν σε αυτά καταστούν αληθινά μέλη του σώματος αυτού, μέσα από τη Θεία Μετάληψη.

Έτσι, αντιλαμβανόμαστε και τις αιτίες, για τις οποίες διαπιστώνουμε σήμερα ότι τα Μυστήρια της Εκκλησίας που έχουν αποκοπεί από τη Θεία Ευχαριστία και τελούνται πλέον σε ιδιαίτερη Ακολουθία, λαμβάνουν χαρακτήρα ατομικό και απομακρύνονται από την εκκλησιαστική συλλογικότητα, δηλαδή από την έννοια της Εκκλησίας ως σώματος, στο οποίο, όλα τα μέλη είναι αδιάσπαστα ενωμένα μεταξύ τους. Όταν τα Μυστήρια τελούνται αυτονομημένα από τη Θεία Ευχαριστία, τότε κυριαρχεί ένας ατομικός χαρακτήρας (πρόσκληση σε μία λειτουργική τελετή που πραγματοποιείται με κατάλογο προσκεκλημένων), και χάνεται στις συνειδήσεις των πιστών η εκκλησιαστικότητα του Μυστηρίου, δηλαδή, η απόλυτη ενότητα των μελών της Εκκλησίας.

«Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὡσπερ φερομένης βιοῆς, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμενοι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν· γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Εξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ἴδου πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν, Πάρθοι καὶ Μηδοὶ καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγάλα τοῦ Θεοῦ;» (Πρξ. 2, 1-11).

Ενδεικτικὲς Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεῶν με τὴ λέξη «Εκκλησία».

2η Δραστηριότητα

Επίλυση προβλήματος: Γιατί για τους Χριστιανούς «πηγαίνω στην Εκκλησία» σημαίνει κυρίως «πηγαίνω στη Θ. Λειτουργία»;

3η Δραστηριότητα

Artful thinking «Ακούγοντας 5x2». Ακούμε το τροπάριο «Πάντα χορηγεί το Πνεῦμα το Ἅγιον», στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-4645>. Γράφουμε πέντε λέξεις που μας ἔρχονται στο νου. Αφού ξανακούσουμε τον ὕμνο, γράφουμε ἄλλες πέντε λέξεις. Στη συνέχεια, δημιουργοῦμε ἓνα μικρὸ κείμενο χρησιμοποιώντας ὅλες τις λέξεις που γράψαμε.

4η Δραστηριότητα

Artful Thinking: «Βλέπω-Ισχυρίζομαι- Αναρωτιέμαι». Παρατηρήστε προσεκτικὰ τὴν εικόνα τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ Θεοφάνη (Ι.Μ. Σταυρονικήτα). Στη συνέχεια ἀπαντήστε στις ἐρωτήσεις: Τί βλέπετε; Τί σκέφτεστε γι' αὐτὸ που βλέπετε; Τί σας κάνει να ἀναρωτιέστε;

5η Δραστηριότητα

Artful Thinking: «Αρχή Μέση Τέλος». Παρατηρήστε προσεκτικά την εικόνα της Πεντηκοστής του Θεοφάνη (Ι.Μ. Σταυρονικήτα). Χωριστείτε σε μικρές ομάδες. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα, αφού επιλέξει μια από τις παρακάτω ερωτήσεις, επινοεί μια ιστορία, την οποία θα καταγράψει σε ένα σύντομο κείμενο.

Αν η εικόνα είναι η αρχή της ιστορίας τι μπορεί να ακολουθήσει;

Αν η εικόνα είναι το μέσον της ιστορίας τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως;

Τι θα μπορούσε να συμβεί στη συνέχεια;

Αν η εικόνα είναι το τέλος της ιστορίας ποια θα μπορούσε να είναι αυτή η ιστορία;

Θεοφάνης, Η Πεντηκοστή. Ι.Μ. Σταυρονικήτα, Άγ. Όρος.

6η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα που ακολουθούν. Πώς ο Παύλος χρησιμοποιεί τον όρο «Εκκλησία»; Ποια είναι η διαφορά του όρου αυτού, από τους όρους «σύναξη» ή «συνέλευση»; Ποια είναι η διαφορά της συμμετοχής μας σε μια συνέλευση, από τη «μετοχή» μας στο σώμα της Εκκλησίας;

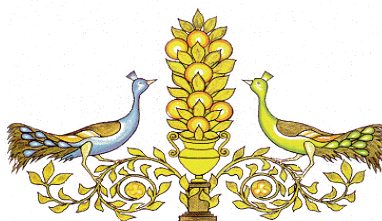
«Η ταύτιση της Εκκλησίας με την ευχαριστιακή σύναξη μαρτυρείται με την προσεκτική ανάλυση του περιεχομένου της Α΄ προς Κορινθίους Επιστολής και ιδιαίτερα του 11^{ου} κεφαλαίου της. Σε αυτό το κεφάλαιο δίνονται από τον Απόστολο Παύλο πρακτικές οδηγίες προς τους Κορινθίους που έχουν σχέση με τις συνάξεις τους για τη λατρεία. Μια προσεκτική εξέταση της ορολογίας που χρησιμοποιείται από τον Παύλο στο σημείο αυτό οδηγεί στις εξής παρατηρήσεις: σε όλο το κεφάλαιο, ο Παύλος μιλάει για τη σύναξη προς τέλεση της Θείας Ευχαριστίας στην Κόρινθο. Εντούτοις, τη σύναξη αυτή την περιγράφει ως “Εκκλησία”: “Συνερχομένων υμών εν εκκλησία, ακούω σχίσματα εν υμίν υπάρχειν” (στ.18). Διαβάζοντας οι Χριστιανοί της Κορίνθου τη φράση αυτή του Παύλου θα ήταν αναμενόμενο να διερωτηθούν: «Τί ακριβώς εννοεί, όταν λέει ότι συνερχόμαστε εν εκκλησία; Δεν είμαστε εκκλησία σε οποιαδήποτε συνέλευσή μας ή και όσες φορές δεν συνερχόμαστε επί το αυτό;». Το ερώτημα αυτό, το οποίο φαίνεται τόσο φυσικό για εμάς, τους Χριστιανούς του 20^{ου} αιώνα, δεν απασχολούσε τους Χριστιανούς των χρόνων του Αποστόλου Παύλου. Πράγματι, από το χωρίο αυτό εξάγεται αβίαστα ότι ο όρος “Εκκλησία” δεν χρησιμοποιείτο θεωρητικά, αλλά για να περιγράψει μια συγκεκριμένη συνέλευση. Και μάλιστα όχι μια οποιασδήποτε συνέλευση, αλλά εκείνη την οποία είχε υπόψιν ο Παύλος, δηλαδή τη σύναξη για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας». Ι. Ζηζιούλα, «Η ενότητα της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω Επισκόπῳ κατά τους τρεις πρώτους αιώνες», Αθήνα, Γρηγόρης (κεφ. Α: Η Θεία Ευχαριστία και η Εκκλησία του Θεού).

«Η αρχική έννοια του όρου “Εκκλησία” είναι η έννοια της ευχαριστιακής σύναξης, η οποία και οδήγησε στη διαμόρφωση του όρου “Σώμα Χριστού”. Μέλη του σώματος είναι εκείνοι που συμμετέχουν στην ευχαριστιακή σύναξη. Η έννοια της “συμμετοχής” εμπρικλείει εξαιρετική βαρύτητα και αποκαλύπτει τα αυθεντικά εκκλησιολογικά κριτήρια: ο πιστός που συμμετέχει γίνεται ένα σώμα με τον Χριστό (συσσωμάτωση) μέσα από τη Μετάνοια και τη Θεία Κοινωνία. Τα κριτήρια αυτά διαφοροποιούν την έννοια της Εκκλησίας από την έννοια του απλού αθροίσματος πολλών ατόμων. Η σύσταση της Εκκλησίας μέσα στη Θεία Ευχαριστία ακολουθεί μία πορεία μυστηριακή, στο γεγονός δε αυτό οφείλεται η έννοια του Μυστηρίου της Εκκλησίας». Γ. Φίλια, «Η εκκλησιολογική θεώρηση της Θείας Ευχαριστίας», στο περιοδικό Σύναξη 61, 1997, σ. 47.

7η Δραστηριότητα

Χωριζόμαστε σε ομάδες και συμπληρώνουμε τον παρακάτω πίνακα με τη βοήθεια της εικόνας της Πεντηκοστής του Θεοφάνη. Διαμορφώνουμε κατάλληλα την τάξη μας και υποδυόμαστε τους Αποστόλους την ώρα εκείνη. Εκφράζουμε τις προσωπικές σκέψεις και τους προβληματισμούς μας, απέναντι στο θαυμαστό γεγονός της Πεντηκοστής.

ΠΟΙΟ είναι το γεγονός;	
ΠΟΙΟΙ συμμετείχαν;	
ΠΟΥ συνέβη;	
ΠΟΤΕ συνέβη;	
ΓΙΑΤΙ συνέβη;	
ΠΟΣΟ συχνά συνέβαιναν αντίστοιχα γεγονότα;	
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ του γεγονότος στη ζωή όσων το έζησαν, αλλά και στον μετέπειτα κόσμο.	

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Η Λειτουργία του Λόγου

(Α' μέρος της Θείας Λειτουργίας)

α. Εισαγωγικά

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη Ενότητα, ο Χριστός παρέδωσε (ίδρυσε) το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου. Τα κείμενα της Καινής Διαθήκης μάς αναφέρουν ότι, κατά τον Μυστικό Δείπνο, ο Κύριος έλαβε και ευλόγησε τον άρτο και τον οίνο, ακολούθως δε, έδωσε στους μαθητές Του να μεταλάβουν, διακηρύσσοντας ότι αυτός ο αγιασμένος άρτος «ήταν το Σώμα Του» και αυτός ο αγιασμένος οίνος «ήταν το Αίμα Του». Έκτοτε (και μέχρι σήμερα), η Εκκλησία τελεί την ίδια πράξη, ακολουθώντας την εντολή του Κυρίου στον Μυστικό Δείπνο: να επιτελείτε την πράξη αυτή για να με θυμάστε. «Τούτο ποιείτε εις την εμήν ανάμνησιν».

Λεονάρντο ντα Βίντσι, Ο Μυστικός Δείπνος (περίπου 1495), Μουσείο Σάντα Μαρία ντέλλε Γκράτσιε.

Η πράξη που συνέστησε ο Κύριος στον Μυστικό Δείπνο διατήρησε τον αρχικό πυρήνα της (την ευλογία και τον καθαγιασμό του άρτου και του οίνου σε Σώμα και Αίμα Χριστού), αλλά στην πράξη αυτή προστέθηκαν, στο διάβα των αιώνων, και άλλα στοιχεία. Έτσι, έλαβε την τελική της μορφή η Θεία Λειτουργία, την οποία θα προσεγγίσουμε αναλυτικά σε δύο αντίστοιχες (με τα δύο τμήματά της) ενότητες: τη Λειτουργία του Λόγου και τη Θεία Ευχαριστία.

β. Η ακολουθία της Προσκομιδής

Για να τελεστεί η Θεία Λειτουργία, πρέπει οι πιστοί να προσφέρουν τον άρτο και τον οίνο, τα οποία θα αγιαστούν και θα γίνουν Σώμα και Αίμα του Χριστού. Αυτή η προσφορά των «δώρων» (του άρτου και του οίνου) για την επιτέλεση της Θείας Λειτουργίας γινόταν, κατά τους οκτώ πρώτους αιώνες της χριστιανικής Εκκλησίας, με τρόπο απλό: οι πιστοί προσέφεραν τα δώρα στον διάκονο, στην είσοδο του Ναού, και εκείνος τα μετέφερε στον Επίσκοπο που στεκόταν μπροστά από την Ωραία Πύλη (την κεντρική είσοδο του ιερού Βήματος). Ο Επίσκοπος παραλάμβανε τα δώρα και «μνημόνευε» αυτούς που τα πρόσφεραν, λέγοντας: «Όλους εσάς να θυμηθεί ο Κύριος στη Βασιλεία Του». Ακολουθώντας, τα τοποθετούσε επάνω στην Αγία Τράπεζα, ώστε να αρχίσει η Λειτουργία και να πραγματοποιηθεί ο καθαγιασμός τους σε Σώμα και Αίμα Χριστού.

Με τον τρόπο αυτό, γινόταν η προσφορά των δώρων κατά τους οκτώ πρώτους αιώνες. Στα τέλη του 8^{ου}μ.Χ. αιώνα, η Εκκλησία δημιούργησε μια ειδική ακολουθία για την προσφορά και την προετοιμασία των δώρων: οι πιστοί τα μεταφέρουν οι ίδιοι μπροστά στο ιερό Βήμα (στη βορεινή πύλη του), ο δε ιερέας τα παραλαμβάνει και τελεί την προετοιμασία τους για τη Θεία Λειτουργία, διαβάζοντας ευχές και κάνοντας τελετουργικές πράξεις. Όλη αυτή η διαδικασία ονομάστηκε «Προσκομιδή» και έτσι δημιουργήθηκε η σχετική Ακολουθία. Τα δώρα, πλέον, δεν είναι το απλό ψωμί και το κρασί (που προσέφεραν οι πιστοί για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας), αλλά ονομάζονται «Τίμια δώρα», διότι έχουν προετοιμαστεί μέσα από την Ακολουθία της Προσκομιδής για τη Θεία Λειτουργία.

Τέλεση της ιερής Προσκομιδής στην Πρόθεση.

γ. Η Λειτουργία του Λόγου

ι. Έναρξη- «Ευλογημένη η Βασιλεία»

Το πρώτο τμήμα της Θείας Λειτουργίας ονομάζεται «Λειτουργία του Λόγου» και εσφαλμένα «Λειτουργία των κατηχουμένων». Η έναρξη του πρώτου αυτού τμήματος γίνεται με μία εισαγωγική ευλογία του Τριαδικού Θεού: «Ευλογημένη η Βασιλεία του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, νυν και αεί και εις τους αιώνες των αιώνων. Αμήν». Η ευλογία αυτή μάς θυμίζει τη μεγάλη αλήθεια, ότι μέσα στη Θεία Λειτουργία ζούμε την αιωνιότητα, γι' αυτό και

Η έναρξη της Λειτουργίας του Λόγου. Ο ιερέας, κατά την εκφώνηση «Ευλογημένη η Βασιλεία...», σχηματίζει με το ιερό Ευαγγέλιο το σημείο του σταυρού πάνω από την επιφάνεια της Αγ. Τράπεζας.

«καλωσορίζουμε» τη Βασιλεία του Θεού («ευλογημένη η Βασιλεία»), δηλώνοντας, ότι εισερχόμαστε ήδη σε μια πραγματικότητα άμεσης και βαθιάς σχέσης με τον Θεό.

ii. Τα ειρηνικά

Μετά την εισαγωγική ευλογία, η εκκλησιαστική παράδοση καθόρισε να απευθύνουμε στον Θεό μικρά (σε διατύπωση) αιτήματα, να Του ζητάμε, δηλαδή, ορισμένες δωρεές, με πρώτη τη δωρεά της «άνωθεν ειρήνης», της «ειρήνης του Θεού» στις καρδιές μας. Για τον λόγο αυτό, τα αιτήματα ονομάστηκαν «ειρηνικά». Έτσι, παρακαλούμε τον Θεό για την ειρήνη όλου του κόσμου, για την ορθή πορεία και την ενότητα των χριστιανικών Εκκλησιών, για τον Ναό (στον οποίο τελείται η Θεία Λειτουργία), και για όλους όσοι βρίσκονται σ' αυτόν, για όλους τους ευσεβείς Χριστιανούς, για τον Αρχιεπίσκοπο και τους κληρικούς της τοπικής Εκκλησίας, για το έθνος και τους άρχοντές του, για την πόλη στην οποία τελείται η Θεία Λειτουργία, για την καρποφορία της γης, για τις διάφορες ανάγκες του ανθρώπου και για τη συνολική προστασία του από τον Θεό.

iii. Τα αντίφωνα και τα τυπικά.

Η λέξη «αντίφωνο» είναι ένας τεχνικός όρος και σημαίνει τον τρόπο ψαλμωδίας μεταξύ δύο χορών, που ο καθένας έψαλλε από έναν στίχο κάποιου ψαλμού (αντιφωνική ψαλμωδία). Στο τέλος κάθε στίχου έψαλλαν μία σταθερή φράση, που λεγόταν «εφύμνιο». Έτσι γεννήθηκαν τα αντίφωνα στη Θεία Λειτουργία, που είναι τρία· στο πέρασμα, όμως, των αιώνων οι στίχοι των ψαλμών περιορίστηκαν σε τρεις ή τέσσερεις και παρέμεινε η ψαλμωδία του εφυμνίου («Ταίς πρεσβείαις της Θεοτόκου...» / «Σώσον ημάς Υιέ Θεού...»).

Αριστερός χορός ιεροψαλτών.

Στα μοναστήρια, η λειτουργική παράδοση προβλέπει, αντί για την ψαλμωδία των αντιφώνων, να ψάλλονται τα λεγόμενα «τυπικά». Ονομάστηκαν έτσι, διότι αποτελούσαν «τύπο» (υποκατάσταση) της Θείας Λειτουργίας, όταν αυτή δεν προβλεπόταν να τελεστεί σε ορισμένες ημέρες,

iv. Η μικρή Είσοδος

Κατά τους πρώτους αιώνες, οι ιερείς, ντυμένοι με τα άμφιά τους, ξεκινούσαν από το αίθριο του Ναού και εισέρχονταν στον κυρίως Ναό για να αρχίσει η Θεία Λειτουργία. Κι επειδή επρόκειτο να διαβαστεί το ευαγγελικό ανάγνωσμα, μετέφεραν το Ευαγγέλιο από το σκευοφυλάκιο (ένα δωμάτιο έξω από το Ναό) και το τοποθετούσαν στον άμβωνα απ' όπου θα γινόταν η ανάγνωση.

Η μικρή Είσοδος, στην οποία «εισοδεύεται», όπως λέμε, το ιερό Ευαγγέλιο.

Αργότερα προστέθηκαν διάφορα άλλα τμήματα στην αρχή της Θείας Λειτουργίας και έτσι, σήμερα, η Λειτουργία δεν αρχίζει με την είσοδο των ιερέων στο ιερό Βήμα. Παρέμεινε, όμως, η λεγόμενη μικρή Είσοδος για να μάς θυμίζει αυτή την παλαιότερη λαμπρή είσοδο των ιερέων στο Ναό. Μάλιστα, όταν σήμερα λειτουργεί Επίσκοπος, εισέρχεται στο άγιο Βήμα ακριβώς μετά τη μικρή Είσοδο.

v. Ο τρισάγιος ύμνος

Ο τρισάγιος ύμνος είναι ο τριαδικός ύμνος «Άγιος ο Θεός, άγιος ισχυρός, άγιος αθάνατος» και ονομάζεται έτσι διότι περιέχει τρεις φορές τη λέξη «άγιος». Οι ρίζες του ύμνου είναι βιβλικές, διότι στην Αγία Γραφή αυτός είναι ο ύμνος των Αγγέλων. Παλαιότερα, οι Χριστιανοί έψαλλαν τον 79° Ψαλμό από την Παλαιά Διαθήκη και έψαλλαν τον τρισάγιο ύμνο ως εφύμνιο

του Ψαλμού (δηλαδή, μετά από κάθε στίχο του). Με τον ύμνο αυτό, δοξολογούμε τον Θεό με αγγελικό τρόπο· και Τον δοξολογούμε στο συγκεκριμένο σημείο της Θείας Λειτουργίας, πριν, δηλαδή, αρχίσει το κεντρικό τμήμα της.

vi. Τα αναγνώσματα

Είναι αποστολικές και ευαγγελικές περικοπές, κείμενα δηλαδή από την Καινή Διαθήκη (Πράξεις των Αποστόλων, Επιστολές του αποστόλου Παύλου, Καθολικές επιστολές και Ευαγγέλια), που διαβάζονται σε κάθε Θεία Λειτουργία. Στα πρώτα χρόνια της χριστιανικής Εκκλησίας διαβαζόταν ανάγνωσμα και από την Παλαιά Διαθήκη, η ανάγνωση του οποίου καταργήθηκε μετά τον 4^ο αιώνα. Από το βαθύ, πλούσιο και περιεκτικό περιεχόμενο των αναγνωσμάτων, οι πιστοί έχουν την ευκαιρία να διδαχθούν βασικές δογματικές αλήθειες και τα σημαντικότερα σημεία της χριστιανικής πίστης.

Ανάγνωση του ιερού Ευαγγελίου από τον άμβωνα.

vii. Το αλληλουάριο

Η λέξη «αλληλουία» είναι εβραϊκή και σημαίνει τη δοξολογία του Θεού. Το αλληλουάριο είναι η ψαλμωδία του «Αλληλουία» και αποτελεί δοξολογία προς τον Θεό και προετοιμασία, λίγο πριν την ανάγνωση του ιερού Ευαγγελικού αναγνώσματος. Έτσι, με τη δοξολογία αυτή, τιμούμε τον Θεό, περιμένοντας να ακούσουμε τη διδασκαλία Του.

viii. Το κήρυγμα

Το κήρυγμα είναι ένα από τα σημαντικότερα τμήματα της Θείας Λειτουργίας και θεωρείται τόσο ιερό, ώστε ολόκληρο το πρώτο τμήμα της Θείας Λειτουργίας (που διαπραγματευόμαστε σ' αυτή τη διδακτική ενότητα), να λαμβάνει την ονομασία του από το κήρυγμα: «Λειτουργία του Λόγου». Με το κήρυγμα, η Εκκλησία δίδασκε όλους τους παριστάμενους στον Ναό· κι αυτοί ήταν είτε οι βαπτισμένοι πιστοί είτε αυτοί που ετοιμάζονταν για το Βάπτισμα και ονομάζονταν «κατηχούμενοι». Ειδικά για τους κατηχούμενους, το κήρυγμα θεωρείτο βασικό τμήμα της προετοιμασίας τους πριν βαπτιστούν. Έτσι, το πρώτο αυτό τμήμα της Θείας Λειτουργίας ονομάζεται «Η Λειτουργία του Λόγου» και εσφαλμένα Λειτουργία των κατηχουμένων, αποτελώντας τη διδακτική προετοιμασία τους (μαζί με το κήρυγμα), για το επερχόμενο Βάπτισμά τους.

Ο Μακαριότατος Πατριάρχης Ιεροσολύμων κ.κ. Θεόφιλος κηρύττει στην Ιερά Μονή αγίου Συμεών του Θεοδόχου.

ix. Η μεγάλη εκτενής

Έτσι ονομάζεται το τμήμα των προσευχών και των αιτημάτων εκείνο, που απευθύνουμε στον Θεό μετά το κήρυγμα. Ονομάστηκε «εκτενής» διότι προσευχόμαστε με θερμότητα και περισσότερα λόγια (εκτενέστερα), προς τον Θεό. Η μεγάλη εκτενής ικεσία διακρίνεται για το οικουμενικό της πνεύμα και περιεχόμενο, δηλαδή για το ενδιαφέρον των αιτημάτων μας σχετικά με όλους, παρόντες και απόντες, ζωντανούς και νεκρούς.

x. Τα κατηχούμενα

Στο σημείο αυτό της Θείας Λειτουργίας, οι παρόντες βαπτισμένοι πιστοί προσεύχονταν για τους κατηχούμενους. Αυτή η προσευχή αποτελούσε πράξη αγάπης για τους κατηχούμενους, οι οποίοι και αποχωρούσαν από τον Ναό, μετά από τις συγκεκριμένες δεήσεις.

xi. Οι ευχές των πιστών

Μετά την αποχώρηση των κατηχουμένων, στον Ναό παρέμεναν για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας μόνον οι πιστοί, αυτοί δηλαδή που είχαν το πνευματικό δικαίωμα συμμετοχής στη Θεία Λειτουργία (το δικαίωμα να μεταλάβουν). Οι ευχές των πιστών είναι δύο και αποτελούν ευχές προετοιμασίας για τη συμμετοχή τους στο κεντρικό τμήμα της Θείας Λειτουργίας. Αποτελούν, όμως, και ευχές προετοιμασίας του ιερέα που τελεί τη Θεία Λειτουργία, ώστε να ιερουργήσει επάξια το Μυστήριο. Μέσα από τις ευχές αυτές κηρύσσεται έντονα η εκκλησιαστική ενότητα κλήρου και λαού.

δ. Ο συμβολισμός της Λειτουργίας του Λόγου

Το πρώτο τμήμα της Θείας Λειτουργίας που ονομάζεται «Η Λειτουργία του Λόγου» και εσφαλμένα Λειτουργία των κατηχουμένων, έχει βαθύτερο νόημα και, συγχρόνως, έναν σημαντικό συμβολισμό: τονίζει την αλήθεια ότι η Εκκλησία οικοδομήθηκε πάνω στον Λόγο του Θεού και ότι προσκαλεί τους ανθρώπους να γίνουν μέλη της (με το Βάπτισμα), αφού, όμως, πρώτα, διδάχτούν και αποδεχτούν τις αλήθειες της πίστης. Το πρώτο, δηλαδή, τμήμα της Θείας Λειτουργίας τονίζει την ελευθερία και την ευθύνη που πρέπει να χαρακτηρίζει την ανθρώπινη απόφαση για μια ζωή σύμφωνα με τις εντολές του Θεού.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Δημιουργούμε μια «παγωμένη εικόνα» από μια σημαντική στιγμή της Θείας Λειτουργίας. Βρίσκουμε και ακούμε τους αντίστοιχους ύμνους και ψαλμούς της στιγμής που επιλέξαμε.

2η Δραστηριότητα

Συλλογικός ρόλος: «Προετοιμάζοντας την Προσκομιδή». Δύο μαθητές υποδύονται τον ιερέα και τον διάκονο ή έναν βοηθό (παπαδάκι, νεωκόρο). Μαζί προετοιμάζουν την Προσκομιδή με τα ιερά Σκεύη που χρησιμοποιούνται, τις σχετικές ευχές, τα δώρα (άρτος και οίνος), τα ονόματα ζώντων και τεθνεώτων που έχουν δώσει οι πιστοί για να μνημονεύσει «υπέρ υγείας» και «υπέρ αναπαύσεως» ο ιερέας στην αγία Πρόθεση κ.λπ.

3η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη για την Λειτουργία του Λόγου με τις βασικές λέξεις – έννοιες: Εκκλησία, Θεία Λειτουργία, κατηχούμενοι κ.λπ. Θα μας βοηθήσουν οι τίτλοι i. Έναρξη, ii. Τα ειρηνικά, κ.λπ. της Ενότητας.

4η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε έναν ιερό Ναό και συμμετέχουμε ενεργά ως βοηθοί του ιερέα στην τέλεση της Θείας Λειτουργίας των κατηχουμένων, με την προετοιμασία των απαραίτητων στοιχείων για την τέλεση της Προσκομιδής.

5η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα που ακολουθούν. Τι παρακαλούμε τον Κύριο σε κάθε περίπτωση; Σε ποιο είδος προσευχής ανήκουν οι ευχές; (Δοξολογία, Ευχαριστία, Παράκληση).

«Λάμπε μέσα στις καρδιές μας φιλόνηρωπε Δέσποτα Χριστέ το καθαρό φως της θεογνωσίας σου κι άνοιξε τα μάτια του λογισμού μας, για να κατανοήσουμε τα ευαγγελικά σου λόγια. Βάλε μέσα μας το φόβο των αγίων εντολών σου, για να

καταπατήσουμε όλες τις σαρκικές επιθυμίες, να ζήσουμε ζωή πνευματική και να φρονούμε και να κάνουμε όσα αρέσουν σε εσένα. Γιατί εσύ είσαι ο φωτισμός των ψυχών και των σωμάτων μας, Χριστέ ο Θεός, και εσένα δοξολογούμε μαζί με τον άναρχο Πατέρα σου και το πανάγιο και αγαθό και ζωοποιό σου Πνεύμα, τώρα και πάντα και στους ατελεύτητους αιώνες, Αμήν». Ευχή του ιερέα πριν την ανάγνωση του Ευαγγελίου, κατά τη Θεία Λειτουργία.

«Δέσποτα Κύριε και Θεέ μας, εσύ που έβαλες στους ουρανοίς τάγματα και στρατιές αγγέλων και αρχαγγέλων για να υπηρετούν τη δόξα Σου, κάμε και τώρα με την είσοδό μας άγιοι Άγγελοι να έλθουν, για να λειτουργούν μαζί μας και να δοξάζουν την καλοσύνη Σου. Γιατί σε σένα πρέπει κάθε δόξα, τιμή και προσκύνηση, στον Πατέρα, τον Υίο και το Άγιο Πνεύμα, τώρα και πάντα και στους ατελεύτητους αιώνες. Αμήν». Ευχή της Μικρής Εισόδου (Α΄ μέρος της Θείας Λειτουργίας).

6η Δραστηριότητα

Συμπληρώνουμε το κουίζ «Εκκλησιασμός-ανάγκη ή συνήθεια;» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8651>

7η Δραστηριότητα

Παρακολουθούμε ένα στιγμιότυπο από την Προσκομιδή στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-educationalvideo-8522-942>

8η Δραστηριότητα

Ακούμε στιγμιότυπα από τα «ειρηνικά» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-6407>

9η Δραστηριότητα

Παρακολουθούμε ένα στιγμιότυπο από τη μικρή Είσοδο στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-educationalvideo-8522-940>

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Η Θεία Ευχαριστία

(Β' μέρος της Θείας Λειτουργίας)

α. Εισαγωγικά

Όπως αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα, μετά την αποχώρηση των κατηχουμένων, παρέμεναν στον Ναό οι πιστοί για την επιτέλεση του κεντρικού τμήματος της Θείας Λειτουργίας και τη συμμετοχή τους στη Θεία Μετάληψη. Το κεντρικό αυτό τμήμα έχει σαν πυρήνα του την πράξη του Κυρίου στον Μυστικό Δείπνο. Βασικό στοιχείο της πράξης αυτής ήταν, ότι ο Κύριος «ευχαρίστησε» τον Θεό-Πατέρα για τον προσφερόμενο άρτο και οίνο. Η «ευχαριστία» του Χριστού υπήρξε μια μικρή προσευχή ευλογίας του άρτου και του οίνου, μια προσευχή καθαγιασμού τους σε Σώμα και Αίμα Του. Για την ανάμνηση αυτής της προσευχής του Χριστού κατά τον Μυστικό Δείπνο, αποκαλούμε ως «Θεία Ευχαριστία» το δεύτερο και κεντρικό τμήμα της Θείας Λειτουργίας.

β. Η Λειτουργία των Πιστών

ι. Η Μεγάλη Είσοδος

Η ακολουθία της Προσκομιδής εμφανίστηκε στη Θεία Λειτουργία μετά τον 8^ο αιώνα. Τότε, ακριβώς, εμφανίστηκε και η ανάγκη να μεταφερθούν τα Τίμια Δώρα από τον χώρο της προ-

Η Μεγάλη Είσοδος. Τα Τίμια Δώρα μεταφέρονται.

ετοιμασίας τους (την Πρόθεση) στην Αγία Τράπεζα. Επειδή η μεταφορά αυτή γίνεται με λαμπρότητα και επειδή σχετίζεται με τα Τίμια Δώρα, ονομάστηκε «Μεγάλη Είσοδος», ώστε να διακρίνεται από τη «Μικρή».

Λίγο πριν πραγματοποιηθεί η Μεγάλη Είσοδος, ο ιερέας απευθύνει στον Θεό μία ευχή που ονομάζεται «ευχή του Χερουβικού ύμνου», ενώ την ίδια στιγμή οι ψάλτες αποδίδουν τον ίδιο ύμνο μελωδικά. Ο ύμνος ονομάστηκε έτσι, διότι αναφέρεται στο αγγελικό τάγμα των

Χερουβίμ, τους συνοδούς αγγέλους του Κυρίου. Επειδή, λοιπόν, πρόκειται να μεταφερθούν τα Τίμια Δώρα με λαμπρή πομπή στην Αγία Τράπεζα, διακηρύσσουμε μέσα από τον ύμνο αυτό, ότι κι εμείς οι άνθρωποι καλούμαστε να μιμηθούμε τους αγγέλους και με καθαρότητα ψυχής να συνοδεύσουμε τα Τίμια Δώρα, το μελλοντικό Σώμα και Αίμα του Κυρίου, στην Αγία Τράπεζα.

ii. Τα πληρωτικά και οι αιτήσεις

Τα πληρωτικά είναι μικρά αιτήματα προς τον Θεό, τα οποία συμπληρώνουν τα αιτήματα της εκτενούς ικεσίας (πριν τη Μεγάλη Είσοδο), γι' αυτό και ονομάζονται «πληρωτικά» (συμπληρωματικά). Τα πληρωτικά και οι αιτήσεις που τα συνοδεύουν έχουν κι αυτά, όπως η εκτενής ικεσία, οικουμενικό χαρακτήρα, δηλαδή, αναφέρονται σε όλες τις τάξεις των ανθρώπων. Ορισμένα από τα αιτήματα έχουν χαρακτήρα περισσότερο προσωπικό και αναφέρονται κυρίως στην πνευματική ζωή των πιστών.

iii. Ο ασπασμός της ειρήνης

Πρόκειται για μία από τις αρχαιότερες πράξεις της Θείας Λειτουργίας: οι πιστοί, πριν συμμετάσχουν στο κεντρικό τμήμα της Θείας Ευχαριστίας και πριν μεταλάβουν, συγχωρούσαν ο ένας τον άλλο και επισφράγιζαν αυτή την αλληλοσυγχώρηση με τον ασπασμό του ενός προς τον άλλο. Η όλη πράξη στηριζόταν στη διδασκαλία του Χριστού, σύμφωνα με την οποία, δεν μπορεί ο άνθρωπος να προσφέρει δοξολογία προς τον Θεό, εάν πρώτα δεν έχει αποκαταστήσει τις σχέσεις του με τον συνάνθρωπό του. Ο ασπασμός της ειρήνης, εδώ και αρκετούς αιώνες, όμως, δεν ισχύει ως ένδειξη αλληλοσυγχώρησης μεταξύ των πιστών που παρευρίσκονται στη

Θεία Λειτουργία, παρά μόνο μεταξύ των ιερέων όταν συλλειτουργούν, δηλαδή, όταν λειτουργούν ιερείς περισσότεροι του ενός.

iv. Το Σύμβολο της Πίστεως

Το Σύμβολο της Πίστεως είναι μία σύνοψη των αληθειών της πίστης μας. Αρχικά, το Σύμβολο της Πίστεως προβλεπόταν στο Βάπτισμα. Από το Βάπτισμα μεταφέρθηκε στη Θεία Λειτουργία κατά τον 6ο μ.Χ. αιώνα. Η ένταξη του Συμβόλου της Πίστεως στη Θεία Ευχαριστία δηλώνει την ενότητα της πίστης που πρέπει να έχουμε όσοι μετέχουμε σε αυτή. Ομολογώντας όλοι την ίδια πίστη, ενισχύουμε τους δεσμούς μας ως μέλη της Εκκλησίας και δημιουργούμε την απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινή Θεία Μετάληψη.

v. Η Αγία Αναφορά

Η Αγία Αναφορά είναι το ουσιαστικότερο τμήμα της Θείας Λειτουργίας. Ονομάζεται έτσι, γιατί στο τμήμα αυτό, η θυσία που προσφέρουμε «αναφέρεται» στον Θεό (απευθύνεται προς Αυτόν). Τα Τίμια Δώρα «αναφέρονται» στο ουράνιο θυσιαστήριο. Το τμήμα της Αγίας Αναφοράς ξεκινά μετά το Σύμβολο της Πίστεως και, μάλιστα, αμέσως μετά από έναν διάλογο του ιερέα με τον λαό.

Ιερείς τελούν την Αγία Αναφορά.

Το τμήμα περιλαμβάνει μία ευχή ευχαριστίας και δοξολογίας προς τον Θεό, η οποία διακόπτεται από τον λεγόμενο «Επινίκιο ύμνο» («Άγιος, άγιος, άγιος Κύριος Σαβαώθ...»). Η ευχή αυτή καταλήγει στην ανάμνηση των ευεργεσιών του Θεού προς τον άνθρωπο, μνημονεύοντας τις πράξεις του Χριστού στον Μυστικό Δείπνο και όσα ακολούθησαν για τη σωτηρία του ανθρώπου. Στο σημείο αυτό κορυφώνεται η Θεία Ευχαριστία, όταν ο ιερέας επικαλείται την έλευση του Αγίου Πνεύματος (επίκληση) για να καθαγιάσει τον άρτο και τον οίνο σε Σώμα και Αίμα Χριστού. Ακολουθούν τα λεγόμενα Δίπτυχα, δηλαδή το μνημόσυνο και η δέηση για όλη την Εκκλησία, που είτε βρίσκεται στη γη (στρατευομένη/ζωντανοί) είτε στον ουρανό (θριαμβεύουσα/κεκοιμημένοι).

vi. Η προετοιμασία για τη Θεία Κοινωνία

Το τμήμα της Θείας Ευχαριστίας, κατά το οποίο οι πιστοί προετοιμάζονται για τη Θεία Κοινωνία, περιλαμβάνει διάφορα αιτήματα προς τον Θεό, μία ευχή προετοιμασίας και την απαγγελία της Κυριακής προσευχής («Πάτερ ημών...»). Όλα αυτά δημιουργούν το κατάλληλο κλίμα για την ιερή στιγμή της Θείας Κοινωνίας, που αποτελεί τον σκοπό της Θείας Ευχαριστίας. Η συμμετοχή του πιστού στη Θεία Κοινωνία προϋποθέτει την καθαρότητα της καρδιάς του και την απόφασή του για μια ζωή πνευματικού αγώνα. Η προετοιμασία αυτή ολοκληρώνεται με την ευχή της κεφαλοκλισίας (λέγεται από τον ιερέα κατά την ώρα που οι πιστοί κλίνουν το κεφάλι τους σε ένδειξη ευλάβειας), με την οποία παρακαλούμε τον Θεό να δώσει στον καθένα- ανάλογα με τις ανάγκες του- τις ποικίλες δωρεές που απορρέουν από τη Θεία Κοινωνία.

Η Θεία Κοινωνία, “φάρμακον αθανασίας”, μεταδίδεται στους πιστούς εις άφεσιν αμαρτιών και εις ζωήν την αιώνιον.

vii. Η Θεία Κοινωνία

Η μετάληψη του Σώματος και του Αίματος του Κυρίου από τους πιστούς γίνεται με την πρόσκληση του ιερέα «Μετά φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης προσέλθετε». Ο ιερέας μεταλαμβάνει τους πιστούς, αναφέροντας ότι αυτό γίνεται «εις άφεσιν αμαρτιών και εις ζωήν αιώνιον». Αυτό σημαίνει, ότι με τη Θεία Μετάληψη, οι πιστοί προσκαλούνται να αγωνιστούν εναντίον της αμαρτίας, έχοντας ως εφόδιο και όπλο το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου και να ενωθούν με τον Χριστό, όπως θα βρίσκονται ενωμένοι μαζί του στην αιωνιότητα.

viii. Η απόλυση

Η απόλυση είναι το τελευταίο τμήμα της Θείας Λειτουργίας. Γίνεται με μία προτροπή από τον ιερέα προς τον λαό: «Εν ειρήνη προέλθωμεν» (ας φύγουμε ειρηνικά). Πριν την τελική ευλογία του λαού από τον ιερέα (απόλυση), αναπέμπεται η λεγόμενη οπισθάμβωνος ευχή· λέγεται έτσι διότι διαβαζόταν πίσω από τον άμβωνα. Αυτή είναι η παλαιότερη ευχή της απόλυσης της Θείας Λειτουργίας και ανακεφαλαιώνει τα αιτήματα όλων των προσευχών της.

γ. Ο συμβολισμός της ακολουθίας των πιστών

Το δεύτερο τμήμα της Θείας Λειτουργίας (η ακολουθία των πιστών) αποτελεί την κορύφωση του Μυστηρίου που παρέδωσε ο Χριστός στους Μαθητές Του κατά τον Μυστικό Δείπνο. Ο βαθύτερος συμβολισμός του είναι ότι αποτελεί τη μοναδική και ανεπανάληπτη πράξη με την οποία προσφέρεται στον άνθρωπο η σωτηρία και η ένωση του με τον Θεό. Καμιά άλλη τελε-

Πιστοί παρακολουθούν με ευλάβεια την τέλεση της Θείας Λειτουργίας.

τουργία στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας δεν προσφέρει αυτές τις δωρεές. Ο χριστιανός αναδεικνύεται ως γνήσιος, μόνο εφόσον βρίσκεται ενωμένος με τον Χριστό μυστηριακά, δηλαδή, μόνο εφόσον μεταλαμβάνει το Σώμα και το Αίμα Του. Έτσι, η σωτηρία του ανθρώπου δεν είναι μια απλή ιδεολογία ή θεωρία, αλλά μία ιδιαίτερη και πολυσήμαντη πράξη, μία έμπρακτη μετοχή, στην οποία προσκαλούνται όλα τα μέλη της Εκκλησίας.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη φράση «Θεία Ευχαριστία».

2η Δραστηριότητα

Συλλογικός ρόλος; «Προετοιμάζοντας την τέλεση της Θείας Λειτουργίας». Ποιοι συμμετέχουν; Με ποιον τρόπο; Ποιο είναι το έργο καθενός κατά την προετοιμασία της;

3η Δραστηριότητα

Παγωμένη εικόνα: «Στιγμιότυπα από τη Θεία Λειτουργία». Χωριζόμαστε σε ομάδες και κάθε μια αναλαμβάνει να παραστήσει σε παγωμένη εικόνα, ένα στιγμιότυπο που μας έκανε εντύπωση από τη Θεία Λειτουργία. Προσέχουμε τις λεπτομέρειες της εικόνας και τις εκφράσεις των προσώπων που συμμετέχουν.

4η Δραστηριότητα

Η σημασία και ο συμβολισμός του αντιδώρου. Γιατί ονομάζεται έτσι; Πότε προσφέρεται; Γιατί προσφέρεται; Ποια σημασία έχει για τον χριστιανό; Τί συμβολίζει η διανομή του σε όλους τους πιστούς;

5η Δραστηριότητα

Καταρτίζουμε γλωσσάρι με τους λειτουργικούς όρους (λέξεις, φράσεις), που μάθαμε από την 1η Ενότητα μέχρι σήμερα. Το ενημερώνουμε κάθε φορά που μαθαίνουμε έναν καινούριο λειτουργικό όρο.

6η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το λειτουργικό κείμενο που ακολουθεί. Σε ποια γεγονότα αναφέρεται;

«Μαζί με αυτές τις άγιες δυνάμεις, και εμείς Δέσποτα φιλόνηρωπε λέμε μεγαλόφωνα· Άγιος είσαι και πανάγιος, εσύ και ο μονογενής Υιός σου και το Άγιο Πνεύμα σου· Άγιος είσαι και πανάγιος και μεγαλόπρεπη είναι η δόξα σου· εσύ, που τόσο αγάπησες τον κόσμο σου, ώστε να δώσεις τον μονογενή σου Υιό, για να μη χαθεί κανένας που πιστεύει σ' αυτόν, αλλά να έχει αιώνια ζωή. Εκείνος, όταν ήλθε και έκανε όλα όσα είχες οικονομήσει για εμάς, τη νύκτα που παραδινότανε, μάλλον δε ο ίδιος παράδινε τον εαυτό του για τη ζωή του κόσμου, πήρε ψωμί στα άγια και αμόλυντα και αναμάρτητα χέρια του, ευχαρίστησε, το ευλόγησε, το αγίασε, το έκοψε και το έδωσε στους αγίους μαθητές του και αποστόλους και είπε...». Β' τμήμα της ευχής της Αναφοράς.

7η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα δύο λειτουργικά κείμενα που ακολουθούν και απαντούμε: Γιατί αναφέρεται η θυσία που προσφέρουμε στον Κύριο ως «αναίμακτη», παρότι προετοιμάζεται η μεταβολή του ψωμιού και του κρασιού σε Σώμα και Αίμα Χριστού; Τι ζητούμε από το Άγιο Πνεύμα;

«Σε ευχαριστούμε, Κύριε ο Θεός, που εξουσιάζεις τις ουράνιες δυνάμεις, γιατί μάς αξίωσες να σταθούμε και τώρα μπροστά στο άγιο θυσιαστήριό σου και να παρακαλέσουμε ταπεινά την ευσπλαχνία σου για τα δικά μας αμαρτήματα και για του λαού τα αγνοήματα. Δέξου, Θεέ, τη δέησή μας: κάνε μας να γίνουμε άξιοι για να σου προσφέρουμε δεήσεις, θερμές προσευχές και αναίμακτες θυσίες για όλο τον λαό σου· και κάνε μας ικανούς, εμάς που μάς έβαλες σε τούτη εδώ την υπηρεσία σου με τη δύναμη του Αγίου Πνεύματος, ακατάκριτα και ανεμπόδιστα, με καθαρή τη μαρτυρία της συνείδησής μας, να ζητούμε τη βοήθειά σου σε κάθε καιρό και τόπο, για να μάς ακούς και να μάς λυπάσαι μέσα στη μεγάλη καλοσύνη σου. Γιατί σε εσένα πρέπει κάθε δόξα, τιμή και προσκύνηση, τον Πατέρα και τον Υίο και το Άγιο Πνεύμα, τώρα και πάντα και στους ατελεύτητους αιώνες». Α΄ ευχή των πιστών (Β΄ μέρος της Θείας Λειτουργίας).

«Σου προσφέρουμε ακόμα αυτή τη λογική και αναίμακτη λατρεία και σε παρακαλούμε και δεόμαστε και ικετεύουμε· στείλε το Άγιο Πνεύμα σου επάνω σε εμάς και επάνω σ' αυτά τα δώρα. Και κάμε αυτόν τον άρτο τίμιο σώμα του Χριστού σου. Αμήν. Και αυτόν τον οίνο, που είναι μέσα σε τούτο το ποτήριο, τίμιον αίμα του Χριστού σου. Αμήν. Και κάνε τούτη τη μεταβολή με το Άγιο σου Πνεύμα. Αμήν. Αμήν. Αμήν. Όστε σε εκείνους που μεταλαμβάνουν να γίνουν για να γαληνεύσει η ψυχή τους, για να συγχωρεθούν οι αμαρτίες τους, για να λάβουν τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος, για να πάρουν θέση στη βασιλεία των ουρανών, για να έχουν παρρησία ενώπιόν σου και όχι για να αμαρτήσουν και να κατακριθούν. Ακόμα σου προσφέρουμε τη λογική αυτή εδώ λατρεία για εκείνους που αναπαύθηκαν με πίστη, προπάτορες, πατέρες, πατριάρχες, προφήτες, αποστόλους, κήρυκες, ευαγγελιστές, μάρτυρες, ομολογητές, ασκητές, και για κάθε δίκαιο άνθρωπο που τελειώθηκε με πίστη. Ξεχωριστά για την παναγία, άχραντη, υπερευλογημένη, ένδοξη κυρία μας Θεοτόκο και αειπάρθενο Μαρία». Ευχή επικλήσεως του Αγίου Πνεύματος (Β΄ μέρος της Θείας Λειτουργίας).

8η Δραστηριότητα

Χτίζοντας γέφυρες: Βρίσκουμε στο διαδίκτυο στιγμιότυπα της Θείας Ευχαριστίας από άλλους ορθόδοξους λαούς και τα αντιπαραβάλλουμε με στιγμιότυπα από την Ελλάδα. Υπάρχουν διαφορές; Τις καταγράφουμε και τις ανακοινώνουμε στην τάξη.

9η Δραστηριότητα

Σε συνεννόηση με τον ιερέα της Ενορίας μας, οργανώνουμε μια Θεία Λειτουργία, όπου ο ιερέας θα μας εξηγήει κάθε μέρος της, τον συμβολισμό του, τις ευχές που το συνοδεύουν και τα ιερά σκεύη που χρησιμοποιεί κατά τη διάρκειά του.

10η Δραστηριότητα

Προβάλλουμε τα video: «Το Δώρο του Θεού», με θέμα τη Θεία Λειτουργία, από τον ιστότοπο <https://www.youtube.com/watch?v=ctDG4qHP79w> ή <https://www.youtube.com/watch?v=5qS6xVVjρΥ>.

11η Δραστηριότητα

Βλέπουμε στιγμιότυπα από τη Μεγάλη Είσοδο σε έναν Ιερό Ναό, από τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-educationalvideo-8522-939>.

12η Δραστηριότητα

Artful Thinking [«αντιλαμβάνομαι, γνωρίζω, φροντίζω»] «Η Κοινωνία των Αποστόλων», Τοιχογραφία από την Καπνικαρέα. Παρατηρούμε την τοιχογραφία σε ομάδες και συζητούμε:

Ποια πρόσωπα εικονίζονται σε αυτή; Τί κάνουν; Πώς στέκονται; Τί δηλώνουν οι στάσεις των σωμάτων τους; Φανταζόμαστε πως είμαστε ένας από τους Αποστόλους. Πώς αισθανόμαστε; Ποιο γεγονός από όσα συμβαίνουν μας κινεί περισσότερο το ενδιαφέρον; Γιατί; Από ποιο πρόσωπο από τα εικονιζόμενα, θα θέλαμε να πάρουμε πληροφορίες για το γεγονός και τί θα το ρωτούσαμε; Μοιραζόμαστε τις σκέψεις μας με τις άλλες ομάδες.

13η Δραστηριότητα

Αντιστοιχίζουμε τις πνευματικές βαθμίδες ανύψωσης του πιστού στη Θεία Λειτουργία στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8623> και λύνουμε το κουίζ: «Οι φάσεις της Θείας Λειτουργίας», στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8613>.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Η νέα γέννηση (το Μυστήριο του Βαπτίσματος)

α. Σύσταση και ιστορική εξέλιξη του Μυστηρίου

ι. Η Βάπτιση του Κυρίου (Μτ. 3, 13-17)

Σύμφωνα με την ευαγγελική διήγηση, ο Χριστός προσήλθε στον ποταμό Ιορδάνη για να βαπτιστεί από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή. Αν και ο Ιωάννης εξέφρασε την επιφύλαξή του (αναγνωρίζοντας ότι εκείνος είχε ανάγκη να βαπτιστεί από τον Χριστό), όμως η επιμονή του Κυρίου τον οδήγησε να Τόν βαπτίσει. Κατά τη Βάπτισή του, το Άγιο Πνεύμα και η φωνή του Θεού-Πατέρα από τον ουρανό («αυτός είναι ο Υιός μου ο αγαπητός, αυτός είναι ο εκλεκτός μου»), επιβεβαίωσαν τη θεότητα του Χριστού.

Ο Χριστός βαπτίστηκε, όχι γιατί είχε ο ίδιος ανάγκη βάπτισης, αλλά για δύο λόγους: για να αποκαλυφθεί η θεότητά Του και για να διδάξει ότι οι Μαθητές Του (μέσα στο διάβα των αιώνων), θα πρέπει να ακολουθήσουν την ίδια πράξη του Βαπτίσματος, ώστε να ενταχθούν στο σώμα και στη ζωή της Εκκλησίας. Με το Βάπτισμά του, ο Χριστός, εγκαινίασε την αρχή του κηρύγματος Του και του έργου της σωτηρίας των ανθρώπων. Παρομοίως και οι πιστοί, ακο-

λουθώντας το παράδειγμα του Κυρίου, καλούνται -με το Βάπτισμά τους-, να εγκαινιάσουν τη νέα τους ζωή, ως μέλη του σώματος της Εκκλησίας,

Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τα έθνη...

ii. Η Βάπτιση των Εθνών (Μτ.28,19)

Λίγο πριν ο Χριστός αναληφθεί στον ουρανό, όπως είχε προαναγγείλει στους Μαθητές Του, τους έδωσε μία τελευταία εντολή: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τα έθνη, βαπτίζοντες αυτούς», δηλαδή, «Πηγαίνετε να κηρύξετε το μήνυμα του Ευαγγελίου σε όλα τα έθνη, βαπτίζοντάς τους στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, και διδάξτε τους να τηρούν όλες τις εντολές που σας έδωσα».

Μέσα στο πέρασμα των αιώνων, οι Μαθητές του Κυρίου ακολούθησαν -και συνεχίζουν να ακολουθούν- αυτή την εντολή Του, διδάσκοντας στους ανθρώπους την αλήθεια του Ευαγγελίου, προτρέποντάς τους να τηρούν τις εντολές του Χριστού και, ακολούθως, βαπτίζοντάς τους στο όνομα της Αγίας Τριάδας. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι εδώ και είκοσι αιώνες, η χριστιανική Εκκλησία τηρεί με ακρίβεια τη συγκεκριμένη εντολή του Χριστού: διδάσκει και βαπτίζει.

iii. Τα απαραίτητα υλικά στοιχεία και σκεύη για την τέλεση του Μυστηρίου.

Η ανταπόκριση στην εντολή του Κυρίου για διδασκαλία και βάπτιση των ανθρώπων πραγματοποιείται από την Εκκλησία με το Μυστήριο του Βαπτίσματος. Μέσα από διάφορες εξελίξεις, η τέλεση του Βαπτίσματος απέκτησε μια ολοκληρωμένη μορφή, με την οποία έφτασε έως την εποχή μας.

Στην ολοκληρωμένη αυτή μορφή τέλεσης του Βαπτίσματος υπάρχουν ορισμένα απαραίτητα υλικά στοιχεία και χρησιμοποιούνται ορισμένα σκεύη. Τα βασικά υλικά στοιχεία του Βαπτίσματος είναι το νερό, μέσα στο οποίο καταδύεται και από το οποίο αναδύεται ο βαπτιζόμενος· το λάδι, με το οποίο αλείφεται το σώμα του βαπτιζόμενου· και το άγιο Μύρο, με το οποίο αλείφεται ο βαπτιζόμενος κατά το Μυστήριο του Χρίσματος. Τα απαραίτητα υλικά σκεύη για την τέλεση του Βαπτίσματος είναι η κολυμβήθρα, στην οποία καταδύεται και αναδύεται ο βαπτιζόμενος, το μυροδοχείο, που περιέχει το Μύρο του Χρίσματος και ονομάζεται «αλάβαστρο», ο σταυρός που φορά ο νεοφώτιστος (που μόλις έχει βαπτιστεί), οι λευκές λαμπάδες, που συμβολίζουν το φως του Θεού (το οποίο δίδεται στον βαπτιζόμενο με το Βάπτισμα), τα λευκά ρούχα, που συμβολίζουν την καθαρότητα της ψυχής μετά το Βάπτισμα, καθώς και ορισμένα δευτερεύοντα, όπως το ψαλίδι, με το οποίο τελείται η **τριχοκουρία** του βαπτιζόμενου και η πετσέτα, με την οποία τελείται το σφούγγισμα του βαπτιζόμενου, η λεγόμενη «απόλουση».

iv. Ο θεολογικός συμβολισμός των υλικών στοιχείων του Μυστηρίου.

Όλα τα υλικά στοιχεία του Μυστηρίου του Βαπτίσματος έχουν έναν βαθύτερο συμβολισμό, ιδιαίτερα το νερό και το λάδι. Το νερό είναι το στοιχείο, από το οποίο γεννιέται ολόκληρη η δημιουργία, σύμφωνα με τη διήγηση της Γένεσης (πριν δημιουργηθεί ο κόσμος, «το πνεύμα του Θεού επιφερόταν πάνω στα ύδατα»). Στην Παλαιά Διαθήκη το νερό έχει λυτρωτική σημασία, αφού ο Νώε σώζεται από τον κατακλυσμό με την κιβωτό, αλλά και οι Εβραίοι διέρχονται και σώζονται μέσα από τα νερά της Ερυθράς θάλασσας. Στην Καινή Διαθήκη, ο Χριστός αναφέρει στον Μαθητή Του Νικόδημο, ότι ο άνθρωπος «πρέπει να ξαναγεννηθεί μέσα από το νερό». Αλλά και ο απόστολος Παύλος ονομάζει το Βάπτισμα ως «λουτρό παλιγγενεσίας», παραπέμποντας πάλι στην αναγεννητική λειτουργία του νερού («λουτρό»). Όλα αυτά τα κεί-

Simon de Myle, Η κιβωτός του Νώε στο Αραράτ μετά τον κατακλυσμό, 1570.

μενα μαρτυρούν την ίδια συμβολική σημασία του νερού: ότι αποτελεί το υλικό εκείνο στοιχείο, το οποίο, διαδηλώνει την αρχή μιας νέας ζωής, καθώς και το γεγονός του εσωτερικού καθαρισμού του ανθρώπου.

Domenico Bigordi, Η διάβαση της Ερυθράς Θάλασσας x.x.

Το λάδι είχε σε όλους τους αρχαίους λαούς ικανότητες θεραπευτικές, αλλά και δυναμωτικές για το ανθρώπινο σώμα. Ως υλικό στοιχείο του Βαπτίσματος, το λάδι διατήρησε συμβολικά τις δύο αυτές ιδιότητές του. Έτσι, όταν χρησιμοποιείται στο Βάπτισμα, συμβολίζει τη θεραπεία της ψυχής του βαπτιζόμενου, ο οποίος ήταν «πνευματικά ασθενής» (όπως κάθε άνθρωπος που βρίσκεται μακριά από τον Θεό) και με το Βάπτισμα «θεραπεύεται» πνευματικά, αποκαθιστώντας τη σχέση του με τον Δημιουργό του. Συμβολίζει, όμως, και την προετοιμασία του βαπτιζόμενου για τον πνευματικό αγώνα που θα ακολουθήσει στη ζωή του μετά το Βάπτισμα, κατά τον οποίο, θα πρέπει να αντιμετωπίσει τους «αντιπάλους», τους πειρασμούς της πνευματικής ζωής. Γι' αυτό και αλείφεται με λάδι σε ολόκληρο το σώμα του, δηλώνοντας ότι αυτό το σώμα ετοιμάζεται να παλέψει και να νικήσει.

β. Η θεολογία του Μυστηρίου

Σύμφωνα με τον απόστολο Παύλο (στην προς Ρωμαίους επιστολή του), το Βάπτισμα είναι η απόφαση να ακολουθήσει ο πιστός την πορεία του Σταυρού και της Ανάστασης του Χριστού. Όπως σημειώνει ο Παύλος, βαπτιζόμαστε «στον θάνατο του Χριστού», βαπτιζόμαστε, δηλαδή, για να υπομείνουμε έναν σταυρό στη ζωή μας. Ο σταυρός αυτός είναι μία (ή περισσότερες) δοκιμασίες. Ως βαπτισμένοι στο όνομα του Χριστού (Χριστιανοί), προσκαλούμαστε με το Βάπτισμα να υπομείνουμε και να σηκώσουμε τον σταυρό μας, με τη βεβαιότητα, ότι ακολουθούμε τη σταυρική πορεία του Χριστού, η οποία οδηγεί στην Ανάσταση.

Γι' αυτό λίγο πριν από την κατάδυση και ανάδυση στο νερό, ο ιερέας υπενθυμίζει στον βαπτιζόμενο (αλείφοντας με λάδι την πλάτη του) τα λόγια εκείνα του Χριστού: «Όποιος θέλει να έλθει κοντά μου, ας σηκώσει τον σταυρό του και ας με ακολουθήσει». Έτσι, το Βάπτισμα αποτελεί ένα «πνευματικό συμβόλαιο» του βαπτιζόμενου με τον Χριστό: ο βαπτιζόμενος δεσμεύεται να σηκώσει τον σταυρό του με τη βεβαιότητα, ότι ο Χριστός θα είναι αρωγός και συμπορευτής του, ενώ ο Χριστός δεσμεύεται να οδηγήσει τον βαπτισμένο στη χαρά της Ανάστασης, στη χαρά της τελικής δικαίωσης.

Ο θάνατος και η Ανάσταση αποτελούν τα δύο θέματα που ορίζουν θεολογικά το Βάπτισμα. Αυτή είναι και η έννοια της κατάδυσης και της ανάδυσης από το νερό: ο βαπτιζόμενος συμβολικά βυθίζεται και χάνεται στο νερό, για να αναδυθεί και να δηλώσει ότι είναι έτοιμος για τους αγώνες της ζωής. Λίγο μετά την τρίτη ανάδυση, ψάλλεται ένας στίχος από τους Ψαλμούς που μάς θυμίζει ότι, «εκείνος που βαπτίστηκε στο όνομα του Χριστού, θα πρέπει να ντυθεί τον Χριστό». Και «ντύνομαι τον Χριστό» σημαίνει ότι παραδίδω σε Αυτόν ολόκληρη τη ζωή μου, ότι

Τον εμπιστεύομαι ολοκληρωτικά για κάθε βήμα της πορείας μου στον κόσμο. Σημαίνει, όμως, και ότι ζω σύμφωνα με τις εντολές Του, ότι μέσα από τις σκέψεις και τις πράξεις μου όλοι οι άνθρωποι θα αναγνωρίζουν ότι είμαι πραγματικός Μαθητής Του.

“Συμπορευθώμεν
Αυτό και
συσταυρωθώμεν”.
Η συμπόρευση
με τον Χριστό,
ακολουθώντας τις
εντολές Του, είναι
μια πορεία προς
τον Γολγοθά, αλλά
και την Ανάσταση.

γ. Κατήχηση και Κατηχούμενοι

Σύμφωνα με την εντολή του Χριστού, η Εκκλησία πριν βαπτίσει πρέπει να διδάξει εκείνους που εκδήλωσαν ενδιαφέρον να βαπτιστούν. Η διδασκαλία αυτή ονομάζεται κατήχηση. Το ρήμα «κατηχώ» σημαίνει ότι «ηχώ σε βάθος» αυτά που διδάσκω. Η κατήχηση, με άλλα λόγια, είναι η διδασκαλία της Εκκλησίας προς τους μέλλοντες να βαπτιστούν, τους «κατηχούμενους». Μια διδασκαλία που στοχεύει, όχι απλά να προσφέρει στους κατηχούμενους κάποιες γνώσεις, αλλά να φυτέψει τις αλήθειες αυτές βαθειά μέσα στην ψυχή τους. Στη σημερινή εποχή έχει επικρατήσει ο νηπιοβαπτισμός, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να πραγματοποιηθεί η κατήχηση πριν το Βάπτισμα. Έτσι, η κατήχηση μετατίθεται για την περίοδο μετά το Βάπτισμα.

δ. Η διακονία του αναδόχου στον χώρο της Εκκλησίας

Στη διαδικασία αυτή της κατήχησης, μετά το Βάπτισμα, καλείται να έχει ενεργό συμμετοχή ο ανάδοχος του βαπτιζόμενου. Ο ανάδοχος υπήρξε σε όλη την ιστορία της Εκκλησίας εκείνος που έδινε την εγγύηση για να συμμετάσχει κάποιος στην κατήχηση (όταν επρόκειτο για ενήλικες). Μετά την επικράτηση του νηπιοβαπτισμού ο ανάδοχος εγγυάται, εκ μέρους του βαπτιζόμενου, την αποδοχή του Βαπτίσματος και τη μεταβαπτισματική κατήχησή του. Ο ρόλος του, επομένως, είναι πολύ υψηλός, δύσκολος, με διάρκεια και με πολλές πνευματικές απαιτήσεις, καθόσον λειτουργεί ως ο πνευματικός πατέρας του νεοφωτίστου.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Συλλογικός ρόλος: «Προετοιμάζοντας την τέλεση του Μυστηρίου της Βάπτισης». Συνεργαζόμαστε με τον ιερέα της ενορίας μας και ζητούμε να μας αναθέσει τα σχετικά με την προετοιμασία του Ναού για μια Βάπτιση καθήκοντα. Συμβουλευόμαστε και τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8622>, με τη δραστηριότητα «Οι φάσεις του βαπτίσματος»

2η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Κατήχηση».

3η Δραστηριότητα

Επίλυση προβλήματος: «Γιατί είναι σημαντική η κατήχηση στον χώρο της Εκκλησίας».

4η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα: «Τα μέρη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος».

5η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε ένα πόστερ με τα υλικά στοιχεία του Βαπτίσματος και τους συμβολισμούς τους. Συμβουλευόμαστε και τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8635>.

6η Δραστηριότητα

Επιλέγουμε από τις παρακάτω δραστηριότητες και συμπληρώνουμε:

- Διάγραμμα της εικόνας της Βάπτισης του Κυρίου: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9224>
- Βρίσκουμε τα βασικά στοιχεία της σκηνής από τη Βάπτιση του Κυρίου:
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9351>
- Κουίζ: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8914>
- Ο Ιησούς βαπτίζεται στον Ιορδανή (σταυρόλεξο):
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-7098>
- Λέξεις από τα βαπτίσια: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8864>

7η Δραστηριότητα

Παρακολουθούμε μια ρωμαιοκαθολική βάπτιση στους ιστότοπους <https://www.youtube.com/watch?v=pD7kE8qUz5A&list=PLcy1TnVfIXNs7G1NCsRxQZ25dpZmj75dc&index=11> και <https://www.youtube.com/watch?v=2zgmLiXtyl0&list=PLcy1TnVfIXNs7G1NCsRxQZ25dpZmj75dc&index=12>. Σημειώνουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές με την ορθόδοξη.

8η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Πώς η διάβαση της Ερυθράς Θαλάσσης, οι “τρεις παίδες εν τη καμίνω” και το περιστατικό με τον Ιωνά “εν τη κοιλία του κήτους”, σχετίζονται με το Βάπτισμα;

«Στο παρελθόν, κατά τη διάρκεια του “χρυσού αιώνα” της χριστιανικής Λατρείας, το μυστήριο του Βαπτίσματος ετελείτο την πασχάλια νύκτα, ως οργανικό τμήμα της μεγάλης ετήσιας εορτής του Πάσχα. Ακόμη και σήμερα, που έχουν αποσυνδεθεί μεταξύ τους αυτά τα δύο ιερά γεγονότα, τα τυπικά του Βαπτίσματος και της πασχάλιας λειτουργίας κρατούν ακόμη ανεξίτηλα τα σημάδια της αρχικής τους σύνδεσης και αλληλεξάρτησης. Αυτό, όμως, δεν το ξέρουν πολλοί Χριστιανοί. Δεν ξέρουν, παραδείγματος χάριν, ότι η Λειτουργία του Πάσχα είναι πρωταρχικά “βαπτισματική” Λειτουργία· ότι την παραμονή του Πάσχα, όταν ακούν τα βιβλικά αναγνώσματα για τη διάβαση της Ερυθράς Θαλάσσης, ή για τους “τρεις παίδες εν τη καμίνω” ή για τον Ιωνά “εν τη κοιλία του κήτους”, παρακολουθούν τα πιο αρχαία παραδείγματα βαπτίσματος και συμμετέχουν στη μεγάλη βαπτισματική αγρυπνία».

Α. Σμέμαν, «Εξ ύδατος και Πνεύματος (Λειτουργική μελέτη του Βαπτίσματος)», Αθήνα, Δόμος, 1984, σ. 15.

9η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Πώς κατανοούμε την έννοια της «εσχατολογικής όψης» του Μυστηρίου του Βαπτίσματος;

«Το πρώτο Μυστήριο στην αναγεννητική διαδικασία του ανθρώπου, αλλά και αρχή και προϋπόθεση όλων των άλλων, είναι το άγιο Βάπτισμα. Τη θεολογία του Βαπτίσματος αναπτύσσουν εκτενώς οι άγιοι Πατέρες, από τους λεγόμενους αποστολικούς, ως τους μεγάλους Πατέρες του δ' και ε' αιώνα και στη συνέχεια τους, μέχρι τον άγιο Νικόλαο Καβάσιλα και τον άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης. Το Βάπτισμα, με την παρεχόμενη από το Άγιο Πνεύμα Χάρη, κινητοποιεί όλη την πορεία του Χριστιανού προς τη σωτηρία. Ο θάνατος του παλαιού ανθρώπου και η αναγέννηση του πιστού δεν είναι, έτσι, απλό “ηθικό” γεγονός, αλλά μυστηριακό και λειτουργικό, διότι αυτός που πεθαίνει και ανασταίνεται με τον Χριστό αναγεννάται πνευματικά μέσα στο κυριακό σώμα και λαμβάνει τη σφραγίδα της αιώνιας ζωής, ενδυόμενος τον Χριστό. Αυτή είναι η εσχατολογική όψη του Μυστηρίου. Το Βάπτισμα είναι για τον βαπτιζόμενο “προχάραγμα” και “προοίμιο” της εσχατολογικής ζωής της ουράνιας βασιλείας. Γι' αυτό ονομάζεται “πρώτη ανάσταση”, διότι είναι η δύναμη προς την τελική ανάσταση».

Το άγιον Βάπτισμα (Πρακτικά Α' Πανελληνίου λειτουργικού Συμποσίου), Αθήνα 2003, σσ. 26, 27, 28 και 36.

10η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Πώς κατανοούμε τη φράση: «το Βάπτισμα και μόνον αυτό είναι η είσοδός μας στην καινούργια ζωή “εν Αυτώ” και με Αυτόν; (τον Χριστό)». Για ποια καινούργια ζωή μιλά ο συγγραφέας;

«Όσον αφορά την αρχαία Εκκλησία, είχε τη γνώση και την είχε πριν ακόμα μπορέσει να εκφράσει και να εξηγήσει αυτή τη γνώση με λογικές και συνεπείς προς τους νόμους της λογικής θεωρίες. Γνώριζε ότι στο Βάπτισμα πεθαίνουμε αληθινά και εγειρόμαστε αληθινά με το Χριστό, γιατί το ζούσε αυτό το μυστήριο του Βαπτίσματος. Πρέπει να επιστρέψουμε σ' αυτή τη μυστηριακή γνώση που φώτιζε τη ζωή της πρώτης Εκκλησίας με άρρητη χαρά και που την έκανε ολόκληρη αληθινά πασχάλια και πραγματικά βαπτισματική, αν θέλουμε το Βάπτισμα να ξαναβρεί την αρχική του θέση και την αληθινή του λειτουργία στην Εκκλησία. Και έτσι μόνο μπορούν να τεθούν τα έσχατα ερωτήματα: πώς πεθαίνουμε «καθ' ομοίωση» του θανάτου του Χριστού; Πώς εγειρόμαστε κατά το πρότυπο της Αναστάσεώς Του; Και γιατί το Βάπτισμα και μόνο αυτό είναι η είσοδός μας στην καινούργια ζωή «εν Αυτώ» **και με Αυτόν**; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα περιέχεται στην ουσιαστική αλήθεια για το θάνατο του Χριστού ως εκούσιο θάνατο: «Ότι εγώ τίθημι την ψυχήν μου, ίνα πάλιν λάβω αυτήν· ουδείς αίρει αυτήν απ' εμού, αλλ' εγώ τίθημι αυτήν και εξουσίαν έχω πάλιν λαβείν αυτήν» (Ιω. 10, 17-18). Η Εκκλησία διδάσκει ότι κατά την αναμάρτητη φύση Του ο Χριστός δεν υπέκειτο «φυσικά» στο θάνατο, ήταν εντελώς ελεύθερος από την ανθρώπινη θνησιμότητα που είναι η κοινή και αξεπέραστη μοίρα μας. Μπορούσε και να μην πεθάνει. Αν πέθανε, αυτό έγινε επειδή ο Ίδιος επεθύμησε να πεθάνει, διάλεξε να πεθάνει, αποφάσισε να πεθάνει. Μπορούμε τώρα να επιστρέψουμε στο Βάπτισμα και στο ερώτημα για την ομοίωση του θανάτου και της Ανάστασης του Χριστού και για το πραγματικό νόημα αυτής της ομοίωσης. Γιατί μόνο τώρα μπορούμε να αναγνωρίσουμε ότι η ομοίωση, προτού την εκπληρώσει το τυπικό, βρίσκεται μέσα μας, στην πίστη μας στο Χριστό και στην αγάπη μας γι' Αυτόν και ως εκ τούτου στην επιθυμία μας για ό,τι αυτός επεθύμησε. Να πιστεύεις στο Χριστό σημαίνει, και πάντοτε σήμαινε, όχι μόνο να Τον ομολογείς, όχι μόνο να παίρνεις από Αυτόν, αλλά πάνω απ' όλα να δίνεσαι σ' Αυτόν. Αυτή είναι η σημασία της εντολής Του για να τον ακολουθήσουμε. Η πίστη είναι αυτή που επιθυμεί το Βάπτισμα· η πίστη είναι αυτή που ξέρει ότι το Βάπτισμα είναι αληθινά θάνατος και αληθινά ανάσταση με το Χριστό».

Α. Σμέμαν, Εξ ύδατος και πνεύματος,
Αθήνα, Δόμος, 1984, σσ. 85-94.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

Σφραγίδα Πνεύματος Αγίου

(το Μυστήριο του Χρίσματος)

α. Σύσταση και ιστορική εξέλιξη του Μυστηρίου

Στη διδακτική ενότητα του Βαπτίσματος αναφερθήκαμε στη διδασκαλία του Χριστού προς τον μαθητή Του Νικόδημο, σύμφωνα με την οποία, ο άνθρωπος πρέπει «να ξαναγεννηθεί μέσα από το νερό και μέσα από το πνεύμα». Με βάση αυτή τη διδασκαλία, η Εκκλησία βαπτίζει στο νερό και δίνει στον βαπτισμένο τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος με το Μυστήριο του Χρίσματος, μία πολύ σύντομη Ακολουθία, ενταγμένη στο Μυστήριο του Βαπτίσματος. Ο ιερέας, μετά την τριπλή κατάδυση και ανάδυση στο νερό, διαβάζει την ευχή του Χρίσματος και αλείφει τα μέλη του σώματος του βαπτισμένου με το άγιο Μύρο, κάνοντας το σχήμα του Σταυρού και λέγοντας τη φράση «Σφραγίς δωρεάς Πνεύματος Αγίου. Αμήν» (δηλαδή, «λάβε τη σφραγίδα των δωρεών του Αγίου Πνεύματος»).

Αλεξάντερ Ιβάνοφ, Ο Ιησούς συνομιλεί με τον Νικόδημο.

Οι θεολογικές ρίζες του Μυστηρίου του Χρίσματος (ως δωρεά των Χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος), προέρχονται από τους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης και, μάλιστα, από τον Προφήτη Ιωήλ (3,1) τη μαρτυρία του οποίου αναφέρει και ο απόστολος Πέτρος στο κήρυγμά του κατά την ημέρα της Πεντηκοστής (της Επιφοίτησης του Αγίου Πνεύματος). Μιλώντας στον εκατόνταρχο Κορνήλιο, ο απόστολος Πέτρος αναφέρει ότι και ο Χριστός, κατά το Βάπτισμά Του, «χρίστηκε από τον Θεό με το Άγιο Πνεύμα» (Πρ.10, 38), εννοώντας την παρουσία του Αγίου Πνεύματος κατά τη Βάπτισή του Χριστού.

Όμως, στα πρώτα χρόνια της Εκκλησίας, οι δωρεές του Αγίου Πνεύματος δεν παρέχονταν στους βαπτισμένους με άλειψη, αλλά με την τοποθέτηση των χεριών των Αποστόλων (χειροθεσία) στα κεφάλια των βαπτισμένων [αυτό αναφέρεται σε ένα από τα σημαντικότερα κείμενα της ιστορίας της πρώτης Εκκλησίας, στις «Πράξεις των Αποστόλων» (2,38)]. Αλλά και στην Έφεσο της Μικράς Ασίας, όταν ο απόστολος Παύλος βαπτίζει κάποιους μαθητές του Ιωάννη του Προδρόμου, «θέτει το χέρι του στα κεφάλια τους και τους μεταδίδει τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος» (Πρ. 19, 5-6). Η πρακτική αυτή της μετάδοσης των Χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος με τη χειροθεσία (και όχι με άλειψη), φαίνεται ότι ίσχυσε μέχρι και τον 2^ο μ.Χ. αιώνα.

Περί τα τέλη του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα φαίνεται ότι η Εκκλησία εγκαταλείπει την πρακτική της χειροθεσίας και εφαρμόζει την άλειψη με Μύρο, οπότε, το Μυστήριο λαμβάνει το όνομά του από αυτή την άλειψη (Χρίσμα). Βέβαια, οι πρώτες μαρτυρίες δεν αναφέρονται σε «Μύρο», αλλά σε «έλαιο»: αυτό, όμως, μπορεί να εξηγηθεί αν δεχτούμε ότι το «έλαιο», είναι το βασικό συστατικό του «Μύρου» (που είναι λάδι με ανάμιξη άλλων αρωματικών ουσιών). Το 180 μ.Χ., ο χριστιανός συγγραφέας Θεόφιλος, Επίσκοπος στην Αντιόχεια της Μικράς Ασίας, αναφέρει ότι «Χριστιανός» είναι ο «κεχρισμένος» (αυτός που έχει χριστεί). Και στις αρχές του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα μαρτυρείται για πρώτη φορά μία ευχή αγιασμού του Μύρου, με το οποίο πρόκειται να χριστούν οι βαπτισμένοι (η μαρτυρία προέρχεται από τον Ιππόλυτο Ρώμης, στο έργο του «Αποστολική Παράδοση»). Έκτοτε, το Χρίσμα αποκτά μόνιμη θέση μέσα στο Μυστήριο του Βαπτίσματος.

Ο προφήτης Ιωήλ.

Ο εκατόνταρχος Κορνήλιος.

Ο Ιππόλυτος Ρώμης.

β. Η παρουσία του Αγίου Πνεύματος στη ζωή των πιστών

Το Άγιο Πνεύμα είναι εκείνο που στηρίζει την Εκκλησία. Δεν είναι, άλλωστε χωρίς σημασία, ότι η επιφοίτησή του στους Αποστόλους, κατά την ημέρα της Πεντηκοστής, αποτελεί τη γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας, δηλαδή, αποτελεί το γεγονός πάνω στο οποίο οικοδομήθηκε η Εκκλησία. Ο ρόλος του Αγίου Πνεύματος στην Εκκλησία είχε προαναγγελθεί από τον Χριστό: το Άγιο Πνεύμα θα ήταν εκείνο που θα οδηγούσε την Εκκλησία στην ολοκλήρωση της αλήθειας. Ο Χριστός, δηλαδή, έθεσε με τη διδασκαλία Του τις βάσεις της αλήθειας σχετικά με τον Θεό, αλλά το Άγιο Πνεύμα, ολοκληρώνει την διδασκαλία Του. Γι' αυτό και ονομάζεται «Παράκλητος», δηλαδή «παρηγορητής», διότι παρηγορεί την Εκκλησία για την εγκόσμια απουσία του Κυρίου μετά την Ανάληψή Του. Τα παραπάνω βοηθούν να κατανοήσουμε την παρουσία του Αγίου Πνεύματος στη ζωή των πιστών. Διότι, όταν οι πιστοί προσεύχονται σε Αυτό, το αποκαλούν «Πνεύμα της αληθείας», εκείνο, δηλαδή, που εγγυάται την έκφραση της αλήθειας και που βοηθά στην κατανόησή της. Στην ίδια προσευχή, οι πιστοί παρακαλούν το Άγιο Πνεύμα να «κατασκηνώσει μέσα τους», να τους «καθαρίσει από κάθε αμαρτία» και να «σώσει τις ψυχές τους». Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι

το Άγιο Πνεύμα έχει ενεργό και σημαντικό ρόλο στη ζωή των πιστών, διαφυλάσσοντάς τους από την αίρεση, δηλαδή, από την αλλοίωση της αλήθειας, την πλάνη, καθιστώντας την ψυχή τους καθαρή από την αμαρτία. Είναι αυτονόητο, όμως, ότι το Άγιο Πνεύμα δεν ενεργεί στη ζωή των πιστών χωρίς τη θέλησή τους. Αντιθέτως, για να ενεργήσει, απαιτείται η θέληση των ίδιων των πιστών και η επίκλησή του ώστε να βοηθήσει στο έργο αυτό.

γ. Η θεολογία του Μυστηρίου

Η θεολογία του Μυστηρίου του Χρίσματος διατυπώνεται, κατ' αρχάς, στη μοναδική ευχή του Μυστηρίου, την ευχή του Μύρου. Σ' αυτήν, ο ιερέας εύχεται ο Θεός να «δώσει στον βαπτισμένο τη σφραγίδα του Πνεύματος», ώστε να «διαφυλαχτεί στην ορθόδοξη πίστη», να παραμείνει «μέσα στον αγιασμό του Θεού», να «διαφυλαχτεί από τον πονηρό» και να παραμείνει «με αγνεία και δικαιοσύνη στην ψυχή του». Τα αιτήματα αυτά της ευχής του Μύρου αποκαλύπτουν τον θεολογικό σύνδεσμο του Μυστηρίου του Χρίσματος με το Μυστήριο του Βαπτίσματος, εφόσον γίνεται λόγος για μία πνευματική ολοκλήρωση του βαπτισμένου, μέσα από την αποδοχή των δωρεών του Αγίου Πνεύματος.

Τη θεολογία του Μυστηρίου του Χρίσματος μπορούμε να την αντιληφτούμε, όταν έχουμε κατανοήσει ποιές είναι οι δωρεές του Αγίου Πνεύματος, οι οποίες περιγράφονται με λε-

πτομέρειες από τον απόστολο Παύλο στην επιστολή του προς τους Γαλάτες, όταν γράφει ότι οι καρποί του Αγίου Πνεύματος είναι η αγάπη, η χαρά, η ειρήνη, η μακροθυμία, η χρηστότητα, η αγαθοσύνη, η πίστη, η πραότητα και η εγκράτεια. Ο Παύλος, μάλιστα, θεωρεί αυτές τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος ως τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες, γι' αυτό και γράφει ότι τίποτα δεν μπορεί να τις ξεπεράσει ή να τις μειώσει. Έτσι, όταν αντιληφθούμε τη σημασία και τη σπουδαιότητά τους, αντιλαμβανόμαστε και τη θεολογία του Μυστηρίου του Χρίσματος, δηλαδή την προσφορά του στη ζωή μας.

δ. Ο θεολογικός συμβολισμός των υλικών στοιχείων του Μυστηρίου

Το γεγονός ότι τα στοιχεία που αποτελούν το Μύρο είναι πολλά, συμβολίζει την ποικιλία των Χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος. Αλλά και ο τρόπος με τον οποίο τελείται το Χρίσμα (η σφράγιση του βαπτισμένου) συμβολίζει την πνευματική μάχη, η οποία θα ακολουθήσει σε ολόκληρη τη ζωή του. Και αυτό γιατί, η «σφραγίδα» αποτελεί σημάδι μάχης (οι στρατιώτες των μεγάλων αρχαίων αυτοκρατοριών είχαν στο χέρι τους τη σφραγίδα του ηγεμόνα τους). Δεν είναι χωρίς σημασία το γεγονός ότι, στο βιβλίο της Αποκάλυψης του Ιωάννη οι «δούλοι του Θεού» είναι «σφραγισμένοι στο μέτωπο με το σημείο του αρνίου» (7, 3).

Ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης γράφει ότι το Χρίσμα συμβολίζει τη σφραγίδα της «αρχικής υιοθεσίας», δηλαδή μάς υπενθυμίζει (συμβολικά) ότι κάποτε -πριν την απομάκρυνσή μας από τον Θεό- είχαμε λάβει τη σφραγίδα της «κορωνίδας» της δημιουργίας. Ο άνθρωπος είχε «χριστεί» ως μία ύπαρξη που θα έφθανε στην ομοίωσή της με τον Θεό. Με το Μυστήριο του Χρίσματος, επομένως, συμβολίζεται η δυνατότητα επανόδου του ανθρώπου στην προοπτική του κατάστασης.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Χρίσμα».

2η Δραστηριότητα

TPS με θέμα: Πώς μπορούν οι άνθρωποι, ως “δοχεία” των χαρισμάτων του Αγ. Πνεύματος, να τα ενεργοποιήσουν και να τα πολλαπλασιάσουν; Διαβάζουμε το παρακάτω χωρίο (Α΄ Κορ. 12, 4-12), χωριζόμαστε σε ζευγάρια και συζητούμε για το περιεχόμενό του. Καταγράφουμε τις σκέψεις μας και τις ανακοινώνουμε στην τάξη.

«Το Πνεύμα δίδει χαρίσματα και δωρεάς· υπάρχουν βέβαια καταμερισμοί διαφόρων χαρισμάτων, αλλά το Πνεύμα, που μοιράζει τα χαρίσματα, είναι ένα. Και καταμερισμοί υπηρεσιών υπάρχουν εις διαφόρους πιστούς εν τη Εκκλησία, αλλ' ένας και ο αυτός είναι ο Κύριος, που μοιράζει αυτές τας εκκλησιαστικές υπηρεσίας. Υπάρχουν και διανομαί δυνάμεων, δια των οποίων ενεργούνται υπερφυσικά και θαυμαστά πράξεις· ο ίδιος όμως Θεός είναι εκείνος που ενεργεί και μοιράζει όλα αυτά εις όλους. Εις τον καθένα δίδεται το χάρισμα, με το οποίον φανερώνεται η ενέργεια και η δωρεά του Αγίου Πνεύματος δια το πνευματικόν συμφέρον και την εξυπηρέτησιν των πιστών. Διότι εις άλλον μεν δίδεται από το Άγιον Πνεύμα ικανότης λόγου να κατανοή βαθέως και να διδάσκη με σαφήνειαν και πειστικότητα τας υψηλάς αληθείας της πίστεως. Εις άλλον δίδεται ικανότης λόγου να εξηγή και μεταδίδη στους πιστούς την σωτηριώδη γνώσιν· δίδεται δε σύμφωνα με το μέτρον και την δωρεάν του αυτού Αγίου Πνεύματος. Εις άλλον δε, δίδεται από το αυτό Άγιον Πνεύμα θερμή και ζωντανή πίστις, ώστε να κάμνη θαύματα. Εις άλλον δε, χαρίσματα θεραπείας διαφόρων ασθενειών, αι οποίαι θεραπείαι γίνονται με το ίδιον Άγιον Πνεύμα. Εις άλλον δίδονται ενέργειαι δυνάμεων δι' υπερφυσικά έργα. Εις άλλον δίδεται χάρισμα προφητείας, εις άλλον το χάρισμα να διακρίνη τους πνευματικούς ανθρώπους από τους μη πνευματικούς, τους αληθινούς προφήτας και διδασκάλους από τους ψευδείς. Εις άλλον δίδεται το χάρισμα να ομιλή διαφόρους γλώσσας, εις άλλον δε το χάρισμα να ερμηνεύη αυτά που λέγονται εις ξένας γλώσσας. Όλα δε αυτά τα ενεργεί το ένα και το αυτό Άγιον Πνεύμα, το οποίον σύμφωνα με την αγαθήν και πάνσοφον αυτού θέλησιν μοιράζει ιδιαιτέρως στον καθένα τα χαρίσματα, (ώστε να υπάρχει εις την Εκκλησίαν του Χριστού ποικιλία μικρών και μεγάλων χαρισμάτων). Διότι όπως ακριβώς το σώμα ένα είναι και έχει πολλά μέλη, όλα δε τα μέλη του ενός σώματος, καίτοι είναι πολλά, αποτελούν ένα σώμα, έτσι και ο Χριστός μαζί με όλους τους πιστούς, ανεξαρτήτως των χαρισμάτων και δωρεών που έχουν, αποτελεί ένα πνευματικόν σώμα».

3η Δραστηριότητα

Έρευνα: Τα υλικά παρασκευής του Αγίου Μύρου (συμβουλευόμαστε και τον ιστότοπο <https://www.agiameteora.net/index.php/afieromata/megalis-evdomadas/1481-o-kathagiasmos-tou-agiou-myrou-sto-oikoumeniko-patriarxeio-apo-ton-19o-aiona-eos-simera.html>).

4η Δραστηριότητα

Προβολή video: Ο καθαγιασμός του Αγίου Μύρου στο Οικουμενικό Πατριαρχείο (<https://www.youtube.com/watch?v=svuOsefwHks>).

Η προαρμοσμένη
του Αγίου Μύρου
στο Φανάρι.

5η Δραστηριότητα

Artful Thinking: Ο Πύργος της Βαβέλ. Παρατηρούμε την εικόνα και εργαζόμαστε σε ομάδες. Πώς ο πύργος της Βαβέλ έγινε η αιτία να διασκορπιστούν και να χωρίσουν οι άνθρωποι και πώς το Άγιο Πνεύμα με τα χαρίσματά Του αποκαθιστά τη σχέση μεταξύ τους; Συζητούμε στην τάξη τις σκέψεις και τις παρατηρήσεις μας.

Ο Πύργος της Βαβέλ (Τράπεζα Ιερών Μονών Παρακλήτου, Ωρωπός Αττικής).

6η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Πώς συσχετίζει ο συγγραφέας το Χρίσμα με τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος;

«Πλασθήκαμε για τα μεγάλα. Για τίποτα λιγότερο από την αγιότητα. Και ο Θεός, που δεν είναι παράλογος, μας πρόσφερε τα κατάλληλα εφόδια γι' αυτήν. Μας χειροτόνησε με Άγιο Πνεύμα. Οι περισσότεροι το αγνοούμε αυτό και δεν αρχίζουμε καν τον αγώνα. Άλλοι το λησμονούμε στην πορεία και εγκαταλείπουμε. Και αρκετοί το θυμόμαστε διανοητικά μόνο, παραμένοντας έτσι αδιάβροχοι προς την εκκλησιολογία της δωρεάς. Που είναι απαιτητική και ζητά αλλαγές. Προσωπικές και συλλογικές. Αλλά η πραγματική αρχοντιά του Χριστιανού φανερώνεται σε όλο το μεγαλείο της όταν λατρεύει τον Θεό και ζει μέσα στην Εκκλησία ως χειροτονημένος. Χωρίς τους μεσάζοντες της ισχύος, αλλά με τη μόνιμη ανάγκη των προσευχών όλων. Χωρίς να καθηλώνεται σε παιδική ανωριμότητα και εξάρτηση, αλλά ως δέκτης της εξουσίας τέκνον Θεού γενέσθαι. Με ευχαριστία προς τον Πατέρα του και με ανάληψη ευθύνης προς την Εκκλησία μητέρα του».

π. Β. Θερμού, «Το ξεχασμένο Μυστήριο (εκκλησιολογικές συνέπειες του αγίου Χρίσματος)», Αθήνα, Γρηγόρης, 2004, (εξώφυλλο).

7η Δραστηριότητα

Πως μπορούμε να αξιοποιήσουμε το μέγα και ανυπερβλητό «Δώρο» του Αγ. Πνεύματος στη ζωή μας; Μας βοηθά να απαντήσουμε και το κείμενο που ακολουθεί.

«Τώρα, μετά την κατάδυση και την ένδυση με το λευκό χιτώνα, ο νεόφυτος χρίεται ή για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα της ακολουθίας, "σφραγίζεται" με το άγιο Μύρο. Η δωρεά του Αγίου Πνεύματος, το Άγιο Πνεύμα ως δωρεά! Είμαστε ακόμη άξιοι να κατανοήσουμε το άρρητο βάθος αυτού του μυστηρίου, τις πραγματικές του θεολογικές και πνευματικές συνέπειες; Μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η ασύγκριτη μοναδικότητα αυτής της προσωπικής Πεντηκοστής είναι ότι παίρνουμε ως δώρο αυτό που ο Χριστός και μόνον ο Χριστός έχει κατά φύσιν: το Άγιο Πνεύμα, που αιώνια αποτίθεται από τον Πατέρα στον Υίο και το Οποίο, στον Ιορδάνη, κατέρχεται πάνω στο Χριστό και μόνο σ' Αυτόν, αποκαλύπτοντας το Χριστό ως κεχρισμένο, ως τον αγαπητό Υίο και Σωτήρα. Ότι, με άλλα λόγια, δεχόμαστε ως δώρο το Πνεύμα που ανήκει στο Χριστό ως το Πνεύμα Του, που κατοικεί στο Χριστό ως η ζωή Του. Και σ' αυτό το χρίσμα της Πεντηκοστής, το Άγιο Πνεύμα κατέρχεται πάνω μας και σκηνώνει μέσα μας ως το προσωπικό δώρο του Χριστού από τον Πατέρα Του, ως το δώρο της ζωής Του, της Υιότητάς Του, της κοινωνίας Του με τον Πατέρα Του».

Α. Σμέμαν, Εξ ύδατος και πνεύματος, Αθήνα, Δόμος, 1984, σσ. 107 και 112.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7

Αγώνας για συμφιλίωση (το Μυστήριο της Μετανοίας)

a. Σύσταση και εξέλιξη του Μυστηρίου

i. Εισαγωγικά

Η απόφαση του ανθρώπου να αναγνωρίσει την αμαρτωλότητά του και να αρχίσει μια νέα πνευματική ζωή, ονομάζεται «μετάνοια», δηλαδή «μεταβολή της αμαρτωλής νοοτροπίας». Είναι ένας αγώνας για συμφιλίωση με τον συνάνθρωπο και τον Θεό. Στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας υπάρχει ένα ιδιαίτερο Μυστήριο, με το οποίο ο πιστός πραγματοποιεί την απόφαση του να μετανοήσει και να λάβει τη συχώρηση του Θεού, το Μυστήριο της Μετανοίας.

Το Μυστήριο της Μετανοίας είναι συνυφασμένο με το γεγονός της πτώσης του ανθρώπου, αλλά και με το σχέδιο της Θείας Οικονομίας, το οποίο κορυφώνεται στο σωτηριώδες έργο του Κυρίου. Ήδη, στην Παλαιά Διαθήκη, ο Θεός καλεί τον άνθρωπο σε μετάνοια, όταν τον αναζητά στον Παράδεισο («Αδάμ, πού είσαι;»). Γι' αυτό στο βιβλίο της Εξόδου, ο Θεός αποκαλείται «οικτίρμων και ελεήμων, μακρόθυμος και πολυέλεος και αληθινός» (34, 6). Στην Παλαιά Διαθήκη η μετάνοια πραγματοποιείται με διάφορους τρόπους: με τη συλλογική ή ατομική εξαγόρευση και ομολογία των αμαρτιών, με τη νηστεία, με το σχίσσιμο των ρούχων και την ένδυση σάκκου, καθώς και με την προσφορά εξιλαστηρίων θυσιών.

Αληθινή μετάνοια σημαίνει συντριβή του «εγώ» και συναίσθηση της αμαρτωλότητάς μας.

ii. Η Καινή Διαθήκη και η αποστολική εποχή

Στην Καινή Διαθήκη η μετάνοια αποκτά μια δυναμικότερη έννοια, με ισχυρό τονισμό της αποκοπής του ανθρώπου από το αμαρτωλό παρελθόν του και της εμπιστοσύνης προς τον Θεό, ότι θα συγχωρήσει τις αμαρτίες του. Ήδη από την εποχή του αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, η μετάνοια δήλωνε την εσωτερική συντριβή και την αλλαγή του τρόπου ζωής. Και ο Κύριος άρχισε το έργο Του με την προτροπή για μετάνοια, τονίζοντας, ότι η βασιλεία του Θεού εγκαινιάζεται στο πρόσωπό Του (Μτ. 1, 14-15).

Η άρνηση του Κυρίου τρεις φορές από τον Πέτρο και τα «πικρά» δάκρυά του αμέσως μετά, φανερώνουν το μέτρο της δύναμης που έχει η αληθινή και έμπρακτη μετάνοια.

Η άφεση των αμαρτιών προβάλλεται από τον Κύριο ως προϋπόθεση για τη θεραπεία, όπως στην περίπτωση της θεραπείας του παραλυτικού (Μτ.9,2/Μκ.2,5), η οποία και προκάλεσε την αντίδραση των Γραμματέων. Υπάρχουν, όμως, και άλλα σημαντικά παραδείγματα μετανοίας που αναφέρονται στην Καινή Διαθήκη, όπως η πτώση και η μετάνοια του Αποστόλου Πέτρου, η ομολογία των αμαρτιών του Ζακχαίου και η επιστροφή του ασώτου.

Η κορυφαία, όμως, στιγμή για το Μυστήριο της Μετανοίας είναι η σύστασή του από τον Κύριο, που μαρτυρείται σε δύο περιπτώσεις: μετά την Ανάστασή του («Λάβετε Πνεύμα Άγιον. Αν τινών αφήτε τας αμαρτίας αφιένται αυτοίς, αν τινών κρατήτε κεκράτηνται», Ιω. 20, 21-23) και κατά τη διάρκεια της συνομιλίας Του με τους Μαθητές Του («Αμήν λέγω υμίν· όσα εάν δήσητε επί της γης έσται δεδεμένα εν τω ουρανών, και όσα εάν λύσητε επί της γης έσται λελυμένα εν τω ουρανών», Μτ. 18, 18). Για την πρώτη χριστιανική Εκκλησία, ισχύει η μαρτυρία της Καθολικής επιστολής του αγ. Ιακώβου του αδελφοθέου (5,16) περί «εξομολογήσεως» του ενός προς τον άλλο («εξομολογείσθε αλλήλοις τα παραπτώματα υμών»). Εδώ, μπορούμε να διαβλέψουμε

Κάθε πράξη μετάνοιας που ταπεινώνει τον εγωισμό μας, όπως αυτή του ασώτου υιού, λειτουργεί λυτρωτικά και δείχνει τον δρόμο της καταλλαγής μας με τον Θεό.

Ο Ζακχαΐος επέτρεψε στον εαυτό του να ταπεινωθεί μπροστά στον Χριστό και να εκτεθεί στον κόσμο παραδεχόμενος τα λάθη του, και δείχνοντας, με τις αποφάσεις που πήρε, την επιθυμία του να μετανοήσει πραγματικά.

κάποιο τελετουργικό μετανοίας στην πρώτη Εκκλησία. Επίσης, στην Α΄ Καθολική επιστολή του Ιωάννη (1, 9) μαρτυρείται η ομολογία των αμαρτιών («Εάν ομολογώμεν τας αμαρτίας ημών, πιστός εστι και δίκαιος, ίνα αφή ημίν τας αμαρτίας και καθάριση ημάς από πάσης αδικίας»), ενώ στις «Πράξεις των Αποστόλων» (19, 18) αναφέρεται ότι «πολλοί από τους πιστούς εξομολογούνταν και αναγνώριζαν τις αμαρτίες τους».

Πότε και πώς ελάμβανε χώρα αυτή η διαδικασία της «εξομολόγησης» των αμαρτιών; Είναι σίγουρο ότι οι Επίσκοποι παρείχαν την άφεση των αμαρτιών με χειροθεσία (τοποθετούσαν, δηλαδή, το χέρι τους στο κεφάλι εκείνου που παραδεχόταν τις αμαρτίες του και μετανοούσε) και ότι ασκούσαν δημόσιο έλεγχο σε όσους αμάρταναν. Αυτό δηλώνεται από μία μαρτυρία στην Α΄ προς Τιμόθεον επιστολή του Απ. Παύλου (5, 20-22), όπου αναφέρεται: «Τους αμαρτάνοντας ενώπιον πάντων έλεγχε, ίνα και οι λοιποί φόβον έχωσι...χείρας μηδενί επιτίθει, μηδέ κοινώνει αμαρτίαις αλλοτρίαις».

«..όσα εάν λύσητε επί της γης έσται λελυμένα εν τω ουρανώ». Η ειλικρινής μετάνοια, όπως αυτή του δολοφόνου του αδελφού του Αγ. Διονυσίου στη Ζάκυνθο, μπορεί να αγγίξει τα απώτατα σημεία συγχώρησης.

iii. Η μετάνοια στην αρχαία Εκκλησία

Η πρώτη μαρτυρία περί μετανοίας στην αρχαία Εκκλησία είναι του Κλήμεντος Ρώμης (τέλος του 1^{ου} μ.Χ. αι.), στην Α΄ προς Κορινθίους Επιστολή. Εκεί προτρέπει όσους αμάρτησαν να μεταβούν στους πρεσβυτέρους και να παιδευθούν «εις μετάνοιαν κάμψαντες τα γόνατα της καρδιάς αυτών». Από εδώ καταλαβαίνουμε πως υπήρχε τελετουργικό, που προέβλεπε την κάμψη των γονάτων. Αλλά και ο άγιος Ιγνάτιος Αντιοχείας (50-113 μ.Χ.), αναδεικνύει τον ρόλο του Επισκόπου στη διαδικασία της μετανοίας, όταν γράφει ότι ο Θεός συγχωρεί τους μετανοούντες «αν επιστρέψουν σ' Αυτόν και αν συμμετάσχουν σε ειδική ακολουθία που τελεί ο Επίσκοπος».

Η «Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων» (κείμενο του 100-150 μ.Χ.) αναφέρει ότι, πριν από τη Θεία Ευχαριστία προηγείτο δημόσια εξομολόγηση. Τον δημόσιο χαρακτήρα της εξομολόγησης και την επιτέλεσή της μέσα στη Θεία Ευχαριστία μαρτυρεί και ο άγ. Ειρηναίος Λυώνος (140-200 μ.Χ.), αναφερόμενος σε αιρετικούς, οι οποίοι επέστρεψαν στην ορθόδοξη πίστη. Τον 3^ο και 4^ο μ.Χ. αιώνα, πλέον, το Μυστήριο της Μετανοίας εμφανίζεται δομημένο σε σαφέστερα λειτουργικά πλαίσια: είναι εμφανέστερη η συμμετοχή του Επισκόπου και των πρεσβυτέρων και εμφανίζονται τα πρώτα δείγματα αιτημάτων και ευχών υπέρ των μετανοούντων. Έτσι, στις «Αποστολικές Διαταγές» (τέλος του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα) εμφανίζεται μία πλήρης Ακολουθία του Μυστηρίου της Μετανοίας, η οποία αναπτύσσεται περισσότερο, με νέες ευχές, μετά τον 8^ο αιώνα και φθάνει μέχρι την εποχή μας.

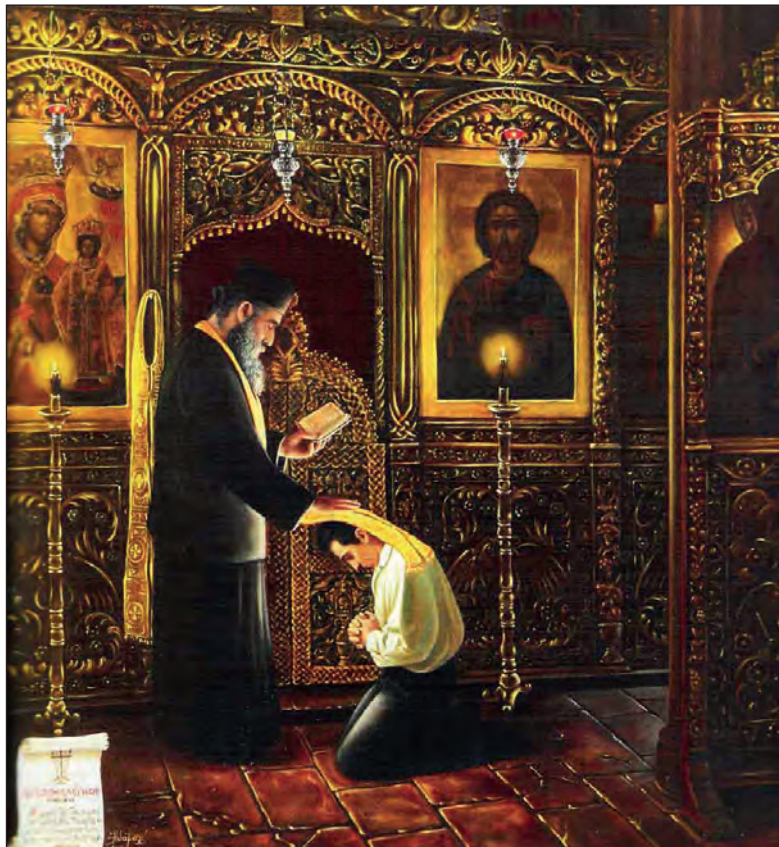
β. Η βαθύτερη έννοια του Μυστηρίου

Το Μυστήριο της Μετανοίας, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα Μυστήρια, δεν έχει «ύλη» (όπως ο άρτος και ο οίνος στη Θεία Ευχαριστία, το νερό στο Βάπτισμα, το μύρο στο Χρίσμα, τα στέφανα στον Γάμο, το λάδι στο Ευέλαιο και η επίθεση των χεριών στις Χειροτονίες). Όμως, παρά τις διαφορές αυτές με τα άλλα Μυστήρια, το Μυστήριο της Μετανοίας έχει ιδιαίτερα θεολογικά χαρακτηριστικά που αναδεικνύουν τη μεγάλη σημασία και αξία του:

i. Σε όλες τις ευχές του γίνεται αναφορά σε λόγους του Κυρίου περί συγχώρησης και άφεσης των αμαρτιών, αλλά και σε ενθαρρυντικά παραδείγματα φιλόνητης συμπεριφοράς του Κυρίου και παροχής συγγνώμης προς τους αμαρτάνοντες.

ii. Οι ευχές του Μυστηρίου της Μετανοίας αποπνέουν την αλήθεια ότι δεν πρόκειται για διαδικασία δικαστικής κρίσης, αλλά για διαδικασία σωτηρίας και πνευματικής θεραπείας, σύμφωνα με τη διδασκαλία του Κυρίου («δεν ήλθα για να κρίνω τον κόσμο, αλλά για να σώσω τον κόσμο»).

iii. Η μελέτη της θεολογίας των ευχών του Μυστηρίου της Μετανοίας αποδεικνύει ότι το Μυστήριο αυτό διατήρησε τον χαρακτήρα της αγαπητικής κοινωνίας πνευματικού και πιστού (δηλαδή, κατ' αναγωγή, Θεού και ανθρώπου).

γ. Το Μυστήριο της Μετανοίας και ο σύγχρονος άνθρωπος: δισταγμοί και δυσκολίες προσέγγισης

Στη σημερινή εποχή ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται από μία έξαρση του εγωϊσμού του, με αποτέλεσμα να μην παραδέχεται τα σφάλματα και τα λάθη του. Το γεγονός αυτό του δημιουργεί δισταγμούς και δυσκολίες, ώστε να προσέλθει στο Μυστήριο της Μετανοίας. Αν, όμως, αναγνωρίσει τον βαθμό της ευθύνης του για τα προβλήματα που υπάρχουν στο κοινωνικό περιβάλλον του, αν παρατηρήσει βαθύτερα τον εαυτό του και συνειδητοποιήσει τα προβλήματα της προσωπικότητάς του και τις αστοχίες του, τότε έχει ήδη πραγματοποιήσει το πρώτο βήμα για να προσέλθει στο Μυστήριο της Μετανοίας.

Δυσκολίες προσέγγισης του Μυστηρίου της Μετανοίας από τους σύγχρονους ανθρώπους εμφανίζονται και αφορούν, κάποιες φορές και στο πρόσωπο του εξομολόγου και πνευματικού, δηλαδή, του ιερέα που θα τελέσει το Μυστήριο της Μετανοίας, που θα υποδεχτεί την εξομολόγηση του ανθρώπου και που θα τον κατευθύνει σωστά, ώστε, να ξεπεράσει τις πνευματικές αστοχίες του. Η Εκκλησία πρέπει να προετοιμάσει τους κληρικούς της κατάλληλα, με επαρκή και διαρκή καθοδήγηση, ώστε να ανταποκρίνονται με τον καλύτερο τρόπο στις πνευματικές ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου και, κυρίως, στη διαδικασία της μετάνοιάς του και της επιστροφής του από τη ζωή της αμαρτίας, στη ζωή κοντά στον Θεό.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «μετάνοια».

2η Δραστηριότητα

Αντιγνωμίες: Χωριζόμαστε σε δυο ομάδες και διατυπώνουμε, η πρώτη επιχειρήματα υπέρ της Εξομολόγησης και η δεύτερη επιχειρήματα που εναντιώνονται στο Μυστήριο. Τα αντιπαράβλλουμε και συζητούμε.

3η Δραστηριότητα

Διάδρομος συνείδησης για έναν νέο που σκέφτεται να εξομολογηθεί. Σχηματίζουμε δύο σειρές που η μία αντικρίζει την άλλη, με ένα διάδρομο μεταξύ τους, ώστε να μπορεί να τον διασχίζει ένας μαθητής που σκέφτεται να συμμετάσχει στο Μυστήριο της Εξομολόγησης. Καθώς εκείνος προχωρά στον διάδρομο, οι υπόλοιποι επιχειρηματολογούν εναλλάξ και μεγαλόφωνα, εκφράζοντας την επιθυμία του, αλλά και τις αναστολές ή τις επιφυλάξεις του για το Μυστήριο.

4η Δραστηριότητα

Ρόλος στον τοίχο: «Ένας νέος ετοιμάζεται να εξομολογηθεί».

5η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε την παραβολή του ασώτου υιού στην τάξη. Έπειτα, σε ένα μεγάλο χαρτί σχεδιάζουμε το περίγραμμα του άσωτου και το κολλάμε στον τοίχο. Γράφουμε μέσα σε περίγραμμα τις σκέψεις και τα συναισθήματά του πριν (με μαύρο χρώμα), και μετά την επιστροφή του στον σπλαχνικό πατέρα (με κόκκινο χρώμα).

6η Δραστηριότητα

Έρευνα στους γονείς: «Η σημασία της εξομολόγησης για την οικογένεια». Συζητούμε με τα μέλη της οικογένειάς μας για το Μυστήριο της Μετανοίας και Εξομολόγησης και τη συμμετοχή μας σε αυτό;

7η Δραστηριότητα

TPS με θέμα: «Τι σημαίνει "μετανιώνω";». Σκεφτόμαστε όσα συζητήσαμε σήμερα για το Μυστήριο της Μετανοίας. Επιλέγουμε την πιο σημαντική πτυχή του, κατά τη γνώμη μας και τη σημειώνουμε. Συζητούμε με τον συμμαθητή/συμμαθήτριά μας για αυτήν, καταγράφουμε τις απόψεις μας και προτείνουμε έναν νέο τίτλο της Ενότητας, ως ομάδα. Ο Καθηγητής μας τον γράφει στον πίνακα και υποστηρίζουμε την άποψή μας. Συζητούμε στην ολομέλεια της τάξης και επιλέγουμε τον πιο αντιπροσωπευτικό.

8η Δραστηριότητα

Artful Thinking: Σχηματίζουμε ομάδες, χωρίζουμε τον πίνακα του Miloradovich Dmitrievich «Στον εξομολογητή», σε μέρη και επιλέγουμε ένα. Το παρατηρούμε και σημειώνουμε τι βλέπουμε, που έχουν τοποθετηθεί τα πρόσωπα, τα συναισθήματά τους, τι μπορεί να σκέπτονται. Συζητούμε σε ολομέλεια τις απόψεις μας για κάθε μέρος της εικόνας που αναλάβαμε να παρατηρήσουμε.

9η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον ενοριακό μας Ναό και συζητούμε για το Μυστήριο της Μετανοίας και Εξομολόγησης με έναν ιερέα πνευματικό.

10η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα που ακολουθούν και παρατηρούμε την εικόνα που τα συνοδεύει. Πώς συνδέεται το περιεχόμενό τους με το συναίσθημα που εκφράζει το πρόσωπο του ιερέα και η στάση του εξομολογούμενου;

«Υστερα από την επίγνωση της αμαρτίας, ακολουθεί η απόφαση για επιστροφή στον πατρικό οίκο και η ομολογία της αμαρτίας μας στον ουράνιο Πατέρα. Οι δύο αυτές πράξεις συνιστούν την ουσία του μυστηρίου της Μετανοίας και της ιεράς Εξομολόγησης. Ο φιλόανθρωπος Θεός δείχνοντας την αγάπη Του για κάθε ένα από τα παιδιά Του που απομακρύνθηκαν από κοντά Του, ανοίγει τον δρόμο της επιστροφής. Αυτό, επομένως, που χρειάζεται, είναι να θελήσουμε να επιστρέψουμε προς τον Κύριο και Εκείνος όχι μόνο ανοίγει τον δρόμο της επιστροφής, αλλά μάς δίνει και τη χάρη Του, ως συνεργό στο έργο της μετανοίας».

Γρηγορίου Ιερομονάχου, «Η ιερά Εξομολόγησης (σχόλια)»,
Αθήνα, Δόμος, 1997, σσ. 32 και 33.

«Η αμαρτία είναι μία ασθένεια της ψυχής μας. Το επιτίμιο που δίδει ο Πνευματικός είναι το φάρμακο της αμαρτίας. Ο Μέγας Βασίλειος γράφει ότι πρέπει “να δεχόμαστε την επιτίμηση ως φάρμακο που θεραπεύει το πάθος και επαναφέρει την υγεία”. Όταν για πρώτη φορά αμάρτησε ο άνθρωπος, ο Θεός όρισε κάποια επιτίμια στον Αδάμ και την Εύα για την αμαρτία που διέπραξαν. Λέγει ο Θεός στον Αδάμ: “Εν ιδρώτι του προσώπου σου φαγή τον άρτον σου”. Και ο ιερός Χρυσόστομος παρατηρεί: “Φαίνεται πως είναι ποινή και τιμωρία ο λόγος αυτός του Θεού. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι νουθεσία και φρονηματοπισμός και φάρμακο για τις πληγές που προξενήθηκαν από την αμαρτία”. Ακόμα και η εκδίωξη των πρωτοπλάστων από τον Παράδεισο ήταν μία πράξη φιλανθρωπίας. Διότι, ο Θεός μάς επιβάλλει την τιμωρία για να μάς νουθετήσει. Επειδή θέλει να σταματήσει την πορεία μας προς το χειρότερο και να ανακόψει την αύξηση της πονηρίας, μάς τιμωρεί οδηγούμενος από τη φιλανθρωπία Του».

Γρηγορίου Ιερομονάχου, «Η ιερά Εξομολόγησης (σχόλια)»,
Αθήνα, Δόμος, 1997, σ. 123.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 8

Η μεταμόρφωση του πόνου (το Μυστήριο του Ευχελαίου)

«Ο Χριστός ως καλός Σαμαρείτης, περιποιείται τον πληγωμένο άνθρωπο με λάδι (Λκ. 10, 34)».

α. Σύσταση και εξέλιξη του Μυστηρίου

i. Εισαγωγικά

Η Εκκλησία δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για τον ανθρώπινο πόνο και συμπαραστέκεται στον άρρωστο και πονεμένο άνθρωπο με το Μυστήριο του Ευχελαίου, αποσκοπώντας στη θεραπεία όχι μόνο του σώματος, αλλά και της ψυχής του. Η ακολουθία του Μυστηρίου του Ευχελαίου ξεκίνησε από μία απλή μορφή και εξελίχθηκε στη μορφή με την οποία τελείται σήμερα.

ii. Το Ευχέλαιο στην αποστολική εποχή

Η αρχαιότερη μαρτυρία για την τέλεση του Ευχελαίου κατά την αποστολική εποχή καταγράφεται στην Καινή Διαθήκη, και συγκεκριμένα στην Καθολική επιστολή του αγίου Ιακώβου του αδελφοθέου (5, 14-15). Εκεί αναφέρεται ότι, «όταν κάποιος Χριστιανός είναι άρρωστος, προσκαλεί στο σπίτι του τους ιερείς και αυτοί, αφού πρώτα προσευχηθούν για τη θεραπεία του (θέτοντας το χέρι τους στο κεφάλι του), τον αλείφουν με λάδι στο όνομα του Κυρίου». Ο αδελφοθέος Ιάκωβος προσθέτει ότι, μέσα από αυτή τη διαδικασία «η ευχή των ιερέων θα

Ευχέλαιο για την υγεία των ασθενών στο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Λάρισας.

προσφέρει τόσο την πνευματική, όσο και τη σωματική θεραπεία» του αρρώστου και ότι θα συγχωρεθούν οι αμαρτίες του.

Από την παραπάνω μαρτυρία φαίνεται ότι η Εκκλησία συνέδεε την ασθένεια του σώματος με την ασθένεια της ψυχής (την αμαρτία), με αποτέλεσμα να υπάρχει σύνδεσμος των Μυστηρίων της Μετανοίας και του Ευχελαίου. Η χειροθεσία του αρρώστου από τους ιερείς είχε αναγγελθεί από τον ίδιο τον Χριστό, όταν είπε ότι οι μελλοντικοί μαθητές του «θα θέτουν το χέρι πάνω στους αρρώστους και θα τους θεραπεύουν» (Μκ. 16, 18).

Βασικό στοιχείο της θεραπευτικής αυτής πράξης της Εκκλησίας αποτελεί το λάδι, που υπήρξε ανέκαθεν και σε όλους τους λαούς βασικό θεραπευτικό μέσο. Όπως αναφέρεται σχετικά με τους Μαθητές του Χριστού, όταν ο Κύριος τους έστειλε να κηρύξουν, αυτοί διενεργούσαν θεραπείες των αρρώστων «αλείφοντάς τους με λάδι» (Μκ. 6, 13), ενώ και ο Χριστός αναφέρεται (στην παραβολή του Καλού Σαμαρείτη), στην περιποίηση των τραυμάτων του πληγωμένου με λάδι (Λκ. 10, 34). Η δε μαρτυρία της Καθολικής επιστολής του Ιακώβου ότι, η άλειψη των ασθενών με έλαιο γινόταν «στο όνομα του Κυρίου», αποκλείει από τη συγκεκριμένη πράξη, κάθε περίπτωση μαγικής ιατρικής δραστηριότητας.

iii. Η εξέλιξη του Μυστηρίου του Ευχελαίου μέχρι τον 8^ο αιώνα

Κατά τους δύο πρώτους αιώνες ζωής της Εκκλησίας, οι πληροφορίες για την άλειψη των ασθενών με έλαιο και για την προσευχή υπέρ της θεραπείας τους είναι ελάχιστες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το Ευχέλαιο ήταν άγνωστο ή ανύπαρκτο. Διάφορες ιστορικές μαρτυρίες μας

επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι το Ευχέλαιο τελούνταν με τον απλό τρόπο που μαρτυρείται στην Καθολική Επιστολή του Ιακώβου. Στις αρχές του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα δε, μαρτυρείται για πρώτη φορά μία ευχή, με την οποία αγιάζεται το λάδι πριν από την άλειψη του αρρώστου (στην «Αποστολική Παράδοση» του Ιππολύτου Ρώμης). Παρόμοιες ευχές μαρτυρούνται αργότερα, τον 4^ο αιώνα, στο «Ευχολόγιο του Σεραπίωνα» και στις «Αποστολικές Διαταγές».

Εκτός από τις παραπάνω πηγές της Λατρείας, υπάρχουν πολλές άλλες μαρτυρίες για την άλειψη των αρρώστων με λάδι και για προσευχή υπέρ της θεραπείας τους, που προέρχονται από πολλούς εκκλησιαστικούς συγγραφείς και κείμενα σχετικά με τους Αγίους. Όλα αυτά οδήγησαν στην εμφάνιση μικρών ευχών ευλογίας του ελαίου και ευχών για την άλειψη των αρρώστων, οι οποίες, εν τέλει, διαμόρφωσαν και την Ακολουθία του Μυστηρίου, όπως αυτή έφτασε μέχρι την εποχή μας.

Τέλεση του Ιερού Ευχελαίου την Μεγάλη Τετάρτη.

β. Τέλεση του Μυστηρίου

i. Τα μέρη του Μυστηρίου

Η Ακολουθία του Μυστηρίου του Ευχελαίου ξεκινά με ένα εισαγωγικό τμήμα, στο οποίο διαβάζονται οι Ψαλμοί 142 και 50. Ακολουθεί ο Κανόνας (σε εννέα ωδές), το Εξαποστειλάριο και τα Τροπάρια των Αίων· όλα αυτά μαρτυρούν ότι η Ακολουθία μοιάζει με την Ακολουθία του Όρθρου. Μετά την εκφώνηση «Ευλογημένη η βασιλεία του Πατρός...» (όπως στη Θεία Λειτουργία) και μετά τα ειρηνικά, διαβάζεται από τον ιερέα μία ευχή αγιασμού του ελαίου, ψάλλονται ορισμένα τροπάρια και ακολουθούν επτά αποστολικά και ευαγγελικά αναγνώσματα, μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται ευχές για την άλειψη των παρισταμένων με το αγιασμένο έλαιο. Η Ακολουθία του Μυστηρίου του Ευχελαίου ολοκληρώνεται με μία ευχή που έχει συχωρητικό χαρακτήρα, εφόσον η άλειψη με αγιασμένο έλαιο αφορά στη θεραπεία όχι μόνο του σώματος, αλλά και της ψυχής.

Τέλεση ιερού Ευχελαίου στο Συνοδικό Μέγαρο.

ii. Τα υλικά στοιχεία του Μυστηρίου

Το βασικό υλικό στοιχείο του Μυστηρίου του Ευχελαίου είναι το έλαιο. Όπως αναφέρθηκε και στη διδακτική Ενότητα του Βαπτίσματος, το έλαιο έχει συμβολικό χαρακτήρα και σημαίνει την ενίσχυση του σώματος κατά τη διάρκεια των διαφόρων πνευματικών αγώνων.

Στο Μυστήριο του Ευχελαίου, το έλαιο χρησιμοποιείται και με την έννοια του θεραπευτικού μέσου. Θεωρείται ως επουλωτικό των πληγών του σώματος και, κατ' επέκταση, ως θεραπευτικό όλων των ασθενειών. Επομένως, η άλειψη των ανθρώπων με έλαιο, κατά την τέλεση του Μυστηρίου παραπέμπει στη σωματική θεραπεία. Όμως, ο άνθρωπος δεν έχει μόνο σώμα, αλλά έχει και ψυχή. Ο βαθύτερος συμβολισμός του ελαίου ως θεραπεία της ψυχής, βασίζεται σε διάφορα κείμενα των πρώτων χριστιανικών αιώνων, όπως το απόκρυφο κείμενο με τίτλο «Βίος Αδάμ και Εύας», στα οποία τονίζεται ότι η ελιά ήταν ένα από τα «δένδρα του Παραδείσου» και ότι ο καρπός της συμβόλιζε την πνευματική θεραπεία του ανθρώπου, δηλαδή την επάνοδό του στον Παράδεισο και την αποκατάσταση της σχέσης του με τον Θεό. Υπό την έννοια αυτή, το υλικό στοιχείο του Μυστηρίου του Ευχελαίου αποκτά σημαντική διάσταση, αφού συμβολίζει την επάνοδο του ανθρώπου στην κατάσταση πριν την πτώση, μέσα από τη συγχώρηση των αμαρτιών του και, επόμενως, μέσα από την συμφιλίωσή του με τον Θεό.

iii. Σκοπός και τόπος τέλεσης του Μυστηρίου

Το Μυστήριο στοχεύει στη θεραπεία των πιστών από μία σωματική αρρώστια. Όμως, επειδή το σώμα είναι συνδεδεμένο με την ψυχή, το Μυστήριο του Ευχελαίου στοχεύει και στη θεραπεία της ψυχής από την αμαρτία και στην αποκατάσταση της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό (μιας σχέσης που υπόκειται στην «ασθένεια» της αμαρτίας).

Το Μυστήριο μπορεί να τελεστεί τόσο στον Ναό, όσο και εκτός του Ναού (στο σπίτι του αρρώστου ή εκείνου που έχει ανάγκη συμμετοχής στο Μυστήριο, αλλά και σε οποιονδήποτε άλλο τόπο). Εάν, όμως, τελεστεί η πλήρης Ακολουθία του Μυστηρίου του Ευχελαίου (Όρθρος και Θεία Λειτουργία), τότε θα πρέπει να τελεστεί στον Ναό.

Τέλεση του Μυστηρίου του Ιερού Ευχελαίου στον Καθεδρικό Ναό
Αγίων Συμεών και Αννας Ταλλίνης στην Εσθονία.

γ. Αμαρτία και ασθένεια

Σε πολλά σημεία από τα παραπάνω, τονίστηκε ο βαθύτερος σύνδεσμος του σώματος με την ψυχή του ανθρώπου. Το Μυστήριο του Ευχελαίου, ήδη από τις πρώτες μαρτυρίες του (Καθολική επιστολή Ιακώβου), αναγνωρίζει αυτόν τον σύνδεσμο και, γι' αυτό, θεωρεί ότι μαζί με τη σωματική θεραπεία επιτελείται και η θεραπεία της ψυχής. Είναι πολύ ευαίσθητο το θέμα της ευθύνης που έχει η ψυχή στη δημιουργία της ασθένειας του σώματος. Στον Παρακλητικό Κανόνα προς τη Θεοτόκο αναφέρεται με σαφήνεια ότι «όταν ασθενεί το σώμα, ασθενεί και η ψυχή». Αλλά και ο Απόστολος Παύλος τονίζει ότι η «φθορά της ανθρώπινης ψυχής» από την αμαρτία συνεπάγεται και «τη σωματική φθορά» του ανθρώπου. Ακόμα και η σύγχρονη ιατρική επιστήμη παραδέχεται ότι υπάρχουν ψυχικές διαταραχές (που προκαλούνται από διάφορες πράξεις του ανθρώπου), οι οποίες αποτελούν αιτίες δημιουργίας ασθενειών.

Γ' αυτό κατά την τέλεση του Μυστηρίου του Ευχελαίου, μαζί με το αίτημα για τη θεραπεία από τη σωματική ασθένεια, διατυπώνεται και το αίτημα για συγκώρηση των αμαρτιών, δηλαδή για τη θεραπεία της ψυχής. Εφόσον ο άνθρωπος είναι διφυής (σώμα και ψυχή), είναι φυσικό επακόλουθο τα δύο αυτά μεγέθη να βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και να απαιτούν συνολική θεώρηση.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Καταθέτουμε τις σκέψεις μας για τη λέξη «Ευχέλαιο» συλλογίζόμενοι και τα εξής: Τι εννούμε με τη λέξη Ευχέλαιο; Ποιους αφορά; Σε τι ωφελει; Συνδέεται με τη Μετάνοια και την προσευχή και με ποιον τρόπο;

«Η Εκκλησία από την πρώτη στιγμή της ζωής και παρουσίας της στον κόσμο είδε τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική οντότητα και την ασθένεια του σώματος ως έχουσα άμεση σχέση με την ασθένεια της ψυχής, που είναι η αμαρτία, και άρα ως αντικείμενο του απολυτρωτικού έργου του Χριστού που δρά ακριβώς μέσα στην Εκκλησία. Έτσι, λοιπόν, η ασθένεια γίνεται υπόθεση όλης της Εκκλησίας και η θεραπεία τόσο της ψυχής όσο και του σώματος γίνεται στα πλαίσια της ζωντανής σχέσης και της πλήρους ενότητας που πρέπει να έχουν οι πιστοί με την Εκκλησία. Στην εκκλησιολογική αυτή βάση κατανοείται και η σύσταση του αποστόλου Ιακώβου να αξιοποιηθεί η θεραπευτική ιδιότητα του ελαίου, γνωστή και από άλλα σχετικά γεγονότα στην Καινή Διαθήκη, και να προσκαλούνται οι πρεσβύτεροι της Εκκλησίας στο σπίτι του ασθενούς προκειμένου με την προσευχή και την άλειψη με έλαιο στο όνομα του Κυρίου να επιτευχθεί η θεραπεία της αρρώστιας του σώματος, αλλά και της ψυχής του πάσχοντος».

Π. Σκαλτσή, «Ιστορική εξέλιξη της ακολουθίας του Ευχελαίου», στο βιβλίο του ίδιου «Λειτουργικές μελέτες II, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 2006, σ. 506.

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί και αναπαριστούμε το στιγμιότυπο από το Μυστήριο του Ευχελαίου.

«Κύριε, εσύ που με το έλεος και την αγάπη σου για τον άνθρωπο θεραπεύεις τα συντρίμμια των ψυχών και των σωμάτων μας· εσύ, Δέσποτα, αγίασε και αυτό το λάδι, ώστε να γίνει θεραπευτικό γι' αυτούς που αλείφονται με αυτό, για να απαλλαγούν από κάθε αμαρτία, από κάθε σωματική ασθένεια, από κάθε μολυσμό της σάρκας και του πνεύματος και από κάθε κακό. Έτσι, μέσα από αυτή την άλειψη θα δοξαστεί το πανάγιο όνομά Σου». Μυστήριο του Ευχελαίου, ευχή αγιασμού του ελαίου (Ι. Φουντούλης, «Ακολουθία του Ευχελαίου», Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 41-41).

3η Δραστηριότητα

Συλλογικός ρόλος: «Προετοιμάζοντας την τέλεση του Μυστηρίου του Ευχελαίου».

4η Δραστηριότητα

Παγωμένη εικόνα με θέμα: «Μέρη του Μυστηρίου του Ευχελαίου». Επιλέγουμε μια σκηνή που μας ενδιαφέρει και την παρουσιάζουμε στην τάξη.

5η Δραστηριότητα

TPS με θέμα: «Γιατί είναι σημαντικό το Μυστήριο του Ευχελαίου». Σκεφτόμαστε όσα συζητήσαμε για το Μυστήριο του Ευχελαίου, επιλέγουμε μια σημαντική πτυχή του, που θέλουμε να θυμόμαστε και τη σημειώνουμε. Συζητούμε με τον διπλανό μας για αυτήν, καταγράφουμε τις απόψεις μας και προτείνουμε έναν νέο τίτλο της Ενότητας, ως ομάδα. Ο Καθηγητής μας τους γράφει στον πίνακα. Συζητούμε στην τάξη και επιλέγουμε τον πιο αντιπροσωπευτικό.

6η Δραστηριότητα

Σχεδιάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με τα μέρη του Μυστηρίου του Ευχελαίου.

7η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε ένα πόστερ με θέμα τα απαραίτητα υλικά του Μυστηρίου του Ευχελαίου.

8η Δραστηριότητα

Χωριζόμαστε σε ομάδες και σχεδιάζουμε έγχρωμα ή ασπρόμαυρα σκίτσα με περιεχόμενο την παραβολή του καλού Σαμαρείτη. Τα συγκεντρώνουμε και τα βάζουμε σε σειρά, δημιουργώντας ένα κόμικ, με ή χωρίς λόγια.

9η Δραστηριότητα

Έρευνα: Το λάδι ως μέσο θεραπείας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

10η Δραστηριότητα

Προγραμματίζουμε τη συμμετοχή μας στην τέλεση του ιερού Ευχελαίου. Βοηθούμε τον ιερέα, συμμετέχοντας ενεργά στο Μυστήριο.

11η Δραστηριότητα

Artful Thinking («αντιλαμβάνομαι, γνωρίζω, φροντίζω»). Παρατηρούμε τον πίνακα του Βαν Γκογκ «Ο καλός Σαμαρείτης».

- Τι μπορεί να σκέφτεται ο Σαμαρείτης;
- Τι θα μπορούσε να γνωρίζει ή να πιστεύει για όσα συνέβησαν στον Ιουδαίο;
- Τι είναι αυτό για το οποίο νοιάζεται και φροντίζει περισσότερο εκείνη τη στιγμή, αλλά και μετέπειτα;
- Φανταζόμαστε τον εαυτό μας ως τον Ιουδαίο. Πώς αισθανόμαστε και γιατί;

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 9

«Δεν είναι καλό να είναι μόνος ο άνθρωπος» (Το Μυστήριο του Γάμου)

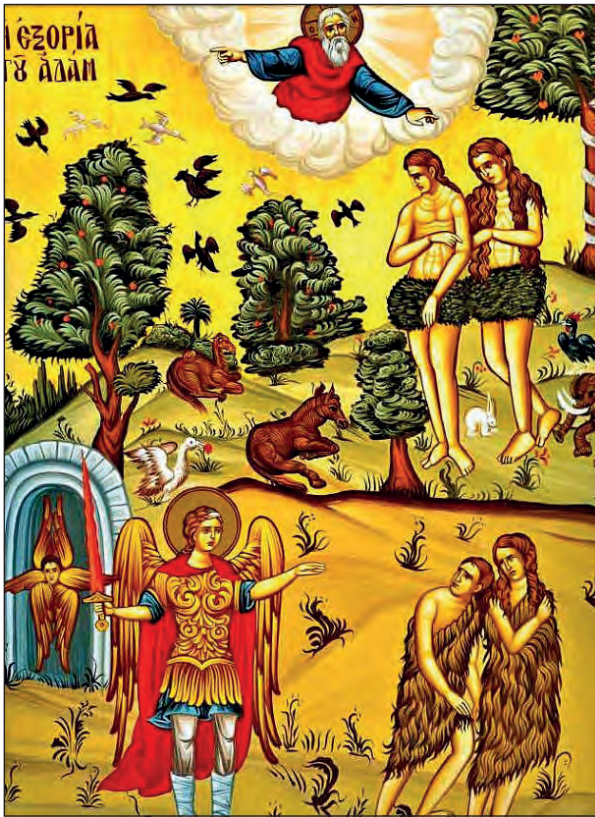

Η δημιουργία της Εύας από την πλευρά του Αδάμ.

α. Σύσταση και ιστορική εξέλιξη του Μυστηρίου

Ο άνθρωπος δεν πλάστηκε από τον Θεό για να είναι μόνος του: «Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν» (Γεν. 3:18). Ο Θεός ευλόγησε το πρώτο ανθρώπινο ζευγάρι μέσα στον Παράδεισο. Η δημιουργία της Εύας είχε σκοπό τη βοήθεια στον Αδάμ για την επιτέλεση του σκοπού της ύπαρξής του, που δεν ήταν άλλος, από την τελείωση και την ένωσή του με τον Θεό. Γι' αυτό και η ανθρώπινη ύπαρξη, ήδη από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας της, είναι συζυγική ύπαρξη.

Η πτώση των πρωτοπλάστων και η έξοδός τους από τον Παράδεισο διέσπασε την πνευματική ένωση των πρώτων ανθρώπων με τον Θεό και μεταξύ τους, με οδυνηρές συνέπειες. Ο

Χριστός, όμως, με την Εκκλησία ευλόγησε την ένωση των συζύγων στο Μυστήριο του Γάμου, μεταμορφώνοντας τη σχέση των ανθρώπων σε κοινωνία ενότητας του ανδρογύνου μεταξύ τους και με τον Θεό. Η αρχή αυτής της ένωσης δεν είναι άλλη από τον Τριαδικό Θεό, του οποίου χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι η αγάπη. Γι' αυτό και η ολοκλήρωση της αγάπης είναι η ένωση των δύο σε ένα. Στόχος αυτής της ένωσης είναι η τελείωση των ανθρώπων και η σωτηρία τους. Συνεπώς, με τη «συζυγική ιεροσύνη» (δηλαδή, την ιερή αφοσίωση του ενός προς τον άλλο), εξαγιάζονται τα ανθρώπινα σώματα και δίνεται δόξα στον Θεό. Η δε απόκτηση παιδιών, ως καρπός της αγάπης των συζύγων, δεν θεωρείται αποκλειστικός σκοπός του Γάμου.

Το μυστήριο του Γάμου θεωρείται σπουδαίο «εις Χριστόν και εις την Ἐκκλησίαν» (Εφ. 5, 32), γιατί ακριβώς στηρίζεται στο πρότυπο της ένωσης του Χριστού με την Εκκλησία. Σύμφωνα με το παραπάνω «παντός ἄνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἄνθρωπος» (Α΄ Κορ. 11:3). Ὄστε, ο ἄνδρας θεωρεῖται ἡ κεφαλὴ τῆς γυναίκας, ὄχι ἐπειδὴ ἔχει ἐξουσία πάνω της, ἀλλὰ ἐπειδὴ πρέπει να θυσιάζεται γι' αὐτήν, ὅπως ἔκανε καὶ ὁ Χριστὸς γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Ὁ σύζυγος, μέσα στο Μυστήριο του Γάμου, προσκαλεῖται γιὰ να οδηγήσει στὴ σωτηρία τὴ σύζυγό του, ἀλλὰ καὶ γιὰ να βοηθηθεῖ ἀπὸ αὐτὴν στο να πετύχει καὶ τὴ δική του σωτηρία. Με τὸν Γάμο τὸ ζευγάρι γίνεται «μικρὴ Ἐκκλησία», οἰκογένεια, ὁ βασικότερος καὶ πολυτιμότερος πυρῆνας τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

β. Οι συμβολισμοί του Μυστηρίου

Μέσω των συμβόλων και των συμβολισμών, εκφράζεται το μυστήριο της πίστης ως βασικό γνώρισμα της λειτουργικής ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Ακολουθία του Γάμου είναι πλούσια σε σύμβολα και συμβολισμούς. Τα σύμβολα, μέσα στο Μυστήριο του Γάμου, έχουν θεολογική και τελετουργική σημασία, εφόσον ο στόχος του Μυστηρίου είναι η σωτηρία των νεονύμφων.

Οι συμβολισμοί του Μυστηρίου είναι τα δαχτυλίδια, η στεφανηφορία, το κοινό ποτήριο, ο ιερός χορός και η άρμωση των χειρών των μελλονύμφων. Τα δαχτυλίδια χρησιμοποιούνταν

ήδη από την αρχαιότητα ως σύμβολα δέσμευσης. Το κυκλικό τους σχήμα παραπέμπει στην αιωνιότητα και στη συνέχεια των γενεών. Με τα δαχτυλίδια σφραγίζεται η ένωση των νεονύμφων και δηλώνεται η αμοιβαία εμπιστοσύνη και αλληλοπροσφορά των συζύγων, οι υποσχέσεις δηλαδή, που δίδονται κατά την τέλεση του Μυστηρίου. Τα δαχτυλίδια χρησιμοποιούνται ως ορατό σημείο, εκέγγυο και δημόσια ομολογία της αμοιβαίας ευθύνης, που αναλαμβάνουν οι νυμφευόμενοι.

Κατά την ανάγνωση της τρίτης ευχής του Γάμου, ο ιερέας τελεί την άρμωση των χειρών των νεονύμφων. Αυτή η μυστηριακή στιγμή αποτελεί τη θεϊκή ευλογία για τη συζυγία των νυμφευομένων. Με την άρμωση των χειρών, η Εκκλησία υπενθυμίζει την πράξη του Θεού, να παραδώσει την Εύα στον Αδάμ ως γυναίκα του και να ευλογήσει τη συζυγία του πρώτου ζευγαριού. Μέσα στο Μυστήριο του Γάμου, η άρμωση των χειρών συμβολίζει την αδιάσπαστη και διηνεκή ένωση των νυμφευομένων. Η άρμωση των χειρών δηλώνει την οριζόντια προοπτική της σχέσης του ανθρώπου με τον συνάνθρωπο, σε αναλογία με την οριζόντια γραμμή του Σταυρού. Η σχέση αυτή, όμως, έχει αναφορά και προς τον Θεό, σε αναλογία με την κάθετη γραμμή του Σταυρού. Οι νεόνυμφοι ενώνονται μεταξύ τους και οι δύο μαζί με τον Θεό, μέσω της σταυρικής θυσιαστικής αγάπης.

Η στεφανηφορία είναι αρχαίο ελληνικό έθιμο που έχει καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα. Στους γάμους των αρχαίων Ελλήνων, τα στέφανα αποτελούσαν μια ένδειξη χαράς για το γεγονός που ακολουθεί. Στην παράδοση της Εκκλησίας, τα στεφάνια των νεονύμφων συμβολίζουν τα στεφάνια των μαρτύρων. Με αυτά, η Εκκλησία συμβουλεύει τους νεόνυμφους πώς θα

πρέπει να πορευτούν στη ζωή της συζυγίας, με μαρτυρικό φρόνημα και διάθεση υποταγής ο ένας στον άλλον, χάριν της αγάπης. Η υπομονή στις αντιξοότητες που θα τύχουν, θα έχει ως αποτέλεσμα τη στεφανηφορία τους από τον Χριστό στη βασιλεία Του, διότι θα θεωρούνται ως μάρτυρες. Η χρήση στεφάνων στο Μυστήριο του Γάμου δηλώνει τη λαμπρή υποδοχή του νέου ζευγαριού από την κοινότητα και τη χαρά για τη σύναψη μιας νέα ζωής συζυγίας. Τα στεφάνια αποτελούν σύμβολα πνευματικής νίκης και θριάμβου για το ζευγάρι που αγωνίστηκε με εγκράτεια, μέχρι την ώρα του Γάμου.

Ο Κύριος και η Παναγία μητέρα Του στον γάμο της Κανά.

Το κοινό ποτήριο στο Μυστήριο του Γάμου, μας υπενθυμίζει το θαύμα στον γάμο της Κανά. Επιπλέον, συμβολίζει την κοινή απόλαυση των αγαθών της ζωής, καθώς και το κρασί της Θείας Ευχαριστίας, η μετάληψη του οποίου, οδηγεί στην αιώνια ζωή. Με αυτό ως σύμβολο, οι νεόνυμφοι μετέχουν στην κοινή ζωή και στον κοινό τους προορισμό, που είναι η Βασιλεία του Θεού.

Ο ιερός χορός του ζεύγους (που το συνοδεύει ο ιερέας και ο παράνυμφος), γνωστότερος ως ο «χορός του Ησαΐα», συμβολίζει τη νοσταλγία του Παραδείσου και την αναζήτηση της αιωνιότητας. Είναι τα πρώτα βήματα του ζευγαριού στο νέο του ξεκίνημα. Ο ιερός αυτός χορός εκφράζει, επίσης, τη φυσική χαρά για τον Γάμο και την πνευματική ανανέωση, με την απόφαση του ανθρώπου να αγωνιστεί στη νέα πνευματική παλαίστρα.

γ. Το νόημα της χριστιανικής συζυγίας

Στον ορθόδοξο χριστιανικό Γάμο, τα πρόσωπα των μελλονύμφων ενώνονται με τη θείκη ευλογία. Μέσα στον Γάμο, ο άνδρας και η γυναίκα γίνονται ένα, αλλά ο καθένας διατηρεί την ξεχωριστή προσωπικότητα-ταυτότητά του, χωρίς κάποιος από τους δύο να επισκιάζει τον άλλο. Η πορεία των συζύγων επιτυγχάνεται μέσα από την αλληλοϋποστήριξη, την ικανότητα των συζύγων να ακούν ο ένας τον άλλον, χωρίς τελικά να υποτιμάται κανείς από τους δύο. Στην ευλογημένη συζυγία, ο άνθρωπος βιώνει τη βαθιά, ειλικρινή αγάπη που δεν αποβλέπει στην προσωπική του ικανοποίηση, αλλά αλλοιώνει τον άνθρωπο, τον οδηγεί στην υπέρβαση της ατομικότητάς του και στην κατάργηση του εγωισμού του. Η πραγματική συζυγική αγάπη απαιτεί διαρκή προσπάθεια, αμοιβαία κατανόηση και ειλικρινή επικοινωνία. Τα νέα ζευγάρια πρέπει να εμπλουτίζουν τη συζυγική τους συμπεριφορά διαρκώς με αρετές και δεξιότητες αποδοχής και σεβασμού των ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών του άλλου προσώπου. Ο Γάμος δεν περιορίζεται στη φυσική ένωση του άνδρα και της γυναίκας, αλλά τοποθετείται σε μια νέα βάση: γίνεται χριστιανική συζυγία, όταν το ζευγάρι συμμετέχει κατά τη διάρκεια της επίγειας ζωής του ενεργά στα Μυστήρια της Εκκλησίας. Οι σύζυγοι, με την ευχαριστιακή σύναξη οδηγούνται στη νέα τους συζυγική ύπαρξη. Η συζυγία αυτή ανανεώνεται μέσα στην Εκκλησία, καθώς ο Χριστός ανατροφοδοτεί το ζευγάρι. Με αυτό τον τρόπο, το Μυστήριο του Γάμου μετατρέπει τη φυσική ερωτική σχέση σε άφθαρτο δεσμό, σε οδό σωτηρίας. Σύμφωνα με αυτά, ο Γάμος δεν «σκοτώνει τον έρωτα», όπως φοβάται ο σύγχρονος άνθρωπος, αλλά σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας πορείας, μέσα από μια ακατάλυτη αγάπη.

Το νόημα του Γάμου ως Μυστηρίου, δεν είναι, λοιπόν, η συμβατική κοινωνική νομιμοποίηση της σχέσης άνδρα και γυναίκας. Αυτή είναι και η διαφορά του Μυστηρίου της χριστιανικής συζυγίας με την τυποποιημένη διαδικασία του πολιτικού γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα ακόλουθα κείμενα. Ποια άποψη από αυτές που εκφράζονται πιστεύουμε ότι ισχύει σήμερα για το Μυστήριο του Γάμου; Έχει υποστεί ο Γάμος τη λεγόμενη εκκοσμίκευση; Τεκμηριώνουμε την άποψή μας.

«Οι άνδρες οφείλουν να αγαπούν το ίδιο τους το σώμα. Όποιος αγαπάει τη γυναίκα του αγαπάει τον εαυτό του... Το μυστήριο αυτό είναι μεγάλο, που εγώ σας λέω ότι αναφέρεται στη σχέση Χριστού και Εκκλησίας. (Εφ. 5,28).

«Σύμφωνα με την πίστη της Εκκλησίας, ο γάμος είναι μυστήριο και μάλιστα “μυστήριο μέγα”, πράξη δηλαδή ιερή, κατά την οποία με ορατά σημεία παρέχεται στους πιστούς η αόρατη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Τόση ιερότητα αποδίδει η Εκκλησία στο γάμο, ώστε σύμφωνα με τη διδασκαλία του αποστόλου Παύλου, στην έννομη συζυγία του άνδρα με τη γυναίκα βλέπει τη μυστηριακή ένωση του Χριστού με την Εκκλησία. Τόσο αγνή, τόσο στενή και αδιάρρηκτη είναι η ένωση των συζύγων, την οποία ευλογεί η Εκκλησία. Η αποστολική περικοπή που αναγινώσκεται κατά την ιερή Ακολουθία του γάμου, είναι μία ολόκληρη ιερή διδαχή περί της αλήθειας αυτής, που δυστυχώς, όμως, συμβαίνει τις περισσότερες φορές να μην προσέχουν ούτε οι νυμφευόμενοι, ούτε οι χριστιανοί που καλούνται στο γάμο. Τα πράγματα στην περίπτωση αυτή παίρνουν συνήθως μια τυπική κοινωνική όψη».

Επισκόπου Διονυσίου Ψαριανού (Μητροπολίτου Κοζάνης),
«Ο ορθόδοξος Γάμος», Αθήνα, Αποστολική Διακονία, 1974, σ. 40.

«Όλες οι ορθόδοξες κατηχήσεις και τα εγχειρίδια ορίζουν τον γάμο σαν μία ιερολογία ή “μυστήριο” της Εκκλησίας. Στην πρώτη ματιά, αυτός ο ορισμός μπορεί να φαίνεται παράξενος μια και ο γάμος πραγματώνεται όμοια από χριστιανούς και μη χριστιανούς, από άθεους και από γενιές ανθρώπων, που δεν άκουσαν ποτέ τί η λέξη “ιερολογία” σημαίνει. Ο άνθρωπος γεννιέται, παντρεύεται, κάνει παιδιά και πεθαίνει. Αυτοί είναι οι νόμοι της φύσης, που ο Θεός καθόρισε και ευλόγησε. Όμως, στο γάμο αποδίδεται μια ιδιαιτερότητα από την Εκκλησία. Η απόλυτα ειδική ευλογία, που απονέμεται στον άνδρα και τη γυναίκα, που παντρεύονται, καλείται “μυστήριο”. Γιατί; Για το γάμο υπάρχει μια πλούσια φιλολογία, γραμμένη από Ρωμαιοκαθολικούς και Προτεστάντες, από ψυχολόγους, ψυχαναλυτές, κοινωνιολόγους και κανονολόγους. Στους καιρούς μας, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης καλλιεργούν τα θέματα που έχουν σχέση με τη σεξουαλική φύση του ανθρώπου. Συζητούνται δημόσια ερωτήματα, που οι πουριτανικές γενιές του παρελθόντος δεν τολμούσαν να αντικρύσουν ούτε ιδιωτικά. Άλλωστε, είναι γενικά παραδεκτό ότι ο Φρόντ και ο Γιούνγκ επαναστάτησαν όχι μόνο εναντίον της σεξουαλικής ηθικολογίας, αλλά και γενικότερα της θεώρησης της ανθρώπινης φύσης. Η απόλυτη θεώρηση του γάμου σαν “ιερολογία” προϋποθέτει ότι ο άνθρωπος δεν είναι μόνο ένα ον με ψυχολογικές, φυσιολογικές και κοινωνιολογικές λειτουργίες, αλλά ότι είναι ένας

πολίτης της Βασιλείας του Θεού, με άλλα λόγια ότι η εσωτερική του ζωή- και ειδικότερα στις πιο αποφασιστικές της στιγμές- περιέχει αιώνιες αξίες και τον ίδιο τον Θεό. Ο γάμος εμφανίζεται σε μας πρωταρχικά, σαν μία ατομική ή οικογενειακή υπόθεση. Μπορεί να ευλογείται στο Ναό και να αποκτά έτσι ένα παραμυθητικό άρωμα απ' τη μια νομιμότητας και απ' την άλλη ιερότητας. Όμως, η σχέση του με τη θεία Λειτουργία της Εκκλησίας παραμένει ανεξιχνίαστη για τους πολλούς από εμάς. Η τελετή που γίνεται σήμερα, δεν έχει καμιά φανερή σχέση με την Ευχαριστία και μόνο ένας κύκλος προσκεκλημένων συγγενών και φίλων συμμετέχουν σ' αυτήν. Στην ουσία η "ευχαριστιακή" κατανόηση του γάμου διαγράφει καθαρά ποιός είναι ο ουσιώδης χριστιανικός σκοπός του ανθρώπου-εικόνας του Θεού, προορισμένου από τη δημιουργία του για μετοχή στη Θεία Ζωή. Οι ψυχολόγοι και οι κοινωνιολόγοι, στα πλαίσια των σχετικών αλλά περιορισμένων εδαφών αναζήτησης, μπορεί να φτάσουν σε μία πρόγερση αυτής της αλήθειας, αλλά σίγουρα δεν θα την βεβαιώσουν ποτέ στην πληρότητά της. Μόνο η χριστιανική εμπειρία, σύμφωνα με την οποία "ο Θεός γίνεται άνθρωπος, ίνα Θεόν τον Αδάμ απεργάσηται" είναι ικανή να πραγματώσει τον σκοπό αυτό σε όλη του τη σημασία. Αυτού του γεγονότος ο χριστιανικός γάμος είναι επίσης μία έκφραση».

J. Meyendorff, Γάμος, μια ορθόδοξη προοπτική, Αθήνα 1983, σσ. 13-15.

2η Δραστηριότητα

Ερευνούμε: Ήθη και έθιμα του Γάμου στην ελληνική κουλτούρα και παράδοση.

3η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε πόστερ με τα υλικά στοιχεία του Γάμου και τους συμβολισμούς τους.

4η Δραστηριότητα

Artful thinking (Ακούγοντας 5x2): «Ησαΐα χόρευε». Ακούμε τον παραπάνω ύμνο και γράφουμε 5 λέξεις που μας έρχονται στο μυαλό. Αφού τον ακούσουμε για δεύτερη φορά, γράφουμε άλλες 5 λέξεις και συντάσσουμε ένα κείμενο με θέμα τον ορθόδοξο Γάμο.

5η Δραστηριότητα

Ζητούμε τη βοήθεια του/της φιλόλογου μας και ερευνούμε τον γάμο στην αρχαιότητα. Η τελετή, οι συμμετέχοντες, τα δώρα, τα υλικά στοιχεία που χρησιμοποιούνταν, οι επικλήσεις και οι ευχές, οι λεπτομέρειες της γαμήλιας τελετής, οι οικογένειες των μελλονύμφων, η μονογαμία ή/και η πολυγαμία. Βρίσκουμε πληροφορίες και στον δικτυακό τόπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-educationalvideo-8522-99>).

6η Δραστηριότητα

Μελέτη περίπτωσης: Έγγαμοι άγιοι (αγ. Θωμαή, αγ. Ανδριανός και Ναταλία).

7η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε ένα μουσείο λαϊκής τέχνης και παρατηρούμε τα σχετικά με τον Γάμο εκθέματα (φορεσιές, στολίδια, κοσμήματα, σκεύη κ.λπ.). Συζητούμε για τα ήθη και τα έθιμα του Γάμου τα παλαιότερα χρόνια (δες και τον ιστότοπο: <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=46164>).

8η Δραστηριότητα

Παρακολουθούμε στιγμιότυπα από τις ελληνικές ταινίες: «Η δε γυνή να φοβείται τον άνδρα» και «Γάμος αλά ελληνικά». Ποιες πτυχές του Γάμου, της οικογένειας, των συγγενών, του περιβάλλοντος και της κοινωνίας θίγονται σε αυτές; Ποιες «δοκιμασίες» καλούνται να αντιμετωπίσουν οι νεόνυμφοι και ποια επίδραση έχουν αυτές στον συζυγικό τους βίο;

9η Δραστηριότητα

Παρακολουθούμε αποσπάσματα από την ακολουθία του Γάμου, π.χ. από την ευλογία των στεφάνων (<http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-educationalvideo-8522-949>).

10η Δραστηριότητα

Συμπληρώνουμε τις δραστηριότητες: «Οι φάσεις του Μυστηρίου του Γάμου», στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8612>, και «Οι συμβολισμοί του Γάμου» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8620>.

11η Δραστηριότητα

Με τη βοήθεια του αποστολικού αναγνώσματος του μυστηρίου του Γάμου που ακολουθεί, καταγράφουμε τις υποχρεώσεις του άνδρα και της γυναίκας στη διάρκεια της συζυγίας τους:

«Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος, Ἄλλ' ὡσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.» (Εφ. 5, 23-33).

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 10

Το έργο της διακονίας (Το Μυστήριο της Ιεροσύνης)

α. Σύσταση και ιστορική εξέλιξη του Μυστηρίου

Το **Μυστήριο** της Ιεροσύνης στηρίζεται εξ ολοκλήρου στο πρόσωπο του Χριστού. Η Ιεροσύνη του Χριστού είναι αμετάθετη και δεν υπάρχει, ούτε θα υπάρξει άλλο είδος Ιεροσύνης (Εβρ. 7, 23-26). Αυτό, όμως, δεν αποκλείει την ύπαρξη «ιεροσύνης» με σχετική έννοια, ως «μετοχή» στη μία και μοναδική Ιεροσύνη του Χριστού.

Η εκλογή των δώδεκα Μαθητών και η ανάδειξή τους σε «άλιεις ανθρώπων» (Μτθ. 4,19), αποτέλεσε και την ιστορική έναρξη του Μυστηρίου της ειδικής Ιεροσύνης στον Χριστιανισμό. Το κύριο έργο των Αποστόλων ως ιερέων του Κυρίου, ήταν η συγχώρηση των αμαρτιών, σύμφωνα με την εξουσία που τους δόθηκε από τον Χριστό: «ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἄν τινων κρατῆτε, κεκρατῆνται» (Ιω. 20,23), καθώς και η τέλεση του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας και η διδασκαλία κατά την εντολή: «διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν» (Μτθ. 28,20).

Η μετάδοση του χαρίσματος της Ιεροσύνης γίνονταν με την επίθεση των χειρῶν των Αποστόλων στο κεφάλι των υποψηφίων.

Μετά τους Αποστόλους, το Μυστήριο της Ιεροσύνης συνεχίστηκε στο πρόσωπο των διαδόχων τους. Από τον τρόπο αυτό της διαδοχής, η τελετή του Μυστηρίου της Ιεροσύνης ονομάστηκε «χειροτονία». Η αδιάσπαστη ενότητα των χειροτονιών από την εποχή των Αποστόλων μέχρι τις ημέρες μας, ονομάζεται «αποστολική διαδοχή» και αποτελεί το κριτήριο γνησιότητας της Εκκλησίας. Στα δε πρόσωπα των Επισκόπων, ως των μαθητῶν και διαδόχων των Αποστόλων, συνεχίζεται η αποστολή του Χριστού μέσα στον κόσμο.

«Δεύτε οπίσω μου και ποιήσω υμάς αλιείς ανθρώπων.
Οι δε ευθέως αφέντες τα δίκτυα ηκολούθησαν αυτόν» (Μτθ. δ' 19-20).

α. Η χάρη της γενικής Ιεροσύνης

Παράλληλα με την ειδική Ιεροσύνη υπάρχει στην Εκκλησία και η γενική Ιεροσύνη, όχι όμως ως αποκλεισμός της ειδικής, αλλά σε παράλληλη συμπαράθεση και χωρίς να έρχεται σε σύγκρουση με αυτή. Δεν υφίσταται, δηλαδή, θεολογική διάκριση ανάμεσα στην ειδική και τη γενική Ιεροσύνη. Κατά το ορθόδοξο δόγμα, οι πιστοί, ως «γένος εκλεκτόν, βασιλείον ιεράτευμα» (Α΄ Πετρ. 2,9), είναι και αυτοί ιερείς του Θεού κατά μια γενική έννοια, με βάση το ιερό Χρίσμα, τη «σφραγίδα» του Θεού, που έλαβαν από το Άγιο Πνεύμα.

Με το Μυστήριο του Βαπτίσματος, κάθε πιστός ασκεί και μετέχει στο τριπλό αξίωμα του Κυρίου, κατά γενικό, φυσικό, τρόπο, όπως το ασκούν και μετέχουν και οι ιερείς. Όλοι οι πιστοί που βαπτίστηκαν στο όνομα της Αγίας Τριάδος και που ζουν κατά το θέλημα του Αγίου Τριαδικού Θεού, είναι «ιερείς», δηλαδή, έχουν τη γενική Ιεροσύνη, την οποία ασκούν μέσα από τον πνευματικό τους αγώνα.

Ο βαπτισμένος πιστός μπορεί να ασκεί το προφητικό αξίωμα, κηρύττοντας τον λόγο του Θεού και καθιστώντας γνωστή τη λυτρωτική θεία αλήθεια, το αρχιερατικό, προσφέροντας τη ζωή του (με τα ενάρετα έργα και τους πνευματικούς αγώνες), ως λογική και ευάρεστη θυσία στον Θεό και το βασιλικό, εξουσιάζοντας τα πάθη του και νικώντας με την αρετή του τους εχθρούς της πίστεως και τον διάβολο.

β. Η διακονία της ειδικής Ιεροσύνης: ορισμός και ευθύνες

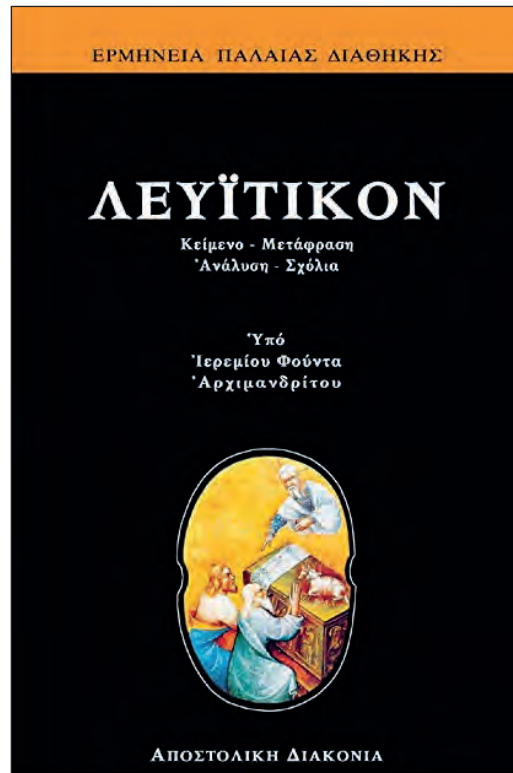
Η Ιεροσύνη είναι ένας ιερός θεσμός, ο οποίος έχει την αρχή του σ' αυτήν ακόμη την Παλαιά Διαθήκη, σύμφωνα με την οποία, οι άνδρες της φυλής του Λευί ήταν αφιερωμένοι να ιερατεύουν τον Θεό. Υπάρχει μάλιστα στην Παλαιά Διαθήκη και ειδικό βιβλίο, το Λευιτικόν, που μιλά για τους Ιερείς και τα τελετουργικά τους καθήκοντα.

Ο Χριστός αποτελεί τον μόνο Αρχιερέα της Εκκλησίας που «ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην» (Εβρ. 7,24). Και το δικό Του αρχιερατικό αξίωμα συνεχίζεται δια μέσου του θεσμού της Ιεροσύνης. Τα Μυστήρια της Εκκλησίας τελούνται όλα από τον Χριστό, που είναι αόρατα παρών, ενώ οι κληρικοί δανείζουν το σώμα και τα χέρια τους. Η Ιεροσύνη αποτελεί μετοχή στην αποστολή του Χριστού. Το ιερατικό έργο, αν και τελείται στη γη, οι συνέπειές του έχουν αιώνιες προεκτάσεις. Ως τέτοιο δε, προϋποθέτει αίσθημα ευθύνης και ζήλο για τη διακονία του σώματος της Εκκλησίας.

Στην Εκκλησία, οι βαθμοί της Ιεροσύνης είναι τρεις: διάκονος, πρεσβύτερος, Επίσκοπος. Οι ιερείς ονομάζονται και κληρικοί, γιατί ακριβώς επιλέγονται μέσα από τα ζωντανά μέλη της Εκκλησίας. Οι κληρικοί, στον χώρο της Εκκλησίας, αναλαμβάνουν με τη χάρη της Ιεροσύνης, κατά την ημέρα της χειροτονίας τους, τη διοίκηση, τη διδασχή και τη Λατρεία της Εκκλησίας.

Το Μυστήριο της Ιεροσύνης τελείται μέσα στη Θεία Λειτουργία και για τους τρεις βαθμούς της. Οι ευχές της χειροτονίας κάθε βαθμού Ιεροσύνης αποδεικνύουν και το έργο, το οποίο θα αναλάβει ο ιερέας μέσα στο ευχαριστιακό σώμα της Εκκλησίας.

Η σπουδαιότητα του Μυστηρίου γίνεται κατανοητή, όταν αντιληφθούμε ότι ο άνθρωπος, το οστράκινο σκεύος, με την Ιεροσύνη, γίνεται ο μεσίτης μεταξύ Θεού και ανθρώπων, ο λειτουργός των Μυστηρίων, ο οικονόμος της χάριτος, ο ποιμήν αθανάτων ψυχών «αίματι Χριστού εξηγορασμένων» (Μ. Βασιλείου, Όροι κατ' επιτομήν, ΡΠΔ', ΒΕΠΕΣ 53, 305).

*γ. Η ιερατική «κλίση (κλήση)»
ως μορφή διακονίας του σώματος
της Εκκλησίας και της σύγχρονης
κοινωνίας*

Η Ιεροσύνη αποτελεί χάρισμα και δωρεά του Θεού στους ανθρώπους. Η διακονία δε, προς τους πιστούς, αποτελεί βασικό «έργον διακονίας» (Εφ. 4,12) της Ιεροσύνης. Ο ιερέας, ως διάκονος όλων, καλείται να υπηρετήσει τους αδελφούς της εκκλησιαστικής κοινότητας, στο πρόσωπο των οποίων συναντά τον Χριστό. Έτσι, η ιεροσύνη στην Ορθόδοξη παράδοση δεν είναι είναι κάποιο είδος εξουσίας, αλλά κένωση και αγάπη προς τα μέλη της Εκκλησίας του Χριστού.

Ο άνθρωπος ανταποκρίνεται στο κάλεσμα του Θεού με ταπείνωση, συνειδητοποιώντας πως η Ιεροσύνη αποτελεί φιλανθρωπία του Θεού για τον λαό Του. Γι' αυτό και θα πρέπει να γίνει ίδιος με τον Χριστό, που «οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν» (Μαρκ. 10,45).

Η Ιεροσύνη αποτελεί έργο αγάπης του ιερέα προς το ποίμνιο, το οποίο του ανέθεσε ο Χριστός να διακονήσει. Μόνον η αγάπη του Χριστού γεννά και συντηρεί στην καρδιά του ιερωμένου τη βαθιά συναίσθηση της ιερατικής ευθύνης του. Και με τη δύναμη που παρέχει άφθονη η αγάπη του Χριστού, μπορεί ο εργάτης της Εκκλησίας, να υπομένει τους κόπους και τις θλίψεις -πολλές φορές ακόμη και τον διωγμό -που συνεπάγεται η γνήσια ιερατική ζωή. Οι κληρικοί καλούνται να ποιμάνουν τον λαό, δίνοντας απάντηση σε κάθε σύγχρονη ανησυχία του.

Ο ιερέας πρέπει να εμβαθύνει στον διακονικό χαρακτήρα της Ιεροσύνης, αντιλαμβανόμενος πως, πάνω απ' όλα, είναι διάκονος του Ιησού Χριστού. Σύμβολο αυτής της διακονίας αποτελεί και ο επιστήθιος σταυρός που φορούν οι πρωτοπρεσβύτεροι και οι Αρχιμανδρίτες από την ώρα της χειροτονίας τους και μετέπειτα, ο οποίος, τους υπενθυμίζει την ιδιαίτερη διακονία που αναλαμβάνουν, μέσα από τα νέα ποιμαντικά και ιερατικά τους καθήκοντα.

δ. Ο θεσμός των διακονισσών στη ζωή της Εκκλησίας

Στην παράδοση της Εκκλησίας υπήρχε από πολύ νωρίς ο θεσμός των διακονισσών, ο οποίος έπαψε να υπάρχει από τον 12ο αιώνα, λόγω της μεταβολής των αναγκών της. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα γυναικών που αναφέρονται στην Αγία Γραφή, οι οποίες, συνέδραμαν στο αποστολικό έργο των Μαθητών του Κυρίου (όπως η Φοίβη, την οποία ο απόστολος Παύλος χρησιμοποιεί στη διακονία της Εκκλησίας των Κεγχρεών, πλησίον της Κορίνθου). Η χειροτονία των διακονισσών γίνονταν από τους Επισκόπους, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που γινόταν η χειροτονία των ανδρών.

Η αναβίωση του θεσμού των διακονισσών (ως κίνηση αναβάθμισης του ρόλου των γυναικών μέσα στη ζωή της Εκκλησίας), συζητείται εδώ και πολλά χρόνια στον ορθόδοξο κόσμο. Το 1988, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανέλαβε την πρωτοβουλία και πραγματοποίησε την πρώτη πανορθόδοξη συνάντηση που είχε ως θέμα της, τον ρόλο των γυναικών στην Ορθόδοξη Εκκλησία και τα περί της χειροτονίας των γυναικών. Στην συνάντηση αυτή διαπιστώθηκε η ανάγκη να ενισχυθεί ο ρόλος της γυναίκας στην Εκκλησία και να αναβιώσει ο θεσμός των διακονισσών. Παρά τις προσπάθειες, όμως, που έχουν καταβληθεί σε πανορθόδοξο επίπεδο, μέχρι στιγμής, ο θεσμός των διακονισσών δεν έχει καταστεί δυνατόν να αναβιώσει.

Για τον θεσμό των διακονισσών έχουμε κείμενα (Ιερούς Κανόνες), από διάφορες Οικουμενικές Συνόδους (ΙΘ΄ της Α΄ Οικουμενικής, ΙΕ΄ της Δ΄ Οικουμενικής, ΙΔ΄, ΙΕ΄, Μ΄, ΜΗ΄ της Πενθέκτης, κ.ά.)

«Ο εργάτης της Εκκλησίας, θα πρέπει να υπομένει τους κόπους και τις θλίψεις -πολλές φορές ακόμη και τον διωγμό -που συνεπάγεται η γνήσια ιερατική ζωή». «Κύριε, μη στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην». Το μαρτύριο του πρωτοδιακόνου Στεφάνου.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

In Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα Α΄ και Β΄ και συμπληρώνουμε στον πίνακα που ακολουθεί τα «χαρίσματα» και τις ιδιαίτερες «υποχρεώσεις» που απορρέουν από τον βαθμό του πρεσβυτέρου και του Επισκόπου. Μας βοηθούν και τα χωρία: Τίτ. 1, 7-9 και Α Τιμ. 3, 8-11.

Α. «Εσύ, Κύριε, και αυτόν που θέλησες να εισέλθει στο βαθμό του πρεσβυτέρου, γέμισέ τον με το χάρισμα του Αγίου σου Πνεύματος για να γίνει άξιος να σταθεί άμεμπτα στο θυσιαστήριό σου, να κηρύττει το Ευαγγέλιο της βασιλείας Σου, να λειτουργεί τον λόγο της αληθείας Σου, να Σου προσφέρει δώρα και θυσίες πνευματικές, να ανανεώνει τον λαό Σου με την αναγέννηση του Βαπτίσματος». **Ευχή χειροτονίας πρεσβυτέρου.**

Β. «Εσύ, Χριστέ, και αυτόν εδώ που αναδείχτηκε διαχειριστής της αρχιερατικής χάρης, κάνε τον να γίνει μιμητής Σου, που είσαι ο αληθινός Ποιμένας, θυσιάζοντας τη ζωή του για τα πρόβατά Σου, να είναι οδηγός των τυφλών, φως αυτών που βρίσκονται στο σκοτάδι, να νουθετεί τους ασύνετους, να διδάσκει τα νήπια, να είναι φως στον κόσμο ώστε, αφού καταρτίσει τις ψυχές, που του έχουν εμπιστευτεί στη ζωή αυτή, να παρουσιαστεί στο βήμα σου χωρίς ντροπή, και να λάβει τη μεγάλη αμοιβή, που ετοιμάσες για όσους αγωνίστηκαν για την κήρυξη του Ευαγγελίου Σου». **Ευχή χειροτονίας Επισκόπου.**

ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ	ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΧΑΡΙΣΜΑΤΑ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ-ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ	

2η Δραστηριότητα

Από ποια σημεία των παρακάτω κειμένων αναδεικνύεται η μοναδικότητα, η ιδιαίτερη αξία, αλλά και η σημαντική ευθύνη που έχει το λειτουργήμα του ιερέα; Τα υπογραμμίζουμε και εξηγούμε σε ποιον τομέα της θείας Λατρείας αναφέρονται.

«Ο ιερέας στέκεται και κατεβάζει όχι φωτιά, αλλά το Άγιο Πνεύμα και προσεύχεται συνεχώς, όχι για να έλθει φλόγα από τους ουρανούς και να κατακαύσει τα ευρισκόμενα πάνω στην Αγία Τράπεζα, αλλά για να έλθει στη θυσία η θεία χάρη και να ανάψει με αυτή τις ψυχές όλων και να τις αναδείξει φωτεινότερες από πυρωμένο ασήμι. Ποιος λοιπόν είναι τόσο μανιακός και τρελός, ώστε να περιφρονήσει αυτή την τόσο φρικτή θυσία; Ή αγνοείς ότι δεν θα μπορούσε ποτέ ανθρώπινη ψυχή να βαστάξει εκείνη τη φωτιά και ότι όλα θα αφανίζοντουσαν αν δεν ερχόταν άφθονη η βοήθεια της χάρης του Θεού;»

Ι. Χρυσοστόμου, Περί ιερωσύνης Λόγος Γ', 2, 4, 3.

«Ἡ γὰρ Ἱερωσύνη τελεῖται μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, τάξιν δὲ ἔχει ἐπουρανίων ταγμάτων· καὶ μάλα γε εἰκότως. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, οὐκ ἄλλη τις κτιστὴ δύναμις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Παράκλητος ταύτην διετάξατο τὴν ἀκολουθίαν, καὶ ἔτι μένοντας ἐν σαρκὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ἔπεισε φαντάζεσθαι διακονίαν».

Περί Ἱερωσύνης, Λόγος Γ', δ' P.G. 45, 642.

«Κανένας άνθρωπος, όσο ενάρτετος και προσεχτικός και ταπεινός κι αν είναι, δεν είναι άξιος να τελεί τα Μυστήρια και μάλιστα αυτό της Θείας Ευχαριστίας. Ο Χριστός είναι ο Μεγάλος Αρχιερέας. Αυτός τελεί τα Μυστήρια και μάς προσφέρει δωρεάν τη Θεία Του Χάρη, τα θεικά Του δώρα, χρησιμοποιώντας ανθρώπους, τους ιερείς. Κι εμείς τιμούμε και σεβόμαστε τους ιερείς (ακόμα κι αν ξέρουμε ότι ως άνθρωποι κάποιες φορές σφάλουν και αμαρτάνουν), επειδή γίνονται φορείς της Θείας Χάρης. Ο Θεός εμπιστεύεται σ' αυτούς την τέλεση των Μυστηρίων».

Στο: <https://www.pemptousia.gr/2019/05/to-mistirio-tis-ierosinis-chirotonia/>.

«Διότι της Ιερωσύνης το έργο είναι τόσο υψηλό, ώστε πραγματοποιείται μεν στη γη, αλλά ανήκει στα έργα των ουρανίων δυνάμεων. Και τούτο είναι πολύ φυσικό, εφόσον δεν την ίδρυσε ούτε άγγελος, ούτε αρχάγγελος, ούτε καμία άλλη κτιστή δύναμη, αλλά την ίδρυσε αυτός ο Παράκλητος, ο οποίος έκανε ανθρώπους που “φορούν” τη σάρκα ικανούς να πραγματοποιούν διακονία αγγέλων. Γι' αυτό και ο ιερωμένος πρέπει να είναι τόσο καθарός, σα να στέκεται στους ουρανούς μαζί με τις αγγελικές δυνάμεις».

Ι. Χρυσοστόμου, Περί ιερωσύνης Λόγος Γ', 2, 4, 1.

3η Δραστηριότητα

Παιχνίδι ρόλων: «Η χειροτονία ενός Επισκόπου». Ο Καθηγητής μας παρουσιάζει τα βασικά χαρακτηριστικά του «ρόλου» κάθε προσώπου που λαμβάνει μέρος στη χειροτονία, για τα οποία αναζητούμε λεπτομέρειες. Μοιραζόμαστε τους «ρόλους» των προσώπων που επιλέγουμε και τα υποδυόμαστε. Προσέχουμε τις ειδικές τελετουργικές κινήσεις και συμπεριφορές κάθε προσώπου.

4η Δραστηριότητα

Έρευνα (γνώμες μαθητών και καθηγητών): Το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών.

5η Δραστηριότητα

Άσκηση: Ευχές χειροτονίας Πρεσβυτέρων και Επισκοπών στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8617>

6η Δραστηριότητα

- Η γυναίκα στη λατρεία (κουίζ) στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8641>
- Το έργο του κληρικού (κουίζ) στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8598>

7η Δραστηριότητα

Προγραμματίζουμε τη συμμετοχή μας σε μία χειροτονία.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 11

Διαρκές καταφύγιο (Ο Παρακλητικός Κανόνας)

α. Η θέση του Παρακλητικού Κανόνα στη Λατρεία της Εκκλησίας

Οι Παρακλητικοί Κανόνες αποτελούν ιδιαίτερο τμήμα της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Υμνογραφίας. Ο Παρακλητικός Κανόνας ή Παράκληση αποτελεί μελοποιημένο κείμενο προσαρτημένο (συνήθως), στην ακολουθία του Εσπερινού, έχοντας τη δομή της Ακολουθίας του Όρθρου. Ένας Παρακλητικός Κανόνας μπορεί να ψαλεί και ξεχωριστά από οποιαδήποτε Ακολουθία ή Μυστήριο.

Παρακλητικοί Κανόνες έχουν γραφεί κυρίως για το πρόσωπο του Χριστού, της Υπεραγίας Θεοτόκου, του Ιωάννου του Προδρόμου, καθώς και για κάθε άγιο ξεχωριστά.

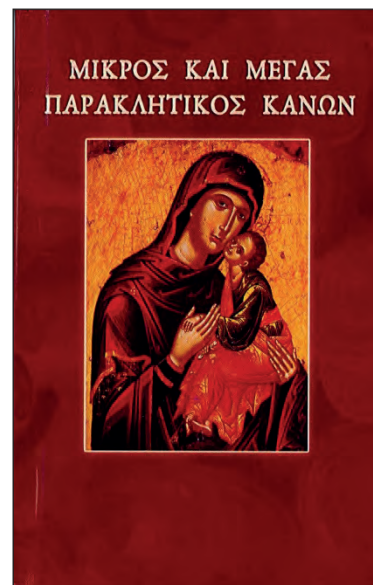
Οι Παρακλητικοί Κανόνες ψάλλονται σε διάφορες περιστάσεις ανάγκης και θλίψης των Χριστιανών, σε Ιερούς Ναούς, σπίτια, νοσοκομεία κ.τλ. Για τον λόγο αυτό, έχουν συνήθως παρακλητικό ή/και ικετευτικό περιεχόμενο, εκφράζοντας την προσδοκία για την εκπλήρωση συγκεκριμένου αιτήματος των μελών της Εκκλησίας. Κατά τη διάρκεια της Ακολουθίας του Κανόνα, μνημονεύονται και τα ονόματα των προσώπων, υπέρ των οποίων τελείται.

β. Η σύνθεση και τα είδη του Παρακλητικού Κανόνα

Ο «Κανόνας», στα αρχαία ελληνικά σημαίνει την ίσια βέργα, που χρησιμοποιείται για να κρατά κάτι σε ευθεία. Στη βυζαντινή υμνογραφία «Κανόνας» είναι ένας μακροσκελής ύμνος, αποτελούμενος από μικρότερες ενότητες, που ονομάζονται Ωδές. Κάθε Ωδή αποτελείται από τον Ειρμό, που είναι η πρώτη στροφή της και χρησιμεύει ως υπόδειγμα στα τροπάρια που ψάλλονται σύμφωνα με τον ήχο του Ειρμού και από το Εφύμνιο, που επαναλαμβάνεται σε κάθε τροπάριο (όπως το «Υπεραγία Θεοτόκε, σώσον ημάς» στον Παρακλητικό Κανόνα προς τη Θεοτόκο).

Στους Κανόνες, ο Ειρμός ακολουθείται από τρία, τέσσερα ή περισσότερα τροπάρια. Κάθε Ειρμός είναι ανόμοιος και ανεξάρτητος μελωδικά, αν και, συνήθως, οι Ειρμοί παρουσιάζουν νοηματική ομοιότητα.

Οι αρχαιότεροι και οι πλέον συνήθεις από τους Παρακλητικούς Κανόνες είναι οι δύο που απευθύνονται στη Θεοτόκο. Ονομάζονται Μικρός και Μεγάλος Παρακλητικός Κανόνας και έχουν τριάντα δύο τροπάρια ο καθένας (δηλαδή τέσσερα τροπάρια σε κάθε Ωδή). Ο Μεγάλος

Τέλεση της ιεράς Παράκλησης στην Ι.Μ. Παναγίας Ελεούσης Πατρών.

Παρακλητικός Κανόνας ονομάζεται έτσι, γιατί τα τροπάρια και οι Ειρμοί του είναι φανερά εκτενέστερα.

Περιεχόμενο των Παρακλητικών Κανόνων της Παναγίας είναι η προβολή και η τιμή του προσώπου της. Με τη χρήση των Παρακλητικών Κανόνων τα μέλη της Εκκλησίας μπορούμε να την δοξολογήσουμε και να την παρακαλέσουμε, διότι, στάθηκε άξια να γεννήσει τον Υίο του Θεού.

i. Ο Μικρός Παρακλητικός Κανόνας

Ο Μικρός Παρακλητικός Κανόνας είναι ποίημα του Μοναχού Θεοστήρικτου (9ος μ.Χ. αιώνας) ή του Θεοφάνη του Ομολογητή. Ως σημείο αναφοράς του έχει τις θερμές παρακλήσεις προς το πρόσωπο της Θεοτόκου. Είναι ιδιαίτερα γνωστός και λαοφιλής Παρακλητικός Κανόνας που ψάλλεται πριν από τον Δεκαπενταύγουστο, εναλλάξ με τον Μεγάλο Παρακλητικό Κανόνα, αλλά και σε κάθε περίπτωση «ανάγκης και θλίψεως».

ii. Ο Μεγάλος Παρακλητικός Κανόνας

Ο Μεγάλος Παρακλητικός Κανόνας είναι ποίημα του Αυτοκράτορα Θεοδώρου Δούκα Λάσκαρη (13ος αιώνας). Ο τίτλος του «Δούκα» μάς δείχνει ότι συνέθεσε τον Κανόνα πριν την άνοδό του στον θρόνο της Νικαίας τον Νοέμβριο 1254. Ο Κανόνας αυτός αποτελεί μια ατομική προσευχή προς τον Θεό και διανθίζεται από θερμές παρακλήσεις προς τη Θεοτόκο. Ψάλλεται μονάχα

κατά την περίοδο της νηστείας του Δεκαπενταύγουστου, εναλλάξ με τον Μικρό Παρακλητικό Κανόνα. Το περιεχόμενό του σχετίζεται με την εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου.

γ. Λαϊκή ευσέβεια και Παρακλητικός Κανόνας

Με τους Παρακλητικούς Κανόνες προς τιμήν της Παναγίας εξαιρείται η κεντρική και κυρίαρχη θέση της στη ζωή της Εκκλησίας. Η αγάπη των πιστών για το πρόσωπό της καθιστά τον Παρακλητικό Κανόνα μια ιερή συνήθεια, με την οποία, τα μέλη της Εκκλησίας αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη σχέση μαζί της, όπως και με κάθε άγιο ή αγία.

Με τους Παρακλητικούς κανόνες, τα πιστά μέλη της Εκκλησίας, εναποθέτουν τις ελπίδες

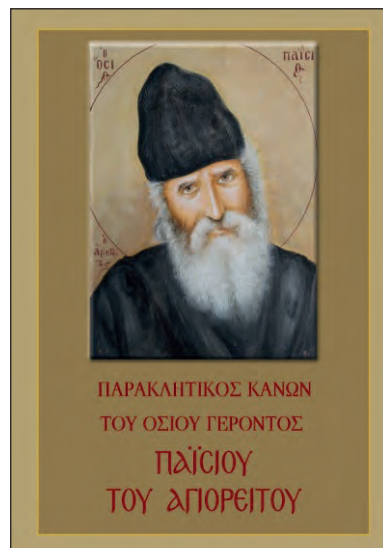
τους στο πρόσωπο της Παναγίας και όλων των αγίων, πιστεύοντας πως: «Οὐδείς προστρέχων ἐπὶ σοί, κατησχυμένος ἀπὸ σοῦ ἐκπορεύεται, ... ἀλλ' αἰτεῖται τὴν χάριν, καὶ λαμβάνει τὸ δῶρημα, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς αἰτήσεως».

Οι Παρακλητικοί κανόνες βοηθούν τους πιστούς να εκφράσουν την αίσθηση της αμαρτωλότητάς τους προς το πρόσωπο της Παναγίας και να ζητήσουν βοήθεια από εκείνη ή και κάθε άγιο ή αγία, για οποιονδήποτε ψυχικό ή σωματικό πόνο. Εναποθέτουν όλες τις ελπίδες τους σε αυτήν, γιατί γνωρίζουν ότι είναι φιλεύσπλαχνη και ότι ως Μητέρα του Θεού είναι πηγή ελέους και το μόνο καταφύγιο του κόσμου.

Η μεγάλη αγάπη των πιστών στο πρόσωπο των αγίων, καθώς και η ανάγκη να προστρέξουν σε αυτούς, για βοήθεια και μεσιτεία προς τον Κύριο, τους οδηγεί στην τέλεση των Παρακλητικών Κανόνων, που είναι αφιερωμένοι σε αυτούς. Μέσω αυτών, δηλώνεται η πίστη και η εμπιστοσύνη στη μεσιτεία τους προς τον Χριστό και η ελπίδα εκπλήρωσης των αιτημάτων τους.

Τέλεση ιεράς Παράκλησης στον ιερό Ναό Ευαγγελιστριάς της Τήνου.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

In Δραστηριότητα

Διαβάζουμε την ωδή, το κοντάκιο και τα τροπάρια του Παρακλητικού Κανόνα που ακολουθούν. Με ποιες φράσεις περιγράφονται τα προβλήματα και οι ανάγκες μας και με ποιες οι λυτρωτικές παρεμβάσεις που ζητούμε από την Θεοτόκο;

«Ἐων λυπηρῶν ἐπαγωγὰι χειμάζουσι τὴν ταπεινὴν μου ψυχὴν, καὶ συμφορῶν νέφη, τὴν ἐμὴν καλύπτουσι καρδίαν, Θεονύμφευτε, ἀλλ' ἡ φῶς τετοκυῖα, τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, λάμπσον μοι τὸ φῶς τὸ χαρμόσουνον.»

Ωδη α' Ἦχος πλ.δ' Τροπάριο β'

Απόδοση

Η αλληλουχία των θλίψεων βασανίζει την ταπεινή μου ψυχή, και τα σύννεφα των συμφορών καλύπτουν την καρδιά μου, Θεονύμφευτε. Αλλά εσύ που γέννησες το φως, το θεϊκό και προαιώνιο, λάμπσε και σε μένα το φως το χαρμόσυνο.

Προστασία τῶν Χριστιανῶν ἀκαταίσχυντε, μεσιτεία πρὸς τὸν Ποιητὴν ἀμετάθετε, μὴ παρίδης ἀμαρτωλῶν δεήσεων φωνάς· ἀλλὰ πρόφθασον ὡς ἀγαθὴ, εἰς τὴν βο-
ήθειαν ἡμῶν, τῶν πιστῶς κραυγαζόντων σοι· τάχυνον εἰς πρεσβείαν, καὶ σπεῦσον εἰς ἱκεσίαν, ἢ προστατεύουσα ἀεὶ, Θεοτόκε τῶν τιμώντων σε.

Απόδοση

Θεοτόκε, εσύ είσαι η προστασία των Χριστιανών που δεν πρόκειται ποτέ να τους απογοητεύσει. Εσύ είσαι εκείνη που μεσιτεύεις σταθερά υπέρ των ανθρώπων προς τον Ποιητή τους (τον Θεό). Σε παρακαλούμε να μην παραθεωρήσεις τις δεήσεις που σου απευθύνουμε εμείς, οι αμαρτωλοί, αλλά να έρθεις γρήγορα για να μας βοηθήσεις, εμάς που σε παρακαλούμε με δυνατή φωνή: έλα γρήγορα για να μεσιτεύσεις στον Θεό για εμάς και για να ακούσεις την ικεσία μας· εσύ που πάντοτε προστατεύεις εκείνους που σε τιμούν.

Πρεσβεία θερμή, καὶ τεῖχος ἀπροσμάχητον, ἐλέους πηγὴ, τοῦ κόσμου καταφύγιον, ἐκτενῶς βοῶμέν σοι· Θεοτόκε Δέσποινα πρόφθασον, καὶ ἐκ κινδύνων λύτρωσαι ἡμᾶς, ἢ μόνη ταχέως προστατεύουσα.

Απόδοση

Εσύ που είσαι η θερμή πρεσβεία μας προς τον Θεό, το ανίκητο τείχος, η πηγή του ελέους, το καταφύγιο του κόσμου, σου φωνάζουμε παρακαλώντας σε: πρόφθασε, Δέσποινα Θεοτόκε και λύτρωσέ μας, η μόνη που μας προστατεύεις με ταχύτητα.

Μεταβολὴ τῶν θλιβομένων, ἀπαλλαγὴ τῶν ἀσθενούντων ὑπάρχουσα, Θεοτόκε Παρθένε, σῶζε πόλιν καὶ λαόν, τῶν πολεμουμένων ἢ εἰρήνην, τῶν χειμαζομένων ἢ γαλήνην, ἢ μόνη προστασία τῶν πιστῶν.

Απόδοση

Θεοτόκε, εσύ που μεταβάλλεις τους θλιβομένους, που απαλλάσσεις τους αρρώστους από την ασθένειά τους, σώσε το λαό σου και την πόλη σου, εσύ που είσαι η ειρήνη των αντιμαχομένων, η γαλήνη αυτών που δοκιμάζονται, η μόνη προστασία των πιστών».

2η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Παράκληση».

3η Δραστηριότητα

Μελέτη περίπτωσης: Ο υμνογράφος της Εκκλησίας, Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης. Η ζωή και το υμνογραφικό έργο του.

4η Δραστηριότητα

Βρίσκουμε στο διαδίκτυο τον Παρακλητικό Κανόνα του αγίου/της αγίας μας. Τον εκτυπώνουμε και υπογραμμίζουμε στο κείμενο ποια μέρη του έχουν δοξολογικό, ποια ευχαριστιακό και ποια παρακλητικό περιεχόμενο.

5η Δραστηριότητα

Ατομική εργασία: «Θα παρακαλούσα τον Θεό για...». Αφού διαβάσουμε τον Παρακλητικό Κανόνα προς τη Θεοτόκο, σκεφτόμαστε, ποια από τα αιτήματα που απευθύνονται στη Μητέρα του Κυρίου, μας εκφράζουν. Τα συμπληρώνουμε με άλλα, δικά μας. Διαβάζουμε την εργασία μας στην τάξη και ομαδοποιούμε συνολικά τα αιτήματα με βάση το περιεχόμενό τους.

6η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε ένα κολάζ με θέμα τον Μικρό Παρακλητικό Κανόνα, αντλώντας το υλικό μας από το διαδίκτυο.

7η Δραστηριότητα

Στο παρακάτω κείμενο υπογραμμίζουμε τους τομείς της ζωής μας, στους οποίους αναφέρονται οι παρακλήσεις και τα αιτήματά μας προς την Παναγία.

«Οι παρακλήσεις προς τη Θεοτόκο αναφέρουν τις επικλήσεις των πιστών με δεήσεις και ικεσίες προς την Παναγία, για να λάβουν τη βοήθειά της στους καιρούς των πειρασμών, των πόνων, των θλίψεων και κάθε είδους προστασία από το θείο πρόσωπό Της. Και τονίζεται χαρακτηριστικά: “Δέξαι παρακλήσεις αναξίων σων ικετών”.

Πρώτον παρακαλούμε την Παναγία με αίσθημα πίστεως και πόνου για να μας βοηθήσει στη ζωή μας από τους πειρασμούς, λέγοντάς της: “Πολλοίς συνεχόμενος πειρασμοίς, προς σε καταφεύγω, σωτηρίαν επιζητών. Ω Μητέρα του Λόγου και Παρθένε, των δυσχερών και δεινών με διάσωσον”.

Δεύτερον, ζητάμε από την Παναγία να μας απελευθερώσει από τα πάθη μας: «Παθών με ταράττουσι προσβολαί, πολλής αθυμίας εμπιπλώσαι μου την ψυχήν”. Όπως το πάθος της υπερηφανείας, του θυμού, της ζήλειας, του φθόνου, της κατακρίσεως, της πολυλογίας, της γαστριμαργίας κ.ά., που βασανίζουν την καρδιά του ανθρώπου και την καθιστούν ακάθαρτη. Ο αγώνας του Χριστιανού πρέπει να είναι καθημερινός για να παραμένει ήσυχος και γαλήνιος στην ψυχή του, χωρίς να τον καταδικάζει για τίποτα η συνείδησή του. Γι’ αυτό ζητάμε να μας θεραπεύσει τις ασθένειες της ψυχής μας λέγοντας: “Ίασαι αγνή, των παθών μου την ασθένειαν”.

Τρίτον, ζητάμε από την Παναγία να μας ελευθερώσει από τους κινδύνους της καθημερινής ζωής μας δια της θείας προστασίας της, λέγοντάς της: “Διάσωσον,

από κινδύνους τους δούλους σου Θεοτόκε". Πολλοί οι κίνδυνοι του ανθρώπου που φέρουν εύκολα τη συμφορά στη ζωή του. Ατυχήματα, επαγγελματικές δυσκολίες, οικογενειακές ακαταστασίες κ.ά. Γι' αυτό παρακαλούμε την Παναγία να μας λυτρώσει από τους κινδύνους με την προστασία της και να γίνει "πύργος ασφαλείας", "τείχος απροσμάχητον".

Τέταρτον, ζητάμε από την Παναγία με τις δεήσεις μας να μας ενισχύσει και να μας ελευθερώσει από τις θλίψεις και τις ασθένειές μας. "Σου δέομαι της αγαθής, εκ φθοράς νοσημάτων ανάστησον" και "επίβλεψον εν ευμενεία πανύμνητε Θεοτόκε, επί την εμήν χαλεπήν του σώματος κάκωσιν". Μέσα στον πόνο περισσότερο σκεπτόμαστε τον Θεό και αναζητάμε τη βοήθειά Του. Νιώθουμε την ανθρώπινη αδυναμία μας και την Παντοδυναμία του Θεού. Εκείνος που δεν επόνεσε πολύ, δεν μπορεί να νιώσει τον πόνο του άλλου. Χρειάζεται ο πόνος της ασθένειας ή των δυσκολιών της ζωής μας για να αισθανθούμε την ανάγκη του άλλου και να νιώσουμε ποιοι μας αγαπούν πραγματικά. Ο πόνος φέρνει τη μετάνοια στον άνθρωπο και είναι ένας τρόπος σωτηρίας της ψυχής του. Ο Ίδιος ο Κύριος επόνεσε πάρα πολύ πάνω στο Σταυρό και έδειξε το δρόμο του πόνου που λυτρώνει και αγιάζει τον άνθρωπο. Ο πόνος νικά τα πάθη του ανθρώπου και φέρνει αρετές μέσα στην ψυχή του πιστού. Ο εγωϊστής ταπεινώνεται μέσα στον πόνο της ασθένειάς του και ζητά τη βοήθεια του Θεού και της Παναγίας. Μέσα στη δυστυχία των θλίψεών του κατανοεί την ευτέλεια της ζωής του και αναζητά την ευτυχία κοντά στον Θεό. Ο πόνος θεραπεύει αδυναμίες και πάθη που φθείρουν την ψυχή. Ο πόνος φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά και ο ένας παρηγορεί τον άλλον και προσφέρει τη βοήθειά του με αγάπη και θυσία. Πολλές φορές ο πόνος οφείλεται σε μεγάλη αμηχανία πράξεων μέσα στη θλίψη της ψυχής και μπορεί να είναι αποτέλεσμα μοναξιάς, συκοφαντίας, κακίας, μίσους και ζήλειας. Γι' αυτό έχουμε ανάγκη να λέγουμε τον πόνο μας στον άλλο, για να ξαλαφρώσουμε ψυχικά και να αναπαυόμαστε κοντά στην αγάπη του άλλου. Και η Παναγία επόνεσε πολύ ψυχικά για την άδικη κακομεταχείριση και σταύρωση του Υιού της. Και γίνεται η προστάτις των θλιβομένων και αδικουμένων, όταν την παρακαλούμε: "Υπεραγία Θεοτόκε, σώσον ημάς".

Πέμπτον, παρακαλούμε την Παναγία δια της μεσιτείας στον Πανάγαθο να μας εξαλείψει το πλήθος των αμαρτιών μας: "Ταις της Θεοτόκου πρεσβείαις ελεήμον, εξάλειψον τα πλήθη των εμών εγκλημάτων", δηλαδή τα αμαρτήματά μας. Παρακαλούμε να μας σώσει δια της θείας βοήθειάς της και να μας οδηγήσει σε μετάνοια. Μας προτρέπει ο Παρακλητικός Κανόνας στην αληθινή μετάνοια, στην εξομολόγηση και στη θεία Κοινωνία. Να ζήσουμε μια ζωή μετανοίας, για να μην μολύνεται η ψυχή μας από πλήθος αμαρτιών. Γι' αυτό η αμαρτία θεωρείται έγκλημα για την ψυχή μας, διότι αυτή αποστατεί από το θέλημα του Θεού και οδηγείται στο σκοτάδι του θελήματος του αμαρτωλού κόσμου. Μακριά από τον Θεό, "απολλύμεθα υπό πλήθους πταισμάτων". Εκείνος που τιμά αληθινά την Παναγία δέεται για τη σωτηρία της ψυχής του και ζει διαρκώς εν μετanoία παρακλητική.

<https://iliaxtida.wordpress.com/2010/10/03/%CF%8C-%CE%AE-gamm-2/>

8η Δραστηριότητα

Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής, συνθέτουμε ένα μεγαλυνάριο για έναν σύγχρονο άγιο ή αγία και του ζητούμε να το ψάλλει.

9η Δραστηριότητα

Οργανώνουμε τη συμμετοχή μας στην ακολουθία του Παρακλητικού Κανόνα, στον ι.Ν. της ενορίας μας. Παρακολουθούμε και καταγράφουμε τα μέρη του.

10η Δραστηριότητα

Βρίσκουμε τα προσωνύμια που οι πιστοί έχουν δώσει στην Παναγία (π.χ. Βρεφοκρατούσα, Οδηγήτρια κ.λπ.). Με τι σχετίζονται και σε τι αναφέρονται;

11η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα τροπάρια των ωδών που ακολουθούν. Με ποιες λέξεις ή φράσεις επικαλούμαστε ή αναφερόμαστε στη Θεοτόκο; Τις υπογραμμίζουμε και αναλύουμε τη σημασία τους.

«“Επειδή πολιορκούμαι (βασανίζομαι, πιέζομαι) από πολλούς πειρασμούς, προς εσένα καταφεύγω ζητώντας σωτηρία· ω Μητέρα του Λόγου και Παρθένε, από τα δύσκολα και τα φοβερά σώσε με”.

“Με ταραάζουν επιθέσεις των παθών γεμίζοντας την ψυχή μου με πολλή στενοχώρια· ειρήνευσε Κόρη (την ψυχή μου) με τη γαλήνη του γιού και Θεού σου, Πανάμωμε”.

“Εσένα Παρθένε, που γέννησες τον σωτήρα και Θεό, σε παρακαλώ θερμά να γλυτώσω από τα φοβερά, γιατί σε σένα τώρα καταφεύγοντας, σηκώνω ψηλά και την ψυχή και την σκέψη μου”.

“Εμένα, που είμαι άρρωστος στο σώμα και στην ψυχή, αξίωσε με να έχω επίσκεψη και φροντίδα από σένα, που είσαι η μόνη, που έγινες μητέρα του Θεού, επειδή είσαι αγαθή και γέννησες τον αγαθό”».

Τροπάρια της Α΄ ωδής του Μικρού Παρακλητικού Κανόνα,
από το βιβλίο του Κ. Γανωτή, Ο Μικρός Παρακλητικός Κανών
εις την Υπεραγίαν Θεοτόκον, Θήρα, εκδ. «Πυρφόρος», 2005, σ. 17.

«“Προστασία και σκέπη της ζωής μου σε θεωρώ εσένα Παρθένε, που γέννησες τον Θεό. Εσύ, σαν κυβερνήτης του πλοίου της ζωής μου οδήγησέ με προς το λιμάνι σου, εσύ, που είσαι η αιτία των αγαθών, το στήριγμα των πιστών, η μόνη που αξίζεις τους ύμνους”.

“Σε ικετεύω, Παρθένε, την ψυχική ταραχή μου και τη ζάλη της στενοχώριας να μου διασκορπίσεις· γιατί εσύ, νύμφη του Θεού, τον αρχηγό της γαλήνης, το Χριστό, γέννησες μόνη πανάκραντε (δηλαδή, πεντακάθαρη)”.

“Εσύ, που τον ευεργέτη γέννησες, τον αίτιο των καλών, ανάβλυσέ μας τον πλούτο της ευεργεσίας σε όλους μας· γιατί όλα μπορείς να τα κάνεις, επειδή τον ικανό στη δύναμη, τον Χριστό, γέννησες από τον Θεό μακαρισμένη (καλότυχη)”.

“Εμένα, που βασανίζομαι από βαριές αρρώστιες και αρρωστημένα πάθη, εσύ βοήθησέ με».

Τροπάρια της Γ΄ ωδής του Μικρού Παρακλητικού Κανόνα,
από το βιβλίο του Κ. Γανωτή, όπ.π., σ. 22.

«“Των παθών μου την ταραχή, εσύ που γέννησες τον κυβερνήτη Κύριο, και την τρικυμία ηρέμησε των αμαρτημάτων μου νύμφη του Θεού”.

“Της ευσπλαχνίας τη μεγάλη αφθονία σου δώσε σε μένα, που σε παρακαλώ (σου το ζητώ), εσύ, που γέννησες τον σπλαχνικό και σωτήρα όλων, όσοι σε υμνούν”.

“Καθώς απολαμβάνουμε πάναγνε τις δικές σου δωρεές, σου ψάλλουμε ύμνο ευχαριστίας εμείς, που σε ξέρουμε ότι είσαι Μητέρα του Θεού”.

“Εμείς, που σε έχουμε ελπίδα και στήριγμα και της σωτηρίας τείχος ασάλευτο, πανύμνητε, από κάθε δυσκολία λυτρωνόμαστε”».

Τροπάρια της Α΄ ωδής του Μικρού Παρακλητικού Κανόνα,
από το βιβλίο του Κ. Γανωτή, ό.π., σ. 28.

Οι πιστοί απευθύνουν πολύ συχνά παρακλήσεις προς το πρόσωπο της Παναγίας για λόγους που έχουν να κάνουν με ζητήματα υγείας, παραμυθίας, προστασίας, ενίσχυσης, κ.λπ. Στις εικόνες, η πρόσκληση και ένα στιγμιότυπο από την τέλεση ιεράς Παράκλησης προς την Υπεραγία Θεοτόκο, για την ευλογία και τον φωτισμό των υποψηφίων στις πανελλήνιες εξετάσεις.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 12

«Δεν πέθανε αλλά κοιμάται» (Η νεκρώσιμη ακολουθία)

α. Ο θάνατος ως αποτέλεσμα της αμαρτίας

Ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο έτσι, ώστε να μπορεί να ζει αιώνια, να μετέχει στη ζωή της αφθαρσίας, της αθανασίας και της μακαριότητας, όντας μακριά από τη φυσική φθορά. Τον δημιούργησε, όμως, δεκτικό και για τη θνητότητα, αφήνοντας στον ίδιο την επιλογή. Ο άνθρωπος επέλεξε το δεύτερο, κάνοντας χρήση της απόλυτης ελευθερίας, με την οποία τον προίκισε ο Θεός. Γι' αυτό και η απομάκρυνσή του από Εκείνον, με την αμαρτία, οδήγησε στην παρουσία του θανάτου στη ζωή του, αποτελώντας εφεξής, τον σιωπηλό σύντροφό του, προκαλώντας του άγχος και απελπισία. Επομένως, ο θάνατος, δεν μπορεί να θεωρηθεί τιμωρία και ενέργεια του Θεού, αλλά συνέπεια της διακοπής κοινωνίας των πρωτοπλάστων μαζί Του.

Η εκδίωξη των Πρωτοπλάστων από τον Παράδεισο.

Αυτή η απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό οδήγησε τελικά στην παρουσία του πνευματικού θανάτου. Από τον πνευματικό θάνατο προήλθε ο σωματικός θάνατος, δηλαδή η διάσπαση της αρμονίας μεταξύ ψυχής και σώματος μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου. Σύμφωνα δε με την Αγία Γραφή, ο θάνατος θεωρείται ως οικονομία του Θεού και ευεργεσία, για να μη γίνει το κακό αθάνατο.

β. Η νεκρώσιμη ακολουθία

Η νεκρώσιμη ακολουθία ανήκει στις λεγόμενες «ακολουθίες καθγιασμού της ζωής», με τις οποίες η Εκκλησία αγιάζει και νοσηματοδοτεί χριστιανικά τις σημαντικές στιγμές της επίγειας ζωής του ανθρώπου. Η νεκρώσιμη ή εξόδιος ακολουθία συνηθίζεται να ονομάζεται, όχι άστοχα, και «κηδεία»: η λέξη παράγεται από τη λέξη «κήδος», ομόρριζη του ρήματος «κήδομαι», δηλαδή φροντίδα ή ενδιαφέρον για κάποιον. Συνεπώς, με τη νεκρώσιμη ακολουθία εννοούμε όλες εκείνες τις ενέργειες, με τις οποίες η Εκκλησία φροντίζει τους νεκρούς της και αποδεικνύει την απεριόριστη αγάπη της για τα μέλη της, ακόμα και όταν αυτά εγκαταλείπουν την παρούσα ζωή. Η Εξόδιος Ακολουθία, με το πλούσιο υμνολογικό περιεχόμενό της, αποτελεί τη συμπύκνωση της χριστιανικής διδασκαλίας περί του νοήματος του θανάτου και της αιώνιας ζωής. Ο κάθε ύμνος της νεκρώσιμης ακολουθίας εμπεριέχει τα δικά του μηνύματα και τη δική του διδασκαλία.

Η Εκκλησία βρίσκεται δίπλα στον άνθρωπο με τα Μυστήρια και τις ακολουθίες της, από την πρώτη στιγμή της ζωής του, μέχρι την τελευταία.

i. Η ελπίδα στους ύμνους της νεκρώσιμης ακολουθίας.

Η νεκρώσιμη ακολουθία εκφράζει την ελπίδα για την προσδοκία της μελλοντικής ανάστασης των κεκοιμημένων. Τα νεκρώσιμα τροπάρια, οι ύμνοι, τα κοντάκια και οι ευχές μεταφέρουν την περί θανάτου και αναστάσεως θεολογική-δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας και διδάσκουν στους πιστούς τη σωστή στάση απέναντι στο φοβερό μυστήριο του θανάτου. Σκοπός της νεκρώσιμης ακολουθίας δεν είναι να βοηθήσει τα μέλη της Εκκλησίας να συμφιλιωθούν με τον θάνατο, αλλά κυρίως να αποκαλυφθεί η αλήθεια για τη ζωή και τον θάνατο, ώστε με την αλήθεια αυτή να μπορέσουν οι άνθρωποι να οδηγηθούν στην ελπίδα της σωτηρίας.

Ο ποιητής της νεκρώσιμης ακολουθίας μεταφέρει το αναστάσιμο και ελπιδοφόρο μήνυμα, πως ο κεκοιμημένος, περνώντας μέσα από τον θάνατο, αποτελεί πολίτη της πραγματικής

πατρίδας που είναι ο Παράδεισος. Μάλιστα, η νεκρώσιμη ακολουθία τονίζει πως ο θάνατος είναι παροδικό και όχι μόνιμο στοιχείο στη ζωή μας, γι' αυτό και θεωρεί τους αδελφούς μας που έχουν φύγει όχι νεκρούς, αλλά κεκοιμημένους, υπό την έννοια ότι έχουν πέσει σε ύπνο και θα ξυπνήσουν κατά τη Δευτέρα Παρουσία.

Με τη βοήθεια των τροπαρίων της, τα μέλη της Εκκλησίας παρηγορούνται εμπρός στο φοβερό μυστήριο του θανάτου, με την αναστάσιμη προοπτική που στηρίζεται στον θρίαμβο του αναστημένου Χριστού πάνω στον θάνατο. Στο περιεχόμενό τους αναδεικνύεται πανηγυρικά ότι ο άνθρωπος δεν χάνεται, αλλά εξακολουθεί να ζει με τη δύναμη του Χριστού, προσδοκώντας την ανάσταση των νεκρών και τη ζωή του μέλλοντος αιώνος. Τόσο οι ευχές, όσο και τα τροπάρια που ακούγονται κατά την τέλεση της νεκρώσιμης ακολουθίας, θεολογούν γύρω από το μεγάλο μυστήριο του θανάτου και το θαύμα της αναστάσεως, μεταφέροντας ακριβώς αυτή την ελπίδα της σωτηρίας.

ii. Τα Ιερά μνημόσυνα.

Η ελπίδα της σωτηρίας των χριστιανών δεν χάνεται μετά τον θάνατο. Η Εκκλησία καθιέρωσε ευθύς εξ αρχής ειδικές προσευχές για την ανάπαυση των ψυχών των κεκοιμημένων πατέρων και αδελφών μας. Αυτό αποτελεί συνέπεια της πίστης και διδασκαλίας της, ότι οι αποθανόντες πιστοί ζουν και μετά θάνατον εν Χριστώ και ότι η κοινωνία πίστης και αγάπης μεταξύ ζώντων και τεθνεώτων δεν παύει να υφίσταται. Έτσι, η προσευχή και το μνημόσυνο είναι ο μόνος τρόπος επικοινωνίας μαζί με τα προσφιλή μας πρόσωπα που εξεδήμησαν από τον παρόντα κόσμο.

Τα ιερά μνημόσυνα είναι οι ακολουθίες που τελεί η Εκκλησία μας για την ανάπαυση των κεκοιμημένων. Η ακολουθία του μνημοσύνου δεν τελείται μόνη της, αλλά πάντοτε μαζί με τη Θεία Λειτουργία. Γι' αυτό και η ονομασία της ακολουθίας (μνημόσυνο) δεν αναφέρεται στη μνήμη του κεκοιμημένου, αλλά στη μνημόνευση του κεκοιμημένου στην Θεία Λειτουργία, δηλαδή στις μερίδες που ο ιερέας τοποθετεί στο Άγιο Δισκάριο κατά την προετοιμασία των Τιμίων Δώρων στην Αγία Πρόθεση.

Η Εκκλησία έχει καθιερώσει να γίνονται μνημόσυνα σε δύο επετείους. Η πρώτη στις 40 ημέρες και η δεύτερη στην συμπλήρωση ενός έτους από την εκδημία του κεκοιμημένου. Στην περίπτωση που οι οικείοι του επιθυμούν την τέλεση μνημοσύνου και σε άλλες επετείους (τρίμηνα, εξάμηνα, εννιάμηνα, δίχρονα, τρίχρονα κ.τ.λ.), αυτό δεν εμποδίζεται από το τυπικό της Εκκλησίας. Η ημέρα της εβδομάδας, που η Εκκλησία έχει αφιερώσει στην μνήμη των κεκοιμημένων, είναι το Σάββατο, με κορυφαία τα δύο Ψυχοσάββατα, των Απόκρεω και της Πεντηκοστής. Η τέλεση του μνημοσύνου την Κυριακή έχει επικρατήσει τις τελευταίες δεκαετίες, λόγω της δι-

ευκόλυνσης που παρέχεται στους συγγενείς και οικείους του κεκοιμημένου να παρίστανται σε αυτό, αλλά δεν θα πρέπει να αγνοούμε ότι ο πένθιμος χαρακτήρας του, αντίκειται στον αναστάσιμο χαρακτήρα της Κυριακής. Άλλωστε, αυτή η αντίθεση αποτέλεσε σημείο αναφοράς για το «κίνημα των κολλυβάδων».

Η τέλεση των ιερών μνημόσυνων στηρίζεται πάνω σε μια σειρά συμβολισμών. Έτσι, τα «τρίτα» γίνονται την τρίτη μέρα από την ταφή του προσφιλούς προσώπου μας και γίνονται σε ανάμνηση της τριήμερης ανάστασης του Κυρίου και της Αγίας Τριάδας, τα «ένατα» μας υπενθυμίζουν τα εννέα τάγματα των αγίων Αγγέλων, στα οποία έχει προσμετρηθεί ως άυλο, πλέον, πνεύμα και ο κεκοιμημένος προσφιλής μας, ενώ τα «τεσσαρακοστά» μας θυμίζουν την Ανάληψη του Χριστού.

Κατά την ακολουθία του Όρθρου, στην Αγία Πρόθεση, μνημονεύονται, εκτός από τους ζώντες και οι κεκοιμημένοι χριστιανοί.

γ. Η ανάσταση ως απάντηση στο πρόβλημα του θανάτου

Ο πιστός βιώνει κατά την ώρα της νεκρώσιμης ακολουθίας την υπέρβαση του θανάτου στο πρόσωπο του αναστάντος Ιησού, που είναι «η ανάστασις, η ζωή και η ανάπαυσις» των ανθρώπων. Η νίκη του Χριστού εναντίον του θανάτου, όπως παρουσιάζεται μέσα από τη νεκρώσιμη ακολουθία γίνεται αμέσως και νίκη της ανθρώπινης φύσεως, εξαιτίας της Σαρκώσεως του Λόγου. Έτσι, ενώ ο κόσμος αντιμετωπίζει τον θάνατο με αισθήματα απελπισίας και φόβου, η Εκκλησία μεταδίδει την ελπιδοφόρα βεβαιότητα ότι ο Χριστός με την Ανάστασή Του διέλυσε το βασίλειο του Άδη και πέθανε «ίνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον» (Εβρ. 2,14). Η νίκη του Χριστού κατά του θανάτου δίνει την ευκαιρία στον άνθρωπο, ώστε να τον αντιμετωπίζει με ελπίδα και όχι ως «οι λοιποί, οι μη έχοντες ελπίδαν» (Α΄ Θεα. 4,14).

Ο θάνατος, μετά την Ανάσταση του Χριστού, θεωρείται ως η διάβαση από την παρούσα ζωή στη μέλλουσα. Γι' αυτό και ονομάζεται «κοίμηση» και τα νεκροταφεία «κοιμητήρια». Με άλλα λόγια, ο θάνατος του ανθρώπου αποτελεί «ύπνο», από τον οποίο, αναμένει να ξυπνήσει κατά την ώρα της μέλλουσας Κρίσεως: «μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγροόμεθα» (Α΄ Κορ. 15, 52).

Το όραμα περί της αναστάσεως των νεκρών του προφήτη Ιεζεκιήλ διαβάζεται κάθε Μ. Παρασκευή, με το πέρας της περιφοράς του Επιταφίου.

«Η εκκλησιαστική κήδευση από πολύ παλιά αντιμετωπίστηκε ως γεγονός μυστηριακό, κάτι που μαρτυρεί την ενότητα ζώντων και τεθνεώτων, στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας. Η πίστη δε στην ψυχοσωματική ενότητα του ανθρώπου, η ελπίδα στην εκ νεκρών ανάσταση κατά το πρότυπο του Κυρίου μας, και το χρέος της Εκκλησίας να παρηγορεί και ενισχύει τους πιστούς της έναντι του φόβου και του κράτους του θανάτου, συνιστούν τις θεολογικές προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση και ανάπτυξη της εκτενούς και πολύμορφης νεκρωσίμου ακολουθίας. Η κατοχύρωση της εκκλησιαστικής κήδευσης δεν γίνεται από σχετικές διατάξεις των πηγών, αλλά από την ίδια την παράδοση και τους ιστοριογράφους της Εκκλησίας. Οι ρίζες, βεβαίως, της λειτουργικής νεκρωσίμου προσευχής βρίσκονται σ' αυτήν την Παλαιά Διαθήκη, όπου ο σεβασμός έναντι των κεκοιμημένων είναι μεγάλος και δεν είναι άγνωστη η πίστη στην ανάσταση των νεκρών.

Π. Σκαλτσή, «Θεολογικές προϋποθέσεις της εκκλησιαστικής κήδευσης», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικές μελέτες II*, Θεσ/νίκη, Πουρναράς, 2006, σ. 634.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Κηδεία».

2η Δραστηριότητα

Γράφουμε σε ένα μικρό χαρτί την άποψή μας για το ζήτημα του θανάτου και το αναρτούμε σε ένα σκοινί, με μανταλάκια. Αφού ολοκληρώσουν όλοι την εργασία και αναρτήσουν τις απόψεις τους, τις διαβάζουμε και τις συζητούμε.

3η Δραστηριότητα

Έρευνα: Ταφικά ήθη και έθιμα της Ελλάδας.

4η Δραστηριότητα

Μελέτη περίπτωσης: Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο συγγραφέας των νεκρώσιμων ιδιόμελων.

5η Δραστηριότητα

Σε ποιούς τομείς της ανθρώπινης ζωής αναφέρονται τα παρακάτω ευλογητάρια και ιδιόμελα; Τι ζητούμε από τον Χριστό;

Όλα τα ανθρώπινα πράγματα είναι παροδικά και δεν υπάρχουν μετά τον θάνατο, ούτε τα πλούτη παραμένουν, ούτε η δόξα μας συνοδεύει. Διότι όταν έρχεται ο θάνατος όλα αυτά θα εξαφανιστούν.

Πού είναι πια οι ιδέες για τα πρόσκαιρα; Πού είναι ο χρυσός και ο άργυρος; Πού είναι των υπηρετών το πλήθος και ο θόρυβος; Όλα σκόνη, όλα τέφρα, όλα σκιά.

...είμαι το χαμένο πρόβατο, ξανακάλεσέ με και σώσε με Σωτήρα μου.

αφού παρέβηκα την εντολή Σου, με γύρισες πάλι στη γη από την οποία προέρχομαι, επανέφερε με στο καθ' ομοίωση για να ξαναβρώ την παλιά ομορφιά μου.

Είμαι εικόνα της ανείπωτης δόξας Σου αν και φέρω σημάδια της αμαρτίας. Λυπήσου το πλάσμα Σου Δέσποτα και καθάρισέ το με την ευσπλαχνία Σου. Δώσε μου την πατρίδα που ποθώ, κάνοντάς με ξανά πολίτη του Παραδείσου.

Ανάπαυσε ο Θεός τον δούλο Σου και τοποθέτησέ τον στον Παράδεισο όπου βρίσκονται χοροί των Αγίων και οι δίκαιοι θα λάμπουν ως φωστήρες. Ανάπαυσε τον δούλο σου που κοιμήθηκε, παραβλέποντας όλα του τα αμαρτήματα.

6η Δραστηριότητα

Χωρίζουμε το ακόλουθο κείμενο της προφητείας του Ιεζεκιήλ, με βάση την προοδευτική επαναφορά των σωμάτων στη ζωή, όπως αυτή αποτυπώνεται σε αυτό. Τι μας εντυπωσιάζει περισσότερο; Ποιο μήνυμα μας δίνει για τη ζωή μετά τον θάνατο;

«Ο Κύριος έθεσε το χέρι του επάνω μου και δια του Πνεύματός του με έβγαλε και με έθεσεν ωσάν εν μέσω μιας πεδιάδος. Αυτή δε η πεδιάς ήτο γεμάτη από ανθρώπινα οστά. Ο Κύριος με περιέφευρεν ολόγυρα από τα οστά αυτά και ιδού, είδα ότι αυτά ήσαν πάρα πολλά εις όλην εκείνην την πεδιάδα, ξηρά δε πολύ. Ο Κύριος είπε προς εμέ· “υιέ ανθρώπου, είναι δυνατόν να αποκτήσουν ζωήν τα οστά αυτά;” Και εγώ είπα· “Κύριε Κύριε, συ γνωρίζεις τι μπορεί να συμβεί με αυτά”. Ο Κύριος μου είπε· “προφήτευσε διά τα οστά αυτά και ειπέ τα εξής· Τα οστά τα ξηρά ακούσατε τον λόγον του Κυρίου. Αυτά λέγει ο Κύριος εις αυτά τα ξηρά οστά· ιδού, εγώ φέρω εις σας πνεύμα ζωής, θα δώσω εις σας νεύρα, θα σας καλύψω με σάρκας, θα απλώσω επάνω εις σας δέρμα και θα δώσω το Πνεύμα μου εις σας. Θα αποκτήσετε ζωήν και θα ζήσετε. Έτσι δε, θα μάθετε, ότι εγώ είμαι ο Κύριος”. Εγώ επροφήτευσα σύμφωνα με την εντολήν του Κυρίου. Όταν εγώ επροφήτευσα ιδού, έγινε σεισμός, ο οποίος έφερε τα οστά το καθένα εις την φυσικήν του θέσιν και το ενημόνισε προς τα άλλα οστά, ώστε να αποτελεσθούν ολόκληροι σκελετοί. Και με κατάπληξίν μου είδον και ιδού, ότι εφύτρωσαν επάνω εις αυτά νεύρα και σάρκες. Επάνω δε εις τας σάρκας και τα νεύρα, ηπλώθη δέρμα, αλλά πνοή ζωής δεν υπήρχεν ακόμη εις αυτά τα σώματα. Ο Κύριος είπε τότε προς εμέ· “προφήτευσον προς το Πνεύμα· υιέ ανθρώπου, προφήτευσε και ειπέ στο ζωογόνον Πνεύμα· αυτά λέγει ο Κύριος· από τους τέσσαρας ανέμους, από όλα τα σημεία του ορίζοντος, συ Πνεύμα, πανταχού παρόν, έλα εδώ και εμφύσησε εις τα νεκρά αυτά σώματα, δια να λάβουν ζωήν και ζήσουν”. Επροφήτευσα, όπως ο Κύριος με διέταξε, και εισήλθε πράγματι εις αυτά το Πνεύμα της ζωής και έζησαν και εστάθησαν όρθια επάνω στους πόδας των, λαός πάρα πολύς. Ο Κύριος ωμίλησε πάλιν προς εμέ και είπεν· “υιέ ανθρώπου, αυτά τα οστά υποδηλώνουν τον ισραηλιτικόν λαόν, διότι οι Ισραηλίται λέγουν, ο καθένας δια τον εαυτόν του και δι’ ολόκληρον τον λαόν, ότι τα οστά μας έγιναν κατάξηρα, εκάθη πλέον κάθε ελπίς δι’ ημάς· έχομεν οριστικώς χαθή. Δια τούτο προφήτευσε και είπε προς αυτούς· αυτά λέγει ο Κύριος· Ιδού εγώ θα ανοίξω τους τάφους σας και θα σας βγάλω μέσα από τα μνήματά σας και θα σας επαναφέρω εις την χώραν του Ισραήλ. Και τότε θα μάθετε, ότι εγώ είμαι ο Κύριος, όταν θα ανοίξω τους τάφους σας και θα βγάλω τον λαόν μου μέσα από τα μνήματά του. Θα σας δώσω το ζωοποιόν μου Πνεύμα, θα αναστηθήτε και θα αποκτήσετε ζωήν. Θα σας εγκαταστήσω εις την χώραν σας και θα μάθετε, ότι εγώ είμαι ο Κύριος. Εγώ ωμίλησα και θα πραγματοποιήσω αυτά που είπα, λέγει ο Κύριος”».

Προφητεία Ιεζεκιήλ, 34,1-14.

7η Δραστηριότητα

Εμπνεόμαστε από την περιγραφή του Αποστόλου Παύλου για τη Δευτέρα Παρουσία, επιλέγουμε μια σκηνή που μας εντυπωσίασε και τη ζωγραφίζουμε.

«Αδέρφια μου, δεν θέλω να αγνοείτε το θέμα σχετικά με αυτούς που κοιμήθηκαν, για να μη λυπάστε, όπως λυπούνται οι άλλοι που δεν έχουν ελπίδα. Διότι εάν πιστεύουμε ότι ο Ιησούς πέθανε και αναστήθηκε, έτσι και ο Θεός δια του Ιησού

θα φέρει μαζί του εκείνους που κοιμήθηκαν. Διότι, με βάση τα λόγια του Κυρίου, σας λέμε τα εξής: ότι εμείς, οι ζωντανοί, που θα παραμείνουμε μέχρι τη δεύτερη έλευση του Κυρίου, δεν θα προηγηθούμε έναντι εκείνων που έχουν κοιμηθεί. Εκείνη την ημέρα (της δεύτερης έλευσης) ο Κύριος θα κατέβει από τον ουρανό με παράγγελμα, με φωνή αρχαγγέλου και με σάλπιγγα Θεού· τότε, οι νεκροί που κοιμήθηκαν μέσα στην πίστη του Χριστού, θα αναστηθούν πρώτοι. Έπειτα, όλοι εμείς που θα είμαστε ζωντανοί, θα αρπαγούμε (μαζί με τους κεκοιμημένους) μέσα σε σύννεφα για να συναντήσουμε τον Κύριο και, έτσι, θα ζήσουμε για πάντα ενωμένοι μαζί του».

Απόστολος Παύλος, Επιστολή Α΄ Προς Θεσσαλονικείς 4, 13-18
(αποστολικό ανάγνωσμα της νεκρώσιμης ακολουθίας).

8η Δραστηριότητα

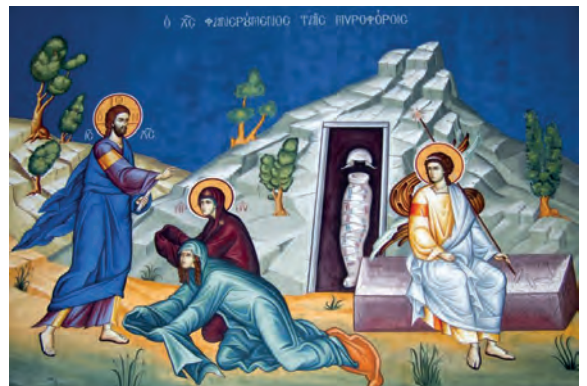
Έρευνα: Οι απαραίτητες προετοιμασίες για μια κηδεία. Πρόσωπα, αντικείμενα, ενέργειες, υλικά που απαιτούνται πριν, κατά και μετά την εξόδιο ακολουθία.

9η Δραστηριότητα

Ερευνούμε τον τρόπο παρασκευής των κολλύβων. Παίρνουμε πληροφορίες και από τον ιστότοπο: <https://www.monastiriaka.gr/monastiriaki-syntagi-gia-kolyva-n-99680.html> και τα παρασκευάζουμε. Σε συνεννόηση με τον ιερέα της ενορίας μας, τα πηγαίνουμε στην Εκκλησία για να «διαβαστούν».

10η Δραστηριότητα

Σε συνεργασία με τον καθηγητή των Φιλολογικών μαθημάτων, ερευνούμε και παρουσιάζουμε στην τάξη τα ταφικά έθιμα που αναφέρονται στην Ιλιάδα του Ομήρου. Έχουν σχέση με τα σημερινά; Ποια ήταν η άποψη των αρχαίων Ελλήνων για τον θάνατο, την ταφή, τον Άδη;

Απέναντι στη θλίψη, στην απελπισία και στον φόβο που προκαλεί ο θάνατος στους ανθρώπους, η Εκκλησία μας αντιπαραβάλλει τη μοναδικότητα του γεγονότος της Ανάστασης του Κυρίου, η οποία προτυπώνει την ανάσταση όλων των ανθρώπων, κατά την έλευση Του στη Δευτέρα Παρουσία.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 13

Ο ημερήσιος κύκλος

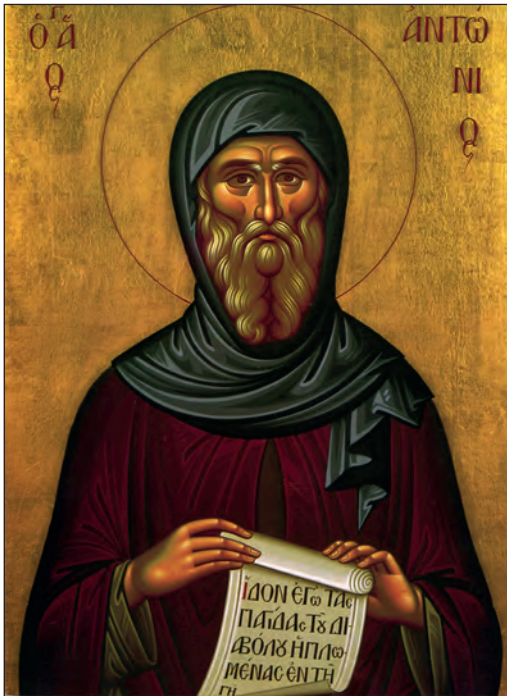

Λατρεία στον Θεό, μετοχή στα ιερά Μυστήρια της Εκκλησίας, τιμή στα πρόσωπα των αγίων, κατάνυξη, προσευχή, διατήρηση της θρησκευτικής μας παράδοσης και ταυτότητας. Αυτό είναι το νόημα κάθε χριστιανικής εορτής.

α. Το νόημα των εορτών στη ζωή των χριστιανών

Οι χριστιανικές εορτές στον χώρο της ορθόδοξης παράδοσης, αποτελούν τον κεντρικό άξονα της λατρευτικής ζωής των πιστών. Με αυτές, οι Εκκλησία, υπενθυμίζει στα μέλη της το έργο της Θείας Οικονομίας και την παρουσία των αγίων μέσα στην ιστορία. Η Εκκλησία, τελώντας τις εορτές αυτές, ξαναζεί τα λυτρωτικά γεγονότα, ως ένα αιώνιο παρόν. Και οι πιστοί, καθώς τα βιώνουν και τα εορτάζουν, προσελκύουν τη Θεία Χάρη και αγιάζονται. Οι ψυχές τους γεμίζουν ευγνωμοσύνη, κατάνυξη και ελπίδα των ουρανίων. Και όταν φεύγουν από τον τόπο της Λατρείας, μεταφέρουν μέσα τους αυτές τις εμπειρίες, που διαποτίζουν ολόκληρη τη ζωή τους. Ο βα-

Οι άγιοι και οι αγίες της Εκκλησίας, με τον βίο τους και το παράδειγμά τους, μας ενισχύουν στον καθημερινό μας αγώνα, για να τους μιμηθούμε, καθώς κι εκείνοι «μιμήθηκαν τον Χριστό».

θύτερος σκοπός, όμως, όλων των εορτών δεν είναι απλά να καλυφτεί μια ψυχική ανάγκη του ανθρώπου. Οι χριστιανικές εορτές επιτελούνται για να μας βοηθήσουν να ζήσουμε έντονα τα σωτήρια γεγονότα της ζωής του Χριστού και να μιμηθούμε τη ζωή και τις αρετές των αγίων.

Ο χρόνος, για τον άνθρωπο της Εκκλησίας, δεν είναι μια αδιάκοπη και μονότονη ροή χρονικών στιγμών, αλλά σηματοδοτείται από τα πνευματικά γεγονότα και την παρουσία του προσώπου του Κυρίου και των αγίων. Μέσα από τον χρόνο των εορτών μεταφέρεται το μήνυμα της ελπίδας στον κόσμο. Οι εορτές δεν αποτελούν απλά την ανάμνηση ενός γεγονότος, αλλά κυρίως μια ευκαιρία προσωπικής βίωσής του, πέρα από τον παράγοντα του τόπου και του χρόνου. Για να καταφέρει, όμως, ο άνθρωπος να κατανοήσει το νόημα των εορτών, είναι ανάγκη να τις προσεγγίσει με βιωματικό τρόπο. Με την ανάλογη προετοιμασία, οι πιστοί γίνονται άξιοι να εορτάσουν τα πνευματικά γεγονότα ή τα πρόσωπα, που η Εκκλησία έχει ορίσει, σε όλη τη διάρκεια του χρόνου.

β. Η «όγδοη ημέρα» στη Λατρεία της Εκκλησίας

Μέσα στον χώρο της Λατρείας απαντά η έννοια της «όγδοης ημέρας». Ως όγδοη ημέρα θεωρείται η Κυριακή, η οποία ονομάζεται άλλοτε «όγδοη» και άλλοτε «πρώτη» ημέρα. Η Κυριακή θεωρείται ως η όγδοη ημέρα, αν τη θεωρήσουμε προέκταση της έβδομης ημέρας του Σαββάτου (σύμφωνα με την ιουδαϊκή θρησκευτική παράδοση).

Η Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου.

Με αυτό τον όρο («όγδοη ημέρα»), οι πατέρες της Εκκλησίας εννοούν την περίοδο που υπερβαίνει τον εγκόσμιο χρόνο. Η όγδοη ημέρα είναι το σύμβολο της αιωνιότητας και της Δευτέρας Παρουσίας, διότι, εκτείνεται έξω από τον χρόνο της ανακύκλησης των επτά ημερών της εβδομάδας. Στη Λατρεία της Εκκλησίας υπάρχουν Ακολουθίες (π.χ. Ονοματοδοσία, Ακολουθία Απόλουσης κ.ά.), οι οποίες συνδέονται με την όγδοη ημέρα. Οι Ακολουθίες αυτές παραπέμπουν

στα «έσχατα», δηλαδή στην «άληκτη» περίοδο που θα αρχίσει με τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου.

Οι μεγάλες χριστιανικές εορτές, ολοκληρώνονται με την απόδοσή τους, που γίνεται έπειτα από οκτώ ημέρες, δηλαδή «ξαναεορτάζονται», θα λέγαμε, οκτώ ημέρες μετά την κυριώνυμο ημέρα, συμβολίζοντας την αιωνιότητα μετά τη Δευτέρα Παρουσία, η οποία θεωρείται όγδοη ημέρα, ως συνέχεια και ολοκλήρωση των επτά ημερών της Δημιουργίας.

«Όταν αναφερόμαστε σε “όγδοη ημέρα” είναι προφανές ότι εκφράζουμε μία διάσταση εκτός της ροής του χρόνου και, κατά συνέπεια, του παρόντος κόσμου· ότι υποδηλώνουμε μία κατάσταση, στην οποία ο χρόνος δεν υπόκειται πλέον σε κατάτμηση ημερών και εβδομάδων, εφόσον έχει απολέσει τα ιδιώματα της αρχής και του τέλους του». Γ.Ν. Φίλια, «Η έννοια της “ογδής ημέρας” στη Λατρεία της Εκκλησίας», Αθήνα, Γρηγόρης, 2001, σ. 8.

γ. Οι εορτές του εβδομαδιαίου κύκλου.

Ένας είδος εορτών είναι και αυτές, που επαναλαμβάνονται κάθε εβδομάδα. Η κάθε εβδομάδα θεωρείται μια μικρή εορτή και ένα μικρό εορτολόγιο, στο οποίο η κάθε ημέρα, μας υπενθυμίζει κάποιον άγιο ή κάποιο γεγονός. Από τις εβδομαδιαίες εορτές η σπουδαιότερη είναι η ημέρα της Κυριακής.

Η **Κυριακή** είναι η ημέρα του Κυρίου. Είναι η ημέρα, κατά την οποία εορτάζεται η Ανάσταση του Χριστού, το μικρό Πάσχα κάθε εβδομάδας. Αυτή την ημέρα, οι πιστοί συνάζονται στην Εκκλησία για να συναντήσουν και να λατρεύσουν το πρόσωπο του Κυρίου.

Η **Δευτέρα** είναι αφιερωμένη στους Αγγέλους και σε όλα τα αγγελικά τάγματα. Εορτάζοντας τους Αγγέλους, ζητάμε τη βοήθειά τους ώστε να ζούμε με το πνεύμα της αγγελικής Λατρείας.

Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός δίνει τον εξής ορισμό για τους αγγέλους: «Ο άγγελος είναι φύση νοερή, αεικίνητη, αυτεξούσια, ασώματη. Υπηρετεί τον Θεό και είναι κατά χάριν αθάνατος. Τα ουσιώδη γνωρίσματα και τη σύσταση της φύσεώς του, μόνον ο Κτίστης τα γνωρίζει».

Την **Τρίτη** τιμούμε τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο και Βαπτιστή του Χριστού, τον οποίο ο Κύριος επαίνεσε, λέγοντας ότι δεν έχει γεννηθεί άνθρωπος ανώτερος από αυτόν.

Η **Τετάρτη** είναι αφιερωμένη στο ιερό πρόσωπο της Παναγίας και στο γεγονός της προδοσίας του Ιούδα, μετά τη συμφωνία που έκανε ο ίδιος με τους Αρχιερείς. Γι' αυτό και την Τετάρτη τηρούμε νηστεία.

Η **Πέμπτη** είναι αφιερωμένη στους Αγίους Αποστόλους και στον Άγιο Νικόλαο, τον οποίο ιδιαίτερα τιμά ο λαός μας.

Η **Παρασκευή** είναι η ημέρα ανάμνησης της σταυρικής θυσίας και του θανάτου του Χριστού, για τη σωτηρία του κόσμου. Γι' αυτό και αυτή είναι ημέρα νηστείας.

Η **Τετάρτη** είναι αφιερωμένη στο γεγονός της προδοσίας του Ιούδα.

Το **Σάββατο** είναι αφιερωμένο στους μάρτυρες, αλλά και στη μνήμη των «κεκοιμημένων» πιστών. Την ημέρα αυτή συνήθως τελούνται τα μνημόσυνα.

δ. Οι ακολουθίες του νυχθημέρου

Ο απόστολος Παύλος προτρέπει τους χριστιανούς ώστε να προσεύχονται συνεχώς («αδιαλείπτως προσεύχεσθε», Α΄ Θεσ.5,17). Γι' αυτό και η Εκκλησία όρισε σε συνέχεια της παραπάνω προτροπής, να τελείται μέσα στο εικοσιτετράωρο μια σειρά Ακολουθιών, οι οποίες βοηθούν, ώστε τη ζωή των πιστών να συνοδεύει η διαρκής προσευχή.

Στη Λατρεία μας, το εικοσιτετράωρο αρχίζει με την απογευματινή Ακολουθία του Εσπερινού (από τη λέξη «εσπέρα», που σημαίνει «απόγευμα»). Επίσης, ονομάζεται και Λυχνικόν, επειδή συνέπιπτε με το άναμμα των λύχνων. Στην ακολουθία του Εσπερινού ψάλλονται ύμνοι που αναφέρονται στην ημέρα που ακολουθεί, δηλαδή, στην επομένη. Στον Εσπερινό των Χριστουγέννων, για παράδειγμα, που τελείται την παραμονή, ψάλλουμε ύμνους της εορτής των Χριστουγέννων.

Ακολουθία του μεγάλου Εσπερινού.

Η τελευταία Ακολουθία της ημέρας είναι το **Απόδειπνο**, το οποίο, διαβάζεται μετά το δείπνο και περιλαμβάνει διαφόρους ψαλμούς, τροπάρια και δεήσεις, δια των οποίων, ο πιστός ευχαριστεί και δοξολογεί τον Ύψιστο για τα αγαθά που του προσφέρθηκαν από Αυτόν. Συγχρόνως, δέεται, ώστε να του παρασχεθούν κατά τον ύπνο, ανάπαυση σώματος και ψυχής. Τις περισσότερες ημέρες του χρόνου τελείται το μικρό Απόδειπνο, στο

οποίο και προστίθενται οι Χαιρετισμοί της Παναγίας. Κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, αντί του Μικρού Αποδείπνου τελείται το Μέγα Απόδειπνο.

Το **Μεσονυκτικό** αποτελεί μια μοναστηριακή κατανυκτική Ακολουθία, η οποία, τελείται το μεσονύκτιο, δηλαδή στην έκτη ώρα της νύχτας. Κύριος σκοπός και κεντρικό θέμα της είναι η έγερση από τον νυχτερινό ύπνο και η κοινή προσευχή στον Ναό. Εξέχουσα θέση στην τέλεση του Μεσονυκτικού κατέχει ο 118^ο Ψαλμός που ονομάζεται «άμωμος». Το Μεσονυκτικό συνδέεται άμεσα με την ανάσταση των νεκρών, κυρίως δε με την Ανάσταση του Κυρίου, η οποία συνέβη νωρίς το πρωί της «μιας των Σαββάτων» και την ευαγγελική ρήση «μέσης δε νυκτός, κραυγή γέγονεν, ιδού, ο νυμφίος έρχεται...». Συνδέεται, δηλαδή, και με την παραβολή των δέκα παρθένων, αλλά και με τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου και την τελική κρίση.

Ο **Όρθρος** είναι η σπουδαιότερη ιερή ακολουθία του νυχθημέρου και η αρχαιότερη της Εκκλησίας. Στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας, «Όρθρος» ονομάζεται η πρωινή ακολουθία που τελείται στους Ναούς. Η ακολουθία του Όρθρου μπορεί να τελεστεί ανεξάρτητα από οποιαδήποτε ακολουθία κατά τις πρωινές ώρες. Ο όρθρος τελείται κατά το τέλος της νύχτας και τις πρώτες ώρες της ημέρας. Η ακολουθία αποτελεί ένα είδος δοξολογίας προς τον Χριστό, που είναι το Φως του κόσμου και ο Ήλιος της Δικαιοσύνης: είναι, επίσης, μία παράκληση στον Κύριο του Σύμπαντος με την ανατολή της καινούργιας ημέρας. Γι' αυτό και με τη δοξολογία που ψάλλεται στο τέλος της ακολουθίας, υμνείται το λαμπρό φως της ημέρας με την αναφώνηση «Δόξα Σοι τω δείξαντι τό Φως».

Κατά την ώρα του Όρθρου, ο ιερέας απαγγέλλοντας ειδικές ευχές, ενδύεται τα ιερά Άμφια.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Εορτές».

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο του Ι. Φουντούλη, με τις πληροφορίες για την ακολουθία του Όρθρου. Ακολουθώντας, γράφουμε κι εμείς μια παράγραφο, με αντίστοιχες πληροφορίες για την ακολουθία του Εσπερινού που αντλούμε από το επόμενο κείμενο του Δ. Βακάρου.

«Η ακολουθία του Όρθρου έχει τις ρίζες της (όπως και πολλά άλλα στοιχεία της θείας Λατρείας) στην ιουδαϊκή παράδοση, δηλαδή στη λατρεία του ισραηλιτικού ναού και στην προσευχή της συναγωγής. Ο Κύριος και οι Απόστολοι και οι πρώ-

τοι Μαθητές ήταν Εβραίοι και οι συναγωγές των Εβραίων ήταν τα πρώτα κέντρα, προς την εκπόρθηση των οποίων στράφηκε η χριστιανική ιεραποστολή. Σύμφωνα με την εβραϊκή λειτουργική παράδοση, κάθε πρωί έπρεπε να προσφέρεται ως θυσία (στον ιουδαϊκό ναό) ένα νεογέννητο πρόβατο. Τη θυσία αυτή συμπλήρωνε και δεύτερη θυσία, αλλά αναίμακτη. Το όλο αυτό τελετουργικό περιλάμβανε (εκτός από τη θυσία) προσευχές, ψαλμούς και ευλογίες. Αυτή η ιερή τελετουργία επέδρασε στη διαμόρφωση ιδιωτικών προσευχών των Εβραίων κατά την πρωινή ώρα. Στα Ευαγγέλια υπάρχουν μαρτυρίες ότι ο Χριστός προσευχόταν κατά την προβλεπόμενη πρωινή ώρα της προσευχής, το ίδιο δε και οι Απόστολοι και οι μαθητές τους».

Ι. Φουντούλη, «Η ακολουθία του Όρθρου», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικά θέματα*, Η', Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 9-13.

«Η ακολουθία του εσπερινού ή απλά ο εσπερινός αποτελεί την πιο αγαπητή και ευρέως διαδεδομένη μεταξύ των πιστών μελών της Εκκλησίας προσευχή. Είναι η εσπερινή προσευχή της Εκκλησίας. Είναι η ώρα που η ανθρώπινη ψυχή ύστερα από τους κόπους και τους μόχθους της ημέρας έρχεται να συναντήσει τον Δημιουργό της και να εναποθέσει ενώπιον του Κυρίου και Θεού της τις ευχαριστίες, την ευγνωμοσύνη, αλλά και τα αιτήματά της να ευλογήσει ο Θεός τα έργα των χειρών της και να χαρίσει “την παρούσαν εσπέραν και την προσιούσαν νύκτα ειρηνικήν”. Ακόμη, να την διαφυλάξει “εν παντί καιρώ, και κατά την παρούσαν εσπέραν και την προσιούσαν νύκτα, από παντός εκθρού, από πάσης αντικειμένης ενεργείας διαβολικής, και διαλογισμών ματαιών και ενθυμήσεων πονηρών”. Ο εσπερινός θυμίζει την συνάντηση “του Θεού περιπατούντος εν τω παραδείσω το δειλινόν” με τον Αδάμ και την Εύα, τους γενάρχες του ανθρώπινου γένους. Αυτή την ώρα του δειλινού έρχεται ο άνθρωπος στο Ναό για να συναντηθεί με τον Τριαδικό Θεό, με τους αγίους Προφήτες, τους Αποστόλους, την Παναγία και όλους τους αγίους· να συναντηθεί με τις ψυχές των αγαπημένων του προσώπων που βρίσκονται ήδη κοντά στο Θεό και με “τους αδελφούς, οι οποίοι συνέρχονται επί τω αυτώ” για να προσφέρουν την επιλύχνια ευχαριστία. Σύμφωνα με τα λόγια του Κυρίου, ο πιστός άνθρωπος σφραγίζει την ημέρα του με την προσευχή. “Αρκετόν τη ημέρα η κακία αυτής· η γαρ αύριον μεριμνήσει τα εαυτής”. Τώρα, στο “φως ιλαρόν, της αγίας δόξης”, τώρα “ιδόντες φως εσπερινόν”, τώρα είναι η ώρα να ψάλλουμε “υμνούμεν Πατέρα, Υιόν και Άγιον Πνεύμα Θεόν”. Τον 14ο μ.Χ. αιώνα, ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης ερμηνεύει (και είναι ο πρώτος στην ιστορία της χριστιανικής Λατρείας) την ακολουθία του εσπερινού. Είναι ο πρώτος που σχολιάζει θεολογικά τον προοιμακό ψαλμό του εσπερινού, τη Μεγάλη Συναπτή, το Κάθισμα του ψαλτηρίου “Μακάριος ανήρ”, την εσπερινή είσοδο, το προκείμενο, τις λιτανευτικές δεήσεις που ακολουθούν, τη Λιτή και την ευλογία των άρτων (αρτοκλασία). Η μέθοδος του υπομνηματισμού του Αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης αντανακλά την έμφαση της εποχής του. Το υπόμνημά του είναι γεμάτο από συμβολισμούς. Στα μάτια του σχολιαστού, οι διάφοροι ύμνοι, οι ιεροτελεστίες και οι λειτουργικές κινήσεις του ιερέως, ακόμη και τα άμφιά του, έχουν έναν καθαρό συμβολικό σκοπό. “Όθεν και με την είσοδο αυτή, και το σκύψιμο της κεφαλής, καθώς και με την ανύψωσή της και με την εκφώνηση Σοφία, Ορθοί, και η σφράγιση σταυροειδώς

με το θυμιατό, ή η ανύψωση του Ευαγγελίου, εάν η είσοδος προβλέπει αντί να γίνεται με το θυμιατό να γίνεται με το Ευαγγέλιο, και η επιστροφή πάλι στο Ιερό Βήμα, όλα φανερώνουν το μυστήριο της σωτηρίας. Η έξοδος από το Ιερό Βήμα και η κάθοδος στον κεντρικό Ναό συμβολίζει την κατάβαση του Χριστού από τους ουρανούς και την ταπείνωση. Η ένδυση του ιερέως με τα άμφια δηλώνει την ενσάρκωση. Η στάση του στο μέσον του Ναού και το σκύψιμο της κεφαλής φανερώνουν την σταύρωση του Χριστού για εμάς στη μέση της γης και τον θάνατό του και την κάθοδο του Σωτήρος στον άδη". Αυτά τα λόγια του Αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης για την είσοδο του εσπερινού επικεντρώνονται στην έλευση στον κόσμο του Ιησού Χριστού, ο οποίος ήταν και είναι παρών μεταξύ των πιστών, στο πρόσωπο του ιερέως ο οποίος τελεί τον εσπερινό. Από της απόψεως αυτής, η ερμηνεία προσεγγίσεως της πνευματικής κατανοήσεως του εσπερινού, όπως τον τελούσε η πρώτη Εκκλησία, ηχεί στα λόγια του μάρτυρος Επισκόπου Καρθαγένης Κυπριανού, ο οποίος έγραψε αναφορικά με την εσπερινή προσευχή: "Τόσο κατά την ανατολή, όσο και κατά τη δύση του ηλίου και το κλείσιμο της ημέρας, πρέπει να προσευχόμαστε. Αφού ο Χριστός είναι ο αληθινός ήλιος και η αληθινή ημέρα, και καθώς ο ήλιος της ημέρας και η ημέρα του κόσμου φεύγει, όταν εμείς προσευχόμαστε και ζητούμε αυτό το φως να έλθει και πάλι σ' εμάς, προσευχόμαστε για την έλευση του Χριστού, ο οποίος θα μας χαρίσει το αιώνιο φως... Όταν σύμφωνα με τον νόμο της φύσεως η νύχτα εναλλάσσεται με την ημέρα, δεν μπορεί να υπάρξει κακό που να πηγάζει από το σκοτάδι της νύχτας γι' αυτούς που προσεύχονται, διότι τα τέκνα του φωτός ζουν την ημέρα ακόμη και στο σκοτάδι της νύχτας. Διότι από τότε είναι χωρίς φως, εκείνος που έχει φως στην καρδιά του; Η πότε δεν έχει ήλιο και ημέρα, εκείνος του οποίου Ήλιος και Ημέρα είναι ο Χριστός;" Η αρχαία εκκλησιαστική παράδοση της ευχαριστίας για το εσπερινό φως και η πίστη, την οποία αυτή η παράδοση υπονοεί, αφορά στην παρουσία του Χριστού εν τω μέσω αυτών που συνάχθηκαν στο όνομά Του. Ωστόσο, η ίδια η Ορθόδοξη Εκκλησία διατηρεί υπολείμματα αυτής της αρχαίας και ιεράς παραδόσεως. Η Εκκλησία ακόμη αποκαλεί τον εσπερινό με τον αρχαίο του τίτλο: "Η ακολουθία του Λυχνικού ή Λυχνικόν". Η τάξη της μεταφοράς των μανουαλίων με αναμμένα φώτα από το Ιερό Βήμα ακόμη τελείται και το Τυπικό προσδιορίζει την τυπική διάταξη της επιλυχνίου ευχαριστίας. Ακόμη ψάλλουμε το "φως ιλαρόν, αγίας δόξης"...

Δ. Βακάρου, *Ο ορθόδοξος εσπερινός (λειτουργική ιστορία)*,
Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 9-10 και 149-153.

3η Δραστηριότητα

Σκεφτόμαστε όσα συζητήσαμε για τον ημερήσιο και εβδομαδιαίο εορταστικό κύκλο, καθώς και τις ακολουθίες του νυχθημέρου. Επιλέγουμε την ακολουθία που μας ενδιαφέρει, συζητούμε με τον συμμαθητή/συμμαθήτριά μας, καταγράφουμε τις απόψεις μας και προτείνουμε έναν νέο τίτλο γι' αυτήν. Ο Καθηγητής μας τον σημειώνει στον πίνακα. Συζητούμε στην ολομέλεια της τάξης τις προτάσεις μας και επιλέγουμε τον πιο αντιπροσωπευτικό για κάθε ακολουθία.

4η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε/σχεδιάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με τις ακολουθίες του νυχθημέρου.

5η Δραστηριότητα

Χωριζόμαστε σε ομάδες και κατασκευάζουμε πόστερ με τον ημερήσιο και τον εβδομαδιαίο εορτολογικό κύκλο και με τις ακολουθίες του νυχθημέρου. Τα αναρτούμε στην τάξη.

6η Δραστηριότητα

Προετοιμάζουμε επισκέψεις στον ενοριακό μας Ναό και συμμετέχουμε στις ακολουθίες του νυχθημέρου.

7η Δραστηριότητα

Αντιστοιχίζουμε τις εβδομαδιαίες εορτές στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8755>

«Φως ιλαρόν, αγίας δόξης, αθανάτου Πατρός, ουρανού, αγίου, μάκαρος. Ιησού Χριστέ, ελθόντες επί την ηλίου δύσιν, ειδότες φως εσπερινόν, υμνούμεν Πατέρα, Υιόν και Άγιον Πνεύμα Θεόν. Άξιόν σε εν πάσι καιροίς υμνεΐσθαι φωναίς αισίαις, Υιέ Θεού, ζωήν ο διδούς· διο ο κόσμος σε δοξάζει». (Λυχνικός ύμνος)

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 14

Ο ετήσιος εορτολογικός κύκλος

α. Τα Ιουδαϊκά και ρωμαϊκά ημερολόγια

Το ημερολόγιο είναι ένα σύστημα μέτρησης του χρόνου που χωρίζεται σε ημέρες, μήνες και έτη. Τα ημερολόγια καθορίζονταν από τη θέση του ήλιου, του φεγγαριού και των άστρων. Ο ήλιος είναι το σημείο εκείνο που μας δίνει το μέγεθος της ημέρας και τις εποχές του έτους. Επιπλέον, η αύξηση και ελάττωση της σελήνης, μας βοηθούν να χωρίσουμε τον χρόνο σε ημερήσιες περιόδους των 29-30 ημερών. Συνεπώς, έχουμε ηλιακά και σεληνιακά ημερολόγια.

Το εβραϊκό ή ιουδαϊκό ημερολόγιο είναι ένας συνδυασμός μεταξύ ηλιακού και σεληνιακού ημερολογίου. Ο υπολογισμός του έτους αρχίζει με την εορτή του Πάσχα, που υπενθυμίζει ακριβώς την έξοδο των Εβραίων από την Αίγυπτο. Έτσι, το ιουδαϊκό ημερολόγιο αποτελείται από δώδεκα σεληνιακούς μήνες και έναν εμβόλιμο. Μέχρι και τη βαβυλωνία αιχμαλωσία, οι μήνες του ιουδαϊκού ημερολογίου δεν είχαν ονόματα, ενώ την εποχή του Χριστού, γινόταν χρήση Ρωμαϊκών ονομάτων. Το συγκεκριμένο ημερολόγιο ακολουθείται ήδη από την εποχή της Εξόδου. Σήμερα είναι το επίσημο ημερολόγιο του Ισραήλ και το θρησκευτικό ημερολόγιο όλων των Εβραίων.

Το ρωμαϊκό ημερολόγιο καθιερώθηκε από τον μυθικό βασιλιά Νουμά Πομπίλιο και αποτελούνταν από δώδεκα μήνες. Την περίοδο που αυτοκράτορας της Ρώμης ήταν ο Ιούλιος Καίσαρας, το ρωμαϊκό ημερολόγιο εμφάνιζε προβλήματα, τα οποία προσπάθησε να επιλύσει ο ίδιος.

Όμως, παρότι το Ιουλιανό ημερολόγιο αποδίδεται στον Ρωμαίο Αυτοκράτορα, στην πραγματικότητα είναι έργο του Έλληνα αστρονόμου Σωσιγένη. Με αυτό, προσδιορίζεται η διάρκεια του ηλιακού έτους σε 365 ημέρες. Για να μη θεωρηθεί δε το ημερολόγιο ελλιπές, προσέθεταν μία επιπλέον ημέρα στον Φεβρουάριο κάθε τέσσερα χρόνια. Στο ρωμαϊκό ημερολόγιο, οι πρώτες ημέρες κάθε μήνα ονομάζονταν καλένδες, κατά την αντιστοιχία της «νουμηνίας» των Ελλήνων. Οι Χριστιανοί των πρώτων αιώνων χρησιμοποιούσαν διάφορα ημερολόγια, με κυριότερο το ρωμαϊκό, δεδομένου ότι ο Χριστιανισμός αναπτύχθηκε την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Εβραϊκό ημερολόγιο της εβραϊκής χρονιάς 5591. Περιέχει γιορτές, νηστείες και προσευχές. Βερολίνο, 1831.

Απόσπασμα ρωμαϊκού ημερολογίου

β. Το εκκλησιαστικό ημερολόγιο (Ίνδικτος)

Επικρατεί η άποψη ότι οι Ινδικτιώνες δεν είναι τίποτε άλλο παρά εισφορές προϊόντων και σορός χρημάτων των οποίων ο κανόνας 'ενεδεικνύετο' (indicebatur) κάθε χρόνο. Βλ. S.A. Morcelli, Μηνολόγιον των Ευαγγελίων εορταστικόν, sive Kalendarium Ecclesiae Constantinopolitanae, τομ. I, Rome M. DCCLXXXVIII (1788), σ.109.

Η έναρξη του εκκλησιαστικού έτους γίνεται κατά την πρώτη του μηνός Σεπτεμβρίου. Η ημέρα αυτή ονομάζεται και Ίνδικτος. Η λέξη προέρχεται από τη λατινική «indictio», που σημαίνει τη δεκαπενταετή περίοδο, κατά την οποία πληρώνονταν οι φόροι στους Ρωμαίους αυτοκράτορες. Μάλιστα κατά την έναρξη της Ινδίκτου καθορίζονταν το ύψος του φόρου επί της γεωργικής παραγωγής που θα πλήρωναν οι υπήκοοι της αυτοκρατορίας, για τη συντήρηση και τη διατροφή των στρατιωτών. Ο Αύγουστος Καίσαρας (1-14 μ.Χ.) εισήγαγε την αρχή της Ινδικτιώνος, όταν, την περίοδο της γέννησης του Χριστού, έκανε γενική απογραφή του πληθυσμού της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και εισέπραττε φόρους κατά την πρώτη του μηνός Σεπτεμβρίου. Η Ίνδικτος, από την περίοδο του Μεγάλου Κωνσταντίνου (313) και μετέπειτα, χρησιμοποιούνταν ως μονάδα μέτρησης του χρόνου. Μάλιστα, με αυτόν τον τρόπο δηλώνονταν η χρονική περίοδος των δεκαπέντε ετών. Από τότε, η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης (μέχρι και σήμερα), εορτάζει την πρώτη Σεπτεμβρίου ως αρχή του εκκλησιαστικού έτους. Τότε τελείται και η Ακολουθία της Ινδίκτου, σε συνδυασμό με τη Θεία Λειτουργία για την ευλογία του εκκλησιαστικού έτους.

Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης γράφει στον Συναξαριστή του:

«Πρέπει να ηξεύρωμεν, αδελφοί, ότι η του Θεού αγία Εκκλησία εορτάζει σήμερα την Ινδικτιώνα ..επειδή κατά την σημερινήν ημέραν, επήγεν ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός μέσα εις την Συναγωγήν των Ιουδαίων, και εδόθη εις αυτόν το Βιβλίον του Προφήτου Ησαΐου, καθώς γράφει ο Ευ-

αγγελιστής Λουκάς (Λουκ. δ΄). Το οποίον Βιβλίον ανοίξας ο Κύριος, ω του θαύματος! ευθύς εύρε τον τόπον εκείνον, ήτοι την αρχήν του εξηκοστού πρώτου κεφαλαίου του Ησαΐου, εις το οποίον είναι γεγραμμένον διά λόγου του τα λόγια ταύτα: «Πνεύμα Κυρίου επ' εμέ, ου ένεκεν έχρισέ με, ευαγγελίσασθαι πτωχοίς απέσταλκέ με, ίάσασθαι τους συντετριμμένους την καρδίαν, κηρύξαι αιχμαλώτοις άφεσιν και τυφλοί ανάβλεψιν, αποστείλαι τεθραυσμένους εν αφέσει, κηρύξαι ενιαυτόν Κυρίου δεκτόν». Αφ' ου δε ανέγνωσεν ο Κύριος τα περί αυτού λόγια ταύτα, εσφάλισε το Βιβλίον και το έδωκεν εις τον υπηρέτην. Έπειτα καθίσας, είπεν εις τον λαόν «ότι σήμερον ετελειώθησαν οι λόγοι της Προφητείας ταύτης εις τα εδικά σας αυτία».

Νικοδήμου του Άγιορείτου, *Συναξαριστής των δώδεκα μηνών του ένιαυτου*, τόμ. Α΄, έκδ. «Δόμος», σσ.3-6.

γ. Οι χριστιανικές εορτές

Με τον όρο «χριστιανικές εορτές» εννοούμε τις ημέρες εκείνες που καθιερώθηκαν από την Εκκλησία για την ανάμνηση των γεγονότων της ζωής του Κυρίου και της Παναγίας, καθώς και της ημέρας του μαρτυρίου των αγίων. Οι χριστιανικές εορτές έχουν θρησκευτική σημασία, διότι αποτελούν ευκαιρία για Λατρεία του Θεού και συμμετοχή στα Μυστήρια της Εκκλησίας.

i. Οι ετήσιες εορτές

Το εκκλησιαστικό έτος (όπως αναφέρθηκε και παραπάνω), ξεκινά την 1^η Σεπτεμβρίου και περιλαμβάνει μια σειρά ετήσιων εορτών, που χωρίζονται ανάλογα με το αντικείμενό τους σε Δεσποτικές, Θεομητορικές και εορτές αγίων. Στην ενότητα αυτή θα ασχοληθούμε με τις Ετήσιες Δεσποτικές Εορτές και με τις εορτές των αγίων που τιμούνται κατά τη διάρκεια του έτους.

ii. Οι Δεσποτικές Εορτές

Με τον τίτλο Δεσποτικές ονομάζονται εκείνες οι εορτές, που τελούνται προς τιμήν του Δεσπότου Χριστού. Αυτές χωρίζονται σε κινητές και ακίνητες: Ακίνητες Δεσποτικές Εορτές είναι εκείνες οι εορτές, που μέσα στον ετήσιο ημερολογιακό κύκλο εορτάζονται πάντα σε σταθερή ημερομηνία, αλλά σε διαφορετική ημέρα της εβδομάδας. Ακίνητες Δεσποτικές εορτές έχουμε τα Χριστούγεννα (25η Δεκεμβρίου), καθώς και εκείνες που σχετίζονται με την εορτή των Χριστουγέννων, όπως, την Περιτομή του Κυρίου (1η Ιανουαρίου) και την Υπαπαντή του Κυ-

Η κατεξοχήν κινητή Δεσποτική εορτή που ορίζεται ως η Κυριακή μετά την πρώτη πανσέληνο της εαρινής ισημερίας, είναι η εορτή του Πάσχα.

της Δεσποτικής εορτής. Μάλιστα, οι εορτές αυτές χωρίζονται σε αυτές που εορτάζονται πριν τον εορτασμό του Πάσχα (και αποτελούν τις δέκα Κυριακές του Τριωδίου), ενώ έχουμε και τις εορτές μετά το Πάσχα, που αποτελούν τον κύκλο των εορτών του Πεντηκοσταρίου. Έτσι, έχουμε

Πάντες οι άγιοι εμπλουτίζουν και διανθίζουν το εκκλησιαστικό ημερολόγιο με τον άγιο βίο τους και το μαρτύριό τους, αποτελώντας οδοδείκτη στον δρόμο της ζωής μας, για την κατάκτηση της Βασιλείας του Θεού.

ρίου (2α Φεβρουαρίου). Ακίνητες Δεσποτικές εορτές είναι, επίσης, τα Άγια Θεοφάνεια (6η Ιανουαρίου) και η Μεταμόρφωση του Κυρίου (6η Αυγούστου).

Κινητές Δεσποτικές εορτές είναι όλες εκείνες οι εορτές, που δεν έχουν σταθερή ημερομηνία εορτασμού, αλλά έχουν σταθερή ημέρα της εβδομάδας, κατά την οποία εορτάζονται μέσα στο χρόνο. Η εορτή του Πάσχα, που ορίζεται ως η Κυριακή μετά την πρώτη πανσέληνο της εαρινής ισημερίας, αποτελεί την κατεξοχήν Κινητή Δεσποτική εορτή. Σύμφωνα με αυτήν, όσες εορτές συνδέονται άμεσα με την εορτή του Πάσχα διατηρούν το χαρακτήρα της ακίνη-

της εορτής. Μάλιστα, οι εορτές αυτές χωρίζονται σε αυτές που εορτάζονται πριν τον εορτασμό του Πάσχα (και αποτελούν τις δέκα Κυριακές του Τριωδίου), ενώ έχουμε και τις εορτές μετά το Πάσχα, που αποτελούν τον κύκλο των εορτών του Πεντηκοσταρίου. Έτσι, έχουμε τις Κυριακές του Πεντηκοσταρίου, την εορτή της Ανάληψης, που εορτάζεται 40 ημέρες μετά τον εορτασμό του Πάσχα, καθώς και την εορτή της Πεντηκοστής, που εορτάζεται ακριβώς 50 ημέρες μετά τον εορτασμό του Πάσχα. Θα πρέπει να σημειωθεί πως, η εορτή του Αγίου Γεωργίου, αν και είναι καθιερωμένη στις 23 Απριλίου, όταν συμπίπτει με την περίοδο της Μ. Σαρακοστής, μετακινείται πάντα τη δεύτερη ημέρα του Πάσχα.

iii. Οι εορτές των αγίων

Εκτός από τις Δεσποτικές εορτές, υπάρχουν και οι καθημερινές εορτές των αγίων, με τις οποίες, η Εκκλησία αγιάζει κάθε μέρα και ολόκληρο το έτος. Σε αυτές εορτάζουμε συνήθως την ημέρα της κοίμησης ή του μαρτυρίου του αγίου. Οι ημέρες εορτασμού των αγίων μας θυμίζουν και μας καλούν να βιώσουμε θαυμαστά και σωτήρια γεγονότα, όπως αυτά περιγράφονται μέσα στα **συναξάρια** της Εκκλησίας. Η Εκκλησία προβάλλει τον **βίο και την πολιτεία** των Αγίων για να τους τιμήσουμε, να τους μιμηθούμε και να τους παρακαλέ-

σουμε να μας βοηθήσουν, ώστε, με τη Χάρη του Κυρίου, να βρούμε κι εμείς τον δρόμο, που πήραν κι εκείνοι και να βαδίσουμε, έτσι, προς τη Βασιλεία του Θεού. Αυτός είναι, εξάλλου, ο σκοπός της ζωής του ανθρώπου και ο προορισμός του πάνω στη γη.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Έρευνα: Αφού διαβάσουμε το κείμενο που ακολουθεί, αναζητούμε πληροφορίες για έναν τοπικό μας άγιο, αγία ή μάρτυρα.

«Το ζήτημα των αγιολογικών εορτών- ή της μνήμης των αγίων, φράση που απαντά εξίσου συχνά στις λειτουργικές πηγές- συνιστά ένα πολυσύνθετο αντικείμενο έρευνας που απαιτεί την ενδελεχή εξέταση των σχετικών αγιολογικών, υμνογραφικών και ιστορικών πηγών, αλλά και των αρχαιολογικών τεκμηρίων (ναοί, μαρτύρια, εικονογραφία, σφραγιστικό υλικό) και τον προσανατολισμό της έρευνας σε ποικίλες ιστορικές και θεολογικές παραμέτρους, όπως στη διαμόρφωση και καθιέρωση των εορτών των παλαιών αγίων στην αρχαία Εκκλησία, στην εξέλιξη και τις προϋποθέσεις της εισαγωγής νέων εορτών κατά την βυζαντινή περίοδο και στην εξέταση των διαφόρων συλλογών που καθίστανται μάρτυρες της διαχρονικής εξέλιξης του Εορτολογίου, καθώς και στη διάκρισή τους σε κατηγορίες με γνώμονα είτε κριτήρια λειτουργικού χαρακτήρα, όπως οι εορτές των “συνάξεων” ή η κατάταξη ενός αγίου σε έναν από τους σχηματοποιημένους στην πατερική και λειτουργική παράδοση “χορούς”, είτε ιστορικά κριτήρια, αλλά και καιρία παρεμφερή θέματα, όπως είναι η διαδικασία αναγνώρισης των αγίων και η εξέλιξη που αυτή γνώρισε κατά την πάροδο των αιώνων, από την πρωτοχριστιανική εποχή ως την περίοδο της Τουρκοκρατίας, αλλά και κατά τον εικοστό αιώνα, με την παγίωση μιας καθορισμένης διαδικασίας από τη Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Μία ρηξικέλευθη πρωτοβουλία στην κατεύθυνση καταρτισμού ενός νέου Εορτολογίου στο πλαίσιο της οικουμενικής Ορθοδοξίας, αποτελεί ο Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, που άρχισε να συγκροτείται από το έτος 1987 με επιμέλεια του π. Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου και εκδόθηκε εκτός της ελληνικής και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Η συστηματική έρευνα του συντάκτη και επιμελητού της εκδόσεως αυτής στις πρωτογενείς αγιολογικές πηγές είχε ως αποτέλεσμα την προσθήκη στην εν λόγω συναξαριακή συλλογή ενός σημαντικού αριθμού εορτών βυζαντινών ή νεότερων αγίων, προερχόμενων από όλες τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες, αλλά και από τη Δύση προ του Σχίσματος».

Σ. Πασχαλίδη, «Οι εορτές των αγίων», από το βιβλίο «Το χριστιανικό εορτολόγιο», Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007, σσ. 365-366, 383-384.

2η Δραστηριότητα

Από το περιεχόμενο των δύο επόμενων κειμένων του Δ. Καϊμάκη και του Π. Παχή, συγκρίνουμε τις γιορτές των αρχαίων Ελλήνων και των Εβραίων και φτιάχνουμε έναν πίνακα που να τις αντιπαραβάλλει.

«Ο Ισραήλ, όπως και πολλοί άλλοι σύγχρονοί του λαοί, παρουσιάζει μεγάλο αριθμό γιορτών που δεν σχετίζονται πάντοτε με την καθαυτό λατρευτική ζωή. Πρόκειται κυρίως για οικογενειακές ή φυλετικές γιορτές που επισημαίνουν διάφορα γεγονότα, όπως ο απογαλακτισμός του παιδιού (Γεν. 21, 8), ο γάμος ενός προσώπου (Γεν. 29, 22 ΕΞ.) ή ακόμα και ο θάνατος (Γεν. 23, 2·Β΄ Βασ. 1, 11-12, 17εξ.). Η αγροτική ζωή έδινε συχνά την ευκαιρία στο λαό να χαρεί και να γιορτάσει με διάφορες εκδηλώσεις. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι το κούρεμα των ζώων (Γεν. 38, 12· Α΄ Βασ. 25, 2-38· Β΄ Βασ. 13, 23-29). Οι τρεις βασικές γιορτές του Ισραήλ συνδέονται με τη ζωή των αγροτών και των βοσκών. Ακόμα, διάφορα γεγονότα της δημόσιας ζωής γίνονται αφορμή για να γιορτάσουν με τραγούδια και χορούς. Η ενθρόνιση ενός βασιλιά, π.χ., συνοδευόταν από ανάλογες εκδηλώσεις. Πολλές είναι οι γιορτές, για τις οποίες δεν έχουμε αρκετές πληροφορίες, που γιορτάζονται σε κατά τόπους ιερά του Ισραήλ (Ωσ. 4, 15/12, 12· Αμ. 4, 4-5 κ.λπ.). Στο βιβλίο των Αριθμών (κεφ. 28-29) γίνεται αναφορά στις κυριότερες γιορτές του αρχαίου Ισραήλ. Αναφέρεται το καθημερινό λατρευτικό τυπικό, η προσφορά για τα Σάββατα, η νέα σελήνη, η γιορτή του Πάσχα και των Αζύμων, η γιορτή των Εβδομάδων, η πρώτη μέρα του νέου έτους, η ημέρα του Εξιλασμού και η γιορτή της σκηνοπηγίας. Οι γιορτές αυτές είναι κατανεμημένες στον ετήσιο λατρευτικό κύκλο, όπως αυτός υπήρξε κατά την εποχή του Έδρα. Αργότερα, προστέθηκαν και άλλες γιορτές στο θρησκευτικό ημερολόγιο του Ισραήλ. Ορισμένες από αυτές δεν διατηρήθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, όπως η γιορτή για την κατάληψη της ακρόπολης της Ιερουσαλήμ από το Σίμωνα τον Μακκαβαίο, η γιορτή για τα ξύλα που προοριζόνταν για τον βωμό, ή ακόμα, η γιορτή του Νικάνορα. Άλλες γιορτές που καθιερώθηκαν την ίδια περίοδο με τις προηγούμενες διατηρούνται μέχρι και σήμερα, όπως η γιορτή των Πουρίμ, η γιορτή του Εγκαινιασμού του ναού (Χανουκά) και η γιορτή του Εξιλασμού.

Δ. Καϊμάκη, «Οι γιορτές του Ισραήλ», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007, σσ. 65-66.

«Ο 6ος π.Χ. αιώνας θεωρείται σύμφωνα με τα δεδομένα της σύγχρονης έρευνας ως ο αιώνας του μετασχηματισμού για την αρχαιοελληνική πραγματικότητα. Στο τέλος του, η Αθήνα είχε εφοδιαστεί με Ιερά μνημειακής κλίμακας, ενώ στην αρχή του είχε σημειωθεί παράλληλα ίσως ένας από τους μεγαλύτερους σταθμούς της αρχαιοελληνικής θρησκείας. Αυτό σχετίζεται με το σχεδιασμό από το Σόλωνα, ενός γραπτού ημερολογίου θυσιών, πιθανόν το πρώτο και μοναδικό στο είδος του. Ίσως είναι σωστό να υποστηρίξουμε ότι η κύρια λειτουργία αυτού του εορτολογίου ήταν ο καθορισμός της διαίρεσης των τελετουργικών προνομίων και υπευθυνότητων. Αυτά τα ζητήματα μπορεί να είναι ενδεχομένως αμφιλεγόμενα. Μία πρώτη λειτουργία του κώδικα του 6ου π.Χ. αιώνα ήταν ασφαλώς να καθορίσει πόσοι χρη-

ματικοί πόροι του Αθηναϊκού λαού έπρεπε να δαπανώνται και για ποιους θεούς. Στα κλασικά χρόνια, οι γιορτές ήταν περισσότερες παρά στα προηγούμενα ή στα επόμενα χρόνια. Δεν ήταν όλες θρησκευτικές, αλλά η πόλη που τις οργάνωνε τις συνέδεε με θεούς, ώστε όσοι μετέχουν σε αυτές να πιστεύουν πως με την απλή συμμετοχή τους τιμούσαν τους θεούς. Σε αυτό όμως δεν μπορούσε να αρκείται η μερίδα εκείνη των ευλαβών ανθρώπων που ήταν συνηθισμένοι σε μεγαλύτερη και γνησιότερη θρησκευτική συγκίνηση. Έτσι, λοιπόν, πολλοί κατέφευγαν σε μυστηριακές λατρείες και με τη μύησή τους στα μυστήρια γνώριζαν απόλυτους ιερούς λόγους, στους οποίους προσπαθούσαν να εμβαθύνουν διευρύνοντας τη θρησκευτική τους σκέψη ή βρίσκοντας απάντηση σε καίρια προβλήματα της ζωής και του θανάτου. Άλλοι, γίνονταν μέλη θρησκευτικών θιάσων, όπου έβρισκαν εντονότερη θρησκευτική ζωή με τα κοινά λατρευτικά δείπνα και με τη συμμετοχή στην προβλεπόμενη ή θερμότερη λατρεία ορισμένων θεών και ηρώων. Παράλληλα όμως υπάρχει κι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού των Αθηνών, που θεωρούν τις γιορτές ως μία ευκαιρία ανάπαυλας από τους καθημερινούς τους κόπους. Αυτό ισχύει, κυρίως, για τις πιο φανταχτερές γιορτές, που δεν είχαν θρησκευτικό, αλλά πολιτικό πυρήνα, όπως για παράδειγμα τα Παναθήναια ή τα “Συνοίκια” ή ακόμα για το εύθυμο μέρος των θρησκευτικών γιορτών, ιδίως Διονυσιακών, ή για γυμνικούς αγώνες και τις λαμπαδηφορίες που συνόδευαν άλλες γιορτές.

Π. Παχή, «Οι Ελληνορωμαϊκές Εορτές», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007, σσ. 89-90.

3η Δραστηριότητα

Προετοιμάζουμε την εορτή του πολιούχου αγίου του σχολείου μας.

4η Δραστηριότητα

Έρευνα: Ερευνούμε τοπικά ήθη και έθιμα που σχετίζονται με συγκεκριμένη εορτή του ετήσιου εορτολογικού κύκλου.

5η Δραστηριότητα

Φτιάχνουμε ένα ημερολόγιο τοίχου με τις εορτές του έτους. Βρίσκουμε μικρές εικόνες των πιο σημαντικών εορτών και τις κολλάμε σε αυτό.

6η Δραστηριότητα

Αναζητούμε και εντοπίζουμε τις εορτές των αγίων στο χριστιανικό ημερολόγιο. Φτιάχνουμε ένα ψηφιακό ημερολόγιο στον υπολογιστή μας, με τη βοήθεια του ιστότοπου: <https://techteacher.gr/office/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%AE-%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85/>

7η Δραστηριότητα

Συμπληρώνουμε το κουίζ με τις χριστιανικές γιορτές στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8611>

Συμπληρώνουμε το κουίζ με τις κινητές και ακίνητες γιορτές στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8763>

8η Δραστηριότητα

Ιστοεξερεύνηση: Ο άγιός μου/ η αγία μου. Βρίσκουμε την αγιογραφία του/της, πληροφορίες για τον βίο του/της, το μαρτύριο που πιθανά υπέστη, το μέρος που έζησε και θυσιάστηκε, τα θαύματά του/της, ναούς ή μοναστήρια που είναι αφιερωμένοι στη μνήμη του/της και με το υλικό που έχουμε συλλέξει, εκτυπώνουμε ένα μικρό συναξάρι. Το ανατυπώνουμε και το μοιράζουμε στην τάξη την ημέρα της ονομαστικής εορτής μας.

«“Βίος ανεόρταστος, μακρά οδός απανδόκευτος”, διαπίστωσε ο Δημόκριτος. Η εορτή γενικώς είναι μια βαθειά ψυχική ανάγκη του ανθρώπου και αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο όλων των πολιτισμών, όλων των λαών, όλων των θρησκειμάτων και όλων των εποχών. Στην περίπτωση όμως των χριστιανικών εορτών, ή ορθότερον των εκκλησιαστικών εορτών, τα πράγματα είναι πολύ πιο σύνθετα και έχουν ένα βάθος πολύ μεγαλύτερο από την απλή ψυχική ανάγκη του ανθρώπου για σχολασμό. Η αληθινή εκκλησιαστική εορτή πόρρω απέχει από οποιοδήποτε κοσμικό, εμπαιθέ, ακάθαρτο ή σαρκικό στοιχείο. Και τούτο διότι έχει χαρακτήρα πνευματικό, δηλαδή αγιοπνευματικό».

«Το χριστιανικό εορτολόγιο», Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της
Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας
της Ελλάδος, 2007,σ. 32.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 15
*«Χριστός γεννάται δοξάσατε»:
Η ενανθρώπηση του Θεού*

«Η γέννησή σου Χριστέ ο Θεός ημών ανέτειλε τω κόσμω το φως το της γνώσεως. Εν αυτή γαρ οι τοις άστέροις λατρεύοντες, υπό αστέρος εδιδάσκοντο, σε προσκυνείν, τον ήλιον της δικαιοσύνης και σε γινώσκειν, εξ ύψους ανατολή, Κύριε, δόξα σοι» (Απολυτίκιο της εορτής των Χριστουγέννων).

Η Γέννηση του Χριστού και η προσκύνηση των μάγων. Έργα των Velazquez, Giotto, Rubens.

α. Η ιστορική εξέλιξη του εορτασμού των Χριστουγέννων

Η ενανθρώπιση του Θεού Λόγου αποτελεί τη σημαντικότερη ακίνητη Δεσποτική εορτή της Εκκλησίας. Μέχρι και τα μέσα του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα, τα γεγονότα της Γέννησης και της Βάπτισης του Κυρίου εορτάζονταν την 6^η Ιανουαρίου και η εορτή αυτή (που συνδύαζε και τις δύο εορτές), ονομάζονταν «Επιφάνια». Ο Πάπας Ιούλιος Α΄ (336-342), χώρισε τις

δύο εορτές και μετέφερε τον εορτασμό της Γέννησης του Χριστού από τις 6 Ιανουαρίου στις 25 Δεκεμβρίου. Μία από τις ερμηνείες για τον καθορισμό της 25ης Δεκεμβρίου ως ημερομηνίας εορτασμού των Χριστουγέννων, αποτελεί η επιθυμία του Χριστιανισμού να εκχριστιανίσει τις αρχαίες ειδωλολατρικές εορτές, που ήταν διαδεδομένες στο προηγούμενο ειδωλολατρικό παρελθόν των χριστιανών. Με τον τρόπο αυτό, οι Χριστιανοί επιβεβαίωναν την επικράτηση της πίστης τους ενάντια στις ειδωλολατρικές θεότητες, δίνοντας ένα εντελώς νέο, χριστιανικό περιεχόμενο, στις εορτές αυτές, καθώς, την ημέρα αυτή εορτάζονταν από τους ειδωλολάτρες τα γενέθλια του θεού Ήλιου. Έτσι, η Εκκλησία αντικατέστησε την ειδωλολατρική εορτή του θεού Ήλιου, με την εορτή του «Ήλιου της Δικαιοσύνης», που είναι ο Ιησούς Χριστός της Παλαιάς Διαθήκης, το «φως του κόσμου» (Ιω. 8,12).

β. Το μυστήριο της ενανθρώπισης

Η ενανθρώπιση του Λόγου αποτελεί για την Εκκλησία ένα ιδιαίτερο μυστήριο. Χωρίς την ενανθρώπιση του Υιού του Θεού, ο άνθρωπος ήταν καταδικασμένος στον θάνατο και στην απώλεια. Ο άπειρος Θεός έγινε άνθρωπος, για να λυτρώσει τον άνθρωπο από την αμαρτία και να τον επιστρέψει στον χώρο του Παραδείσου. Ο Χριστός, με την ενανθρώπιση Του, ανέλαβε στο θεανδρικό Του πρόσωπο ολόκληρη την ανθρώπινη φύση. Αφού την καθάρισε και την αγίασε, την ένωσε με τη δική Του θεία φύση.

Ο σαρκωμένος Λόγος είναι ο νέος τέλειος τύπος ανθρώπου, αναδημιουργημένος στο θείο Πρόσωπο του Κυρίου Ιησού Χριστού. Αυτό σημαίνει ότι η σωτηρία του ανθρώπινου γένους είναι πραγματικό γεγονός, λόγω της υποστατικής ένωσης των δύο φύσεων στο Πρόσωπο του Χριστού. Ο φιλόανθρωπος Θεός, με την ενανθρώπιση Του, μας δείχνει το μεγαλείο της θεικής σαρκωμένης αγάπης Του προς τον άνθρωπο. Κατέβηκε στη γη ως ταπεινός άνθρωπος, χωρίς την θεική δόξα Του, για να σώσει τον άνθρωπο από την πτώση του, με τη δική Του σταυρική θυσία, προσφέροντας το αίμα Του για την σωτηρία του. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Άγ. Ειρηναίος Λυώνος «Στα περασμένα χρόνια λεγόταν πως ο άνθρωπος πλάστηκε κατά την εικόνα του Θεού, αλλ' αυτό δε φαινόταν. Γιατί ακόμη ήταν αόρατος ο Λόγος (ο Χριστός) που κατά την εικόνα του είχε γίνει ο άνθρωπος. Γι' αυτό ακριβώς και έχασε εύκολα την ομοιότητα. Όταν όμως ο Λόγος του Θεού έγινε άνθρωπος, επικύρωσε και τα δύο γιατί και την εικόνα έδειξε αληθινά με το να γίνει αυτός, ότι ήταν η εικόνα του (ο άνθρωπος, δηλαδή)· και την ομοιότητα (του ανθρώπου με το Θεό) έκανε βέβαιη με το να ομοιώσει τον άνθρωπο με τον

άορατο Πατέρα μέσω του ορατού Λόγου» (Αγίου Ειρηναίου, Επισκόπου Λυώνος, Κατά αιρέσεων, 5, 16, 2).

Ο Θεός ταπεινώνεται ενώπιον του δημιουργήματός Του, δείχνοντας τη θείκη ταπείνωσή Του, ώστε και εμείς, που πιστεύουμε αληθινά σ' Αυτόν, να ακολουθήσουμε στην πράξη την θεϊκή και φιλόνηρωπη αγάπη Του. Ο Θεός γίνεται άνθρωπος, για να γίνει ο άνθρωπος υιός του Θεού κατά χάριν, να ομοιωθεί μαζί Του, να θεωθεί.

γ. Εικονίζοντας τη Γέννηση του Χριστού

Με την ερμηνεία της εικόνας της Γεννήσεως του Χριστού, μπορούμε να πάρουμε όλα εκείνα τα μηνύματα που χρειαζόμαστε για την κατανόηση του μυστηρίου της ενανθρώπισης Του.

Στο κέντρο της εικόνας βρίσκεται η φάτνη, μέσα σε ένα μαύρο και σκοτεινό τριγωνικό σπήλαιο. Στο Ευαγγέλιο, όπως είναι γνωστό, δεν αναφέρεται κάτι για το σπήλαιο· μας πληροφορεί, όμως, γι' αυτό η αρχαία Παράδοση.

Μέσα στη φάτνη, στο κέντρο της εικόνας, είναι ξαπλωμένο το «Γεννηθέν Παιδίον» τυλιγμένο σε λευκά σπάργανα, προς το οποίο γονατίζουν τα πάντα. Το παιδί, που είναι ξαπλωμένο στη φάτνη, είναι ο ίδιος ο Θεός που φανερώθηκε σ' εκείνους που κάθονταν «στο σκοτάδι και στην σκιά του θανάτου», δηλαδή στην αμαρτία. (Λκ. 1, 79)

Πίσω από τη φάτνη βρίσκονται δύο ζώα, ένα βόδι και ένα γαϊδουράκι. Η θέση τους στο κέντρο της Εικόνας δηλώνει μια πρακτική ανάγκη: η Παναγία ταξίδεψε καθισμένη πάνω σ' ένα γαϊδουράκι, και το βόδι το πήρε ο Ιωσήφ για να το πουλήσει, ώστε να πληρώσει τα έξοδα του ταξιδιού. Επιπλέον, η εικόνα μας υπενθυμίζει την προφητεία του προφήτη Ησαΐα: «Γνωρίζει το βόδι τον ιδιοκτήτη του και ο όνος την φάτνη του κυρίου του. Ο Ισραηλιτικός λαός όμως δεν τον γνωρίζει, και ο λαός δεν τον καταλαβαίνει». (Ησ. 1, 3)

Στο κέντρο της εικόνας, μαζί με τον Χριστό βρίσκεται η Μητέρα Του, η Παναγία, ξαπλωμένη κοντά στο παιδί της πάνω σ' ένα στρωσίδι, όπως συνηθίζεται στην Ανατολή. Η παρουσία της εκεί δείχνει πως στο σχέδιο του Θεού για την σωτηρία του ανθρώπου, συμμετέχει και το ανθρώπινο γένος. Για να τονιστεί η συμμετοχή της στη σωτηρία μας, η Παναγία παρουσιάζεται στην εικόνα σε μεγαλύτερες διαστάσεις από τα υπόλοιπα πρόσωπα.

Στο επάνω μέρος, στα δεξιά, εικονίζεται ο χορός των Αγγέλων που δοξολογούν τον Θεό και φέρνουν την καλή είδηση («ευαγγέλιο») στους ανθρώπους. Οι ποιμένες γίνονται οι πρώτοι μάρτυρες του θαύματος. Παριστάνονται στην εικόνα ακούγοντας τον ύμνο των Αγγέλων, καθώς ένας Άγγελος τους μιλά και τους εξηγεί το γεγονός της Γεννήσεως. Συχνά, ένας από τους ποιμένες παίζει με την φλογέρα του, ανακατεύοντας την ανθρώπινη μουσική τέχνη με τον αγγελικό ύμνο. Ένας άλλος ποιμένας αρμέγει.

Στην αριστερή μεριά της εικόνας εικονίζονται οι Μάγοι, άλλοτε πεζοί και άλλοτε επάνω σε άλογα ή καμήλες, κρατώντας τα δώρα τους. Το χρυσάφι το πρόσφεραν, γιατί ο Χριστός είναι ο βασιλιάς των αιώνων· το λιβάνι γιατί ο Χριστός είναι ο Θεός όλων· και την σμύρνα, στον Αθάνατο Χριστό που θα έμπαινε στον Τάφο για τρεις ημέρες.

Μπροστά από τους Μάγους βαδίζει ο Αστέρης, που τους οδηγεί και τους δείχνει τη Φάτνη. Η ακτίνα του Αστέρη, ξεκινά από κάποιο σημείο που βρίσκεται έξω από την Εικόνα, επάνω στον ουρανό. Αυτό σημαίνει πως το Άστρο δεν είναι μόνο ένα κοσμικό φαινόμενο, αλλά και ένας αγγελιαφόρος από τον ουρανό, που φέρνει μήνυμα στην γη, ότι γεννήθηκε σ' αυτήν Εκείνος, που ανήκει στον ουρανό.

Στο κάτω δεξιό μέρος της εικόνας ζωγραφίζεται ο δίκαιος Ιωσήφ σκεπτικός για όλα όσα συμβαίνουν, και μπροστά του, με την μορφή ενός γέροντα ή ενός τσοπάνου ντυμένου με προβιά, ζωγραφίζεται ο Σατανάς, που προσπαθεί να σπείρει αμφιβολία στην ψυχή του. Ο Ιωσήφ ζωγραφίζεται στην άκρη της εικόνας και όχι μαζί με το παιδί και τη Μητέρα Του, γιατί δεν είναι ο πατέρας, αλλά ο προστάτης του Ιησού και της Μαρίας.

Οι ανάγκες της ανθρώπινης φύσης του Κυρίου, αποτυπώνονται με ιδιαίτερο τρόπο και στο πρώτο λουτρό του θείου Βρέφους, το οποίο εικονίζεται στο κάτω αριστερό μέρος της εικόνας.

δ. Το νόημα των Χριστουγέννων για τον σύγχρονο άνθρωπο

Ο σύγχρονος τρόπος ζωής του ανθρώπου, η μοναξιά που τον περιβάλλει, τα κοινωνικά, οικονομικά, οικογενειακά και προσωπικά προβλήματα που τον ταλαιπωρούν, κάνουν τα Χριστούγεννα να φαντάζουν ως μια ευκαιρία για έξοδο από το άγχος και μια ανάπαυλα από όσα τον βασανίζουν. Η Γέννηση του Χριστού, όμως, δεν έχει καμιά σχέση με τον κοσμικό χαρακτήρα που της αποδίδεται (ρεβεγιόν, κ.λπ.) και ο οποίος περιορίζεται σε ορισμένα μόνο τυπικά θρησκευτικά καθήκοντα.

Τα Χριστούγεννα, αντίθετα, προσφέρουν ώστε να ζήσουμε την ενανθρώπιση του Χριστού, όχι ως ένα γεγονός του παρελθόντος, αλλά ως μία πραγματικότητα του σήμερα. Η Εκκλησία, με τη θεολογία της που γίνεται βίωμα, μας καλεί να αφουγκραστούμε το βαθύτερο νόημα και το μήνυμα της γέννησης του Σωτήρα. Στη «Μητρόπολη των εορτών», τα Χριστούγεννα, μας καλεί να εγκαταλείψουμε τους εξωτερικούς τύπους εορτασμού και να βιώσουμε την παρουσία του Χριστού μέσα στις καρδιές μας. Τότε, η Γέννησή Του δεν θα είναι απλά ένα ιστορικό γεγονός, αλλά θα γίνει προσωπικό γεγονός και βίωμα.

Το αίσθημα της μοναξιάς που βιώνει ο σύγχρονος άνθρωπος επιτείνεται κατά την περίοδο των εορτών.

Όμως, η Εκκλησία βρίσκεται διαρκώς δίπλα του, δίπλα στον πάσχοντα, στον φυλακισμένο, σε κάθε ψυχή που ζητά το έλεος του Θεού και των ανθρώπων, για να την αναπαύσει, να τη θάλψει, να της μεταφέρει το πραγματικό μήνυμα της γιορτής των Χριστουγέννων, την αγάπη.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Χριστούγεννα».

2η Δραστηριότητα

Δραστηριότητα σε κύκλο: Καθισμένοι σε κύκλο συνεχίζουμε τη φράση: «Για μένα Χριστούγεννα είναι...». Καταθέτουμε τις απόψεις μας, τις εμπειρίες μας, τα βιώματά μας και καταλήγουμε σε ένα συμπέρασμα για το πώς θα πρέπει να γιορτάζουμε τα Χριστούγεννα, σύμφωνα με την παράδοση της Εκκλησίας και του τόπου μας.

3η Δραστηριότητα

Επίλυση προβλήματος: Γιατί τα Χριστούγεννα ονομάζονται γενέθλια ημέρα της ανθρωπότητας.

4η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα παρακάτω κείμενα από το κοντάκιο του Ακάθιστου Ύμνου. Τι συναισθήματα μας γεννούν;

«Θέλοντας να σώσει τον κόσμο ο θεός διακοσμητής των όλων, ήρθε σ' αυτόν αυθόρμητα. Και ενώ ως Θεός είναι Βασιλιάς και Κύριος, έγινε για χάρη μας άνθρωπος. Έτσι, αφού με την ανθρώπινη φύση προσκάλεσε τους ανθρώπους, ως Θεός ακούει αυτούς να του λένε· Αλληλούια».

«Αυτός ήταν ο λόγος που ο υψηλός Θεός χαμήλωσε και παρουσιάστηκε στη γη ως ταπεινός άνθρωπος, γιατί ήθελε να τραβήξει προς τα ουράνια ύψη αυτούς που αναφωνούν σ' αυτόν· Αλληλούια». Από το Κοντάκιο του Ακάθιστου ύμνου.

5η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω χωρίο και το κείμενο και συζητούμε για την απόφαση του Κυρίου να γεννηθεί ως ένας από εμάς, να ζήσει κοντά μας και να προσφέρει τη ζωή Του για μας. Σκεφτόμαστε την πορεία Του στη γη, από την ημέρα της Γέννησής Του, μέχρι και την Ανάληψή Του στους ουραμούς. Επιλέγουμε 5 λέξεις για να περιγράψουμε ότι αισθανόμαστε γι' αυτή την απόφαση. Τις σημειώνουμε σε ένα χαρτί και το ανταλλάσσουμε με τον διπλανό μας. Συζητούμε τις λέξεις που επιλέξαμε και γιατί.

«Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐκ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἄπεστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἴλασμον περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν» (Α΄ Ιω. 4:10).

«Ἡ εορτὴ των Χριστουγέννων δεν προσφέρεται για σκέψεις ευσεβείς και αναλύσεις συναισθηματικές, αλλά για να συνειδητοποιήσουμε τη ζωτική σημασία τους και να μετᾶσχουμε στα εορταζόμενα γεγονότα· να βιώσουμε ότι ο Θεός έγινε άνθρωπος για τη δική μας σωτηρία, ότι μας ἔδωσε μία νέα ζωή, που είναι η δυνατότητα να γίνουμε θεοί κατά χάριν». «Το χριστιανικό εορτολόγιο», Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007, σ. 369.

6η Δραστηριότητα

Έρευνα στην οικογένειά μας: Τι πιστεύουμε ότι γιορτάζουμε τα Χριστούγεννα; Σε ποιους αφορά η εορτή; Ποια στοιχεία εκκοσμίκευσης διακρίνουμε στον τρόπο που γιορτάζουμε τα Χριστούγεννα και ποιος είναι ο ορθός τρόπος εορτασμού τους, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας;

7η Δραστηριότητα

Βρίσκουμε και παρουσιάζουμε στην τάξη έθιμα και εικόνες Χριστουγέννων από όλο τον κόσμο.

8η Δραστηριότητα

Προβολή video: «Οι επισκέπτες» [βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=KYmioVIFjZM&t=13s>]. Με βάση το περιεχόμενό του αναστοχαζόμαστε, και με τη βοήθεια των σχετικών εικόνων της Ενότητας, συζητούμε «Το πραγματικό νόημα των Χριστουγέννων».

9η Δραστηριότητα

Χτίζοντας γέφυρες: Αναζητούμε στο διαδίκτυο τα ήθη και τα έθιμα των Χριστουγέννων. Μας βοηθά και η σχετική δραστηριότητα στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-4401>

10η Δραστηριότητα

Αντιστοιχίζουμε τα σωστά στη δραστηριότητα «Ο σκοπός της ενανθρώπισης του Χριστού», στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8657>
Επιλέγουμε τη σωστή απάντηση για το πραγματικό νόημα των Χριστουγέννων στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9166>

11η Δραστηριότητα

Επιλέγουμε και υλοποιούμε από τις παρακάτω δράσεις:

- Προετοιμάζουμε μια χριστουγεννιάτικη γιορτή στο σχολείο.
- Αναλαμβάνουμε τον στολισμό του χριστουγεννιάτικου δέντρου της τάξης ή του σχολείου μας.
- Κατασκευάζουμε ευχετήριες χριστουγεννιάτικες κάρτες.
- Κατασκευάζουμε μια φάτνη και τοποθετούμε τα πρόσωπα σύμφωνα με την ορθόδοξη εικόνα της Γεννήσεως.
- Οργανώνουμε μια επίσκεψη σε ένα ίδρυμα ή σχολική μονάδα που φιλοξενεί ευπαθείς ομάδες (ορφανοτροφείο, γηροκομείο, νοσοκομείο, Ειδικό σχολείο), για να πούμε τα κάλαντα και να προσφέρουμε τις χριστουγεννιάτικες κάρτες που κατασκευάσαμε.

12η Δραστηριότητα

Artful Thinking («αρχή-μέση-τέλος»): Παρατηρούμε το έργο του Σάντρο Μποπιτσιέλι, «Η μυστική γέννηση», (στην επόμενη σελίδα) και απαντούμε στις ερωτήσεις: Αν το έργο ήταν η αρχή μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να ακολουθήσει; Αν το έργο είναι το μέσον μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως; Τι θα μπορούσε να συμβεί μετά; Αν το έργο ήταν το τέλος μιας ιστορίας, τι τίτλο θα μπορούσε να έχει;

Σάντρο Μποτιτσέλι, «Η μυστική γέννηση»

13η Δραστηριότητα

Αφού παρατηρήσουμε το έργο του Ν. Λύτρα, «Τα κάλαντα», συντάσσουμε έναν κατάλογο με ερωτήματα (π.χ. γιατί...; τι θα γινόταν αν...; Τι θα συνέβαινε αν ξέραμε ότι... ; Τι θα άλλαζε αν...;) Δίνουμε στον διπλανό μας τον κατάλογο και εκείνος απαντά σε κάθε ερώτημα. Συζητούμε μαζί το περιεχόμενο των απαντήσεών του.

Ν. Λύτρα, «Τα κάλαντα»

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 16

Το καλό στάδιο (Μεγάλη Τεσσαρακοστή)

Η Μεγάλη Τεσσαρακοστή απαιτεί πνευματική εγρήγορση, ταπεινό φρόνημα, νηστεία, προσευχή και συμμετοχή στις Ακολουθίες της.

α. Γενικά

Η **Μεγάλη Τεσσαρακοστή** αποτελεί τη σημαντικότερη περίοδο για την Εκκλησία, η οποία, διαρκεί από την Καθαρά Δευτέρα μέχρι και την Παρασκευή πριν το Σάββατο του Λαζάρου. Ονομάζεται «Μεγάλη», για να τονιστεί η σημασία της στην προετοιμασία μας για τη Μεγάλη Εβδομάδα και στη συμμετοχή μας στα Πάθη και την Ανάσταση του Χριστού. Είναι ένα πνευματικό ταξίδι με προορισμό την «εορτή των εορτών», το Πάσχα.

Η χρονική αυτή περίοδος συνδυάζεται με την άσκηση της νηστείας, την αρχαιότερη χρονικά από τις μεγάλες νηστείες της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αρχικά, διαρκούσε έξι εβδομάδες, ενώ αργότερα προστέθηκε και η έβδομη εβδομάδα. Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η κατάνυξη, η μετάνοια και το πένθος.

β. Οι ακολουθίες της Μ. Τεσσαρακοστής

Την κατανυκτική αυτή περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, η Εκκλησία την περιβάλλει με συχνές λατρευτικές Ακολουθίες: τους Κατανυκτικούς Εσπερινούς, το Μεγάλο Απόδειπνο, τη Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων, τον Ακάθιστο Ύμνο και τον Μεγάλο Κανόνα.

ι. Οι **Κατανυκτικοί Εσπερινοί** τελούνται κάθε Κυριακή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Ονομάζονται Κατανυκτικοί, διότι σε αυτούς, ψάλλονται κατανυκτικά τροπάρια από το Τριώδιο. Το περιεχόμενό τους διαπνέεται από τη συναίσθηση της αμαρτωλότητας, του πένθους, της συντριβής, της μετάνοιας και της θερμής ικεσίας των πιστών, για άφεση αμαρτιών τους από τον φιλεύσπλαχνο Κύριο.

Ο Κατανυκτικός Εσπερινός αποτελεί, με την ατμόσφαιρά του, μια εξαιρετική ευκαιρία για τους πιστούς να αισθανθούν συντριβή, να μετανοήσουν και να ικετεύσουν τον Κύριο για τη λύτρωση από τις αμαρτίες τους.

Το απόγευμα της Κυριακής της Τυροφάγου τελείται ο κατανυκτικός Εσπερινός της συγγνώμης. Ονομάζεται έτσι, γιατί κατά την απόλυσή του, οι πιστοί ζητούν συγγνώμη από τον ιερέα και κατόπιν από όλους τους αδελφούς της εκκλησιαστικής κοινότητας. Με αυτόν τον τρόπο προετοιμάζονται, ώστε, συγχωρημένοι να πορευτούν μέσα στην περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των Κατανυκτικών Εσπερινών είναι ότι μετά την Είσοδο και το «Εσπέρας Προκείμενον», αλλάζει η ατμόσφαιρα στον Ναό και από πασχαλινή, λόγω της Κυριακής, γίνεται πένθιμη, λόγω της Τεσσαρακοστής. Αυτή η αλλαγή εκφράζεται με την αλλαγή του χρώματος των αμφίων της Αγίας Τράπεζας και της στολής του Ιερέα. Στο τέλος του Εσπερινού ψάλλονται τα τροπάρια «Θεοτόκε Παρθένε...», «Βαπτιστά του Χριστού...» κ.λπ.

και κατακλείονται με την ευχή του Οσίου Εφραίμ του Σύρου: «Κύριε και Δέσποτα της ζωής μου».

ii. Το **Μέγα Απόδειπνο** αποτελεί την παλαιότερη και εκτενέστερη μοναστηριακή Ακολουθία που επικράτησε να διαβάζεται κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής μέχρι και τη Μεγάλη Τρίτη. Ονομάστηκε Απόδειπνο, γιατί τελείται μετά το βραδινό δείπνο. Η ανάγνωση του Μεγάλου Αποδείπνου γίνεται από Δευτέρα μέχρι Πέμπτη, στη διάρκεια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Το απόγευμα της Τετάρτης τελείται η Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων, στο τέλος της οποίας διαβάζεται το Μεγάλο Απόδειπνο, ενώ την Παρασκευή το απόγευμα τελείται πάλι το Μικρό Απόδειπνο, στο οποίο ψάλλονται, ακολούθως, οι Χαιρετισμοί στην Υπεραγία Θεοτόκο. Σύμφωνα με την τάξη της Εκκλησίας, κατά την πρώτη εβδομάδα των Νηστειών ο Ιερέας διαβάζει το Ιερό Ευαγγέλιο της ημέρας (της **Παννυχίδος**) από την Ωραία Πύλη. Στη διάρκεια του Μεγάλου Αποδείπνου ψάλλουμε τον αρχαίο ύμνο «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, γνῶτε ἔθνη καὶ ἠττάσθε. Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός», που προέρχεται από την ωδή του Ησαΐα, στο 9ο κεφάλαιο του ομώνυμου βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης. Το θέμα του Μεγάλου Αποδείπνου είναι η ευχαριστία και η δοξολογία μας προς τον Θεό για τη διέλευση της ημέρας και η δέησή μας για την ανάπαυση κατά την επερχόμενη νύκτα.

Ακολουθία του Μ. Αποδείπνου στο βυζαντινό υδραγωγείο της Σηλυβρίας.

Ο ιερέας κατά την Προηγιασμένη Θ. Λειτουργία, μεταφέρει στην Αγ. Τράπεζα τα Τίμια Δώρα σιωπηρά και με καλυμμένη την κεφαλή, δείγμα ταπείνωσης, πένθους και συντριβής.

iii. Η **Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων** ονομάζεται έτσι γιατί τα Τίμια Δώρα, ο άρτος και ο οίνος, έχουν προαγιασθεί κατά τη Θεία Λειτουργία της Κυριακής. Συνεπώς είναι πλέον Σώμα και Αίμα Χριστού και προσφέρονται για μετάληψη στους πιστούς. Η Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων τελείται κατά τη διάρκεια της Ακολουθίας του Εσπερινού όλες τις Τετάρτες και τις Παρασκευές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, μέχρι και την Μεγάλη Τετάρτη. Τελείται, επίσης, και κατά τις ημέρες μνήμης των αγίων που εορτάζονται στην περίοδο της Μ. Τεσσαρακοστής. Η Λειτουργία αυτή δεν έχει πανηγυρικό και θριαμβευτικό χαρακτήρα, αλλά πένθιμο και κατανυκτικό.

Επίσης συνηθίζεται το σύνολο του Ακαθίστου Ύμνου να διαβάζεται κατά την διάρκεια του Μικρού Αποδείπνου.

Αγ. Ανδρέας ο Ιεροσολυμίτης,
ο ποιητής του Μεγάλου Κανόνα.

iv. Ο **Ακάθιστος Ύμνος** (οι **Χαιρετισμοί της Θεοτόκου**) αποτελεί τη σημαντικότερη από τις Ακολουθίες που έχουν γραφτεί για το πρόσωπο της Παναγίας. Είναι έργο του 6^{ου} αιώνα μ.Χ., αγνώστου συγγραφέα, αν και ορισμένοι ερευνητές το αποδίδουν στον άγιο Ρωμανό τον Μελωδό, με περιεχόμενο επαίνους, ευχαριστίες και προσευχές. Οι Χαιρετισμοί ανήκουν στο μελοποιημένο είδος του «Κοντακίου» και έχουν 24 στροφές (οίκους), οι πρώτες λέξεις των οποίων αρχίζουν με καθένα από τα 24 γράμματα της αλφαβήτου. Ο ύμνος ονομάζεται Ακάθιστος, γιατί τον 7^ο αιώνα, όταν ο λαός της Κωνσταντινούπολης σώθηκε από την επίθεση των Αβάρων, μετά από παρέμβαση της Παναγίας, όλοι τον έψαλλαν όρθιοι, μαζί με το τροπάριο «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ», στην Αγία Σοφία. Ο Ακάθιστος Ύμνος ψάλλεται τμηματικά κάθε Παρασκευή την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, ενώ την Παρασκευή της Ε΄ εβδομάδας της Τεσσαρακοστής ψάλλεται ολόκληρο το Κοντάκιο.

v. Ο **Μεγάλος Κανόνας** ψάλλεται τμηματικά στο Μεγάλο Απόδειπνο των τεσσάρων πρώτων ημερών της Α΄ Εβδομάδας των Νηστειών και ολόκληρος στην Ακολουθία του Όρθρου της Πέμπτης της Ε΄ εβδομάδας. Συνθέτης του Μεγάλου Κανόνα είναι ο άγιος Ανδρέας ο Ιεροσολυμίτης. Ψάλλεται σε ήχο πλ.β΄ που είναι ιδιαίτερα κατανυκτικός, εκφραστικός του πένθους και της συντριβής της καρδιάς. Ονομάζεται «μεγάλος» γιατί κάθε ωδή δεν περιέχει τρία ή τέσσερα τροπάρια, όπως συνήθως έχουν οι άλλοι Κανόνες, αλλά πολύ περισσότερα. Έτσι αποτελείται από εννέα ωδές, έντεκα ειρμούς

(η β΄ και η γ΄ ωδή έχουν από δύο ειρμούς), και 250 τροπάρια (25 η α΄ ωδή, 41 η β΄, 28 η γ΄, 29 η δ΄, 23 η ε΄, 33 η στ΄, 22 η ζ΄, 22 η η΄ και 27 η θ΄), ενώ οι συνηθείς Κανόνες έχουν περίπου 30. Σήμερα, τα τροπάρια του Μ. Κανόνα είναι κατά 30 περίπου περισσότερα από τα αρχικά, καθώς προστέθηκαν και τροπάρια για την οσία Μαρία την Αιγυπτία και για τον άγιο Ανδρέα. Ο Μεγάλος Κανόνας έχει ως θέμα του το τραγικό γεγονός της πτώσης του ανθρωπίνου γένους, που κατάστρεψε τη δυνατότητα της κοινωνίας του με τον Θεό. Στον Μεγάλο Κανόνα, ο ποιητής θεωρεί και βιώνει το γεγονός της πτώσης προσωπικά, ενώ, με την αμαρτωλότητά του, ταυτίζεται με τον πρωτόπλαστο Αδάμ, του οποίου γίνεται μιμητής.

γ. Η σημασία της Μ. Τεσσαρακοστής για τον Χριστιανό

Το βαθύτερο νόημα της Μ. Σαρακοστής σχετίζεται με την επιστροφή του ανθρώπου στον Θεό. Ο άνθρωπος με την υπακοή και την ταπεινώσή του καλείται να ξεκινήσει με τη μετάνοιά του την αντιστροφή της πορείας εκείνης που τον απομάκρυνε από τον Δημιουργό του. Κατά συνέπεια, η Μεγάλη Τεσσαρακοστή έχει ως στόχο της την προσωπική μας αύξηση, μέσα από τη συγχώρηση των άλλων, από τη νηστεία και τον αγώνα εναντίον της υποκρισίας. Όλα αυτά είναι στοιχεία της Μ. Σαρακοστής και της προετοιμασίας μας για το Πάσχα. Ο στόχος της κατανυκτικής αυτής περιόδου είναι να αποκτήσουμε το Άγιο Πνεύμα, γιατί χωρίς αυτό δεν μπορούμε να ξεκινήσουμε την αντιστροφή της πορείας του εξόριστου από τον Παράδεισο Αδάμ. Η περίοδος αυτή διδάσκει στον σύγχρονο άνθρωπο την ανάγκη εγκατάλειψης του εγωιστικού εαυτού του και το άνοιγμα στο πρόσωπο του άλλου, μέσα από την άσκηση της αγάπης και της υπομονής.

Κύριε καί Δέσποτα τῆς ζωῆς μου, πνεῦμα ἀργίας, περιεργίας, φιλαρχίας, καί ἀργολογίας μή μοι δῶς. Πνεῦμα δέ σωφροσύνης, ταπεινοφροσύνης, ὑπομονῆς καί ἀγάπης χάρισαί μοι τῷ σῶ δούλῳ. Ναί, Κύριε Βασιλεῦ, δώρησαί μοι τοῦ ὄρα̅ν τά ἐμά πταίσματα, καί μή κατακρίνειν τόν ἀδελφόν μου, ὅτι εὐλογητός εἶ εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ευχή του Αγίου Εφραίμ του Σύρου

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Με βάση τα ακόλουθα κείμενα του Α. Σμέμαν και του Ι. Φουντούλη, βρίσκουμε τους «σταθμούς» του πνευματικού μας ταξιδιού προς το Πάσχα. Με ποιον τρόπο οι αλλαγές στις ακολουθίες της Μ. Τεσσαρακοστής, στα τροπάρια και στη λειτουργική της ατμόσφαιρα, βοηθούν τους πιστούς να προσεγγίσουν το νόημά της; Ποιος είναι ο τελικός σκοπός αυτής της προετοιμασίας;

«Όταν κάποιος ξεκινάει για ένα ταξίδι θα πρέπει να ξέρει πού πηγαίνει. Αυτό συμβαίνει και με τη Μεγάλη Σαρακοστή. Πάνω απ' όλα, η Μεγάλη Σαρακοστή είναι ένα πνευματικό ταξίδι που προορισμός του είναι το Πάσχα, η "εορτή εορτών". Είναι η προετοιμασία για την πλήρωση του Πάσχα, που είναι η πραγματική Αποκάλυψη. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να αρχίσουμε με την προσπάθεια να καταλάβουμε αυτή τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη Σαρακοστή και το Πάσχα, γιατί αυτή αποκαλύπτει κάτι πολύ ουσιαστικό και πολύ σημαντικό για τη Χριστιανική πίστη και ζωή μας. Ένα ταξίδι, ένα προσκύνημα! Καθώς το αρχίζουμε, καθώς κάνουμε το πρώτο βήμα στη "χαρμολύπη" της Μεγάλης Σαρακοστής βλέπουμε μακριά, πολύ μακριά, τον προορισμό. Είναι η χαρά της Λαμπρής, είναι η είσοδος στη δόξα της

Βασιλείας. Είναι αυτό το όραμα και η πρόγευση του Πάσχα που κάνει τη λύπη της Μεγάλης Σαρακοστής χαρά, φως και τη δική μας προσπάθεια “πνευματική άνοιξη”».

Α, Σμέμαν, «Μεγάλη Σαρακοστή (πορεία προς το Πάσχα)»,
Αθήνα, Ακρίτας, 1974, σσ. 13 και 17.

«Η Μεγάλη Τεσσαρακοστή αποτελεί την ιερότερη περίοδο του εκκλησιαστικού έτους. Και την ιερότητα αυτή αισθάνονται όλοι οι πιστοί, είτε ως αποτέλεσμα προσωπικής θρησκευτικής καλλιέργειας, είτε και ως αποτέλεσμα οικογενειακής παράδοσης. Και εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους η ευσέβεια των πιστών κατά την περίοδο αυτή: με τη νηστεία, με τις συντομότερες προσευχές, με τη συχνότερη προσέλευση στη θεία Κοινωνία, με την καλλιέργεια ευσεβών σκέψεων και συναισθημάτων, με τη μελέτη ψυχωφελών βιβλίων, με τη μετάνοια και, γενικά, με την προσπάθεια για εντονότερη θρησκευτική ζωή. Ο σκοπός αυτής της θρησκευτικής ανάτασης είναι η κατά το δυνατόν άξια συμμετοχή στο Σταυρό και την Ανάσταση του Χριστού. Η Τεσσαρακοστή είναι μία μεγάλη κλίμακα που οδηγεί στο Γολγοθά και στο φώς του άδειου τάφου».

Ι. Φουντούλη, «Μεγάλη Τεσσαρακοστή και θεία Λατρεία»,
στο βιβλίο του ίδιου Λειτουργικά θέματα, Β΄,
Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 18 και 19.

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο του Ι. Φουντούλη και απαντούμε: Ποιους τομείς της ανθρωπίνης ζωής αγγίζει η νηστεία; Από τι νηστεύουμε; Γιατί χρειάζεται αυτό; Τι εννοεί ο συγγραφέας με τη φράση «Αγωνιζόμενοι αγώνα σκληρό, νικώντας και κερδίζοντας τα θεϊκά στεφάνια»;

«Δύο βασικοί όροι χρησιμοποιούνται από την Εκκλησία για τη δήλωση της περιόδου αυτής: ο ένας δηλώνει το περιεχόμενο· “Νηστεία”, “μεγάλη Νηστεία”, “χρόνος” ή “καιρός των Νηστειών”. Και ο άλλος το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται η νηστεία αυτή: “Τεσσαρακοστή”, “Μεγάλη” ή “αγία Τεσσαρακοστή” ή πληρέστερα “αγία και Μεγάλη Τεσσαρακοστή”. Έτσι λοιπόν με σαφήνεια και ιερή ειλικρίνεια, χωρίς περιστροφές και δικολαβισμούς, η Εκκλησία κηρύσσει στα παιδιά της με μόνη την επιγραφή που θέτει επάνω από την είσοδο του πνευματικού της σταδίου, πως ο αγώνας που θα διεξαχθεί σ’ αυτό θα είναι άθλημα νηστείας και θα διαρκέσει σαράντα ολόκληρες ημέρες. Και πως το θαλασσοπόρο πλοίο θα πλεύσει στο πέλαγος της νηστείας για σαράντα μερόνυχτα. Τόση δε είναι η σύνδεση των δύο αυτών πραγμάτων, της νηστείας και της τεσσαρακοστής, ώστε στην κατοπινή εκκλησιαστική αλλά και λαϊκή θρησκευτική γλώσσα “νηστεία” να σημαίνει “τεσσαρακοστή” και “τεσσαρακοστή” να σημαίνει “νηστεία”. Κι αυτός ο ταυτισμός γίνεται σ’ όλες τις μικρές ή μεγάλες παραλλαγές των αγωνισμάτων του καιρού αυτού, έστω και αν δηλαδή η νηστεία, ανάλογα με τις ψυχοσωματικές δυνατότητες του πιστού, αρχίζει από την πλήρη αφαγία, προχωρεί στην ξηροφαγία και φθάνει μέχρι την μετρημένη χρήση τροφών. Και έστω κι αν η τεσσαρακοστή μπορεί για τους ίδιους λόγους να συσταλεί ή να εκταθεί μέσα στο

χρονικό διάστημα, που καθόρισε η Εκκλησία ως χρόνο πνευματικών αγώνων. Αυτή ακριβώς η προκαταρκτική διευκρίνιση είναι απαραίτητη για να κατανοηθεί και η προβολή των τυπικών γεγονότων της Αγίας Γραφής επάνω στην Τεσσαρακοστή. Σ' αυτά θα ιδούμε όλες τις δυνατές παραλλαγές της νηστείας: πλησμονή αγαθών, αλλά και νηστεία-αποχή από ένα μόνο. Χρήση λίγων και ειδικά διαλεγμένων τροφών. Πλήρη αφαγία-νηστεία απόλυτη με την πλήρη της έννοια. Και από την άλλη: νηστεία με ακαθόριστη χρονική διάρκεια, νηστεία ισόβια, νηστεία τριών ημερών, νηστεία σαράντα ημερών και ειδικές συνθήκες πνευματικών αγώνων ή και αγωνιστικών καταστάσεων που διαρκούν σαράντα ημέρες ή και σαράντα χρόνια. Όλες αυτές τις προεικονίσεις της Τεσσαρακοστής, τις βλέπουμε στα λειτουργικά και πατερικά κείμενα να προβάλλονται με την ίδια ένταση, ως πρότυπα της εκκλησιαστικής νηστείας της Τεσσαρακοστής. Και τούτο γιατί την Εκκλησία του Χριστού δεν ενδιαφέρει ο τύπος και ο αριθμός, όσο το πνεύμα που ζωοποιεί τον τύπο και η μετοχή του ανθρώπου στην υπέρχρονη πραγματικότητα του Θεού. Μπροστά στα μάτια του Θεού, τα χίλια ανθρώπινα χρόνια είναι σαν μία ημέρα, αλλά και αντίστροφα- θα μπορούσαμε να ειπούμε- πως μία κατά Θεόν ημέρα του ανθρώπου μπορεί να έχει το βάρος και την αξία χιλίων ετών. Με αυτήν την προοπτική ξεκινώντας η Εκκλησία προβάλλει τις νηστείες-τεσσαρακοστές των ιερών της προσώπων, αδιαφορώντας για τον τρόπο και τον χρόνο των, τονίζοντας όμως τους γλυκούς καρπούς που έδρεψαν οι νηστεύσαντες σε σαράντα ημέρες ή σε σαράντα χρόνια ή και σε σαράντα ώρες ή και σε μία ολόκληρη ζωή. Τρώγοντας λίγο ή τίποτε. Αγωνιζόμενοι όμως αγώνα σκληρό, νικώντας και κερδίζοντας τα θεϊκά στεφάνια».

Ι. Φουντούλη, «Μεγάλη Τεσσαρακοστή και θεία Λατρεία», στο βιβλίο του ίδιου Λειτουργικά θέματα, Β', Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 26-28.

3η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη φράση «Μεγάλη Τεσσαρακοστή».

4η Δραστηριότητα

Καρέκλα αφήγησης: Ένας Βυζαντινός αφηγείται τα γεγονότα της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης από τους Αβάρους και την προστασία της από την Παναγία.

5η Δραστηριότητα

Ιστοξερεύνηση: Βρίσκουμε κείμενα με τους Χαιρετισμούς της Παναγίας σε διάφορες γλώσσες.

6η Δραστηριότητα

Μελέτη περίπτωσης: Ο άγιος Ανδρέας Κρήτης. Ο βίος, το έργο και η συμβολή του στην εκκλησιαστική υμνογραφία.

7η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8738> και παρακολουθούμε τη διαδραστική παρουσίαση με θέμα τις λειτουργικές ιδιαιτερότητες των Ακολουθιών της Μ. Τεσσαρακοστής.

8η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με βάση τις λειτουργικές ιδιαιτερότητες των Ακολουθιών της Μ. Τεσσαρακοστής, με τη βοήθεια της παρουσίασης που παρακολουθήσαμε (βλ. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8738?locale=el>).

9η Δραστηριότητα

Προετοιμάζουμε επίσκεψη σε Ι. Ναό για την τέλεση των ακολουθιών της Μ. Τεσσαρακοστής.

10η Δραστηριότητα

Χωρίζομαστε σε ομάδες και αναλαμβάνουμε μια ενότητα δραστηριοτήτων από αυτές που προτείνονται για τη Μ. Τεσσαρακοστή, στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-7674>.

11η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-4724> και λύνουμε το κουίζ της Μ. Τεσσαρακοστής.

12η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-4627> και λύνουμε το σταυρόλεξο της Μ. Τεσσαρακοστής.

13η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8632> και αντιστοιχίζουμε τις ημέρες και τις ώρες που ψάλλονται οι Ακολουθίες της Μ. Τεσσαρακοστής.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 17

Από το Θείο Πάθος στην Ανάσταση

Τα Άγια Πάθη του Θεανθρώπου και η θυσία του στον Σταυρό, μας δείχνουν το μέτρο της άπειρης αγάπης Του για τον άνθρωπο.

α. Γενικά

Μεγάλη Εβδομάδα ονομάζουμε την εβδομάδα πριν από το Πάσχα, η οποία συγκαταριθμεί τόσο το Σάββατο του Λαζάρου, όσο και την Κυριακή των Βαΐων, αν και το περιεχόμενο των δύο αυτών ημερών δεν είναι πένθιμο· όμως, τα δύο γεγονότα (ανάσταση του Λαζάρου και θριαμβευτική είσοδος του Κυρίου στα Ιεροσόλυμα), προηγούνται χρονικά των Παθών του Κυρίου και -με αυτή την έννοια- μας εισάγουν στη Μ. Εβδομάδα. Χαρακτηρίζεται «Μεγάλη», γιατί, τα γεγονότα που τελούνται και βιώνονται στους ιερούς Ναούς είναι ιδιαίτερα σημαντικά και κοσμοσωτήρια για τον άνθρωπο. Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάδα διδάσκει, με την βοήθεια των ύμνων της, πώς ο Χριστός ήρθε στον κόσμο και θυσιάστηκε για εμάς, ώστε να απαλλαγούμε από τη φοβερή εξουσία του θανάτου. Με τη σταυρική Του θυσία συγχώρησε τον άνθρωπο και του χάρισε τη ζωή, επαναφέροντάς τον στην προηγούμενη δόξα Του με τη δύναμη της Ανάστασής Του. Στο σύνολό της, μας μεταφέρει το μυστήριο της λύπης και της χαράς, με τη βοήθεια των ιδιαίτερων λειτουργικών χαρακτηριστικών της.

Την Μ. Πέμπτη εξιστορούνται η σύλληψη, η δίκη, τα Πάθη και ο σταυρικός θάνατος του Κυρίου.

β. Τα λειτουργικά χαρακτηριστικά των ημερών της Μ. Εβδομάδας

Η περίοδος της Μεγάλης Εβδομάδας έχει ιδιαίτερα λειτουργικά χαρακτηριστικά. Η Εκκλησία, από παραχώρηση φιλανθρωπίας και για να μπορέσουν να συμμετάσχουν στις Ακολουθίες της όσο δυνατόν περισσότεροι πιστοί, επέτρεψε από την αρχή της Μ. Εβδομάδας, να ψάλλεται ο Όρθρος της επόμενης ημέρας κατά τις πρώτες βραδινές ώρες της προηγούμενης. Έτσι, την Κυριακή των Βαΐων το βράδυ, ψάλλεται ο Όρθρος της Μεγάλης Δευτέρας· τη Μεγάλη Δευτέρα το βράδυ

ψάλλεται ο Όρθρος της Μεγάλης Τρίτης· τη Μεγάλη Τρίτη το βράδυ ψάλλεται ο Όρθρος της Μεγάλης Τετάρτης κ.ο.κ. Το ιδιαίτερο λειτουργικό χαρακτηριστικό του Όρθρου της Μ. Παρασκευής, που ψάλλεται το βράδυ της Μ. Πέμπτης, είναι η ανάγνωση δώδεκα ευαγγελικών αναγνωσμάτων. Από αυτά, το πρώτο περιλαμβάνει τις υποθήκες του Χριστού προς τους μαθητές Του και την αρχιερατική προσευχή Του. Τα υπόλοιπα Ευαγγέλια εξιστορούν τη σύλληψη, τη δίκη, τα Πάθη, τον σταυρικό θάνατο, την ταφή του Κυρίου μέχρι και την ασφάλιση του τάφου Του με την βοήθεια της «κουστωδίας». Μετά την ανάγνωση του πέμπτου Ευαγγελίου, γίνεται η λιτάνευση του Εσταυρωμένου και η τοποθέτησή του στο μέσον του Ναού. Τη Μεγάλη Παρασκευή το πρωί τελούνται οι Ακολουθίες των Μεγάλων Ωρών και στις 12.00 το μεσημέρι ο Εσπερινός της Αποκαθήλωσης. Τη Μεγάλη Παρασκευή το βράδυ (Όρθρος του Μ. Σαββάτου), ψάλλονται τα Εγκώμια, δηλαδή σύντομα τροπάρια που εξιστορούν τα Πάθη του Κυρίου, εξυμνούν την ταφή Του και διασαλπίζουν τη νίκη Του κατά του θανάτου. Προς το τέλος του Όρθρου γίνεται και η περιφορά του Επιταφίου στους δρόμους γύρω από την ενορία.

Ο Εσπερινός του Μ. Σαββάτου που τελείται το πρωί μαζί με τη Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου, είναι εξ' ολοκλήρου αναστάσιμος διότι είναι ο εσπερινός του Πάσχα. Ψάλλονται αναστάσιμοι ύμνοι και διαβάζεται η προφητεία του Ιωνά, του οποίου το πάθημα προτύπωνε την Ταφή και την Ανάσταση του Κυρίου.

«Ίδου ο Νυμφίος έρχεται... Βλέπε, ουν, ψυχή μου, μη τω ύπνω κατενεχής...»

Η πασχαλινή Ακολουθία ξεκινά τα μεσάνυχτα του Μ. Σαββάτου με τον Όρθρο και συνεχίζεται με τη Θεία Λειτουργία. Το απόγευμα της Κυριακής του Πάσχα τελείται ο Εσπερινός της Αγάπης. Κατά τη διάρκειά του, διαβάζεται η ευαγγελική περικοπή που εξιστορεί την εμφάνιση του Κυρίου στους μαθητές Του, την ημέρα της Ανάστασής Του. Το Ευαγγέλιο αυτό διαβάζεται σε όσο το δυνατόν περισσότερες γλώσσες, για να δηλωθεί ότι, η χαρμόσυνη είδηση της νίκης του Κυρίου εναντίον του θανάτου κηρύχτηκε σε όλα τα έθνη.

γ. Η ανάμνηση γεγονότων στην Μ. Εβδομάδα

Η υμνολογία και τα αγιογραφικά αναγνώσματα της Μ. Εβδομάδας είναι ιδιαίτερος κατασκευαστικός και μας βοηθούν να κατανοήσουμε και να βιώσουμε τα Πάθη και την Ανάσταση του Κυρίου. Κάθε ημέρα μας εισάγει σε διαφορετική θεματολογία και με αναγωγικό τρόπο μας οδηγεί στο κορυφαίο γεγονός, που είναι η Σταύρωση και τελικά η λύτρωση μέσα από την Ανάσταση του Κυρίου.

Κυριακή των Βαΐων: κατά την Κυριακή αυτή εορτάζουμε τη θριαμβευτική είσοδο του Κυρίου στα Ιεροσόλυμα, στην οποία, ο λαός έκπληκτος από το θαύμα της ανάστασης του Λαζάρου που είχε προηγηθεί, υποδέχτηκε τον Χριστό κρατώντας κλαδιά φοινίκων και βάγια.

Μεγάλη Δευτέρα: η ημέρα είναι αφιερωμένη στη μνήμη του Αγ. Ιωσήφ του Παγκάλου, δηλαδή του ωραίου στο σώμα και στην ψυχή, γιου του πατριάρχη Ιακώβ. Τα αδέρφια του Ιωσήφ τον φθονούσαν, γι' αυτό και τον πούλησαν ως δούλο σε Αιγυπτίους εμπόρους, αφού πριν, τον είχαν κακομεταχειριστεί. Υπέφερε πολλά, όμως στο τέλος δοξάστηκε κι έγινε άρχοντας της Αιγύπτου. Ο Ιωσήφ θεωρείται τύπος του Χριστού για τα παθήματα, την αρετή, την πραότητα και την ανεξικακία του. Και ο Κύριος φθονήθηκε από τους αρχιερείς, τους Γραμματείς και τους Φαρισαίους και αφού υπέφερε πολλά για τη σωτηρία μας, δοξάστηκε με την Ανάστασή Του. Τη Μ. Δευτέρα η Εκκλησία μάς θυμίζει, επίσης, και το περιστατικό με την ξηρανθείσα συκιά. Σύμφωνα με την ευαγγελική διήγηση (Μτ. 21, 18-22), το γεγονός αυτό έγινε την επομένη της εισόδου του Κυρίου στα Ιεροσόλυμα. Η άκαρπη συκιά που συνάντησε ο Κύριος στον δρόμο Του, συμβόλιζε τη συναγωγή των Ιουδαίων, που δεν είχε να παρουσιάσει πνευματικούς καρπούς και γι' αυτό καταδικάστηκε από τον Κύριο. Συμβολίζει, όμως, και κάθε άνθρωπο, που δεν έχει πνευματική καρποφορία.

Μεγάλη Τρίτη: Την ημέρα αυτή θυμόμαστε την παραβολή των δέκα παρθένων (Μτ.25,1-13), την παραβολή των ταλάντων (Μτ.25,14-30) και την παραβολή που αφορά στη μέλλουσα κρίση (Ματ.25,31-46). Οι τρεις αυτές παραβολές αποτελούν μέρος της διδασκαλίας

Ο ευαγγελιστής Μάρκος αναφέρει πως την ώρα που ο Κύριος επίτμησε τη συκιά και ξηράθηκε, έπεσαν αμέσως τα πράσινα φύλλα της και την επόμενη μέρα ξηράθηκε και η ρίζα της.

Η μοναχή Κασσιανή, υμνογράφος του ομώνυμου τροπαρίου.

ας του Χριστού στο Όρος των Ελαιών, λίγες ημέρες πριν το Πάθος Του. Σε αυτές, ο Κύριος, τόνισε πως πρέπει να είμαστε πάντοτε έτοιμοι να Τον υποδεχτούμε, γιατί θα έρθει σε άγνωστο χρόνο.

Μεγάλη Τετάρτη: η ημέρα είναι αφιερωμένη στο γεγονός με την αμαρτωλή γυναίκα (Λκ.7,47), η οποία, άλειψε τα πόδια του Κυρίου με μύρο και συγχωρήθηκε για τα αμαρτήματά της, διότι έδειξε ειλικρινή μετάνοια για τη μέχρι τότε ζωή της, αγάπη και πίστη στο πρόσωπό Του. Η υμνογραφική παράδοση συγκρίνει τη μετάνοια της πόρνης με το φοβερό ολίσθημα του Ιούδα και τα παραλληλίζει: η πόρνη μετανοεί, ελευθερώνεται από την αμαρτία και σώζεται, ενώ ο Ιούδας αιχμαλωτίζεται από τη φιλαργυρία του και αποχωρίζεται απ' τον Θεό δίνοντας ένα ατιμωτικό τέλος στη ζωή του. Ιδιαίτερα συγκινητικό είναι το γνωστό «τροπάριο της μοναχής Κασσιανής» (γραμμένο από τη μοναχή Κασσιανή), που εκφράζει τη θερμή μετάνοια και εξομολόγηση της αμαρτωλής γυναίκας.

Μεγάλη Πέμπτη: τα γεγονότα της Μ. Πέμπτης είναι κατά σειρά τα εξής: 1. Ο Ιερός Νιπτήρας, δηλαδή το πλύσιμο των ποδιών των Αποστόλων από τον ίδιο τον Κύριο. 2. Ο Μυστικός Δείπνος, δηλαδή η παράδοση του Μυστηρίου της Θ. Ευχαριστίας από τον Χριστό. 3. Η «υπερφυής προσευχή», δηλαδή η αγωνιώδης προσευχή του Κυρίου στη Γεσθημανή, πριν τη σύλλησή Του και 4. Η προδοσία του Ιούδα, δηλαδή η παράδοση του Κυρίου στους Ιουδαίους με το προδοτικό φίλημα.

Περιφορά του Επιταφίου της Ιεράς Μητρόπολης Αθηνών.

Μεγάλη Παρασκευή: είναι αναμφίβολα η ιερότερη ημέρα της Μ. Εβδομάδας κι αυτό διότι επιτελούμε την ανάμνηση της Σταύρωσης του Κυρίου. Η Ακολουθία των Αγίων και Αχράντων Παθών του Κυρίου, όπως ονομάζεται, μας φέρνει στη μνήμη όσα υπέμεινε για χάρη μας ο Κύριος: «τους εμπυσμούς, τα ραπίσματα, τα κολαφίσματα, τας ύβρεις, τους γέλωτας, την πορφυράν χλαίναν, τον κάλαμον, τον σπόγγον, το όξος, τους ήλους, την λόγχην και πρό πάντων τον σταυρόν και τον θάνατον».

Μέγα Σάββατο: την ημέρα αυτή εορτάζουμε «την θεόσωμον ταφήν και την εις άδου κάθοδον» του Κυρίου.

Κυριακή του Πάσχα: την ημέρα αυτή εορτάζουμε την ζωηφόρο Ανάσταση του Κυρίου μας, την ήττα του θανάτου και της φθοράς.

δ. Η συμμετοχή των πιστών στα Άγια Πάθη και στην Ανάσταση του Χριστού

Ο πιστός καλείται την περίοδο της Μεγάλης Εβδομάδας να ακολουθήσει την προτροπή των ημερών [«συμπορευθώμεν αὐτῷ, καὶ συσταυρωθῶμεν, καὶ νεκρωθῶμεν δι' αὐτόν» (Ὁρθρος Μ. Δευτέρας, Στιχηρὸ Ἰδιόμελο των Αἰνῶν)], για να μπορέσει να βιώσει ορθά όλα τα γεγονότα και να αισθανθεί τη σπουδαιότητα του λυτρωτικού έργου του Κυρίου. Η βίωση αυτή, θα γίνει μέσα από την πνευματική εγρήγορση και προετοιμασία, ώστε στο τέλος των ημερών αυτών, ο πιστός, να συναντηθεί με τον Χριστό στο Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Εκεί, στη Θεία Μετάληψη, θα ενωθεί εκούσια με τον Κύριο και θα μετάσχει προσωπικά στον Μ. Δείπνο, προσδοκώντας την αιώνια ζωή.

Το γεγονός της Αναστάσεως αποτελεί κεντρικό γεγονός για τη ζωή της Εκκλησίας. Η ένδοξος Ανάσταση του Χριστού αποτελεί τη θριαμβευτική ολοκλήρωση του επί της γης σωτηριώδους έργου Του. Εάν η Ενανθρώπησή του είναι η ευλογημένη αρχή της σωτηρίας του κόσμου, η Ανάστασή Του είναι η επιτυχής ολοκλήρωσή του. Ο Αναστημένος Κύριος έγινε «καπαρχή των κεκοιμημένων» (Α΄ Κορ. 15,20), για να μεταδώσει σε εμάς την βεβαιότητα της νίκης του θανάτου και την τελική μας επιστροφή στον Παράδεισο.

Η ενότητα με τον Χριστό και η συμμετοχή μας στη χαρά της Ανάστασης γίνονται πραγματικότητα μονάχα μέσα στον χώρο της Εκκλησίας. Μετέχοντας στη μυστηριακή ζωή, ο πιστός, με τον προσωπικό πνευματικό του αγώνα, βιώνει με τρόπο ουσιαστικό το Πάθος και την Ανάσταση του Κυρίου.

"Εγώ ειμί η ανάστασις και η ζωή, ο πιστεύων εις εμέ, καν αποθάνη, ζήσεται." Ο Κύριος, με μία κίνηση γεμάτη ένταση, τραβά από τον θάνατο προς τη ζωή, καταπατώντας τις πύλες του Άδη, τον Αδάμ και την Εύα.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη φράση «Μεγάλη Εβδομάδα-Ανάσταση-Πάσχα».

2η Δραστηριότητα

Πώς συνδέονται στα δύο κείμενα που ακολουθούν (στικηρό ιδιόμελο και ευχή της Αναφοράς), η θυσία και η Ανάσταση του Κυρίου με τη σωτηρία του ανθρώπου;

«Καθώς ο Κύριος πήγαινε θεληματικά να σταυρωθεί, στο δρόμο έλεγε στους Αποστόλους· να, ανεβαίνουμε στα Ιεροσόλυμα και ο Υιός του ανθρώπου (δηλαδή, ο Χριστός) θα παραδοθεί, όπως έχει γραφτεί γι' αυτόν. Ας έλθουμε, λοιπόν, κι εμείς με απονήρευτη σκέψη να βαδίσουμε μ' Αυτόν και να σταυρωθούμε μαζί Του και να νεκρώσουμε για χάρη του τις ηδονές της ζωής. Έτσι, θα ζήσουμε μαζί Του και θα Τον ακούσουμε να λέει: δεν πάω πια στην επίγεια Ιερουσαλήμ για να θυσιαστώ, αλλά ανεβαίνω προς τον Πατέρα μου και Πατέρα σας και Θεό μου και Θεό σας, ανυψώνοντας κι εσάς μαζί μου στην ουράνια Ιερουσαλήμ, στη Βασιλεία των ουρανών».

Όρθρος Μ. Δευτέρας, Στικηρό Ιδιόμελο των Αίνων.

«Ο Χριστός έδωσε τον εαυτό Του αντάλλαγμα στον θάνατο, που μας κρατούσε αιχμαλώτους, δούλους της αμαρτίας. Και αφού με το σταυρικό Του θάνατο κατέβηκε στον Άδη για να γεμίσει με την παρουσία Του τα πάντα, έλυσε τους πόνους του θανάτου. Και αφού αναστήθηκε την Τρίτη ημέρα και έβαλε σε δρόμο την ανάσταση από τους νεκρούς για κάθε άνθρωπο, επειδή δεν ήταν δυνατό να κρατιέται από τη φθορά του θανάτου ο αρχηγός της ζωής, έγινε αρχή αυτών που έχουν πεθάνει, γεννημένος πρώτος από τους νεκρούς, για να γίνει αυτός (και ως άνθρωπος) πρώτος σε όλα.

Λειτουργία Μ. Βασιλείου, ευχή της Αναφοράς.

3η Δραστηριότητα

Ιστοεξερεύνηση: Χωριζόμαστε σε ομάδες και ερευνούμε για φωτογραφίες σχετικές με τους τόπους που μαρτύρησε και σταυρώθηκε ο Χριστός, καθώς και αγιογραφίες σχετικές με την περίοδο, οι οποίες απεικονίζουν τα γεγονότα κάθε ημέρας. Επιλέγουμε τις πιο αντιπροσωπευτικές και φτιάχνουμε δυο κολλάζ με αυτές.

4η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με τις ημέρες της Μ. Εβδομάδας και το περιεχόμενό τους.

5η Δραστηριότητα

Σε συνεργασία με τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών βάφουμε αυγά και στολίζουμε λαμπάδες για την εορτή του Πάσχα. Επισκεπτόμαστε ένα ορφανοτροφείο, γηροκομείο ή νοσοκομείο

της πόλης μας, επικοινωνούμε με τους τροφίμους ή τους ασθενείς και τους μοιράζουμε τα αυγά και τις λαμπάδες.

6η Δραστηριότητα

Στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8735> ακούμε την περιληπτική αναφορά του εορτασμού κάθε ημέρας της Μ. Εβδομάδας και ακολούθως συμπληρώνουμε το κουίζ στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8593>.

7η Δραστηριότητα

Αναγνωρίζουμε στο κείμενο που ακολουθεί αντιδράσεις ή στάσεις του εαυτού μας απέναντι στο έργο και στη θυσία του Κυρίου; Τι θα πρέπει να αλλάξουμε, ώστε να «συσταυρωθώμεν» με Αυτόν, για να ζήσουμε τη γνήσια κοινωνία με το αναστημένο πρόσωπό Του;

«Η υποδοχή του Χριστού στα Ιεροσόλυμα “μετά Βαΐων και κλάδων” ανοίγει την Μ. Εβδομάδα. Πανηγυρίζει για τον ερχομό Του, δοξάζει το γεγονός, θυμάται, ζητά, κραυγάζει, ενθουσιάζεται. Η ανθρώπινη ζωή χαρακτηρίζεται από την προσμονή του Μεσσία, του σωτήρα. Νιώθουμε την ανεπάρκειά μας, μας φαίνεται κοπιαστικό εμείς να αγωνιστούμε για τη σωτηρία μας και προσμένουμε τον χαρισματικό ηγέτη, ο οποίος θα μας τραβήξει από την ανημπόρια μας και θα μας οδηγήσει εκεί που θέλουμε. Η μεγαλύτερη δυσκολία στη ζωή μας δεν είναι να είμαστε ελεύθεροι. Είναι το πώς θα διαχειριστούμε την ελευθερία μας. Είναι πιο εύκολο άλλος να έχει την ευθύνη για τον κόσμο, για τη ζωή, την πορεία μας και για τη λύση των προβλημάτων μας.. Τα “ωσαννά” των Βαΐων εύκολα μετατρέπονται στα “Άρον, άρον, σταύρωσον”, όταν το σύστημα μας πληροφορεί ότι ο Μεσσίας που επιλέξαμε δεν είναι αυτός που μας λυτρώνει ή όταν εμείς κουραστούμε να αγωνιζόμαστε ή ενοχλούμαστε από την αλήθεια που τα λόγια και η ζωή του κρύβουν. Ο Χριστός μπήκε θριαμβευτικά στα Ιεροσόλυμα, γνωρίζοντας τις δοξασμένες κραυγές και τα “μετά βαΐων και κλάδων” του λαού. Εκπλήρωσε τις προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης, αφουγκράστηκε τη χαρά των ανθρώπων, αλλά ήξερε καλά μέσα Του πόσο γρήγορα αυτός ο ενθουσιασμός περνούσε. Κι αυτό γιατί δεν είχε έλθει για να υποσχεθεί εύκολες λύσεις, δεν μίλησε για την πλατεία, αλλά για την “στενή πύλη”, δεν μίλησε για την εξουσία, αλλά για τη διακονία του κόσμου. Πάνω στο ταπεινό πουλαράκι ο Χριστός φάνταζε βασιλιάς και Μεσσίας στα μάτια όσων Τον ζητωκραύγαζαν, καθώς είχαν μάθει για την Ανάσταση του Λαζάρου. Μα ήρθε τόσο ταπεινά στα Ιεροσόλυμα, βιώνοντας από πριν, όπως και σε όλη Του την ζωή, την ταπείνωση που οι ίδιοι οι δοξαστές Του Τού επεφύλασσαν. “Μετά βαΐων και κλάδων” υποδεχόμαστε κι εμείς τον Χριστό, στην αρχή της Μεγάλης Εβδομάδας, μοιάζοντας περισσότερο με τους ανθρώπους της Ιερουσαλήμ, σαγηνευμένοι από τα θαύματα και μη ακούγοντας το βάθος των λόγων και των έργων Του. Είναι καιρός, όμως να ξεφύγουμε από την παρανοημένη εικόνα που έχουμε για το Χριστό και να αναζητήσουμε στην γνήσια κοινωνία με το πρόσωπό Του τον Θεό που μας λυτρώνει, και μας προτείνει την οδό που ξεκινά από το Πάθος, αλλά καταλήγει πάντοτε στην Ανάσταση». π. Θ. Μουρτζανού, στο: <https://agiameteora.net/index.php/megalis-evdomadas/-1485i-agia-kai-megali-evdomada-sxolia-sta-dramatika-gegonota-tis-agias-kai-megalis-evdomadas.html>.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 18

«Αυγή μυστικής ημέρας» (Οι εορτές της Θεοτόκου)

Η Παναγία αποτελεί την «εκλαμπροτέραν» και «τιμιωτέραν» προσφορά της ανθρωπότητας προς τον Θεό.

α. Η συμβολή της Θεοτόκου στο έργο της σωτηρίας

Το ιερό πρόσωπο της Θεοτόκου αποτελεί, σύμφωνα με την θεολογία της Εκκλησίας μας, μέρος του σχεδίου του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου. Η συμβολή της Θεοτόκου στο σχέδιο αυτό, ήταν τόσο ουσιαστική, ώστε, χωρίς την δική της συγκατάθεση θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί, εφόσον ο Θεός σέβεται την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου. Οι Πατέρες της Εκκλησίας μας λένε πως, για την υλοποίηση του σχεδίου της σωτηρίας του ανθρωπίνου γένους, ο Θεός έδωσε τον Υιό Του τον Μονογενή και το ανθρώπινο γένος έδωσε την Παναγία.

Η Παναγία αποτελεί την αγνότερη προσφορά της ανθρωπότητας στον Θεό. Αυτή η αγνότητά της, υπήρξε η προϋπόθεση για να γεννήσει τον Υιό και Λόγο του Θεού, ώστε να επιτευχθεί έτσι, η συνάντηση του Θεού με τον άνθρωπο. Η ευλογημένη ρήση της προς τον αρχάγγελο Γαβριήλ «ίδου ή δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατά τὸ ρῆμά σου» (Λκ.1,38), αποτελεί την πεμπουσία της συμβολής της στο

έργο της εν Χριστώ σωτηρίας του κόσμου. Ο Θεός για να σαρκωθεί, ζήτησε τη συνεργασία του ανθρώπου, και η Παναγία, ως εκπρόσωπος όλων, συγκατένευσε και δέχθηκε τη Χάρη και τη θεία αυτή αποστολή. Στην επιλογή του προσώπου της συνετέλεσαν ιδιαίτερα η αγιότητα και η απόλυτη καθαρότητα της ψυχής της. Οι λόγοι της στον αρχάγγελο δεν ήταν μόνο η συγκατάθεσή της, αλλά η συγκατάθεση ολοκλήρου του κόσμου. Το στόμα της Θεοτόκου έγινε στόμα ολόκληρης της δημιουργίας και ταυτόχρονα το όργανο της σωτηρίας της. Γι' αυτό και οι πιστοί θεωρούν τη Θεοτόκο, ακόμα και μετά τον θάνατό της, ως τη μεσίτρια μεταξύ Θεού και ανθρώπων.

β. Οι Θεομητορικές Εορτές

Εξ αιτίας της σπουδαίας συμβολής της Θεοτόκου στο έργο της σωτηρίας των ανθρώπων, οι ορθόδοξοι χριστιανοί την τιμούν και την ευλαβούνται ιδιαίτερα. Μέσα δε στον ετήσιο εορτολογικό κύκλο, έχουν αφιερώσει συγκεκριμένες ημέρες προς τιμήν του προσώπου της. Οι εορτές αυτές, που ονομάζονται «Θεομητορικές», εξαιτίας της αναφοράς τους στο πρόσωπό της, δεν αποτελούν μία απλή εορτολογική κατηγορία, αλλά συνιστούν μία από τις προσφιλέστερες πτυχές της ορθόδοξης Λατρείας. Σχετιζόμενες με τα γεγονότα της ζωής ενός από τα ιερότερα πρόσωπα στην ιστορία της Εκκλησίας, οι εορτές της Θεοτόκου βιώνονται -ακόμα και από εκείνους οι οποίοι δεν έχουν ιδιαίτερη σχέση με τον Θεό και την Εκκλησία- ως ο εορτασμός της «Μητέρας» του ανθρώπου. Ακολουθως, αναφέρονται οι εορτές προς τιμήν της Θεοτόκου μέσα στο χριστιανικό εορτολόγιο.

Το **Γενέθλιο της Θεοτόκου** εορτάζεται στις 8 Σεπτεμβρίου. Οι συγγραφείς των Ευαγγελίων δεν αναφέρουν πληροφορίες για την καταγωγή και τη γέννηση της Θεοτόκου. Στοιχεία γύρω από τα γεγονότα του Γενεθλίου της Θεοτόκου διασώζονται μόνο στο απόκρυφο Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου (2ος αιώνας). Η γιορτή της γέννησης της Θεοτόκου καθιερώθηκε για πρώτη φορά στα τέλη του 5ου ή στις αρχές του 6ου αιώνα στα Ιεροσόλυμα και, από εκεί, διαδόθηκε σε όλη τη χριστιανική Ανατολή. Η εισαγωγή της στη Ρώμη έγινε στα τέλη του 7ου αιώνα από Έλληνες μοναχούς, οι οποίοι κατέφυγαν στην Ιταλία μετά τους διωγμούς των Αράβων. Ο πάπας Σέργιος Α΄ (687-701) ήταν ο πρώτος που την καθιέρωσε ως επίσημη εορτή και την περιέλαβε, μαζί με άλλες θεομητορικές εορτές, στο εορτολόγιο της Δυτικής Εκκλησίας. Μέχρι τον 11ο αιώνα, η εορτή της γέννησης της Θεοτόκου είχε επικρατήσει σε ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη.

Τα **Εισόδια της Θεοτόκου** εορτάζονται στις 21 Νοεμβρίου. Για το γεγονός, δεν μας παραδίδουν πληροφορίες τα βιβλία της Καινής Διαθήκης, αλλά δύο απόκρυφα Ευαγγέλια: το Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου (κεφ. 6-7) και το Ευαγγέλιο του Ψευδο-Ματθαίου. Σύμφωνα με τις περιγραφές αυτές, η Παναγία οδηγήθηκε και αφιερώθηκε στον Ναό των Ιεροσολύμων από τους γονείς της, όταν ήταν τριών ετών. Εκεί παρέμεινε μέχρι την ηλικία των 14 ετών. Μετά την παραμονή της στον Ναό, ακολούθησαν τα γεγονότα της μησεϊάς της με τον Ιωσήφ και της Γέννησης του Χριστού.

Τα Εισόδια της Θεοτόκου καθιερώθηκαν ως εκκλησιαστική εορτή κατά τον 7ο αιώνα, πρώτα στην Ανατολή και πολύ αργότερα στη Δύση.

Το Γενέθλιο της Θεοτόκου.

Τα Εισόδια της Θεοτόκου.

Στις 26 Δεκεμβρίου πανηγυρίζεται η **Σύναξη της Θεοτόκου**, δηλαδή η συγκέντρωση των πιστών για την απόδοση τιμής στη Μητέρα του Σωτήρος.

Ο **Ευαγγελισμός της Θεοτόκου**, που τιμάται στις 25 Μαρτίου, είναι μια από τις θεομητορικές εορτές, σε ανάμνηση της χαρμόσυνης αναγγελίας από τον αρχάγγελο Γαβριήλ προς την Παρθένο Μαρία, ότι ο Θεός την επέλεξε (ανάμεσα στις γυναίκες όλης της οικουμένης), για να φέρει στον κόσμο τον Υίο Του. Σύμφωνα με τον ευαγγελιστή Λουκά (α' 26-38), ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου συνέβη έξι μήνες μετά τη θαυμαστή σύλληψη του Ιωάννη του Προδρόμου από την Ελισάβετ, τη γυναίκα του Ζαχαρία. Η εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου καθιερώθηκε κατά τον 4ο αιώνα περίπου και μετά τον ορισμό της εορτής των Χριστουγέννων στις 25 Δεκεμβρίου. Όπως είναι ευνόητο, μεταξύ των δύο αυτών εορτών υπάρχει στενή σχέση, καθώς θα έπρεπε ο εορτασμός του Ευαγγελισμού να τοποθετηθεί εννέα μήνες πριν από τη Γέννηση του Χριστού, δηλαδή στις 25 Μαρτίου.

Στις 15 Αυγούστου τιμάται η εορτή της **Κοίμησης της Θεοτόκου**, δηλαδή ο θάνατος και η ταφή της Παναγίας και, κατά δεύτερο, η μετάσταση του σώματός της στους ουρανούς. Για την Κοίμηση της Θεοτόκου, επίσης, δεν υπάρχουν πληροφορίες στην Καινή Διαθήκη, αλλά μαθαίνουμε γι' αυτήν από τις διηγήσεις σημαντικών εκκλησιαστικών ανδρών, όπως των Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, Διονυσίου του Αρεοπαγίτη, Μόδεστου Ιεροσολύμων, Ανδρέα Κρήτης, Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, Ιωάννη Δαμασκηνού κ.ά., καθώς και από τα σχετικά τροπάρια της εκκλησιαστικής υμνολογίας. Ο εορτασμός του γεγονότος καθιερώθηκε κατά τον 5ο αιώνα, την εποχή που ο αυτοκράτορας Μαρκιανός έκτισε Ναό στη Γεσθημανή, στον τόπο όπου, κατά την παράδοση, ετάφη η Θεοτόκος. Κατά την εκκλησιαστική παράδοση, της εορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου προηγείται νηστεία, η οποία καθιερώθηκε τον 7ο αιώνα.

Από την παραπάνω αναφορά στις Θεομητορικές εορτές αποδεικνύεται η ιδιαίτερη αγάπη και ο σεβασμός των πιστών χριστιανών απέναντι στη Θεοτόκο Αειπάρθενο Μαρία.

Η Κοίμηση της Θεοτόκου. Ψηφιδωτό από τη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη.

γ. Το πρόσωπο της Θεοτόκου και η ζωή του Χριστιανού

Η Υπεραγία Θεοτόκος είναι η πνευματική Μητέρα των Χριστιανών. Το πρόσωπό της αποτελεί το υπέρτατο παράδειγμα χριστιανικού τρόπου ζωής μέσα στην Εκκλησία. Η Παναγία ως άνθρωπος, μετείχε σε όλα, όσα χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο γένος. Η απόλυτη ταπείνωση και η υπακοή της στο θέλημα του Θεού, την κατέστησε υπόδειγμα για όλους. Η Παναγία, δεν τήρησε μόνο τον Νόμο του Θεού, αλλά έκανε και το θέλημά Του δικό της θέλημα.

Τα αναρίθμητα Θεοτοκία, τα τροπάρια και οι ύμνοι που έχουν καταγραφεί προς τιμήν της, αποδεικνύουν πως ο άνθρωπος αναγνωρίζει τη Θεοτόκο ως την μόνη συμπαραστάτη, παραμυθία και μεσίτριά του προς τον Κύριο και «ταχέως προστατεύουσα». Ακόμα και τα εκατοντάδες επίθετα ή προσωνύμια που αναφέρονται σε αυτήν, αποδεικνύουν την αγάπη όλων, αλλά και την ιδιαίτερη φροντίδα της για τον καθένα ξεχωριστά.

Παναγία η Τρικερούσα. Για τη σπάνια αυτή εικόνα υπάρχουν πληροφορίες και στον ιστότοπο:
http://users.sch.gr/aiasgr/Theotokos_Maria/Istorikes_eikones/Panagia_h_Trikerousa.htm

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη φράση «Θεομητορικές Εορτές».

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα παρακάτω κείμενα και συζητούμε: Γιατί χρησιμοποιούμε με τόση έμφαση δοξολογικούς, ευχαριστιακούς ύμνους και τροπάρια προς την Παναγία; Πώς συνδέεται το περιεχόμενό τους με τη ζωή μας;

«Οι Θεομητορικές εορτές θεσμοθετούνται μετά τον 5ο αιώνα, όταν δηλαδή αποκρυσταλλώνεται το περί της Θεοτόκου ορθόδοξο δόγμα και όταν αναπτύσσεται η ναοδομία πέριξ των ιερών προσκυνημάτων. Ο πανηγυρισμός των γεγονότων της ζωής της Θεοτόκου αποτελεί γεγονός πνευματικού αναβαπτισμού, υπό την έννοια μιας πορείας προς τα έσχατα, προς το πλήρωμα της θείκης αγάπης για τον άνθρωπο και τον κόσμο».

Από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007, σσ. 345 και 346.

«Η Γέννησή σου Θεοτόκε, σήμανε τη χαρά σε όλη την οικουμένη. Διότι από σένα ανέτειλε ο Ήλιος της δικαιοσύνης, ο Χριστός και Θεός μας, ο οποίος, αφού έλυσε την κατάρα, μας έδωσε την ευλογία και αφού κατάργησε το θάνατο μας δώρισε την αιώνια ζωή».

Απολυτίκιο του Γενεθλίου της Θεοτόκου.

«Σήμερα πραγματοποιείται το κεφάλαιο της σωτηρίας μας και η φανέρωση του Μυστήριου που υπήρχε πριν από αιώνες. Ο Υιός του Θεού γίνεται Υιός της Παρθένου και ο Γαβριήλ αναγγέλλει το χαρμόσυνο μήνυμα της χάρης (του Θεού). Γι' αυτό κι εμείς μαζί του ας φωνάξουμε προς τη Θεοτόκο: χαίρε, εσύ που είσαι γεμάτη από τη θεία Χάρη, ο Κύριος ας είναι μαζί σου».

Απολυτίκιο του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.

«Θεοτόκε, όταν γέννησες τον Χριστό παρέμεινες Παρθένος και όταν κοιμήθηκες (έφυγες από τη γη αυτή) δεν εγκατέλειψες τον κόσμο. Μεταφέρθηκες κοντά στη ζωή, εσύ που ήσουν η Μητέρα της ζωής. Με τις δικές σου μεσιτείες, ας λυτρωθούν οι ψυχές μας από τον θάνατο».

Απολυτίκιο της Κοιμήσεως της Θεοτόκου.

3η Δραστηριότητα

Αφού διαβάσουμε τα ποιήματα: Κ. Βάρναλη «Η μάνα του Χριστού», (http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSB106/544/3563.14899/extras/texts/index_c_12_02_varnalis.html), Αρ. Βαλαωρίτη «Η Φανερωμένη» (<https://www.lefkadatoday.gr/piima-valaoriti-gia-tin-panagia-faneromeni/>), Αλ. Παπαδιαμάντη «Στην Παναγιά την Κουνίστρα» (<http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/grpoetry/papadiamandis.html>), Ν. Βρεττάκου «Η χαρά της Παναγιάς» (<http://nikiforosvrettakos.dspixel.com/index.php/poihmata/221-h-xara-ths-panagias>), Τ. Βαρβιτσιώτη «Ταπεινός αίνος προς την Παρθένο Μαρία» (<http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9784>), σχηματίζουμε «παγωμένες εικόνες», με χαρακτηριστικά στιγμιότυπα τους.

4η Δραστηριότητα

Βρίσκουμε και καταγράφουμε προσωνύμια της Παναγίας από διάφορα μέρη της Ελλάδας.

5η Δραστηριότητα

Project: Το πρόσωπο της Θεοτόκου στη βυζαντινή τέχνη.

6η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον Ι. Ναό της ενορίας μας και αναγνωρίζουμε τις εικόνες που υπάρχουν με το πρόσωπο της Παναγίας. Παρατηρούμε τις εικόνες και συγκεντρώνουμε επιπλέον πληροφορίες από τους ιστότοπους:

- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-2647>
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-3903>
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-6944>
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-4006>
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-2382>
- <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-3043>

7η Δραστηριότητα

Δημιουργία πόστερ με θέμα τις ετήσιες εορτές της Θεοτόκου.

8η Δραστηριότητα

Αντιστοιχίζουμε τις εορτές της Θεοτόκου στη δραστηριότητα: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9213>

9η Δραστηριότητα

Αφού διαβάσουμε το παρακάτω κείμενο, γράφουμε μια περίληψη στην οποία θα αποτυπώνεται επιγραμματικά, η προσπάθεια της Εκκλησίας να θεσμοθετήσει και να εντάξει τις Θεομητορικές εορτές στον εορτολογικό κύκλο της.

«Η μελέτη της γενέσεως, εξελίξεως και τελικής διαμορφώσεως των θεομητορικών εορτών οδηγεί στο γενικό συμπέρασμα ότι, η τιμή προς το πρόσωπο της Θεοτόκου και τα γεγονότα της ζωής της χρονολογούνται από τις πρώτες ώρες ζωής της χριστιανικής Εκκλησίας. Οι λόγοι, ένεκα των οποίων η πρωτοχριστιανική τιμή προς τη Θεοτόκο δεν οδήγησε σε άμεση θεσμοθέτηση θεομητορικών εορτών,

υπήρξε ο ενδοιασμός της Εκκλησίας μήπως η εορτολογική τιμή προς τα γεγονότα της ζωής της Θεοτόκου αποτελέσει σημείο συγχύσεως με ειδωλολατρικές εορτές μητρικών θεοτήτων. Άλλωστε, τα γεγονότα του Πάθους, της Αναστάσεως, της Αναλήψεως του Κυρίου, καθώς και της Πεντηκοστής, απετέλεσαν το μόνο εορτολογικό σύνολο, το οποίο η Εκκλησία εθεώρησε ως επιβεβλημένο να υψίσταται πολύ σύντομα προστέθηκαν και οι εορτές των Μαρτύρων. Η έρευνα σχετικά με το περιεχόμενο των θεομητορικών εορτών αποτελεί μια “περιήγηση” στο μυστήριο της Θείας Οικονομίας. Όπως αναφέρει ο τίτλος Ομιλίας στην Κοίμηση του Νικολάου Χούμνου, η εορτή της Θεοτόκου είναι εορτασμός “του κατά Χριστόν παντός μυστηρίου”. Τα γεγονότα όλων των θεομητορικών εορτών εισάγουν στο μυστήριο της Σαρκώσεως και της σωτηρίας του ανθρώπου. Οι θεομητορικές Ομιλίες ανακεφαλαιώνουν τη Χριστολογία της Εκκλησίας υπό την έννοια αποτυπώσεως της “προαιωνίου βουλής” του Θεού για τον άνθρωπο και την υπόλοιπη δημιουργία. Υπό την έποψη αυτή, οι εν λόγω Ομιλίες αποτελούν πηγές όχι μόνο της εορτολογίας, αλλά και της συστηματικής θεολογίας, καθώς και της εκκλησιαστικής ιστορίας, που εισάγουν στο ευρύτερο θέμα της σχέσεως του Θεού με την ιστορία. Η προσέγγιση των θεομητορικών εορτών προσπαθεί να ψηλαφίσει τον λεγόμενο “οργανικό ιστό” των εορτών, δηλαδή την ένταξή τους στην ιστορία και θεολογία της Εκκλησίας. Οι θεομητορικές Ομιλίες δεν αποτελούν ρητορικά κείμενα της εκκλησιαστικής γραμματείας, αλλά συνιστούν την προέκταση της δογματικής θεολογίας, όπως εκφράστηκε στις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων και τα αντιαρετικά έργα των Πατέρων της Εκκλησίας. Το εορτολογικό περιεχόμενο, άλλωστε, το οποίο καταγράφεται στις θεομητορικές Ομιλίες, υπήρξε η πρώτη “πρόκληση” για τους συγγραφείς, προκειμένου να τοποθετηθούν έναντι της σχέσεως της Βίβλου με τα Απόκρυφα κείμενα, δηλαδή έναντι της εγκυρότητας των ποικίλων περί Θεοτόκου χριστιανικών παραδόσεων. Οι συγγραφείς των θεομητορικών Εγκωμίων χρησιμοποιούν την απόκρυφη γραμματεία ως πηγή των γεγονότων της εορτής. Η χρησιμοποίηση αυτή συνιστά ταυτοχρόνως αποδοχή της συγκεκριμένης απόκρυφης παραδόσεως, επομένως πρέπει να θεωρηθεί ως επικύρωση της ορθότητας των απόκρυφων πληροφοριών. Στις Ομιλίες, τους Λόγους και τα Εγκώμια περί Θεοτόκου επενεργεί ένα “εκκλησιαστικό κριτήριο”, με βάση το οποίο διακρίνεται το αληθινό από το πλασματικό στοιχείο. Η θεομητορική εκκλησιαστική γραμματεία πραγματώνει μία “ορθόδοξη ερμηνεία” της αποκρύφου περί Θεοτόκου παραδόσεως. Υπάρχουν, βεβαίως, και διαφοροποιήσεις της εκκλησιαστικής γραμματείας ως προς τις αντίστοιχες απόκρυφες πηγές, κυρίως δε το Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου. Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει την ιδιαίτερη δυναμική της εκκλησιαστικής γραμματείας για τη διαμόρφωση της θεομητορικής παραδόσεως, αλλά και την κριτική τοποθέτηση έναντι της απόκρυφης γραμματείας. Υψίσταται, δηλαδή, κάποια “συμφωνία” της εκκλησιαστικής θεομητορικής γραμματείας τόσο ως προς τα υιοθετούμενα, όσο και ως προς τα απορριπτόμενα στοιχεία εκ της αποκρύφου παραδόσεως. Η διαμέσου των θεομητορικών Ομιλιών μελέτη των αντίστοιχων εορτών απεκάλυψε ότι υψίσταται ένας βαθύτατος σύνδεσμος μεταξύ των εν λόγω εορτών. Η καταγραφή και ο σχολιασμός των γεγονότων της ζωής της Θεοτόκου συντελείται πολλάκις δια μιας “αλληλοπεριχωρήσεως” των γεγονότων. Η αναφορά, για παράδειγμα, στην Κοίμηση της Θεοτόκου διαμορφώνεται

μέσα από την παράλληλη εκτίμηση των υπολοίπων γεγονότων της ζωής της. Ο βίος της Θεοτόκου νοείται ως μία ολότητα, ως ενιαίο μυστήριο με διαφορετικές πτυχές. Τα επιμέρους γεγονότα ερμηνεύονται υπό το πρίσμα των υπολοίπων, ενώ οι διηγήσεις παραλλάσσουν μόνο ως προς τις χρονικές συγκυρίες, όπως στην περίπτωση της εξαγγελτικής παρουσίας του αγγέλου τόσο στον Ευαγγελισμό, όσο και προ της Κοιμήσεως. Όλα όσα επισημαίνει μία εορτολογική θεομητορική μελέτη αποτελούν το πηγαίο υλικό, το οποίο διαμόρφωσε τα Μηνολόγια και την υμνολογία εκάστης θεομητορικής εορτής. Το εορτολογικό περιεχόμενο, άλλωστε, και η επιτέλεση της πανηγύρεως συνιστούν δύο αλληλένδετα μεγέθη. Η έννοια της εορτής, ως ανάπτυξη της θεολογίας της, και η επιτέλεσή της ευρίσκονται σε θαυμαστή συνάφεια. Η θεομητορική θεολογία συναντά το τελετουργικό της εορτής (ακολουθία των Μηναιών/ Ύμνολογικά στοιχεία), καθιστώντας έτσι, την επιτέλεση μιας θεομητορικής εορτής γεγονός πνευματικό και όχι τελετουργικό. Γι' αυτό και τα θεομητορικά Εγκώμια μαρτυρούν περί επιτελέσεως των θεομητορικών εορτών όχι ως κείμενα τυπικών διατάξεων, αλλά ως "θεολογικές κατηχήσεις", οι οποίες συστοιχούνται προς μία λατρεία "έν Πνεύματι και αληθεία". Ο πανηγυρισμός των γεγονότων της ζωής της Θεοτόκου αποτελεί γεγονός εκκλησιαστικού αναβαπτισμού, υπό την έννοια μιας πορείας προς τα έσχατα, προς το πλήρωμα της θεϊκής αγάπης για τον άνθρωπο και την κτίση».

Γ. Φίλια, *Οι θεομητορικές εορτές στη Λατρεία της Εκκλησίας*, Αθήνα, Γρηγόρης, 2002, σσ. 185-188.

Ο εναγκαλισμός της Παναγίας από τους γονείς της, γνωστός και ως «Κολακεία» της Θεοτόκου. Ψηφιδωτό. Μονή της Χώρας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 19

Το υλικό κέντρο της Λατρείας (η αρχιτεκτονική του Ναού)

α. Γένεση και διαμόρφωση του ορθόδοξου χριστιανικού Ναού

Στα πρώτα χριστιανικά χρόνια, οι πιστοί συγκεντρώνονταν σε σπίτια και ιδιωτικούς χώρους για να ακούσουν το κήρυγμα των Αποστόλων και να λάβουν μέρος στη Θεία Ευχαριστία και στις Αγάπες. Αυτό κράτησε για τρεις περίπου αιώνες, των οποίων κυρίαρχο στοιχείο ήταν οι διωγμοί και σφραγίδα τους το αίμα των μαρτύρων. Μετά το τέλος των διωγμών, η ελευθερία του κηρύγματος είχε ως φυσικό επακόλουθο τον πολλαπλασιασμό των πιστών και τότε, γύρω στον 4ο μ.Χ. αιώνα, ανέκυψε η ανάγκη ευρύχωρων κτιρίων για τις συγκεντρώσεις τους και την τέλεση της Λατρείας.

Με την εδραίωση του χριστιανισμού, οι χώροι τελέσεως της Θείας Ευχαριστίας και των άλλων Μυστηρίων, μετατράπηκαν σε περικαλλείς, μεγαλοπρεπείς και μοναδικής αρχιτεκτονικής Ναούς.

i. Ο Ναός ως χώρος τέλεσης της Λατρείας

Οι Χριστιανοί από τους πρώτους αιώνες επέδειξαν ιδιαίτερη μέριμνα για τους χώρους τέλεσης του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Ο χώρος, στον οποίο οι χριστιανοί συναθροίζονται για την Λατρεία του Θεού, είναι ο ιερός Ναός. Η ονομασία του προέρχεται από το ρήμα «ναίω» (=κατοικώ) και παραπέμπει σε μεγαλοπρεπή κατοικία. Στον Χριστιανισμό, ο Ναός δεν έχει την έννοια της αποκλειστικής κατοικίας του Θεού, αλλά είναι ο τόπος της Λατρείας και της ιδιαίτερης και φανεράς παρουσίας Του. Είναι στενά συνδεδεμένος με τη ζωή της Εκκλησίας και ιδιαίτερα με την ευχαριστιακή σύναξη, η οποία, είναι η κυριότερη σωτηριώδης πράξη της.

ii Οι πρώτοι Ναοί των Χριστιανών-κατακόμβες

Κατά την εποχή των διωγμών, οι χριστιανικές συνάξεις γινόταν μυστικά τη νύχτα σε απόμερες οικίες, στην ύπαιθρο, σε σπήλαια και κυρίως στις κατακόμβες. Οι κατακόμβες ήταν υπόγειες, βαθιές δαιδαλώδεις στοές, στις οποίες θάβονταν οι νεκροί για εξοικονόμηση χώρου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κατακόμβες ήταν ιδιωτικά κοιμητήρια εύπορων χριστιανών, όπως για παράδειγμα η κατακόμβη της αγίας Δομιτίλης στη Ρώμη, (αρχές του 2^{ου} αιώνα)· το ίδιο και οι κατακόμβες του αγίου Καλλίστου, του Πραϊτεξτάτου, του αγίου Σεβαστιανού, της Μήλου, κ.ά. Οι κατακόμβες δεν προσφέρονταν, βεβαίως, για τακτικές λατρευτικές συνάξεις, εξαιτίας της στενότητας του χώρου και της αποπνικτικής ατμόσφαιρας του υπογείου τάφου. Αυτό γινόταν σε έκτακτες περιπτώσεις εξάρσεων των σκληρών διωγμών.

Κατακόμβη στη Μήλο.

β. Ναοδομία

i. Ρυθμοί των Ναών

Η χριστιανική ναοδομία δημιούργησε διάφορους ρυθμούς ναών. Πρώτος χρησιμοποιήθηκε ο ρυθμός της **χριστιανικής βασιλικής**. Οι χριστιανικές βασιλικές ήταν ορθογώνια κτίρια που διαιρούνταν εσωτερικά σε κλίτη. Τα κλίτη των βασιλικών ήταν τρία, πέντε, επτά, μέχρι και εννέα, με το μεσαίο κλίτος να είναι το πιο ευρύχωρο και υψηλότερο. Τα κλίτη χωρίζονταν μεταξύ τους με κίονες και κατέληγαν σε περίτεχνα κορινθιακά κιονόκρανα, ενώ τα κενά μεταξύ των κιονοκράνων ενώνονταν συνήθως με τόξα. Πάνω από τα κλίτη σχηματίζονταν **υπερώα**, τα οποία χρησιμοποιούνταν ως γυναικωνίτες. Στο ανατολικό μέρος του μεσαίου κλίτους βρισκόταν το ιερό Βήμα. Αρχιτεκτονικό παράδειγμα χριστιανικής Βασιλικής αποτελεί ο ιερός Ναός του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

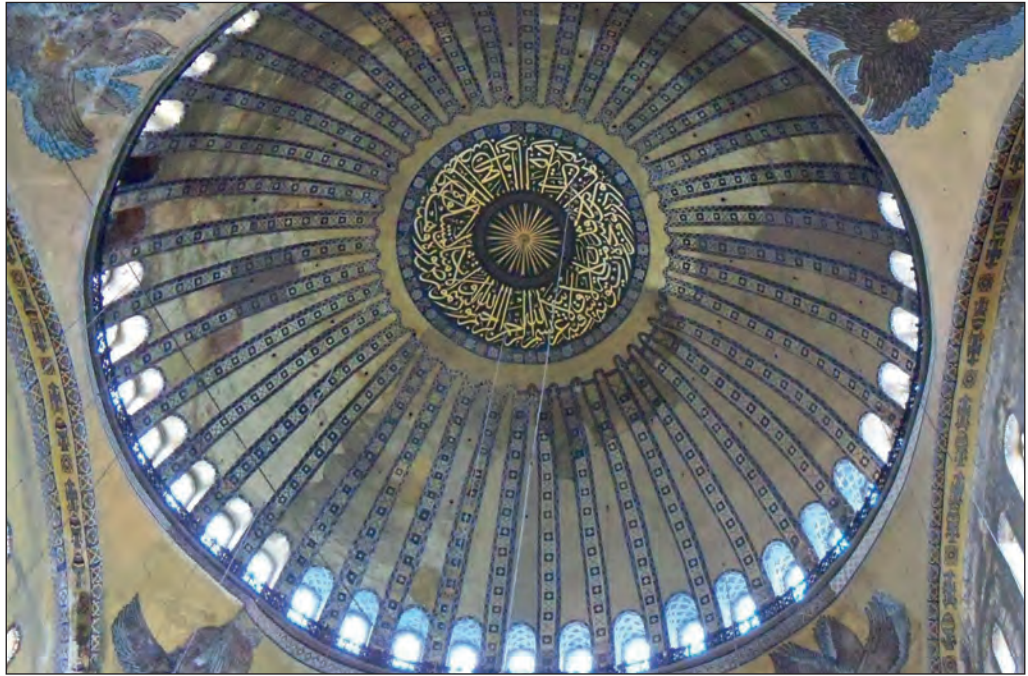
Παράλληλα εμφανίστηκε και ο **περίκεντρος ρυθμός (Ροτόντα)**, κυρίως για βαπτιστήρια και μαρτύρια, δηλαδή για τα οικοδομήματα που κτίζονταν επάνω στους τάφους των μαρτύρων. Πρόκειται για κυκλικά ή οκταγωνικά, συνήθως, κτίρια, με ξύλινη στέγαση και τονισμένους τους κατακόρυφους άξονές τους, προκειμένου να προσδώσουν στους πιστούς μια αίσθηση συγκέντρωσης, ηρεμίας και ψυχικής ανάτασης. Το ιερό τοποθετείται υποχρεωτικά στο κέντρο του Ναού, προκειμένου όλοι οι μετέχοντες στη θεία Λατρεία να έχουν οπτική όσων τελούνται εκεί, θυμίζοντας σκηνή θεάτρου τοποθετημένη στο κέντρο μιας κυκλικής αίθουσας. Δείγμα περίκεντρου ρυθμού είναι ο Ναός του αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη (βλ. εικόνα).

Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω ρυθμών οδήγησε στην εμφάνιση της **βασιλικής με τρούλο**. Σημαντική καινοτομία του ρυθμού αυτού αποτέλεσε η στήριξη του μεγάλου σε διαστάσεις τρούλου σε τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα, ικανά να αντέξουν το βάρος του. Ο Ναός της Αγίας του Θεού Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα βασιλικής μετά τρούλου και είναι ο αριστουργηματικότερος βυζαντινός Ναός όλων των εποχών. Εξέλιξη της βασιλικής με τρούλο αποτελεί ο σταυροειδής

Ο Αγ. Δημήτριος Θεσσαλονίκης είναι χαρακτηριστικό δείγμα ρυθμού βασιλικής.

Ο τρούλος της Αγίας του Θεού Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη.

με τρούλο Ναός, που κυριαρχεί από τον 11 μ.Χ. αιώνα. Στον ρυθμό αυτό, η στέγη διαμορφώνεται σε σχήμα σταυρού, στο κέντρο του οποίου, υψώνεται ο τρούλος επάνω σε τέσσερις κολώνες.

ii Τα μέρη του Ναού

Ο χριστιανικός Ναός διαιρείται σε τρία μέρη: τον Νάρθηκα, τον κυρίως Ναό και το Ιερό ή Άγιο Βήμα.

Νάρθηκας

Κυρίως Ναός

Αρχιερατικός θρόνος

Άμβωνας

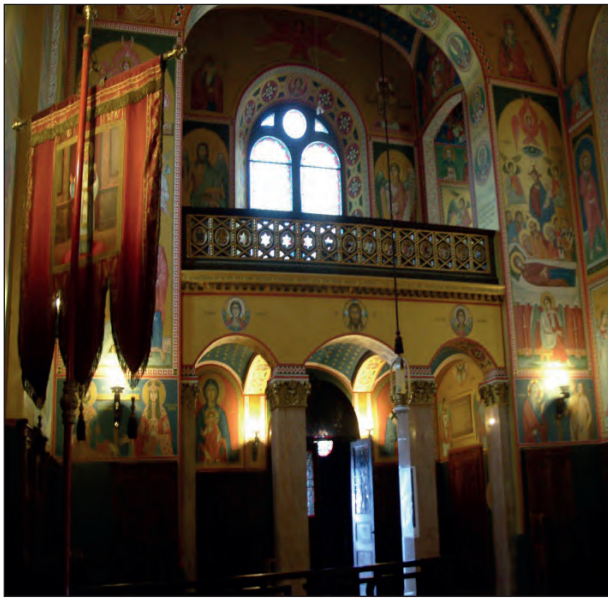

Αναλόγιο

Ο **Πρόναος** ή **Νάρθηκας** βρίσκεται στο δυτικό άκρο του Ναού. Έχει σχήμα στενόμακρο και επικοινωνεί με τον κυρίως Ναό με τρεις θύρες, από τις οποίες η μεσαία ονομάζεται βασιλική πύλη. Στον Νάρθηκα στέκονταν αρχικά οι κατηχούμενοι και οι μετανοούντες πιστοί. Σήμερα, που δεν υπάρχουν ενήλικοι κατηχούμενοι, ο χώρος αυτός χρησιμεύει για τα προσκυνητάρια, το παγκάρι, τα μανουάλια και το κουτί με τις δωρεές προς τους φτωχούς (το αρχαίο γαζοφυλάκιο). Ο **κυρίως Ναός** βρίσκεται ανάμεσα στο νάρθηκα και στο Ιερό Βήμα και είναι το μεγαλύτερο μέρος του Ναού. Με τον κυρίως Ναό συνδέονται ο γυναικωνίτης και το τέμπλο. Στον κυρίως Ναό υπάρχουν: i) Ο **σολέας** (από τη λατινική λέξη *solum*=έδαφος), ο οποίος αποτελεί το μέρος μπροστά από το Ιερό Βήμα που είναι συνήθως υπερυψωμένο και χωρίζεται, πολλές φορές, με κάγκελα από τον υπόλοιπο χώρο, ii) Ο **αρχιερατικός θρόνος**, ο οποίος βρίσκεται στο δεξιό μέρος του κεντρικού κλίτους, λίγο πριν το δεξιό αναλόγιο. Στην αρχή βρίσκονταν πίσω από την Αγία Τράπεζα, μεταφέρθηκε δε στην σημερινή του θέση μετά από την επικράτηση του υψηλού τέμπλου, iii) Ο **άμβωνας**, που βρίσκεται στο αριστερό μέρος του κεντρικού κλίτους και είναι το βήμα, από το οποίο διαβάζεται το Ευαγγέλιο και γίνεται το κήρυγμα, iv) Τα **αναλόγια**, που εμφανίστηκαν μετά την επικράτηση της αντιφωνικής ψαλμωδίας και είναι ο χώρος, στον οποίο βρίσκονται οι χοροί των ιεροψαλτών, v) Τα **στασίδια**, που είναι ξύλινα καθίσματα προσαρμοσμένα στους τοίχους του Ναού και κατασκευασμένα έτσι, ώστε να μπορεί κάποιος να στέκεται όρθιος στηρίζοντας τους αγκώνες του στα πλάγια στηρίγματα, vi) Ο **γυναικωνίτης**, που βρίσκεται πάνω από τον Νάρθηκα, στα πλάγια κλίτη και αποτελεί το ιδιαίτερο μέρος του ναού, στο οποίο στέκονται οι γυναίκες, vii) Το **τέμπλο** ή **εικονοστάσι**, που είναι το

Το τέμπλο.

Γυναικωνίτης

Αγία Τράπεζα

Σύνθρονο

διάφραγμα, το οποίο, χωρίζει τον κυρίως Ναό από τον Ιερό. Στο Τέμπλο υπάρχουν τρεις θύρες· η μεσαία οδηγεί στην Αγία Τράπεζα και ονομάζεται Ωραία Πύλη. Το **ιερό Βήμα** είναι το ιερότερο μέρος του Ναού και βρίσκεται ψηλότερα από τον υπόλοιπο Ναό. Βρίσκεται πάντοτε ανατολικά για να θυμίζει τον Παράδεισο. Λέγεται και Πρεσβυτέριο ή Άβατο, γιατί σε αυτό επιτρέπεται να μπαίνουν μονάχα οι ιερείς. Στο Άγιο Βήμα βρίσκονται: i) Η **Αγία Τράπεζα**, που είναι στο κέντρο του Ιερού Βήματος και συνήθως είναι τετράγωνη και μαρμάρινη.

Ονομάζεται «Τράπεζα», γιατί σε αυτήν παρατίθεται πνευματική τροφή και «Θυσιαστήριο», γιατί πάνω της τελείται η αναίμακτη Θυσία, ii) Το **Σύνθρονο**, που είναι πίσω από την Αγία Τράπεζα και αποτελείται από μια σειρά καθισμάτων για τους πρεσβυτέρους με τον Επίσκοπο στην μέση, iii) Η **αγία Πρόθεση ή Προσκομιδή**, μια μικρή μαρμάρινη τράπεζα αριστερά της Αγίας Τράπεζας και χρησιμεύει για την προετοιμασία των Τιμίων Δώρων για τη Θ. Ευχαριστία, iii) Το **σκευοφυλάκιο ή διακονικό**, που βρίσκεται στο δεξιό μέρος του Ναού και χρησιμεύει για τη φύλαξη σκευών και αμφίων.

γ. Ο συμβολισμός του ορθόδοξου χριστιανικού Ναού

Ο Ναός κατέχει σημαντική θέση μέσα στη ζωή της εκκλησιαστικής κοινότητας, ιδιαίτερα με τους συμβολισμούς, με τους οποίους είναι πλήρης. Αποτελεί μια «εν σμικρώ» (μικρή) απεικόνιση του συνόλου της ορατής και αόρατης δημιουργίας του Θεού. Μέσα σε αυτόν, οι πιστοί, μπορούν να αισθανθούν και να κατανοήσουν αλήθειες που δεν γίνονται αντιληπτές με τις ανθρώπινες αισθήσεις.

Ο τρούλος συμβολίζει τον ουρανό και γι' αυτό εικονίζεται σε αυτόν ο Παντοκράτωρ

Ιερά Προσκομιδή

Χριστός, οι άγγελοι, οι προφήτες και οι άγιοι της πίστewς. Τα κανδήλια και οι πολυέλαιοι συμβολίζουν τα άστρα του ουράνιου θόλου.

Το άγιο Βήμα συμβολίζει τον Παράδεισο, την άνω Ιερουσαλήμ (Αποκ. 21,2), μέσα στον οποίο τελείται ακατάπαυστα η ουράνια Θεία Λειτουργία, με λειτουργούς τους αγγέλους. Η αγία Τράπεζα συμβολίζει τον Θρόνο του Εσφαγμένου Αρνίου (Αποκ. 22,3). Οι ιερείς συμβολίζουν τους αγίους αγγέλους, τα λειτουργικά πνεύματα του Θεού (Εβρ. 1,14).

Η γη συμβολίζεται με το δάπεδο του Ναού. Εκεί στέκονται οι πιστοί και ατενίζουν τον ουρανό (θόλο), τον Παράδεισο (ιερό βήμα) και τους εικονιζόμενος αγίους.

«Ο Ναός επιτελεί ένα σημαντικό ρόλο στη ζωή της Εκκλησίας. Είναι στενά συνδεδεμένος με τη ζωή της Εκκλησίας και ιδιαίτερα με την ευχαριστιακή σύναξη, η οποία είναι η κυριότερη σωτηριώδης πράξη της. Εκτός από αυτό, όμως, η σημασία του Ναού για τους πιστούς έχει και βαθύτερες συμβολικές προεκτάσεις. Σύμφωνα με τη Θεολογία των Πατέρων της Εκκλησίας μας, όλες οι ενδοκοσμικές πραγματικότητες, εκτός από την αισθητή τους διάσταση, έχουν και μία υπεραισθητή και μυστική διάσταση. Ο ορθόδοξος Ναός δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Η τεράστια σημασία που έχει για τη ζωή της Εκκλησίας έδωσε την αφορμή για σημαντικούς συμβολισμούς, χρήσιμους για την αναγωγή του πιστού σε υψηλές υπεραισθητές εμπειρίες. Ο ορθόδοξος Ναός είναι μία μικρογραφία του σύμπαντος κόσμου (ορατού και αόρατου). Είναι ένα ορατό σύμβολο εκείνου που δεν μπορούν να δουν τα ανθρώπινα μάτια».

Από την ιστοσελίδα:

http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=art&contents=contents_naos.asp&main=naos&file=page16.htm

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Παιχνίδι ρόλου: Ένας μαθητής ή μαθήτρια γίνεται «ξεναγός» και αναλαμβάνει να ξεναγήσει τους συμμαθητές του/της σε έναν ορθόδοξο Ναό παρουσιάζοντας τα μέρη του.

2η Δραστηριότητα

Ιστοεξερεύνηση: Οι κατακόμβες. Βρίσκουμε πληροφορίες και εικόνες και φτιάχνουμε ένα κολάζ με τις πιο εντυπωσιακές.

3η Δραστηριότητα

Πλοηγούμαστε στα μέρη του Ναού, με τη βοήθεια του λογισμικού Γυμνασίου ΥΠΠΕΘ/ΠΙ: «Ο Ναός» στον ιστότοπο: <http://photodentro.edu.gr/edusoft/r/8531/284?locale=el>.

4η Δραστηριότητα

Σχεδιάζουμε έναν πίνακα με τα μέρη του Ναού και τους συμβολισμούς τους.

5η Δραστηριότητα

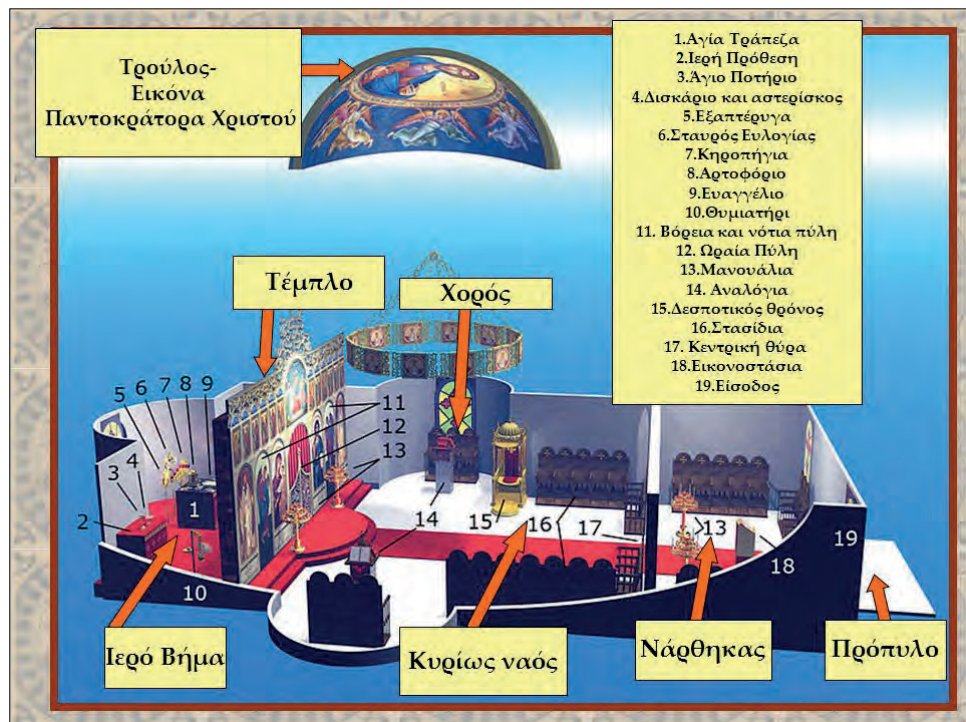
Κατασκευάζουμε σε χαρτόνι κατόψεις Ναών, επιλέγοντας αρχιτεκτονικούς ρυθμούς.

6η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα τις κατακόμβες (βλ. <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-1123>).

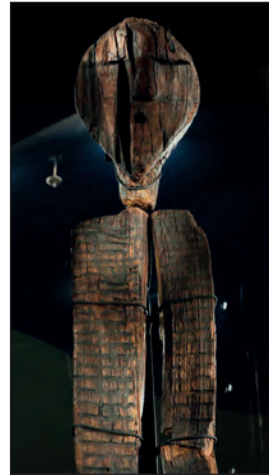
7η Δραστηριότητα

Προετοιμάζουμε επίσκεψη σε Ναούς της περιοχής μας και αναγνωρίζουμε τους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς και τα μέρη τους.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 20

Ο ουρανός και η γη (η εικονογραφία του Ναού)

Η διαφορά της εικόνας με ένα ξόανο είναι διακριτή, όχι μόνο σε επίπεδο αληθοφάνειας, αλλά, κυρίως, σε αυτή καθαυτή την ιστορική ύπαρξη του εικονιζόμενου προσώπου.

α. Η εικόνα στην ορθόδοξη παράδοση

Η προσκύνηση των εικόνων κατέχει εξέχουσα και σημαντική θέση στην παράδοση της ορθόδοξης Εκκλησίας. Για την ορθόδοξη θεολογία, οι εικόνες αποτελούν λατρευτικό μέσο, με στόχο την ενίσχυση της βιωματικής σχέσης και επαφής του πιστού με τη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας. Συνεπώς, με τις ιερές εικόνες δεν επιδιώκουμε μια απλή απεικόνιση, μια διακόσμηση ή ακόμη μια εικονογράφιση προσώπων και γεγονότων της Αγίας Γραφής. Ο σημαντικός ρόλος της εικόνας φαίνεται έντονα στο πέρασμα της ιστορίας, με τον αγώνα της Εκκλησίας εναντίον της ειδωλολατρίας και των αιρέσεων και, ιδιαιτέρως, με τον μεγάλο αριθμό μαρτύρων και ομολογητών κατά τη διάρκεια της εικονομαχικής περιόδου (8ος-9ος αι.). Η διαφορά δε, της εικόνας από το είδωλο είναι ότι στην εικόνα, το εικονιζόμενο πρόσωπο είναι υπαρκτό, σε αντίθεση με το είδωλο ή το ξόανο, που το πρωτότυπο είναι φανταστικό και ανύπαρκτο.

i. Τα σύμβολα των κατακομβών

Οι πρώτοι Χριστιανοί έθαβαν τους νεκρούς τους στα δημόσια νεκροταφεία. Από τα μέσα του 2ου μ.Χ. αι. ξεκίνησε η χρήση υπόγειων τόπων ταφής των νεκρών, που ονομάζονταν κατακόμβες. Οι τοίχοι των κατακομβών συχνά ήταν διακοσμημένοι με σύμβολα ή παραστάσεις. Τα θέματά τους ήταν συμβολικά ή/και δάνεια από την εθνική και χριστιανική παράδοση. Αυτή η

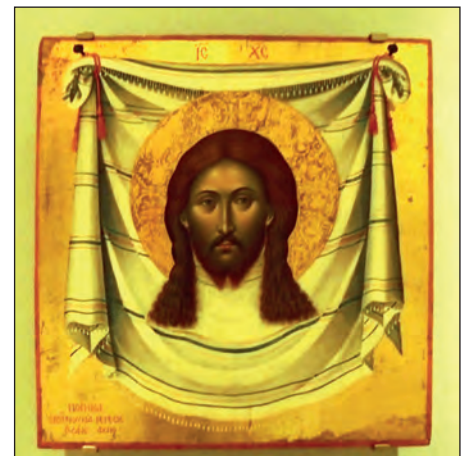
ζωγραφική αποτελεί την πρώιμη μνημειακή ζωγραφική του Χριστιανισμού.

Μερικά από τα θέματα με τα οποία κοσμούνταν οι κατακόμβες ήταν η ελιά (δηλώνει την ειρήνη), το αμπέλι [δηλώνει τον Χριστό, «εγώ ειμί η άμπελος» (Ιω.15, 1), αλλά και το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας], το πτηνό φοίνικας (δηλώνει τη νίκη κατά του θανάτου) και το ελάφι (δηλώνει τον πόθο της ψυχής μας προς τον Χριστό). Έχουμε, επίσης, αντικείμενα, όπως τον φάρο (δηλώνει τη σωτηρία από το ναυάγιο της ζωής), το πλοίο (δηλώνει την Εκκλησία) και την άγκυρα (αποτελεί σύμβολο ελπίδας)· αλλά και εξωβιβλικά σύμβολα, όπως η Δεομένη Μορφή σε στάση προσευχής, ο ΙΧΘΥΣ, σύμβολο της ακροστικίδας «Ιησούς Χριστός Θεού Υιός Σωτήρ», η Κιβωτός του Νώε (συμβολίζει την Εκκλησία), η θυσία του Αβραάμ (συμβολίζει την σταύρωση του Χριστού), ο Μωυσής και η καιόμενη βάτος (συμβολίζουν την Παναγία), οι Τρεις Παίδες στην κάμινο (συμβολίζουν την Ανάσταση) κ.ά.

ii. Οι πρώτες εικόνες της Εκκλησίας

Η εκκλησιαστική παράδοση αναφέρει ότι η πρώτη εικόνα, με την έννοια της αναπαράστασης, έγινε από τον ίδιο τον Χριστό και μάλιστα αχειροποίητη. Αυτή η πρώτη αχειροποίητη εικόνα του Χριστού είναι το Άγιο Μανδήλιο που δόθηκε ως δώρο στον Αύγαρο, βασιλιά της Έδεσσας στην Μεσοποταμία.

Η παράδοση αναφέρει τον Ευαγγελιστή Λουκά ως τον πρώτο αγιογράφο τριών εικόνων (από κερι, μαστίχα και χρώμα), της Υπεραγίας Θεοτόκου. Από αυτές τις τρεις άγιες εικόνες, η μία βρίσκεται στην Πελοπόννησο, στην Ιερά Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου, η δεύτερη στη Ρωσία και η τρίτη στην Κύπρο, στην Ιερά Μονή Κύκκου.

iii. Η τέχνη της αγιογραφίας

Η **αγιογραφία** είναι η τέχνη της απεικόνισης ιερών προσώπων ή θρησκευτικών σκηνών. Οι αγιογραφίες αντλούν τα θέματά τους από τη ζωή της Εκκλησίας και κυρίως από τα συναξάρια των αγίων. Στόχος της ορθόδοξης αγιογραφίας δεν είναι η φωτογραφική αποτύπωση των προσώπων, αλλά, κυρίως, η πνευματική σημειολογία. Μέσα από την εικόνα, ο πιστός δημιουργεί μια

ιδιαίτερη «σχέση» και επαφή με το τον Θεό και τους αγίους Του. Γι' αυτό και παρατηρούμε πως υπάρχουν διαφορετικές απεικονίσεις για τον ίδιο τον άγιο ή τον Χριστό, αν και υπάρχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για κάθε εικονιζόμενο πρόσωπο και τόπο. Στην αγιογραφία, τα πρόσωπα φανερώνουν μια μυστική πραγματικότητα, γι' αυτό και η εικόνα μοιάζει με το πρωτότυπο, αλλά και διαφέρει από αυτό.

Η εικόνα δημιουργεί μια αίσθηση ζωντανής παρουσίας και φέρνει τον πιστό σε προσωπική σχέση και επαφή με την υπόσταση του εικονιζόμενου. Μια ιερή εικόνα δεν θεωρείται ως ένα απλό έργο τέχνης

ή ένας θρησκευτικός πίνακας, αλλά είναι ένα μέσο, με το οποίο ο άνθρωπος μπορεί να βοηθηθεί στον πνευματικό του αγώνα. Συνεπώς, όταν προσκυνούμε μια εικόνα, η τιμή δεν απευθύνεται στο υλικό της, αλλά σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο «επί το πρωτότυπον διαβαίνει».

β. Η διάταξη των εικόνων μέσα στον ορθόδοξο χριστιανικό Ναό

ι. Οι εικονογραφικοί κύκλοι

Με τον όρο «εικονογραφικοί κύκλοι», ονομάζονται οι ομάδες κατάταξης των εικονογραφικών παραστάσεων του βυζαντινού Ναού, που αφορούν στον βίο του Χριστού, της Θεοτόκου και των Αγίων. Επειδή τα θέματα που αναπτύχθηκαν προσέλαβαν είτε δογματική σημασία είτε λειτουργική είτε ιστορική, διαιρούνται στους αντίστοιχους κύκλους.

α) Ο **Δογματικός κύκλος** περιλαμβάνει τις παραστάσεις: 1) του Ιησού ως Διδασκάλου στην κεντρική είσοδο του κυ-

ρίως Ναού, που ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ με το αριστερό κρατά ανοιχτό Ευαγγέλιο, πάνω στο οποίο υπάρχει η επιγραφή «Εγώ ειμί ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή.. ἐγώ ειμί ἡ θύρα .. τὸ φῶς τοῦ κόσμου», 2) τον Παντοκράτορα στον τρούλο, ο οποίος περιστοιχίζεται από ουράνιες δυνάμεις, ενώ με το αριστερό του χέρι κρατά το Ευαγγέλιο και με το δεξί ευλογεί, 3) των προφητῶν ανάμεσα στα παράθυρα του τυμπάνου του τρούλου, οι οποίοι ἀνήγγειλαν τον Ἰησοῦ ως Μεσσία, 4) των τεσσάρων Ευαγγελιστῶν στα σφαιρικά τρίγωνα του τρούλου, οι οποίοι διέδωσαν τον λόγο του Χριστοῦ, 5) της Πλατυτέρας στην κόγχη του ιεροῦ, ἐνθρονῆς με τον Ἰησοῦ βρέφος στην ἀγκαλιά Της, ως της γέφυρας που ἔνωσε τη γη με τον οὐρανό, 6) της Ἁγίας Τριάδος με τη συμβολικὴ παράσταση της φιλοξενίας του Ἀβραάμ, πάνω στο ἠμικύκλιο του ιεροῦ, 7) της Ἐτοιμασίας του Θρόνου, πάνω στον ὁποῖο ὑπάρχει το Ευαγγέλιο και τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ως περιστέρω, κάτω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τριάδα, που συμβολίζεται ἡ Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου.

β) Ο **Λειτουργικός κύκλος**. Σύμφωνα με τον κύκλο αυτόν, στο χώρο του ιερού Βήματος εικονίζονται: 1) η Θεία Λειτουργία των Αγγέλων που αποτελεί μια παράσταση ιδεώδους τέλεσης της Θείας Λειτουργίας στον ουρανό, κατά την οποία, τα Τίμια Δώρα μεταφέρονται με πομπή Αγγέλων, οι οποίοι φορούν τα ιερά άμφια των διακόνων,

και παραδίδονται στα χέρια του «ιερουργούντος εαυτόν» Μεγάλου Αρχιερέα, 2) η Μετάληψη των Αποστόλων από τον Χριστό, όπου ο Χριστός εικονίζεται να μεταδίδει από τη μια μεριά το Σώμα του και από την άλλη το Αίμα του στους Αποστόλους, οι οποίοι αποτυπώνονται ή σε παράταξη ή σε ομάδες και με τον φόβο (δέος) ζωγραφισμένο στην έκφρασή τους, 3) οι μορφές των Μεγάλων Ιεραρχών, κάτω από την Παναγία στην κόγχη (Μ. Βασιλείου, Ι. Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Θεολόγου, Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Μ. Αθανασίου κ.ά.), οι οποίοι κρατούν λειτουργικά ειλητάρια, 4) στην πρόθεση ιστορείται η «Άκρα Ταπείνωση», δηλαδή, ο Χριστός προβάλλει μέσα από σαρκοφάγο με τα χέρια Του δεμένα και έχοντας από τις δυο μεριές τα σύμβολα του Πάθους («ο τύπος των ήλων»), 5) στο Διακονικό, εικονίζονται Άγγελοι, Προφήτες κ.ά.

γ) Ο **Ιστορικός κύκλος**. Σύμφωνα με τον κύκλο αυτόν, στις καμάρες και στους τοίχους του κυρίως Ναού ζωγραφίζονται παραστάσεις από την ιστορία της Εκκλησίας: 1) σκηνές από τη ζωή του Χριστού, (Γέννηση, Βάπτισμα, Σταύρωση, Ανάσταση, Ανάληψη), σκηνές θαυμάτων, 2) σκηνές από τη ζωή της Θεοτόκου, (Γέννηση, Εισόδια, Κοίμηση), 3) σκηνές από τη ζωή των Αγίων, (μαρτύρια, θαύματα), κ.λπ. και 4) προσωπογραφίες αγίων ανδρών (νότιος τοίχος) και γυναικών (βόρειος τοίχος). Σε αυτόν τον εικονογραφικό κύκλο ανήκουν και οι εικόνες του τέμπλου.

ii. Οι εικόνες του τέμπλου

Το εικονοστάσιο ή τέμπλο είναι ένα αρχιτεκτονικό κατασκεύασμα, το οποίο χωρίζει τον κυρίως Ναό από το Ιερό Βήμα. Η λέξη προέρχεται από την λατινική λέξη *templum* που σημαίνει τέμενος, δηλαδή χώρος ιερός, διακρι-

τός από κάποιον άλλο και προοριζόμενος για τη λατρεία του Θεού. Η διάταξη των εικόνων στο τέμπλο είναι πάντα η εξής: α) στο δεξί μέρος της Ωραίας Πύλης βρίσκεται η εικόνα του Χριστού, β) στο αριστερό μέρος της Ωραίας Πύλης βρίσκεται η εικόνα της Παναγίας με τον Κύριο στις άχραντες αγκάλες της, η οποία ως η στοργική μητέρα του κόσμου, δέεται για τους πιστούς γ) δίπλα και αριστερά από την Παναγία υπάρχει η εικόνα του αγίου/αγίας ή παράσταση Δεσποτικής ή Θεομητορικής εορτής, που είναι αφιερωμένος ο συγκεκριμένος Ναός, δ) δίπλα και δεξιά από τον Χριστό, βρίσκεται η εικόνα του Ιωάννη του Πρόδρομου. Στις πλαϊνές πόρτες του τέμπλου υπάρχουν οι μορφές των αρχαγγέλων Μιχαήλ και Γαβριήλ. Πάνω από την Ωραία Πύλη υπάρχει η παράσταση του Μυστικού Δείπνου μαζί με τις εικόνες του Δωδεκάορθου, δηλαδή, τις δώδεκα πιο σημαντικές εορτές του λειτουργικού έτους (Ευαγγελισμός, Γέννηση, Υπαπαντή, Βάπτισμα, Μεταμόρφωση, Βαϊοφόρος, Έγερση του Λαζάρου, Σταύρωση, Ανάσταση, Ανάληψη, Κοίμηση της Θεοτόκου, Πεντηκοστή). Στην Ωραία Πύλη τοποθετούνται, στο μεν παραπέτασμα η εικόνα του Χριστού ως Μεγάλου Αρχιερέα, ενώ στο κάτω μέρος (στα βημόθυρα) τοποθετείται η απεικόνιση του Ευαγγελισμού ή των Δαυίδ και Σολομώντα ή των κορυφαίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, ή των τεσσάρων Ευαγγελιστών.

«Τη αμόλυντη εικόνα σου προσκυνούμε, αγαθέ, ζητώντας να μας συγκωρήσεις για τα πταίσματά μας, Χριστέ και Θεέ μας· γιατί με τη θέλησή σου καταδέχτηκες να ανεβείς στο Σταυρό, για να λυτρώσεις από τη δουλεία του εχθρού (διαβόλου) αυτούς που έπλασες· γι' αυτό ευχαρίστως σου φωνάζουμε· εσύ γέμισες τα πάντα με χαρά, εσύ που είσαι ο Σωτήρας μας· αφού γι' αυτό ήρθες, για να σώσεις τον κόσμο».

Απολυτίκιο Κυριακής της Ορθοδοξίας.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Αγιογραφία».

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα που ακολουθούν. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Φ. Κόντογλου, ώστε να διαχωρίσει τις αγιογραφίες από τις «ζωγραφίες»;

«Η πάντιμος τέχνη της εικονογραφίας της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, είναι μία ιερά τέχνη και λειτουργική, όπως είναι όλα αι εκκλησιαστικά τέχνη, όπου έχουν σκοπόν πνευματικόν. Η λειτουργική εικόν έχει θεολογικήν έννοιαν. Δεν είναι μια ζωγραφιά όπου γίνεται δια να τέρπει τους οφθαλμούς μας, ή ακόμα για να μας ενθυμίζει απλώς τα άγια πρόσωπα, όπως γίνεται με τας εικόνας όπου έχομεν δια να φέρνωμεν εις την μνήμην μας τους αγαπημένους συγγενείς και φίλους μας,

αλλά είναι κατά τέτοιον τρόπον ζωγραφισμένη, ώστε να μας υψώνει από τον φθαρτόν τούτον κόσμον, και να μας κάμνει να οσφρανθώμεν εκείνον τον καινόν αέρα της Βασιλείας του Θεού. Δια τούτο δεν έχει καμμίαν ομοιότητα με τας ζωγραφίας όπου παριστάνουν με υλικόν τρόπον κάποια πρόσωπα, ακόμα και Αγίους, όπως γίνεται εις την θρησκευτικήν τέχνην της Δύσεως. Εις την λειτουργικήν εικόνα, τα άγια πρόσωπα εικονίζονται εν αφθαρσία».

Φ. Κόντογλου, «Εισαγωγή στην ορθόδοξη Εικονογραφία».

3η Δραστηριότητα

Μελέτη περίπτωσης: Εκπρόσωποι της Βυζαντινής Αγιογραφίας. Βρίσκουμε πληροφορίες για τους εκπροσώπους της Μακεδονικής σχολής, της Κρητικής σχολής, του φαγιούμ, τον Ευαγγελιστή Λουκά, τον Στέφανο Μοναχό, τον Όσιο Αλύπιο, τον Μανουήλ Πανσέληνο, τον Όσιο Ανδρέα Ρουμπλιώφ, τον Θεοφάνη τον εκ Κρήτης, τον Φώτη Κόντογλου κ.ά. (βλ. <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-4731>).

4η Δραστηριότητα

Ιστοξερεύνηση: Ερευνούμε την ποικιλία, το περιεχόμενο, και την τεχνική των αγιογραφιών σε διάφορα θρησκευτικά μνημεία (Μετέωρα, Άγ. Όρος, μονή Στουδίου, μονή Οσ. Λουκά Βοιωτίας, Μονή Δαφνίου, Αγ. Σοφία Κων/λεως).

5η Δραστηριότητα

Λύνουμε το σταυρόλεξο «Διαβάζοντας βυζαντινές εικόνες», στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-4609>.

6η Δραστηριότητα

TPS με θέμα: Ερευνώντας τη σημασία των συμβόλων των κατακομβών.

7η Δραστηριότητα

Artful Thinking («βλέπω, ισχυρίζομαι, αναρωτιέμαι» ή «χρώματα, σχήματα, γραμμές»): Από τα Πορτρέτα του Φαγιούμ στις απαρχές της τέχνης των Βυζαντινών Εικόνων.

8η Δραστηριότητα

Σπαζοκεφαλιά με εικόνες: Ο καθηγητής μας δίνει μικρές εικόνες και καλούμαστε να τις τοποθετήσουμε σωστά μέσα σε έναν «εικονικό» ναό.

9η Δραστηριότητα

Αποδίδουμε με σκίτσα διάφορα σύμβολα των κατακομβών. Γράφουμε μια φράση κάτω από το καθένα.

10η Δραστηριότητα

Δημιουργούμε ένα πόστερ με θέμα τις διαφορές μεταξύ των αγιογραφικών τεχνοτροπιών.

11η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο και παρατηρούμε την εικόνα. Γιατί το πρόσωπο του Θεού

εικονίζεται, ενώ σύμφωνα με τον Ι. Δαμασκηνό αυτό αποτελεί αμαρτία; Από πού έχει ληφθεί η πληροφορία για την εικονιζόμενη αυτή μορφή του Θεού;

«Αν φτιάχναμε την εικόνα του αόρατου Θεού, πράγματι θα αμαρτάναμε· γιατί είναι αδύνατο να εικονιστεί το ασώματο και το ασχημάτιστο και το αόρατο και το απεριγράπτο. Και πάλι· αν φτιάχναμε εικόνες ανθρώπων και τις εκλαμβάναμε για θεούς και τις λατρεύαμε, πράγματι θα ήμασταν ασεβείς. Αλλά τίποτα απ' αυτά δεν κάναμε. Γιατί, εφόσον ο Θεός σαρκώθηκε και φανερώθηκε στη γη με τη σάρκα και επικοινωνήσε με τους ανθρώπους και έλαβε φύση και μέγεθος και σχήμα και χρώμα σάρκας, φτιάχνοντας την εικόνα Του δεν κάνουμε σφάλ-

μα· γιατί ποθούμε να δούμε τη μορφή Του, όπως λέει ο θείος απόστολος: “Τώρα βλέπουμε τον Θεό μέσα σε καθρέφτη και θαμπά” (Α΄ Κορ. 13, 12). Και η εικόνα είναι καθρέφτης και αίνιγμα που ταιριάζει στην παχύτητα του σώματός μας, γιατί όσο και να μοχθήσει ο νους δεν μπορεί να ξεπεράσει τα σωματικά όρια, όπως λέγει ο θείος Γρηγόριος (Λόγος 28, 13)».

Ι. Δαμασκηνού, Προς τους διαβάλλοντας τα αγίας εικόνες 2, 5 (μετάφραση Ν. Ματσούκα, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1988, σ. 257).

12η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε έναν ορθόδοξο αγιογράφο στο εργαστήριό του. Μας παρουσιάζει τον χώρο εργασίας του, τα βήματα της αγιογράφησης μιας εικόνας, τα υλικά, την τεχνική, τα χρώματα και τα πρότυπα που ακολουθεί.

13η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε έναν Ναό. Παρατηρούμε και συζητούμε για τους αγιογραφικούς κύκλους.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 21

Αυτά που βλέπουν οι σωματικές αισθήσεις (ιερά άμφια και Σκεύη)

α. Τα ιερά άμφια στην Ορθόδοξη Παράδοση

Η λατρεία του Θεού αποτελεί σημαντικό έργο της Εκκλησίας. Κατά τη διάρκειά της ο λειτουργός πρέπει να ενδύεται λαμπρά ιερατικά ενδύματα με ιδιαίτερο τελετουργικό. Τα ενδύματα που χρησιμοποιούνται στην τέλεση των ιερών Ακολουθιών ονομάζονται άμφια. Ο όρος «άμφιον» ή «λειτουργικά ενδύματα» ή «ιερατικά άμφια» ή «λειτουργικά άμφια» προέρχεται από το ρήμα «ἀμφιέννυμι» και σημαίνει την αμφίεση, το ένδυμα. Με τον παραπάνω όρο εννοούνται τόσο τα καλύμματα της Αγίας Τράπεζας όσο και τα ενδύματα των λειτουργών.

β. Τα ιερά άμφια των κληρικών και ο συμβολισμός τους

Αρχικά οι λειτουργοί δεν φορούσαν ειδικά ενδύματα στην τέλεση

Ιερά άμφια διακόνου

Ιερά άμφια πρεσβυτέρου

Ιερά άμφια Επισκόπου

της χριστιανικής λατρείας. Μετά, όμως, τη θέσπιση της ελεύθερης άσκησης της για κάθε έναν από τους τρεις βαθμούς της ιεροσύνης υπάρχει ένα συγκεκριμένο ενδυματολογικό σύνολο, που αντιστοιχεί στον βαθμό του Επισκόπου, του πρεσβυτέρου και του διακόνου. Το σύνολο των ιερατικών άμφίων είναι επτά και κατανέμονται στους τρεις βαθμούς της ιεροσύνης ως εξής:

Τρία για τον βαθμό του διακόνου (στιχάριο, οράριο, επιμάνικα) για το ιερό του αριθμού. Πέντε για τον βαθμό του πρεσβυτέρου, δηλαδή τα άμφια του διακόνου και επιπλέον η ζώνη και το φαιλόνιο, σύμφωνα με τις πέντε ανθρώπινες αισθήσεις και επτά για τον βαθμό του Επισκόπου, δηλαδή τα πέντε του ιερέα και επιπλέον το ωμοφόριο και το επιγονάτιο που δηλώνουν την πληρότητα της Ιεροσύνης. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης προστέθηκαν στα αρχιερατικά άμφια του Οικουμενικού Πατριάρχου (και από εκεί σε κάθε Επίσκοπο) η μίτρα, ο μανδύας και ο σάκκος ως αποτέλεσμα των ιδιαιτέρων προνομίων που έλαβε ο Πατριάρχης από τον Μωάμεθ τον Πορθητή.

Οι συμβολισμοί των ιερών άμφίων, στη μακραίωνα εξέλιξη της λατρείας, είναι πολλών ειδών και κατευθύνσεων. Η λειτουργική αμφίεση επηρεάστηκε από την ιουδαϊκή λατρευτική παράδοση, κυρίως στη συμβολική της χροιά. Με το ζήτημα των ιερών άμφίων ασχολήθηκαν αρκετοί Πατέρες και εκκλησιαστικοί συγγραφείς (Σεβηριανός Γαβάλων-5^{ος}αι., Ισίδωρος Πηλουσιώτης-5^{ος}αι., Νικόλαος Καββάσιλας-14^{ος}αι., Συμεών Θεσσαλονίκης-15^{ος}αι.). Η ένδυση του λειτουργού με τα ιερά άμφια έχει θεολογικό χαρακτήρα και εκφράζει το χάρισμα της Ιεροσύνης. Το μαύρο ράσο, το οποίο ενδύονται οι ιερείς όλων των βαθμίδων, συμβολίζει τη μεταπτωτική ανθρώπινη φύση. Όταν, όμως, ο λειτουργός πρόκειται να τελέσει κάποια ακολουθία, τότε ενδύεται τα ιερά άμφια, που συνήθως είναι λευκά ή λευκόχρυσά. Η ένδυση των άμφίων συμβολίζει, επίσης, την απέκδυση του παλαιού ανθρώπου και την ένδυση του καινού, δια της πνευματικής αναγέννησης και μεταμόρφωσης που συντελείται κατά τη θεία Λατρεία. Με τα ιερά άμφια όλων των βαθμίδων συμβολίζεται η ζωντανή παρουσία του Χριστού στην Εκκλησία αλλά και το απολυτρωτικό Του έργο. Έτσι, η λευκότητα των άμφίων συμβολίζει τη Μεταμόρφωσή Του, το πορφυρό χρώμα το μαρτύριό Του, η αρχιερατική ράβδος την ποιμαντική Του εξουσία και η αρχιερατική μίτρα το βασιλικό Του αξίωμα.

γ. Τα ιερά άμφια της Αγίας Τράπεζας και ο συμβολισμός τους

Η Αγία Τράπεζα αποτελεί το ιερότερο σημείο μέσα στον ορθόδοξο Ναό που συμβολίζει τον τάφο του Κυρίου. Κατασκευάζεται συνήθως από πέτρα, σύμφωνα με το αγιογραφικό «ή δὲ πέτρα ἣν ὁ Χριστός» (Α΄ Κορ. 10,4). Η Αγία Τράπεζα στηρίζεται συνήθως είτε σε τέσσερις κίονες που συμβολίζουν τους τέσσερις ευαγγελιστές είτε σε μια κεντρική κολόνα που συμβολίζει τον Χριστό. Στο κέντρο της τοποθετούνται λείψανα μαρτύρων και χρίεται με Άγιο Μύρο κατά την τελετή των εγκαινίων. Στην Αγία Τράπεζα δεν τοποθετείται τίποτα παραπάνω από το ιερό Ευαγγέλιο, δύο κηροπήγια και το αρτοφόριο. Η ίδια καλύπτεται από άμφια, κυρίως για λόγους αισθητικούς και ένδειξη τιμής. Αυτά είναι η Σινδών ή Κατασάρκιον, η Ενδυτή, το Ειλητό και το Αντιμήνσιο.

Η **Σινδών ή Κατασάρκιον** είναι ένα λινό κάλυμμα και έχει λευκό χρώμα. Με αυτό καλύπτεται η Αγία Τράπεζα κατά την ώρα των εγκαινίων και δεν αλλάζει ποτέ. Συμβολίζει το σεντόνι με το οποίο ο Ιωσήφ ο από Αριμαθαίας είχε τυλίξει τον Κύριο κατά την Αποκαθήλωση.

Η **Ενδυτή** είναι επίσης ένα λινό κάλυμμα, η λεγόμενη στολή της Αγίας Τράπεζας, που στρώνεται πάνω από το Κατασάρκιον, ως σύμβολο της Θείας Δόξης και ευπρεπειάς. Η Ενδυτή είναι κατά περιόδους διαφόρων χρωμάτων: πορφυρή κατά την περίοδο της Μεγ. Τεσσαρακοστής, λευκή κατά την περίοδο του Πάσχα και άλλων χρωμάτων σ' άλλες εποχές και περιόδους.

Το **Ειλητό** είναι μια υφασμάτινη παράσταση του Επιταφίου, η οποία καλύπτει το Αντιμήνσιο από πιθανή φθορά λόγω τριβής (π.χ. με το Ευαγγέλιο) και ανοίγεται στην Αγία Τράπεζα μετά την απόλυση των Κατηχουμένων. Επάνω σε αυτή τελείται το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Συμβολίζει την θεολογική απόδοση της θεόσωμης ταφής και της Αναστάσεως του Χριστού.

Το **Αντιμήνσιο**, το οποίο δεν θα πρέπει να συγχέεται με το Ειλητό, αποτελεί ουσιαστικά μια «φορητή» Αγία Τράπεζα. Η ονομασία του προέρχεται από το συνθετικό «αντί» και τη λατινική λέξη «mensa» δηλαδή τράπεζα. Το αντιμήνσιο καθαγιάζεται κατά την τάξη της Αγίας Τράπεζης και διαθέτει «φυτόν», δηλαδή ειδική θήκη που εντός της αποθέτονται άγια λείψανα, με την ίδια ακριβώς ευχή της απόθεσης των λειψάνων στις Αγίες Τράπεζες των εγκαινισμένων

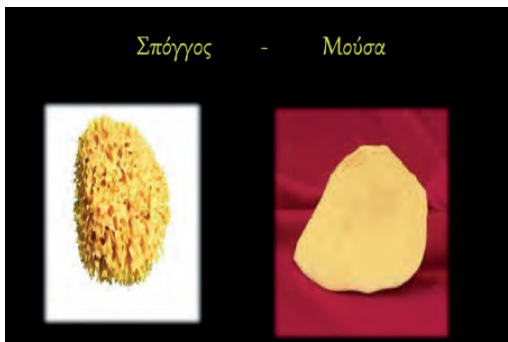
Ναών. Χρησιμοποιείται και σε περιπτώσεις όπου η θεία Λειτουργία, θα πρέπει να τελεστεί σε εξωτερικούς χώρους. Στο παρελθόν κατασκευαζόταν από ξύλο, αλλά πλέον, τις περισσότερες φορές είναι από πανί με διαστάσεις 40 X 50εκ. Στην επιφάνειά του απεικονίζεται η παράσταση της Άκρας Ταπείνωσης και περιμετρικά φέρει την επιγραφή που δηλώνει επακριβώς τη χρήση του: «ΘΥΣΙΑΣΤΗΡΙΟΝ ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΑΓΙΑΣΘΕΝ ΕΙΣ ΤΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΝ ΕΠ' ΑΥΤΟΥ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΝ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑΝ ΕΝ ΠΑΝΤΙ ΤΟΠΩ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ». Σύμφωνα δε, με τη νεώτερη τάξη της Εκκλησίας, φέρει και την υπογραφή του επιχώριου Μητροπολίτη.

δ. Τα ιερά Σκεύη της Θείας Ευχαριστίας και ο συμβολισμός τους

Με τον όρο ιερά Σκεύη αναφέρονται τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται στην τέλεση των ιερών Ακολουθιών. Η χρήση τους είναι μονάχα για τις ιερές ακολουθίες και δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται για άλλες ανάγκες. Για τη τέλεση της Θείας Ευχαριστίας αναγκαία ιερά Σκεύη είναι: i) **το Άγιο Ποτήριο**, πρέπει να το ξεχωρίζουμε από τα άλλα ιερά Σκεύη, γιατί σ' αυτό τοποθετείται το άγιο Σώμα και το τίμιο Αίμα του Κυρίου. Απ' αυτό κοινωνούν οι πιστοί. Συμβολίζει το ποτήριο που χρησιμοποίησε ο Κύριος στον Μυστικό Δείπνο, ii) **το Δισκάριο**, στο οποίο τοποθετείται ο Άγιος Άρτος κατά την

προετοιμασία της Θείας Ευχαριστίας. Συμβολίζει τη Φάτνη, όπου τοποθετήθηκε το θείο Βρέφος, iii) **ο Αστερίσκος**, αποτελείται από δύο κυρτά στηρίγματα που ανοίγουν σταυρωτά σαν αστέρι. Τοποθετείται επάνω στο Άγιο Δισκάριο, ώστε να προστατεύει τον Άρτο από τα ιερά καλύμματα. Ο Αστερίσκος μας θυμίζει το αστέρι της Βηθλεέμ, iv) **η λόγχη**, είναι ένα μικρό μαχαίρι σε σχήμα λόγχης με το οποίο τεμαχίζει ο ιερέας τον Άρτο από το πρόσφορο και θυμίζει τη λόγχη με την οποία ένας στρατιώτης κέντησε την πλευρά του Χριστού, v) **η λαβίδα**, είναι ένα μικρό κουταλάκι, με το οποίο μεταδίδεται η Θεία Κοινωνία στους πιστούς, vi) **το ζέον**, είναι ένα μικρό δοχείο, με το οποίο μεταφέρεται ζεστό νερό, για να το χύσει ο ιερέας στο Άγιο Ποτήριο, λίγο πριν από τη Θεία Κοινωνία. Συμβολίζει τη θερμότητα του αίματος και του νερού που έτρεξε από την πλευρά του Ιησού, όταν κεντήθηκε με τη λόγχη από τον στρατιώτη, για να βεβαιωθεί ότι ήταν νεκρός. Μας θυμίζει, επίσης, τη θερμότητα, που πρέπει να έχει η πίστη μας, vii) **ο σπόγγος και η μούσα**, είναι δύο σφουγγαράκια. Ο Σπόγγος χρησιμεύει για να καθαρίζεται το Άγιο Ποτήριο και η Μούσα για τη συγκέντρωση των μαργαριτών. Συμβολίζουν το σφουγγάρι, με το οποίο πότισαν τον Κύριο ξίδι και χολή επάνω στο Σταυρό.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Προετοιμάζουμε τα ιερά άμφια της Αγίας Τράπεζας και βοηθούμε τον ιερέα στην ένδυσή της και στην ένδυσή του.

2η Δραστηριότητα

Έρευνα με θέμα: Τα Ψαλμικά χωρία που απαγγέλει ο ιερέας καθώς ενδύεται τα ιερά άμφια.

3η Δραστηριότητα

Έρευνα: Τα άμφια των ιερέων στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

4η Δραστηριότητα

Προβολή ντοκιμαντέρ με θέμα την ένδυση των ιερών αμφίων του πρεσβυτέρου από τον ιστότοπο <https://www.youtube.com/watch?v=MMRO3wGa0wI>.

5η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα κείμενα που ακολουθούν. Τι συμπεραίνουμε για τον συμβολικό χαρακτήρα των ιερών αμφίων;

«Η εκκλησιαστική τέχνη είναι τέχνη λειτουργική. Πρόκειται για ένα οπτικό σύστημα που υπογραμμίζει πνευματικά γεγονότα· και ένα τέτοιο γεγονός είναι η σάρκωση του Θεού, που σημαίνει την είσοδο του πνεύματος στην ύλη. Υπ' αυτές τις προϋποθέσεις, κάθε γραμμή, κάθε χρώμα, κάθε χαρακτηριστικό της μορφής, αποκτά ιδιαίτερο νόημα. Η Εκκλησία δεν λησμονεί ποτέ το διακονικό ρόλο της τέχνης, που υπηρετεί την έλευση της Βασιλείας του Θεού στον κόσμο και τον αγιασμό του ανθρώπου. Τελικά, αυτός είναι ο σκοπός της εκκλησιαστικής τέχνης: να μεταμορφώσει τον άνθρωπο που γίνεται μέτοχος της ωραιότητάς της. Έτσι δεν αντιπαραθέτει τους κόσμους της αιωνιότητας και του χρόνου, του πνεύματος και της ύλης, του Θεού και του ανθρώπου. Τους βλέπει ενωμένους σε μία ενιαία πραγματικότητα, σε αυτό το αέναο φως, στο οποίο όλα τα πράγματα ζουν, κινούνται και υπάρχουν».

Από το βιβλίο *Τα άμφια της ελληνορθόδοξου Εκκλησίας*,
Αθήνα, Στρατηγικές εκδόσεις, 2012, σ. 15.

«Τα ιερά άμφια, ως προϊόν της λειτουργικής τέχνης, υπάρχουν για να αναδεικνύουν τα τελούμενα και όχι τον τελετουργό. Η αναζήτηση πρωτοτυπίας και εντυπωσιασμού οδηγούν σε μορφές τέχνης που φέρουν τα χαρακτηριστικά του «κιτς». Όποτε παρατηρήθηκε υποταγή του ήθους της Λατρείας σε μία ατομική αισθητική και στην επίδειξη- δηλαδή σε μία ξένη λογική- τότε το αποτέλεσμα ήταν οπισθοδρόμηση και καλλιτεχνική έκπτωση. Η ορθόδοξη παράδοση είναι υψηλής αισθητικής και ελληνοπρεπούς λιτότητας, κάλλους, μέτρου και κλασικής συνέχειας. Το ήθος στην αισθητική της ορθόδοξης Λατρείας, γενικότερα, και της λειτουργικής αμφίσεσης των κληρικών, ειδικότερα, υπέστησαν μεγάλη αλλοίωση κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας. Συνεπώς, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως παραδοσιακό κάτι που ανήκει στην εποχή αυτή. Τα πρώτα χαρακτηριστικά παραδείγματα πολυχρωμίας και έλλειψης ομοιομορφίας στα ιερά άμφια αντλούμε από την εικονογραφία της εποχής».

Γ. Χρυσοστόμου (Μητροπολίτου Κίτρους και Πλαταμώνος),
«Τα άμφια (ιστορία-θεολογία)», στο βιβλίο *Οι λειτουργικές τέχνες*
(πρακτικά ΙΔ΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου στελεχών
Ιερών Μητροπόλεων), Αθήνα, Αποστολική Διακονία, 2015, σσ. 277-279.

6η Δραστηριότητα

Εργασία στο σπίτι: Ατελιέ: Σχεδιάζουμε σε σκίτσα τα άμφια των ιερέων.

7η Δραστηριότητα

Κατασκευή πόστερ με τα άμφια των ιερέων και τους συμβολισμούς τους ή/και με τα ιερά Σκεύη που χρειάζονται για την Θεία Λειτουργία.

8η Δραστηριότητα

Επίσκεψη σε Ναό για αναγνώριση των ιερών αμφίων της Αγ. Τράπεζας και των ιερών Σκευών.

9η Δραστηριότητα

Επίσκεψη σε ιεροραφείο ή/και σε εργαστήριο κατασκευής εκκλησιαστικών Σκευών. Ενημερω-

νόμαστε για τις ιδιαιτερότητες της εργασίας των τεχνιτών, την εξειδίκευση και το ταλέντο που απαιτούνται, τις τεχνικές, τα υλικά που χρησιμοποιούνται, καθώς και τον χρόνο περάτωσης κάθε ενδύματος ή Σκεύους.

10η Δραστηριότητα

Ιστοξερευνήση: Η ιστορία των ιερών αμφίων. Με τη βοήθεια και του παρακάτω κειμένου, δημιουργούμε μια «χρονογραμμή» και τοποθετούμε πάνω της, την ιστορική πορεία εξέλιξης της ιερατικής αμφίεσης.

Τα συγκεκριμένα ενδύματα (τα άμφια) ξεχωρίζουν από την καθημερινή αμφίεση των κληρικών, επειδή χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια του καθήκοντος του "ιερατεύειν", καθώς μετά τη θέσπιση της ελεύθερης άσκησης της χριστιανικής λατρείας στο ρωμαϊκό κράτος, προέκυψε ανάγκη να δημιουργηθούν ενδυμασίες κατάλληλες για τους εκκλησιαστικούς λειτουργούς όλων των βαθμίδων, για την τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων... Η ανάγκη αυτή υποστηρίχθηκε από την αντίληψη της εποχής, που επιζητούσε την εξωτερική διαφοροποίηση των κοινωνικών και επαγγελματικών τάξεων μέσα σε μια αυτοκρατορία, όπου το ένδυμα έπαιζε ρόλο ταυτότητας, όπως προτρεπτικά σημειώνει και ο Μέγας Βασίλειος: "Χρήσιμον δε και το εκ της εσθήτος ιδίωμα προκηρυττούσης έκαστον και προδιμαρτυρομένης τὸ επάγγελμα της κατά Θεόν ζωής". (PG 31:980C)... Οι κληρικοί χρησιμοποίησαν τον καθιερωμένο τύπο του ρωμαϊκού ενδύματος της ύστερης αρχαιότητας (χιτώνας και ιμάτιο), αλλά πάντοτε όσο πιο σεμνά και απέριττα μπορούσαν, αποφεύγοντας τις ακρότητες και τους νεωτερισμούς, που ήταν φυσικό να υιοθετούν οι κοσμικοί. Μόνον από τον 4ο αιώνα μπορεί να γίνει λόγος για ιδιαίτερη λειτουργική περιβολή. Παρά ταύτα, είναι αρκετά πιθανόν ότι και προ των χρόνων του Κωνσταντίνου υπήρχε κάποια ιδιαίτερη στολή, που ήταν ευπρεπέστερη, καθαρότερη και λευκή (Ιερωνύμου, Ερμηνεία στο μδ' κεφ. του Ιεζεκιήλ, PL 25, Lib. XII, 435B-440B), για την οποία κάνει λόγο ήδη πολύ ενωρίτερα ο Ιππόλυτος στους Κανόνες του (PG 10, καν. λζ', 962C). Η ιερατική αμφίεση στην Ανατολή άρχισε, κυρίως, να διαμορφώνεται οριστικά από τον 11ο αιώνα και εξής, ιδιαίτερα δε στους χρόνους μετά την Άλωση, όταν η εκκλησιαστική εξουσία έλαβε και κοσμική διάσταση, με εμφανείς πλέον επιδράσεις από τη βυζαντινή αυτοκρατορική ενδυματολογία. Εκεί όμως, το λειτουργικό ένδυμα δέχτηκε επιπλέον επιρροές από την ιουδαϊκή λατρευτική παράδοση. Σύμφωνα με την εντολή που έδωσε ο Θεός στον Μωυσή, σχετικά με τη στολή του Ααρών και των υιών αυτού κατά τη θεία λατρεία, η ιερή ενδυμασία κατ' επέκταση του ανώτατου ιερέα θα πρέπει να αποτελείται από το Michnasim, το Kethonet, το Abnet, το Meil, το Ephod, το Choschen και τη Miznepheth με το Ziz. Οι κατώτεροι ιερείς θα πρέπει να φορούν μόνο το Michnasim, το Kethonet, το Abnet και τη Migbaoth (Εξ. 28,7/ 4-39/ 29, 9/ 35, 9/ 36, 9-15/ 39, 1-30· Λευ 8, 7 κ.εξ./ 26, 4· Φλάβιος Ιώσηπος, Ιουδαϊκή Αρχαιολογία, 3, κεφ. 7)... Εν τούτοις, αν και η σαρωνική λατρευτική ενδυμασία δεν υπήρξε το πρωτότυπο της λειτουργικής ενδυμασίας της Καινής Διαθήκης, δεν μπορεί καθόλου να αμφισβητηθεί ότι η ανάμνησή της τουλάχιστον, γενικά και μέχρις ενός συγκεκριμένου βαθμού, επέδρασε ως ερέθισμα και κίνητρο στη διαμόρφωση μιας

ιδιαίτερης ενδυμασίας, την οποία έφεραν αποκλειστικά οι Χριστιανοί λειτουργοί κατά την τέλεση της λατρευτικής τελετουργίας. Δεν μπορούμε όμως να διαπιστώσουμε σαφώς οριοθετημένες περιόδους εξέλιξής της, επειδή αφενός το λειτουργικό ένδυμα δεν αναπτύχθηκε με τον ίδιο ρυθμό παντού κι αφετέρου δεν έχουμε την ίδια ποσότητα τεκμηρίων περί αυτού. Άλλο στοιχείο που πρέπει να επισημανθεί, είναι ότι τα άμφια, ως αναπόσπαστο τμήμα της Θείας Λατρείας, περιβλήθησαν από πολύ νωρίς με διάφορους θεολογικούς συμβολισμούς. Το γεγονός αυτό δεν είναι παράξενο μιας και το ένδυμα γενικά λειτουργεί ταυτόχρονα ως σημείο ή σύμβολο, που μας προσδίδει ένα μήνυμα με διπλή όψη: από τη μια πλευρά καλύπτει μιαν αλήθεια και από την άλλη την αποκαλύπτει, ενώ χαρακτηριστικός είναι ο χειρισμός τους στα διάφορα υπομνήματα των Πατέρων της Εκκλησίας. Επιπλέον, η συμβολική χροιά, που περιβάλλει τα άμφια, έχει τις ρίζες της στην Παλαιά Διαθήκη, στην οποία η λατρεία, οι τελετουργικές "τάξεις" (ordo) και πράξεις της Σκηνής και του Ναού γίνονται, σύμφωνα με τον απόστολο Παύλο, "υποδείγματι και σκιά...των επουρανίων" (Εβρ. 8, 5). Δεν είναι επομένως παράδοξο που ο συμβολισμός απαντά στην καθ' ημάς Ανατολή από τον 4ο κιόλας αιώνα, κυρίως στα μέρη όπου ζούσαν και αρκετοί Ιουδαίοι, ενώ στη Δύση εισάγεται μόλις τον 9ο αιώνα. Ε. Βλαχοπούλου, «Άμφια», στη Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2, σσ. 292εξ.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 22

Ο Εκκλησιασμός

Οι χριστιανοί, στην κοινότητα της Εκκλησίας, συγκεντρώνονται στο όνομα του Χριστού, για να Τον συναντήσουν και να λάβουν το Σώμα και το Αίμα του.

α. Η Εκκλησία ως ευχαριστιακή κοινότητα

Η Λατρεία του Θεού αποτελεί σημείο αναφοράς στη ζωή του Χριστιανού. Ο Χριστιανός βιώνει τη χριστιανική Λατρεία μέσα στον χώρο του ιερού Ναού. Εκεί συγκεντρώνονται όλα τα μέλη της Εκκλησίας, σύμφωνα με τη διαβεβαίωση του Κυρίου: «Οὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Μτθ. 18,20).

Η Εκκλησία θεωρείται κοινότητα, γιατί μέσα σ' αυτή, τα μέλη της δεν λειτουργούν ως άτομα ή ως σύναξη μιας ανομοιογενούς μάζας ανθρώπων, αλλά ως μέλη του ενιαίου σώματος του Κυρίου. Σύμφωνα με την αντίληψη των χριστιανών των πρώτων αιώνων, το να είναι κανείς χριστιανός είναι συνώνυμο με το να είναι μέλος της Εκκλησίας. Ωστόσο, για να είναι κάποιος μέλος της Εκκλησίας, δεν αρκεί απλώς να παραδέχεται μία ορισμένη κοσμοθεωρία ή να αγωνίζεται ειλικρινά για να μεταβάλει τον ατομικό του τρόπο σκέψης και ζωής ή έστω, να ανήκει αόριστα σε μία αφηρημένη και απρόσωπη οργάνωση. Χρειάζεται, κυρίως, να είναι ενταγμένος «ψυχική τε και σώματι» σε μία συγκεκριμένη τοπική κοινότητα, να μετέχει νόμιμα και ενεργητικά στη ζωή της, να είναι με όλη τη σημασία της λέξεως ο «πλησίον» των αδελφών του, ο «πλησίον»

Πιστοί τιμούν τον πολιούχο της πόλης τους, ανήμερα της εορτής του.

αχώριστες. Η πρόσκληση της Εκκλησίας προς τα μέλη της είναι κυρίως πρόσκληση μετοχής στο κατεξοχήν Μυστήριο της Εκκλησίας, που είναι η Θεία Ευχαριστία, ως αποκορύφωμα της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας.

Ο χριστιανός συμμετέχει στη Λατρεία της Εκκλησίας είτε βρεθεί σε έναν «περικαλλή» Ναό...

...είτε σε ένα ταπεινό ξωκλήσι.

των άλλων ανθρώπων που αποτελούνται, όπως και αυτός, από σάρκα και αίμα.

Επομένως, οι χριστιανοί καλούνταν να αποτελέσουν μία κοινότητα, η οποία θα υπερβαίνει κάθε φραγμό φυλής, συμφέροντος ή προσωπικών αισθημάτων. Η κοινότητα αυτή θα είναι θεμελιωμένη, όχι σε φυσικές αξίες ή στην προσωπική συμπάθεια, αλλά στη Χάρη του Θεού. Μέσα στην Εκκλησιαστική κοινότητα καταργούνται οι ανομοιότητες και όλοι γίνονται ένα σώμα πιστών, ενωμένοι με το πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Η ενότητα των πιστών μέσα στην Εκκλησία στηρίζεται στην κοινωνία του Σώματος και του Αίματος του Χριστού, γιατί ο ίδιος έδωσε την υπόσχεση στην Εκκλησία: «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ» (Ιω. 6, 56). Συνεπώς, η ζωή της Εκκλησίας αρχίζει και τελειώνει με την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας, που γίνεται συνήθως την ημέρα της Κυριακής.

Η πίστη στο πρόσωπο του Χριστού και η συμμετοχή στη Λατρεία της Εκκλησίας, προπαντός στην ευχαριστιακή σύναξη, αποτελούν για κάθε ζωντανό μέλος της Εκκλησίας δυο πραγματικότητες αδι-

β. Η ανάγκη του εκκλησιασμού

Η Κυριακή είναι η ημέρα της Ανάστασης του Κυρίου, των εμφανίσεών Του στους μαθητές, η ημέρα της εισόδου στην Ιερουσαλήμ καθώς και η ημέρα της επιφοίτησης του Αγίου Πνεύματος. Την Κυριακή ο πιστός, συμμετέχοντας στην ευχαριστιακή σύναξη, θυμάται όλα εκείνα τα γεγονότα της Θείας Οικο-

νομίας, που βοήθησαν τον άνθρωπο στην πορεία της σωτηρίας του. Ταυτόχρονα, είναι και η ημέρα, κατά την οποία τελείται η Θεία Ευχαριστία. Έτσι, κάθε Κυριακή, πηγαίνουμε στον Ναό να γιορτάσουμε την Ανάσταση του Κυρίου, τη νίκη κατά της αμαρτίας και να προσφέρουμε, ως Εκκλησία, την αναίμακτη θυσία με το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Ο αληθινός χριστιανός δεν μπορεί να ζήσει χωρίς τη Θεία Λειτουργία, διότι μόνον εκεί ενώνεται με την πηγή της ζωής, τον Χριστό. Με τη σύναξη και τη συμμετοχή μας στην κυριακάτικη Θεία Λειτουργία η αγάπη αυξάνεται, η πίστη δυναμώνει, η ελπίδα αναπτερώνεται, η ψυχή μας ανατείνει στην ουράνια βασιλεία. Ο κυριακάτικος εκκλησιασμός είναι ο σημαντικότερος σταθμός στην πνευματική πορεία της εβδομάδας, ως μοναδική ευκαιρία αγιασμού. Με τη συνεχή αποχή από τη Θεία Λειτουργία, ο πιστός στερεί τον εαυτό του από τη χάρη των Μυστηρίων και κατ'επέκταση από τη χάρη του Θεού. Αυτή την αλήθεια απηχούν και οι άγιοι Πατέρες της Πενθέκτης Συνόδου (691 μ.Χ.), όταν παραγγέλλουν ν' αποκόπτεται από το σώμα της Εκκλησίας εκείνος που, χωρίς σοβαρό λόγο, δεν εκκλησιάζεται για τρεις συνεχείς Κυριακές. Αν και στις μέρες μας ο παραπάνω κανόνας δεν εφαρμόζεται, όμως, αποδεικνύει το πόσο μεγάλη φροντίδα έχει η Εκκλησία για την πνευματική ζωή των μελών της, με άξονα τον κυριακάτικο εκκλησιασμό.

Ο τακτικός εκκλησιασμός δεν αποτελεί για τον πιστό ένα τυπικό θρησκευτικό καθήκον, μια κοσμική συνήθεια, μια κοινωνική υποχρέωση ή έστω μια ψυχολογική διέξοδο από τον ασφυκτικό κλοιό της καθημερινότητας. Αντίθετα, με την προσέλευσή του στον Ναό εκφράζει μια υπαρξιακή του ανάγκη. Την ανάγκη να ζήσει αληθινά, αυθεντικά. Να συναντήσει την Πηγή της ζωής του, τον Δημιουργό του και να ενωθεί μαζί Του. Να εκφράσει την αγάπη και την ευλάβειά του στην Παναγία και στους Αγίους, τους φίλους του Θεού. Να νιώσει δίπλα του τους πνευματικούς του αδελφούς. Το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, που μεταλαμβάνει στη Θεία Λειτουργία, του χαρίζουν αυτή την πληρότητα, τον κάνουν να αισθάνεται «συμπολίτης των αγίων και οικείος του Θεού». Έτσι, αναχωρεί από τον Ναό με τη δύναμη ν' αντιμετωπίσει, σύμφωνα με το θείο θέλημα και με την προοπτική της αιώνιας ζωής, τις δοκιμασίες του καθημερινού του βίου.

γ. Ο Εκκλησιασμός στην εποχή μας

Οι πρώτοι Χριστιανοί, παρά τους διωγμούς που υφίσταντο, δεν μπορούσαν να ζήσουν χωρίς την Θεία Λειτουργία. Συγκεντρώνονταν όλοι μαζί στις κατακόμβες για να συμμετάσχουν στο ιερό Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Στις μέρες μας, ένας αριθμός πιστών προσέρχεται τακτικά στο Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας· οι περισσότεροι, όμως, απουσιάζουν από τον Ναό. Οι οικογενειακές υποχρεώσεις, οι αυξημένες ώρες εργασίας (πολλοί εργάζονται ακόμη

και τις Κυριακές), οι μεταμεσονύκτιες διασκεδάσεις το Σάββατο, ο κάματος της εβδομάδας, δημιουργούν εμπόδια για τη συμμετοχή τους στην κυριακάτικη Λειτουργία. Πολλοί δε, είναι εκείνοι που υποστηρίζουν, πως προτιμούν να προσευχηθούν στο σπίτι τους, χωρίς να συμμετάσχουν στη Θεία Λειτουργία. Η Εκκλησία, αναλογιζόμενη τις σύγχρονες, ιδιαίτερες και άστατες συνθήκες ζωής, προσπαθεί να βοηθήσει τα μέλη της, ώστε να συμμετέχουν στην εκκλησιαστική ζωή και ιδιαίτερα στο Μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας, με την τέλεση δεύτερης Θείας Λειτουργίας, ειδικά στις μεγάλες πόλεις, λίγο μετά την απόλυση της πρώτης.

Για την αθρόα συμμετοχή στη Θεία Λειτουργία όλων των βαπτισμένων μελών της Εκκλησίας, ιδιαίτερη ευθύνη φέρουν εκείνοι, οι οποίοι, συμμετέχουν πιο τακτικά και κηρύττουν το όνομα του Ιησού Χριστού. Για να προσέρχονται, δηλαδή, όλο και περισσότεροι πιστοί στον ιερό Ναό για τις ορισμένες από την Εκκλησία Ακολουθίες, πρέπει οι Χριστιανοί, να δίνουν την καλή μαρτυρία της παρουσίας του Αγίου Πνεύματος μέσα στη ζωή τους, λειτουργώντας με αγάπη, κατανόηση προς τον άλλο και ταπείνωση. Η καλή αυτή μαρτυρία εκφράζεται εμπειρικά ως ενότητα εν αγάπη και συγκροτεί τον θεσμό της Εκκλησίας μέσα από τη ζωή του Αγίου Πνεύματος. Η Θεία Λειτουργία της Κυριακής, με τη Θεία Ευχαριστία να αποτελεί το κέντρο της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας, αποτελεί «νοσημάτων αλεξιτήριο», «των θλίψεων απαγωγή», «των βασάνων απάλυνση», «των αγωνιών κατευνασμό», «των πειρασμών μέγα πολέμιο», «της ελπίδας χορηγία» και «της χαράς αιτία», για τον σύγχρονο άνθρωπο, μέσα στην «γκρίζα», απαιτητική και περίπλοκη καθημερινότητα που ζει.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη λέξη «Εκκλησιασμός».

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο και απαντούμε: Είναι δυνατή η σύναξη δύο ή τριών πιστών στο όνομα του Χριστού εκτός του Ναού; Ποια είναι η διαφορά της σύναξης αυτής, από την αντίστοιχη «σύναξη» τους στην Εκκλησία;

«Η μετάβασή μας στον ιερό Ναό, η μετάβασή μας δηλαδή στο πατρικό μας σπίτι, είναι μία ευλογία της αγάπης του Θεού, που μας ενώνει με τους αδελφούς μας πνευματικά. Ακριβώς για να απολαύσουμε τον σύνδεσμο της αγάπης, ο Κύριός μας είναι πάντοτε ανάμεσα στους δύο ή τρεις που συνάγονται στο όνομά Του. Ο Ιησούς Χριστός, κατά τη διάρκεια της επιγείου ζωής Του συνήθιζε να επισκέπτεται τον Ναό της αγίας Πόλεως και τις Συναγωγές, όπου εδίδασκε. Ο Ναός είναι ο κατ' εξοχήν τόπος της δοξολογίας του Θεού. Είναι ο τόπος της συναντήσεώς μας με τον Ιησού. Εκεί μας περιμένει, ιδιαίτερα κατα τη Θεία Λειτουργία, για να μας διδάξει τους λόγους της Χάριτός Του, για να μάς προσφέρει τον εαυτό Του ως τροφήν αιωνίζουσαν, για να μας αναπαύσει από τους κόπους και το φορτίο των θλίψεων».

Γρηγορίου Ιερομονάχου, «Ο εκκλησιασμός (εν Εκκλησίαις ευλογείτε τον Θεόν)», Αθήνα, Δόμος, 1991, σσ. 9 και 10.

3η Δραστηριότητα

Έρευνα στους μαθητές του σχολείου ή στην οικογένειά μας: «Θεωρείτε απαραίτητο τον εκκλησιασμό και γιατί?».

4η Δραστηριότητα

Επίλυση προβλήματος: «Γιατί δεν εκκλησιάζονται οι νέοι όσο συχνά θα έπρεπε?».

5η Δραστηριότητα

Λύνουμε τα κουίζ «Εκκλησιασμός, ανάγκη ή συνήθεια;» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8651> και «Η Εκκλησία στον σημερινό κόσμο» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-7528>.

6η Δραστηριότητα

Παρακολουθούμε την προβολή διαφανειών «Εκκλησιασμός σε διάφορα μέρη της Ελλάδας» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8676>.

7η Δραστηριότητα

Χρωματίζουμε ψηφιακά ένα εκκλησάκι και τον περιβάλλοντα χώρο του στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8868>.

8η Δραστηριότητα

Λύνουμε το κουίζ «Κλήρος και Λατρεία στην Εκκλησία» στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8640>.

9η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο που ακολουθεί. Ποιοι είναι οι λόγοι της μειωμένης συμμετοχής ή της απομάκρυνσης των πιστών από την εκκλησιαστική ζωή σύμφωνα με τον συγγραφέα; Ποιες λύσεις προτείνει, ώστε να αποκατασταθεί η επικοινωνία, η σχέση και η μετοχή τους στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας;

«Στις μέρες μας παρατηρείται στον κοινωνικό χώρο ένας υψηλού βαθμού πλουραλισμός, ο οποίος οφείλεται στην ανάπτυξη που παρουσιάζει το επίπεδο εκπαίδευσης των μελών της κοινωνία. Ο πλουραλισμός αυτός, που περιλαμβάνει πολιτισμικές αξίες, στάσεις ζωής, θεσμούς, κοινωνικές προσδοκίες, κοινωνικούς ρόλους, κίνητρα στη συμπεριφορά των ανθρώπων, δημιουργεί ιδιαίτερο προβληματισμό στην Εκκλησία. Ο προβληματισμός αυτός σχετίζεται με τη δυνατότητα συνύπαρξης της ανάμεσα σε άλλες κοσμοθεωρίες, τη στιγμή που φαίνεται πως οι περισσότεροι εκπαιδευμένοι άνθρωποι απομακρύνονται από αυτήν. Ως προς τη λατρευτική ζωή, διαπιστώνεται σήμερα, από μέρους των Χριστιανών, άγνοια πολλών εορτών και σύγχυση για τη δομή και τις τυπικές διατάξεις πολλών λατρευτικών εκδηλώσεων. Επίσης, είναι αισθητή η μείωση συμμετοχής των πιστών στη Λειτουργία της Κυριακής και γενικότερα στη συμμετοχή στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας... Στην προσπάθεια αυτή γίνεται λόγος για αναποτελεσματικότητα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον χώρο του σχολείου, της ενοριακής εκκλησιαστικής κατήχησης και των άλλων χριστιανοπαιδαγωγικών ευκαιριών που οργανώνονται για χάρη των παιδιών και των εφήβων. Όμως, από τις βασικότερες αιτίες αυτής της αναποτελεσματικότητας φαίνεται να είναι το ότι η θρησκευτική γνώση προσφέρεται όπως οι λοιπές γνώσεις και όχι ως εμπειρία ζωής. Παραθεωρείται ότι η θρησκευτική πίστη είναι τρόπος ζωής που πρέπει να βιωθεί και να μην αντιμετωπιστεί ως γνώση γεγονότων, καταστάσεων, πραγμάτων. Η όλη αυτή διαδικασία απαιτεί ιδιαίτερες προσπάθειες εμπάθυνας στην ορθόδοξη πίστη και ζωή, αφού "ιδρώτα μάλλον και μη ψιλώ λόγω τα θεία μανθάνειν σπουδάσομεν" (Ιωάννου της Κλίμακος, Λόγος ΚΒ', Περὶ της πολυμόρφου κενοδοξίας, PG 88, 1021). Οι προσπάθειες αυτές συντελούν ώστε "οὐκ ἐνὶ τρόπῳ και ἀπλῶ ἀλλὰ πολυειδεὶ και ποικίλῳ τους διδασκομένους ἐπὶ το τέλειον της θεογνωσίας ἀγεσθαι συμβαίνει" (Γεωργίου Παχυμέρη, Παράφρασις εἰς τας του Ἁγίου Διονυσίου ἐπιστολάς, PG 4, 502). Τα παραπάνω προβάλλουν το πρόβλημα του εμπλουτισμού της ζωής των παιδιών με εμπειρίες ανάλογες προς την ανάπτυξή τους, αφού λιγότερη εμπειρία σημαίνει λιγότερη ανάπτυξη και ωρίμανση. Η εξασφάλιση αυτών των εμπειριών δεν μπορεί να μαρτυρήσει βεβιασμένη και αφύσικη ανάπτυξη, αφού μάλιστα, στην περίπτωση των χριστιανο-παιδαγωγικών προσπαθειών, η θρησκευτική ανάπτυξη εξαρτάται και από την εν γένει ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου. Οι θρησκευτικές εμπειρίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη από το παιδί και τον έφηβο δυνάμεων σκέψης που θα το ωθούν στην απόκτηση δυνατότητας «μετάφρασης» αυτών που

συμβαίνουν γύρω του με βάση τις εμπειρίες. Οι εμπειρίες αυτές στο θρησκευτικό και ηθικό χώρο συμβάλλουν στην απόκτηση από το άτομο πρώτα των προδιαθέσεων εκείνων που αποτελούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητάς μας και που αποκτώνται από το παιδί προτού αυτό αναγνωρίσει τη θρησκευτική ή ηθική σημασία. Ένα δεύτερο βήμα στην πορεία αυτή αποτελεί η συναίσθηση του ατόμου σε σχέση με τις απαιτήσεις του ίδιου και των άλλων, όπως αυτές αναπτύσσονται μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις του. Τέλος, ένα τρίτο βήμα χαρακτηρίζεται από τον ορισμό της “ευαισθησίας” του ατόμου, το οποίο και περιλαμβάνει την περιοχική δράσης του. Η συμμετοχή των παιδιών και των εφήβων στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας δημιουργεί σε αυτούς πλήθος εμπειριών, οι οποίες επηρεάζουν τη θρησκευτική τους σκέψη και συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη θρησκευτική διδασκαλία. Έτσι εξασφαλίζεται αφενός η μελέτη και αφετέρου η γυμνασία λόγων πνευματικών και προσευχής, που όπου αυτά συμβαίνουν “αφίσταται των μη αρεσκόντων τω Θεώ ο νους και μεθίσταται προς τα σπουδαζόμενα κατά Θεόν” (Νείλου Μοναχού, Ότι διαφέρουν των εν πόλεσι ωκισμένων οι εν ερήμοις ησυχάζοντες, κίν πολλοίς των απείρων το εναντίον δοκεί, PG 79, 1084). Το εκκλησιαστικό περιβάλλον με την προβολή κυρίως της λατρευτικής ζωής της Εκκλησίας ενισχύει κάθε κατηχητική και χριστιανοπαιδαγωγική ενέργεια. Οι τελευταίες πάλι συμβάλλουν στη μύηση των μαθητών στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας. Έτσι, κάθε μορφωτική κίνηση στο χώρο της κατήχησης και χριστιανικής αγωγής συνδέεται με τη λατρευτική πράξη της Εκκλησίας. Αυτό άλλωστε αποτελεί κοινή διαπίστωση στην παράδοση και τη ζωή της Εκκλησίας μας».

I. Κογκούλη, *Ο εκκλησιασμός των μαθητών (συμβολή στη λατρευτική αγωγή)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1992, σσ. 13-17.

10η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο του I. Χρυσοστόμου για τις εκκλησιαστικές συνάξεις. Έχει κάποια σχέση με τη σημερινή πραγματικότητα η εικόνα που παρουσιάζεται σε αυτό;

«Όσο προχωρούν οι γιορτές μας, τόσο και οι συνάξεις μας γίνονται μικρότερες. Εμείς όμως οι παρόντες ας μην αδιαφορούμε. Γίνονται μικρότερες στο πλήθος, αλλά δεν γίνονται κατώτερες στην προθυμία. Γίνονται μικρότερες στον αριθμό, αλλά δεν γίνονται κατώτερες στον πόθο. Γίνονται μικρότερες, για να γίνουν φανεροί ανάμεσά σας οι δόκιμοι και να μάθουμε ποιοι προσέρχονται κατά τη διάρκεια της ετήσιας εορτής από συνήθεια, ποιοι από επιθυμία των θείων λόγων και από επιθυμία ακρόασης πνευματικής. Όλη η πόλη ήταν εδώ στον Ναό την προηγούμενη Κυριακή, γεμάτοι οι περίβολοι. Και το πλήθος ήταν όμοιο με τα κύματα που αποτραβιούνται και ξαναέρχονται. Αλλά η δική σας γαλήνη μου είναι πιο ποθητή από τα κύματα εκείνα, η δική σας ησυχία μου είναι τιμιότερη από το θόρυβο και την ταραχή. Τότε μπορούσε κανείς να αριθμήσει τα παρόντα σώματα, τώρα τα γεμάτα ευλάβεια φρονημάτων. Ήθελα, όμως, να ξέρω τι κάνουν τώρα όσοι εγκαταλείπουν τη Θεία Λειτουργία και με ποιους είναι. Ή παίζουν ζάρια ή ασχολούνται με πράγματα βιοτικά που είναι γεμάτα ταραχή. Αν ήσουν εδώ στο Ναό, άνθρωπε, θα ήσουν σε γαλήνη και σε λιμάνι. Ούτε ο οικονόμος (διαχειριστής) μπαينو-

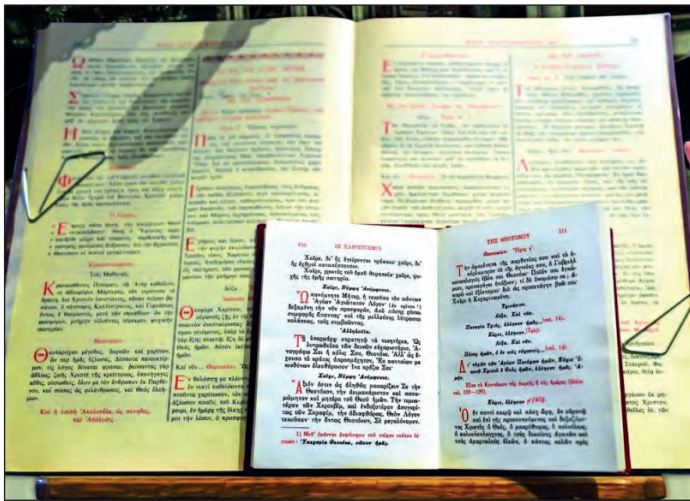
βγαίνοντας θα σε τάραζε, ούτε ο υπηρέτης θα σε ενοχλούσε για βιοτικά πράγματα, ούτε κάποιος άλλος θα σε εξόργιζε, αλλά με ησυχία θα απολάμβανες τα θεία ακούσματα. Πουθενά δεν υπάρχουν κύματα εδώ, πουθενά ταραχή, αλλά ευλογία και ευχές και ομιλία πνευματική και μετάβαση στον ουρανό. Και φεύγεις από εδώ αφού λάβεις την υπόσχεση της Βασιλείας των ουρανών».

Ι. Χρυσοστόμου, Προς τους εγκαταλείποντας την σύναξη της Εκκλησίας, 1.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 23

Τα πάντα να γίνονται με τάξη

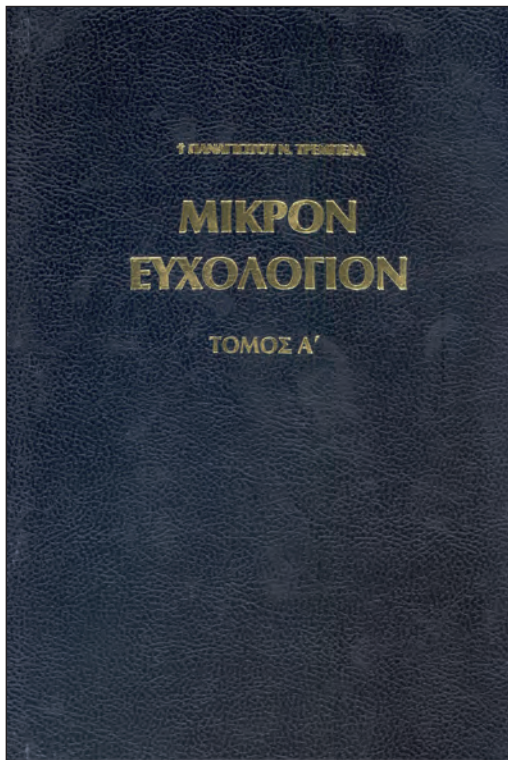
α. Γενικά

Η Εκκλησία, ήδη, από τους πρώτους αιώνες της ζωής της, κατάλαβε την αναγκαιότητα της ύπαρξης γραπτών ευχών για την τέλεση, αρχικά, της Θείας Λειτουργίας και κατόπιν τον υπολοίπων ιερών Ακολουθιών. Με την εξέλιξη της Λατρείας συγγράφονται νέες ευχές και αναπτύσσεται η εκκλησιαστική ποίηση (η δημιουργία νέων ύμνων). Έτσι, διαμορφώθηκε μια σειρά βιβλίων, τα οποία ονομάστηκαν «λειτουργικά» και περιελάμβαναν τις νέες ευχές και τους νέους ύμνους. Με την εφεύρεση της τυπογραφίας, τα λειτουργικά βιβλία απέκτησαν οριστική μορφή. Από αυτά, οι λειτουργγοί (κληρικοί), οι ψάλτες και οι πιστοί ψάλλουν και διαβάζουν ευχές, ύμνους και άλλα αναγνώσματα κατά την διάρκεια της ατομικής ή συλλογικής προσευχής. Στο Αναλόγιο των Ναών υπάρχουν, πλέον, σε χρήση, Λειτουργικά βιβλία που καλύπτουν τις ανάγκες των διαφορετικών λειτουργικών περιόδων, Μυστηρίων και Ακολουθιών, κατά τη διάρκεια του εκκλησιαστικού έτους.

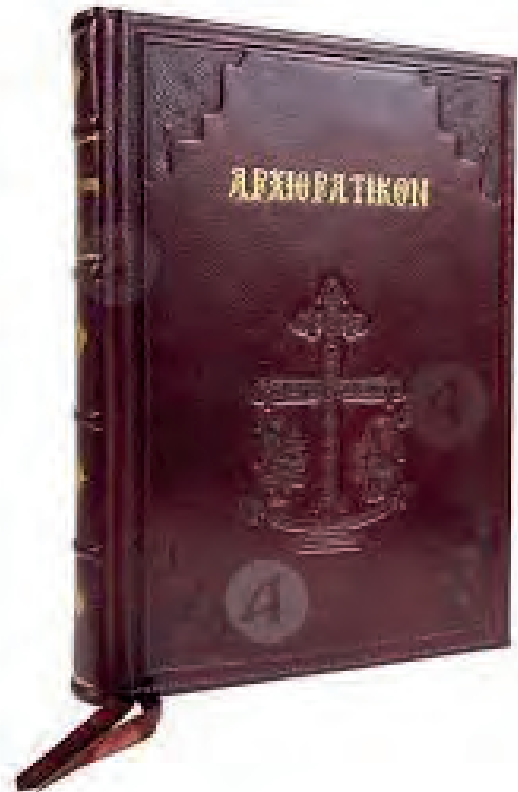
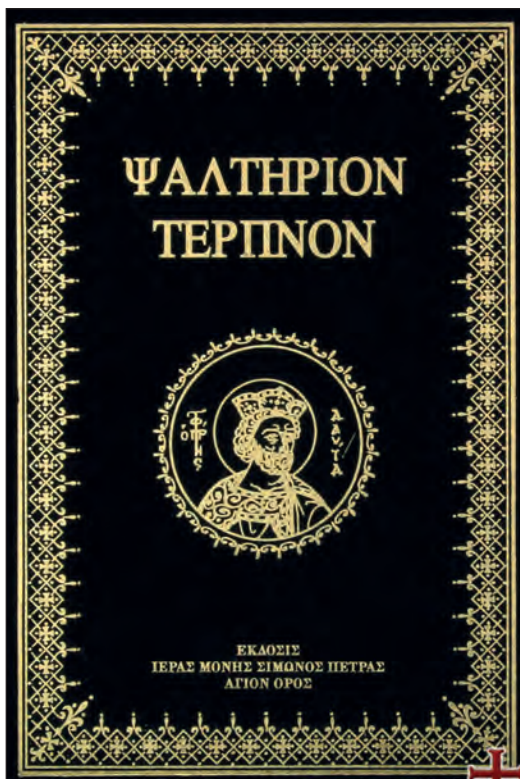
β. Τα είδη των λειτουργικών βιβλίων

Τα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας χωρίζονται σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τη χρήση και το περιεχόμενό τους. Τα είδη των λειτουργικών βιβλίων είναι:

1. Το Ευαγγέλιο: πρόκειται για ένα ιδιαίτερα διακοσμημένο βιβλίο της Εκκλησίας, που θυμιάζεται, προσκυνείται και αποτίθεται επάνω στην Αγία Τράπεζα. Στη μια πλευρά του εικονίζεται

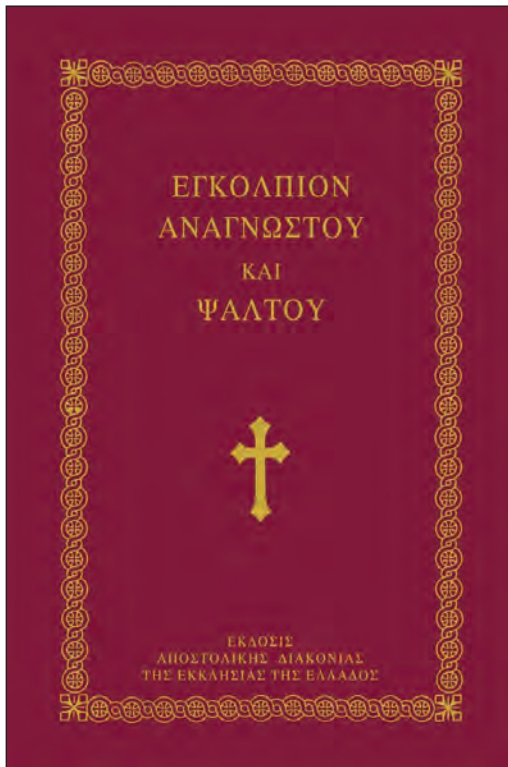

στην Σταύρωση και στην άλλη η Ανάσταση του Κυρίου. Το Ευαγγέλιο διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τις περικοπές των Ευαγγελίων που αναγιγνώσκονται καθημερινά μέσα στον χρόνο, καθώς και τα έντεκα **Εωθινά Ευαγγέλια** που διαβάζονται στον Όρθρο των Κυριακών. Το δεύτερο μέρος του Ευαγγελίου περιλαμβάνει περικοπές, που διαβάζονται κατά τις μεγάλες εορτές ή κατά την τέλεση Μυστηρίων και Ακολουθιών. **2. Ο Απόστολος** είναι το βιβλίο του Αναγνώστη. Περιλαμβάνει τις «Πράξεις» και τις Επιστολές των Αποστόλων, που διαβάζονται εμμελώς στις Ακολουθίες του εκκλησιαστικού έτους. **3. Το Προφητολόγιον** είναι λειτουργικό βιβλίο. Περιέχει τις περικοπές των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, οι οποίες, διαβάζονται στις ιερές ακολουθίες της Εκκλησίας. Το περιεχόμενό του έχει συγχωνευθεί στα υπόλοιπα λειτουργικά βιβλία, όπως στο Τριώδιο, στο Πεντηκοστάριο και στα Μηναία, για διευκόλυνση των αναγνωστών και δεν εκδίδεται αυτοτελώς. Σήμερα διαβάζονται στους Εσπερινούς των εορτών τρία Παλαιοδιαθηκικά αναγνώσματα και

κανόνα εκτενεστερες περικοπές από την Παλαιά Διαθήκη (15 το Μεγάλο Σάββατο, 13 τα Θεοφάνεια και 8 τα Χριστούγεννα), για προπαρασκευή της εορτής και για την κάλυψη του χρόνου βαπτίσματος των κατηχούμενων που γίνονταν σε αυτό το σημείο. **4. Το Ψαλτήριον** περιέχει τους 150 Ψαλμούς του Δαβίδ και διαιρείται σε είκοσι τμήματα, που ονομάζονται «Καθίσματα». Κάθε Κάθισμα υποδιαιρείται σε τρία μικρότερα μέρη, που λέγονται «στάσεις». Στις Ιερές Μονές κάθε εβδομάδα διαβάζεται ολόκληρο το Ψαλτήριο. **5. Το Μέγα Ευχολόγιον** χρησιμοποιείται από τους ιερείς και τους αρχιερείς. Το συγκεκριμένο λειτουργικό βιβλίο περιέχει τις Ακολουθίες των Ιερών Μυστηρίων, τις Θείες Λειτουργίες και όλες γενικά τις Ακολουθίες και ευχές που διαβάζονται σε διάφορες περιστάσεις. Για ευκολότερη χρήση του Ευχολογίου, εκδίδονται μικρότερες και ειδικότερες συλλογές: το **Αρχιερατικόν**, που περιλαμβάνει τις Λειτουργίες, τις Χειροτονίες και άλλες Ακολουθίες και ευχές που χρησιμοποιούνται από τον αρχιερέα, το **Διακονικόν**, που περιέχει όλα όσα λέει ο διάκονος κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας και σε άλλες Ακολουθίες, το **Ιερατικόν**, που περιλαμβάνει τις Λειτουργίες, καθώς και όσες Ακολουθίες τελεί ο ιερέας στον Ναό, το **Μικρό Ευχολόγιον ή Αγιασματάριον** που αντλεί το όνομά του από την Ακολουθία του μικρού Αγιασμού. **6. Το Ωρολόγιον** οφείλει το όνομά του στις Ακολουθίες των Ωρών. Περιέχει τα σταθερά μέρη των καθημερινών Ακολουθιών, τα Απολυτίκια όλων των ημερών του λειτουργικού έτους, τον Ακάθιστο Ύμνο, τους Παρακλητικούς Κανόνες, την Ακολουθία της Θείας Μετάληψης κ.ά. **7. Η Οκτώηχος ή Παρακλητική** είναι το υμνολογικό βιβλίο που περιλαμβάνει την Κυριακάτικη αναστάσιμη Ακολουθία, καθώς και την Ακολουθία του Εσπερινού κάθε ημέρας. Τα τροπάρια της ψάλλονται σε κάθε έναν από τους οκτώ ήχους της βυζαντινής μουσικής. Η Οκτώηχος, η οποία ονομάζεται και Παρακλητική, όταν συμπεριλαμβάνει τις Ακολουθίες και των υπολοίπων ημερών της εβδομάδας, καλύπτει οκτώ εβδομάδες, μετά τις οποίες επαναλαμβάνεται από την αρχή. Χρησιμοποιείται δε, παράλληλα με τα Μηναία.

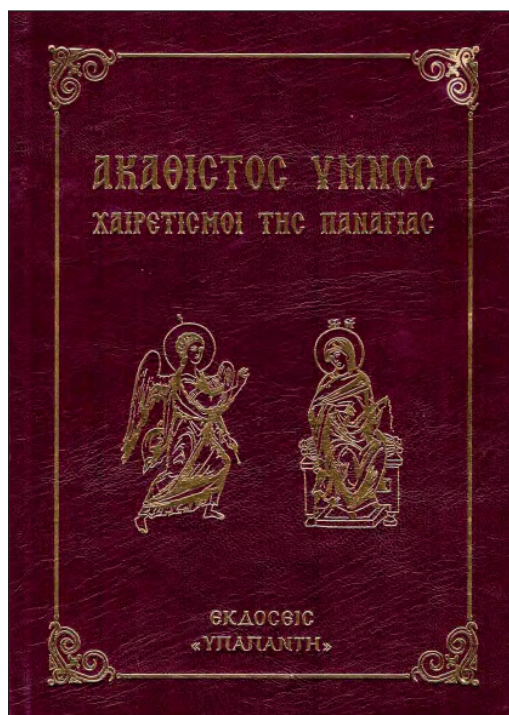
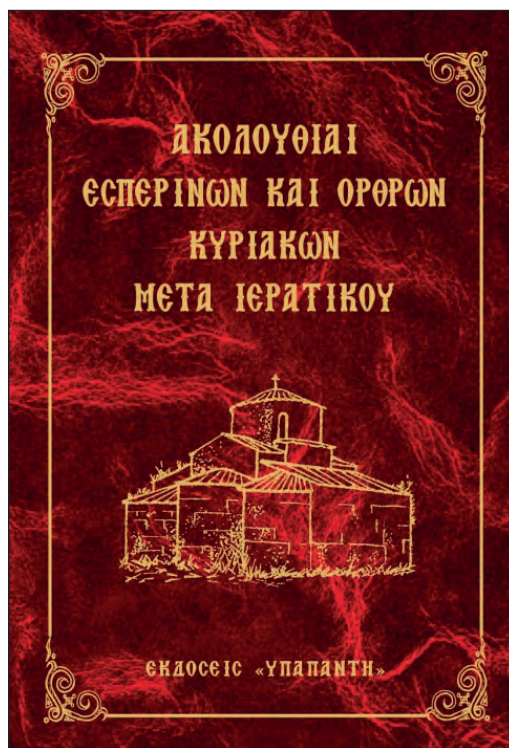
8. Τα Μηναιά είναι δώδεκα βιβλία, ένα για κάθε μήνα του έτους και περιέχουν τις Ακολουθίες των εορταζόμενων αγίων κάθε ημέρας. Περιέχουν, δηλαδή, το υμνολογικό υλικό της Ακολουθίας του Εσπερινού και του Όρθρου κάθε ημέρας. Τα Μηναιά περιλαμβάνουν Ακολουθίες αγίων που έχουν αγιοκαταγεί μέχρι τον 15^ο αιώνα. Για την κάλυψη της λατρευτικής τιμής νεότερων αγίων, υπάρχουν Ακολουθίες μεταγενέστερων και συγχρόνων υμνογράφων, που λέγονται «φυλλάδες». **9. Το Τριώδιον** περιέχει τους ύμνους των κινητών εορτών του έτους, από την Κυριακή του Τελώνη και Φαρισαίου μέχρι το Μέγα Σάββατο. Ονομάζεται έτσι γιατί οι περισσότεροι Κανόνες του είναι «τριώδιοι», δηλαδή έχουν μόνο τρεις ωδές. **10. Το Πεντηκοστάριον** περιέχει τους ύμνους των κινητών εορτών, από την Κυριακή του Πάσχα μέχρι την Κυριακή των Αγίων Πάπτων. Το όνομά του το πήρε από την Πεντηκοστή, που δεν αποτελεί μόνο ονομασία της συγκεκριμένης εορτής, αλλά και ολόκληρης της περιόδου. Παλαιότερα ονομάζονταν «Χαρμόσυνο Τριώδιον» ή «Τριώδιον των Ρόδων». **11. Το Τυπικόν** είναι το βιβλίο που καθορίζει την τάξη των Ακολουθιών, δηλαδή πώς ακριβώς τελούνται οι Ακολουθίες κατά τις

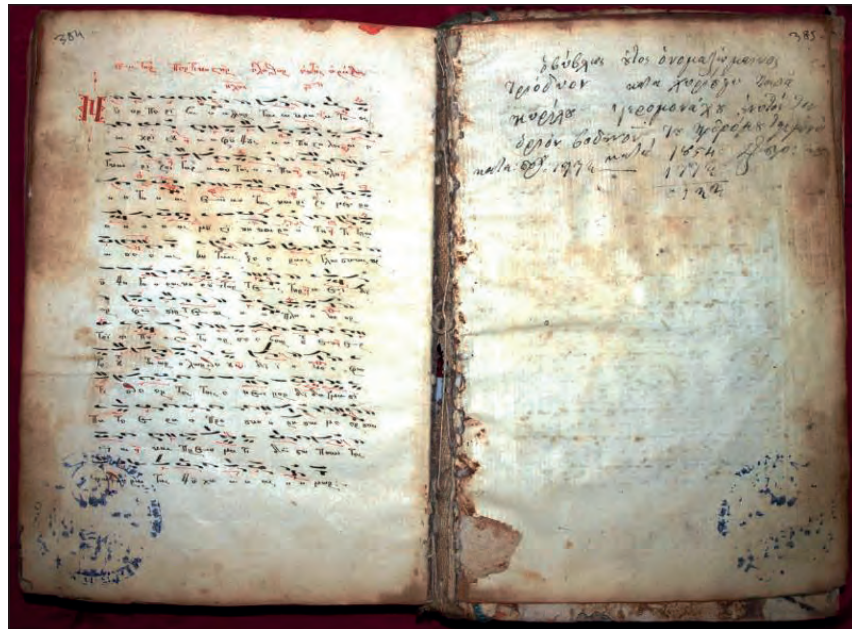
διάφορες περιπτώσεις. **12. Το Θεοτοκάριο** χρησιμοποιείται, κυρίως, στα μοναστήρια και περιλαμβάνει Κανόνες και προσόμοια τροπάρια στη Θεοτόκο, σύμφωνα με τους οκτώ ήχους για κάθε ημέρα της εβδομάδας. **13. Το Εγκόλπιο αναγνώστου-ψάλτου** είναι το βιβλίο που βοηθά τον ψάλτη και τον αναγνώστη στην τέλεση του Εσπερινού, του Όρθρου και της Θείας Λειτουργίας. Περιέχει τα σταθερά μέρη αυτών των Ακολουθιών, που διαβάζονται ή ψάλλονται στη διάρκειά τους.

γ. Το πρόβλημα της αναθεώρησης των λειτουργικών βιβλίων

Οι εκδόσεις των λειτουργικών βιβλίων στην Ελλάδα έχουν γίνει είτε από ιδιωτικούς εκδοτικούς οίκους (Σαλίβερους, «Φως», «Αστήρ», Ρηγόπουλος), είτε από τον επίσημο εκδοτικό οργανισμό της Εκκλησίας της Ελλάδας, την «Αποστολική Διακονία». Δυστυχώς, όλες αυτές οι εκδόσεις στηρίχτηκαν σε προηγούμενες, με αποτέλεσμα να διατηρούνται σε αυτές τα λάθη των προηγούμενων. Τα περισσότερα δε από τα λειτουργικά βιβλία είναι ογκώδη και η έκδοσή τους απαιτεί τη μελέτη ενός μεγάλου πλήθους χειρογράφων. Το 1932 είχε συσταθεί από το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης μία επιτροπή αναθεώρησής τους, η οποία, όμως, δεν παρήγαγε αποτέλεσμα. Από την επιτροπή αυτή, μόνον ένα μέλος (ο καθηγητής Παναγιώτης Τρεμπέλας), εξέδωσε τις τρεις Λειτουργίες (Ι. Χρυσοστόμου· Μ. Βασιλείου και Προηγιασμένων Δώρων), καθώς και το Μικρό Ευχολόγιον, σύμφωνα με τα χειρόγραφα που βρίσκονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας και στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών (τους λεγόμενους «κώδικες της Αθήνας»). Είναι γεγονός ότι, τα περισσότερα λειτουργικά βιβλία εκδόθηκαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και οι εκδόσεις αυτές στηρίζονται σε ελάχιστα χειρόγραφα, με αποτέλεσμα να μην εγγυώνται ένα απόλυτα ορθό κείμενο. Η εποχή της Τουρκοκρατίας, άλλωστε, κατά την οποία έγιναν οι συγκεκριμένες εκδόσεις, ήταν εποχή πνευματικής πτωχείας και έλλειψης μόρφωσης του κλήρου, με αποτέλεσμα να μην δίδεται η πρέπουσα σημασία στις λειτουργικές εκδόσεις. Κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν (στην Εκκλησία της Ελλάδας) διάφορα πρόσωπα, όπως οι Μητροπολίτες

Κοζάνης Διονύσιος και Ν. Ιωνίας Τιμόθεος, αλλά και διάφορα Μοναστήρια, όπως της Σιμωνόπετρας, στο Άγιο Όρος, τα οποία ενδιαφέρθηκαν για την αναθεώρηση των λειτουργικών βιβλίων, με τη συμβολή πανεπιστημιακών καθηγητών και άλλων μελετητών. Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδας έχει δημιουργήσει δύο Επιτροπές, τη «Συνοδική Επιτροπή θείας Λατρείας και Ποιμαντικού έργου» και την «Ειδική Συνοδική Επιτροπή Λειτουργικής αναγέννησης», οι οποίες έχουν αναλάβει (μεταξύ και άλλων θεμάτων), την αναθεώρηση των λειτουργικών βιβλίων, μέσα από νέες εκδόσεις και μέσα από τη διοργάνωση Συνεδρίων, που ασχολούνται ειδικά με τα σχετικά εκδοτικά προβλήματα. Τα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας χρειάζονται επανεκδόσεις, στις οποίες, θα υπάρξει διόρθωση λαθών, απάλειψη τμημάτων που δεν χρειάζονται και προσθήκη νέων (ιδιαίτερα στο θέμα των «Περιστατικών ευχών» του Μεγάλου Ευχολογίου).

Τριώδιον-Πεντηκοστάριον. Μουσικό χειρόγραφο,
Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη) Βέροιας.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Καταιγισμός ιδεών με τη φράση: «Λειτουργικά βιβλία».

2η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη με τα είδη και το περιεχόμενο των Λειτουργικών βιβλίων.

3η Δραστηριότητα

Παγωμένη εικόνα: Χορός ιεροψαλτών στο ψαλτήρι.

4η Δραστηριότητα

Φτιάχνουμε έναν πίνακα με τα Λειτουργικά βιβλία που χρησιμοποιούνται σε κάθε Μυστήριο.

5η Δραστηριότητα

Σχεδιάζουμε εξώφυλλα για κάθε Λειτουργικό βιβλίο, με βάση το περιεχόμενό τους.

6η Δραστηριότητα

Με βάση το επόμενο κείμενο, φτιάχνουμε μια «χρονογραμμή» με την εξέλιξη των λειτουργικών βιβλίων.

«Την ισχύουσα σήμερα διάταξη των διαφόρων Ακολουθιών περιέχουν τα κανονικά λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας μας. Την ιστορική αρχή τους βρίσκουμε ήδη κατά τους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας, όταν έγινε αισθητή η ανάγκη (ιδιαίτερα για τους λειτουργούς) της γραπτής διατυπώσεως των ευχών. Αυτό παρατηρούμε στη Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων και στην Επιστολή προς Κορινθίους του Κλήμεντος Ρώμης (τέλη του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα). Το γεγονός της καταγραφής των κειμένων (που οδήγησε στην εμφάνιση των λειτουργικών βιβλίων) οριστικοποιείται τον 4ο μ.Χ. αιώνα (Ευχολόγιο του Σεραπίωνος, Αποστολικές Διαταγές). Κατά τον μεσαίωνα, ο αριθμός των Ευχολογίων αυξήθηκε και εμφανίστηκαν νέα λειτουργικά βιβλία. Ο καθορισμός του περιεχομένου των βιβλίων αυτών δεν ήταν πάντοτε σταθερός, ούτε και οι διάφορες ευχές είχαν λάβει ακόμα την τελική τους μορφή· αυτό πραγματοποιήθηκε μετά την εμφάνιση της τυπογραφίας.

Δ, Μωραΐτη, «Λειτουργικά βιβλία», στην
Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 8, στ. 195.

7η Δραστηριότητα

TPS με θέμα: «Είναι αναγκαία η αναθεώρηση των Λειτουργικών βιβλίων;».

8η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το κείμενο του Ι. Φουντούλη που ακολουθεί. Συμφωνούμε με τις απόψεις του συγγραφέα και γιατί; Συζητούμε για το ζήτημα της αναθεώρησης των Λειτουργικών βιβλίων στην τάξη.

9η Δραστηριότητα

«Δεν υπάρχει έλλειψη εκδόσεων των λειτουργικών βιβλίων στην Ελλάδα. Αντίθετα κυκλοφορούν πολλά και καλάίσητα λειτουργικά βιβλία, σε μικρά και μεγάλα σχήματα, που καλύπτουν όλες τις ανάγκες. Όλες όμως αυτές οι εκδόσεις δεν είναι τίποτε άλλο παρά αναπαραγωγή των παλαιών εκδόσεων της εποχής της τουρκοκρατίας, που έγιναν κυρίως στη Βενετία. Στις εκδόσεις αυτές έγιναν ορισμένες διευθετήσεις και προσθήκες νεωτέρων ευχών και ακολουθιών, τυπικών διατάξεων και τροπαρίων. Επαινετές προσπάθειες, περιορισμένης όμως αξίας. Το πρόβλημα είναι βαθύτερο και τεράστιο. Τα λειτουργικά βιβλία χρειάζονται συστηματική και ριζική αναθεώρηση, βάσει των χειρογράφων. Τα πρώτα έντυπα έγιναν σε εποχή που ούτε δυνατότητες υπήρχαν, ούτε επιστήμονες εξειδικευμένοι. Στηρίχθηκαν

σε ένα ή σε ελάχιστα χειρόγραφα, που είχαν πρόχειρα οι πρώτοι μελετητές. Οι επόμενες εκδόσεις δεν ήταν παρά ανατυπώσεις των πρώτων με λίγες πρόχειρες συνήθως διορθώσεις. Το έργο, λοιπόν, της αναθεώρησης των λειτουργικών μας βιβλίων είναι μακράς πνοής, απαιτεί δε ειδικά συνεργεία επιστημόνων μελετητών των χειρογράφων».

Ι. Φουντούλη, «Θεία Λατρεία και Λειτουργική στην Ελλάδα», στο βιβλίο του ίδιου, *Λειτουργικά θέματα Ζ'*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 18 και 19.

10η Δραστηριότητα

Ιστοεξερεύνηση: Από το κείμενο του Ε. Θεοδώρου που ακολουθεί, επιλέγουμε πέντε κείμενα των οποίων τα ονόματα μας έκαναν εντύπωση και ερευνούμε στο διαδίκτυο το περιεχόμενό τους.

«Στις πηγές της ορθόδοξης Λειτουργικής και ιδιαίτερα του κλάδου της, ο οποίος διερευνά θεολογικά και φιλοσοφικά τα ισχύοντα σήμερα λειτουργικά κείμενα, ανήκουν τα λειτουργικά βιβλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Ευαγγέλιο, Απόστολος, Ψαλτήριο, Ευχολόγιο, Ωρολόγιο, Δώδεκα Μηναία, Τριώδιο, Πεντηκοστάριο, Οκτώηχος, Παρακλητική, Τυπικό, Ιερατικό, Αρχιερατικό, Ανθολόγιο). Εάν σήμερα τα λειτουργικά βιβλία δεν έχουν -σε όλες τις περιπτώσεις- άριστη εκλογή και κατάταξη ύλης, πολύ περισσότερο, δεν ήταν αυστηρώς διαμορφωμένα σε παλαιότερες εποχές. Γι' αυτό οι λειτουργικοί κώδικες και τα λειτουργικά χειρόγραφα μνημονεύουν πολλές άλλες λειτουργικές συλλογές, οι οποίες είναι οι πηγές των σημερινών λειτουργικών βιβλίων. Παρόμοιες συλλογές (που σώζονται σε χειρόγραφα), ήταν οι "Ακολουθίες", τα "Αλληλουάρια", τα "Αναστασιματάρια", οι "Ανθολογίες εκκλησιαστικών ασμάτων", τα "Ανοιξαντάρια", τα "Αντίφωνα", οι "Απολύσεις" της εβδομάδας ή του έτους ή των διαφόρων εορτών, τα "Απολυτικά", τα "Αποστολοευαγγέλια" ή "Ευαγγελαποστειλάρια", τα "Δοξαστάρια", τα "Δοξαστικά", οι "Δοξολογίες", τα "Εγκώμια", τα "Ειρμολόγια", τα "Εξαποστειλάρια", τα "Εορτολόγια", οι "Ευχών συλλογές", τα "Θεοτοκία", τα "Κανονάρια", οι "Παρακλητικοί Κανόνες", οι "Καταβασίες", τα "Κεκραγάρια", τα "Κοινωνικά", τα "Κοντάκια", οι "Λειτουργίες", τα "Μαρτύρια", τα "Μεγαλυνάρια", οι "Ακολουθίες Μεταλήψεως", τα "Μηνολόγια", οι "Οίκοι", τα "Πασαπνοάρια", οι "Πολυχρονισμοί", οι "Πραξαπόστολοι", τα "Προφητικά αναγνώσματα", τα "Σταυροθεοτοκία", τα "Στιχηράρια", τα "Στιχηροκαθίσματα" ή "Στιχηροκαθιστάρια", οι "Συναξαριστές", τα "Τριαδικά", τα "Τροπάρια", τα "Χερουβικά" κ.λπ. Η διαμόρφωση των σημερινών λειτουργικών βιβλίων από τις συλλογές αυτές έγινε (σε πολλές περιπτώσεις), από τους πρώτους εκδότες τους, λίγα χρόνια μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας. Τα βιβλία αυτά ανατυπώθηκαν επανειλημμένως, σπάνια μεν αμετάβλητα, συνήθως δε με μεταβολές και διορθώσεις. Ότι οι πρώτες αυτές εκδόσεις των λειτουργικών βιβλίων ήταν πολύ ατελείς και πλημμελείς, αν συνυπολογίσουμε τους χρόνους που έγιναν οι εκδόσεις και τους άνδρες που τις επιμελήθηκαν. Κατά την εποχή εκείνη, η κριτική μέθοδος εκδόσεως ελληνικών κειμένων ήταν παντελώς άγνωστη, αυτοί δε που ανελάμβαναν παρόμοιες εκδόσεις είχαν (συνήθως) μέτρια γνώση της ελληνικής γλώσσας και εξέδιδαν τα κείμενα από ένα χειρόγραφο, διορθώνοντας (σε πολλές περιπτώσεις) τα κείμενα κατά τρόπο αυθαίρετο και αφήνοντας αδιόρθωτα πολλά κείμενα που είχαν

λάθη. Είναι προφανής η ανάγκη μιας νέας έκδοσης των λειτουργικών κειμένων, με την αξιοποίηση της χειρόγραφης παραδόσεως· παρόμοια έκδοση θα θεραπεύσει και την αυθαιρεσία και ακαταστασία του περιεχομένου των λειτουργικών βιβλίων. Το περιεχόμενο αυτό, όμως, θα πρέπει και να αναθεωρηθεί και να περιλάβει νέες λειτουργικές διατάξεις και μορφές, ανταποκρινόμενο στο πνεύμα της μακραίωνης λειτουργικής παραδόσεως και εξελίξεως».

Ε. Θεοδώρου, *Μαθήματα Λειτουργικής*, Αθήνα 1991, σσ. 291 και 300-302.

11η Δραστηριότητα

Επισκεπτόμαστε τον ενοριακό μας ναό, ξεφυλλίζουμε τα Λειτουργικά βιβλία και ερευνούμε το περιεχόμενό τους.

Μηνιαίο του Δεκεμβρίου. Venice, Nikolaos Glykys, 1795.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 24

Η γλώσσα της λατρείας

α. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας

Μία από τις σημαντικότερες λειτουργίες της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η γλώσσα. Αυτή η πολύτιμη λειτουργία συνιστά για τον άνθρωπο τη βασικότερη δυνατότητα έκφρασης των σκέψεών του, αλλά και των ερεθισμάτων που δέχεται από εξωγενείς παράγοντες. Η γλώσσα είναι μία «μυσηριακή» λειτουργία του ανθρώπου, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μ.Βασίλειος: «Ο δημιουργός μας Θεός, έδωσε τη χρήση του λόγου, για να αποκαλύπτουμε -ο ένας στον άλλο- τα βαθύτερα θελήματα της καρδιάς μας και για να προσφέρουμε -μέσα από την επικοινωνία- όλο τον εσωτερικό μας πλούτο, σαν να είμαστε κάτοχοι ενός ταμείου που προσφέρει τα αγαθά» (Εις το «Πρόσεχε σεαυτώ», 1, PG 31, 197C). Νοήματα και έννοιες, αισθήματα και συναισθήματα, ψυχοσύνθεση, νοοτροπία και στάση ατόμων και ομάδων έναντι του κόσμου, μορφοποιούνται και εκφράζονται με την ανθρώπινη γλώσσα.

Η επικοινωνία των ανθρώπων, πλέον, εστιάζεται στο «πώς» και στο «πόσο» θα επικοινωνήσει και όχι τόσο στο περιεχόμενο αυτής της επικοινωνίας.

Ως μέσο επικοινωνίας, η ανθρώπινη γλώσσα προορίζεται για την έκφραση πραγματικότητων διαφόρων επιπέδων, όπως των βιωτικών αναγκών, της πολιτικής, επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης, της λογοτεχνίας και της ποίησης. Έτσι, η γλώσσα, οφείλει συνεχώς να εμπλουτίζεται και να εξελίσσεται, ώστε να χωρέσει τα «αχώρητα», αν και ουδέποτε θα μπορέσει να πετύχει πλήρως την αποστολή της, όπως διακήρυξε πριν από εικοσιτέσσερις αιώνες η πλατωνική φιλοσοφία, η οποία θεωρούσε τον λόγο ως «φυλακή» (περιορισμό) των νοημάτων.

β. Η συμβολική γλώσσα της θείας Λατρείας

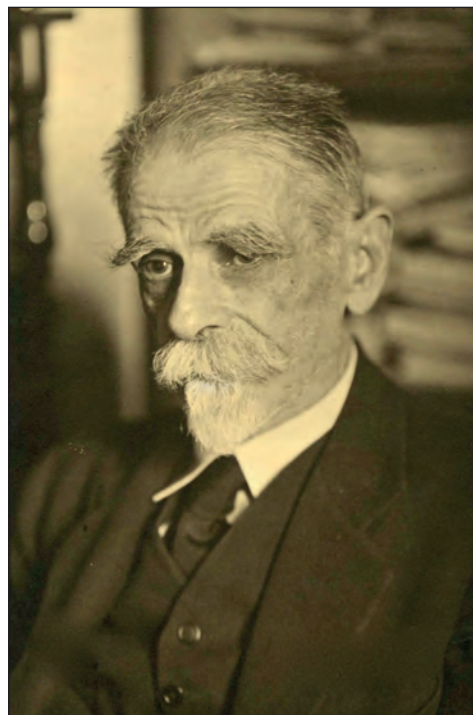
Είναι γενικά παραδεκτό, ότι μία από τις υψηλότερες μορφές της ανθρώπινης γλώσσας είναι η γλώσσα της θείας Λατρείας, δηλαδή της προσευχής και της υμνολογίας της Εκκλησίας. Από τη γενέθλια ήδη ημέρα της, η Εκκλησία, αποδεχόταν τη γλωσσική ιδιαιτερότητα κάθε ανθρώπου, ο οποίος επρόκειτο να δεχτεί το Βάπτισμα, όπως διαφαίνεται από το γεγονός ότι οι Απόστολοι, φωτισμένοι από το Άγιο Πνεύμα, την ημέρα της Πεντηκοστής, μίλησαν στα συγκεντρωμένα πλήθη «στη γλώσσα του καθενός» (Πρ. 2, 6).

Η Πεντηκοστή.

Αυτή η γλωσσική ιδιαιτερότητα πιστοποιείται όχι μόνο στο κήρυγμα της Εκκλησίας, αλλά και στην προς τον Θεό δοξολογία των Χριστιανών, όπως επισημαίνει ο απόστολος Παύλος: «Κάθε γλώσσα θα αναγνωρίσει ότι ο Ιησούς Χριστός είναι ο Κύριος, προς δόξα του Θεού Πατέρα» (Φιλ. 2, 11). Η ορθόδοξη Ανατολή είχε και έχει μεγάλη ποικιλία λειτουργικών γλωσσών, γεγονός σύμφωνο με την οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας. Η λειτουργική γλώσσα στην ορθόδοξη Ανατολή, όμως, έχει κάποια ιδιαιτερότητα, καθώς, οι συγγραφείς των ευχών και των ύμνων δεν χρησιμοποίησαν απλώς τη γλώσσα της εποχής τους. Οι γλωσσικές τους διατυπώσεις προέρχονταν από την αγιοπνευματική τους εμπειρία, η δε γλώσσα τους υπήρξε η συμπύκνωση της εμπειρίας αυτής. Γι' αυτό ούτε ο ανθρώπινος νους μπορεί να συλλάβει όλα τα πνευματικά νοήματα που εκφράζονται με τη λειτουργική γλώσσα, αλλά ούτε και ο ανθρώπινος λόγος μπορεί να εξηγήσει το βάθος των ευχών και των ύμνων.

Η ιερότητα της λειτουργικής γλώσσας οφείλεται, επίσης, στον αναγωγικό και συμβολικό χαρακτήρα της. Είναι, δηλαδή, η γλώσσα που μεταφέρει τον άνθρωπο από τα γήινα στα ουράνια (αναγωγικός χαρακτήρας) και που του αποκαλύπτει τις αλήθειες της πίστης, μέσα από κατάλληλες εικόνες (συμβολικός χαρακτήρας). Γι' αυτό και ο μεγάλος ποιητής Κωστής Παλαμάς έγραφε, σχετικά με τη λειτουργική γλώσσα: «Ούτε ο οιστρήλατος του Αισχύλου με δονεί ψαλμός, των θεών ούτε η γαλήνη που έπλασε ο Φειδίας, όσο εσύ με συνεπαίρνεις ο λειτουργικός ψαλμός, το "άνω σχώμεν τας καρδίας"».

γ. Οι δυσκολίες κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας

Η θεία Λατρεία τελείται σε γλώσσα που δεν ομιλείται σήμερα (τουλάχιστον στην ολότητά της), παρότι υπάρχουν λέξεις των λειτουργικών κειμένων που χρησιμοποιούνται στην καθομιλουμένη. Το βασικό πρόβλημα, όμως, κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας δεν είναι οι όποιες ακατανόητες λέξεις, αλλά (κυρίως) οι γλωσσικοί τύποι που δεν υπάρχουν στην καθομιλουμένη (καταλήξεις ουσιαστικών και επιθέτων· απαρέμφατα· μετοχές· δοτική πτώση· χρονικές και συλλαβικές

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΟΜΗ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ

ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
- ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ -
ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

I. Η γλώσσα των ελληνικών λειτουργικών κειμένων της Ορθοδόξου Εκκλησίας

II. Υμνογραφικά κείμενα της Μ. Εβδομάδος: Γλωσσική προσέγγιση

ΑΙΤΗΣΕΙΣ από **01/09** έως **06/10/2017**

ΠΑΡΕΧΕΤΑΙ Πιστοποιητικό Επιμόρφωσης

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ: <https://hymnologica.com>

I. http://diaviou.auth.gr/koltsiou_gelk_e-learning_f

II. http://diaviou.auth.gr/koltsiou_ykme_e-learning_d

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ: infoglossa@theo.auth.gr

Τα πνευματικά Ιδρύματα της χώρας μας συμβάλλουν στην προσπάθεια κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας, με ειδικά επιμορφωτικά προγράμματα.

Το κρυφό σχολείο, την περίοδο της τουρκοκρατίας, χρησιμοποιώντας τα ιερά κείμενα της Εκκλησίας, βοήθησε κατά τα μέγιστα στον γραμματισμό των μικρών Ελλήνων, καθόσον, εκείνη την περίοδο, δεν υπήρχε οργανωμένη εκπαίδευση.

αυξήσεις στους παρελθόντες χρόνους· διαφορετική συντακτική δομή των προτάσεων· συναίρεση και συνεκφορά των λέξεων κ.ά.). Είναι προφανές ότι, οι δυσκολίες κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας αυξάνονται, λόγω της απομείωσης της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών και των μεταγενέστερων γλωσσικών μορφών της (κοινή ελληνιστική, βυζαντινή ελληνική, καθαρεύουσα), στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Ο λαός, παρόλ' αυτά, κατανοεί τη λειτουργική γλώσσα στο μέτρο ενός εκάστου, αφενός, λόγω της συχνής ακρόασης των λειτουργικών κειμένων και αφετέρου, λόγω του κηρύγματος και της κατήχησης που (σε αρκετές περιπτώσεις), ασχολούνται με τη γλωσσική επεξήγηση των ευχών, των ύμνων και των αναγνωσμάτων (Απόστολος, Ευαγγέλιο), της θείας Λατρείας.

δ. Η μετάφραση των λειτουργικών κειμένων

Σε διάφορες ιδιωτικές εκδόσεις («Εγκόλπια της Μ. Εβδομάδας», αλλά και αυτοτελή βιβλία για τη Θεία Ευχαριστία, καθώς και για επιμέρους Ακολουθίες), έχουν υπάρξει προσπάθειες μετάφρασης των λειτουργικών κειμένων. Παράλληλα, η Εκκλησία της Ελλάδας (σε συνεργασία με την Ελληνική Βιβλική Εταιρεία), έχει εκδόσει τις μεταφράσεις των αναγνωσμάτων- στη θεία Λατρεία- από την Παλαιά Διαθήκη (η έκδοση επιγράφεται ως «Προφητολόγιο»), καθώς και των λειτουργικών αναγνωσμάτων από την Καινή Διαθήκη (η έκδοση επιγράφεται ως «Εκλογάδιο»).

Η μετάφραση των λειτουργικών κειμένων είναι έργο εξαιρετικά δύσκολο, διότι τα κείμενα είναι πολλά και οι ύμνοι (τα ποιητικά λειτουργικά κείμενα), συνδυάζονται με μουσική, η οποία ακολουθεί το ποιητικό τους μέτρο και δεν μπορεί να συνδυαστεί εύκολα με μεταφράσεις που- προφανώς- δεν διασώζουν το ποιητικό μέτρο του πρωτοτύπου. Παρόμοιες μεταφράσεις απαιτούν μεταφραστές με άριστη φιλολογική, θεολογική, λειτουργική αλλά και μουσική γνώση.

ε. Προτάσεις επίλυσης των σύγχρονων προβλημάτων κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας

Παρά τις δυσκολίες κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας, πρέπει να παραδεχτούμε ότι αυτή είναι συνδεδεμένη με τη ζωή των πιστών, τον σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό, αλλά και την ιστορική πορεία του Γένους. Ο απόστολος Παύλος, όμως, τονίζει (Α' Κορ.14,13-17) ότι η γλώσσα της προσευχής πρέπει να είναι κατανοητή από όλους, διότι εάν κάποιος δεν την καταλαβαίνουν, δεν μπορούν να «οικοδομηθούν» (δηλαδή να ωφεληθούν πνευματικά).

Έχουν διατυπωθεί διάφορες προτάσεις για το τί πρέπει να γίνει, ώστε ο πιστός λαός στη σύγχρονη Ελλάδα, να κατανοήσει τη λειτουργική γλώσσα, δηλαδή να κατανοήσει το περιεχόμενο των ευχών και των ύμνων.

Μία από τις προτάσεις αυτές διατύπωσε την ανάγκη να μεταφραστούν τα λειτουργικά κείμενα στην καθομιλουμένη ελληνική. Η λέξη «μετάφραση», ασφαλώς, χρησιμοποιείται όταν αποδίδουμε το νόημα των λέξεων από μία ξένη γλώσσα στη δική μας. Επειδή, όμως, η λειτουργική γλώσσα δεν είναι μία «ξένη γλώσσα», αλλά είναι ένα αρχαιότερο γλωσσικό ιδίωμα της ίδιας γλώσσας

Οι τρεις Ιεράρχες έγραψαν λειτουργικά κείμενα που η Εκκλησία μας τα χρησιμοποιεί καθόλη τη διάρκεια του έτους (Ακολουθίες της Θείας Λειτουργίας).

(της ελληνικής), θα ήταν σφάλμα να αναφερόμαστε σε «μετάφραση» της. Ορθότερη είναι η έννοια της «μεταγλώττισης». Είναι, επίσης, σαφές ότι η ρίζα της αδυναμίας κατανόησης της λειτουργικής γλώσσας δεν βρίσκεται στην άγνοια των «λέξεων», αλλά στην αδυναμία κατανόησης των νοημάτων τους. Ισχύει, εν προκειμένω, η αλήθεια που διατύπωσε ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς: «Η ευλάβεια δεν στηρίζεται σε λέξεις, αλλά σε νοήματα» (Προς τω νομοφύλακι Συμεών, 1, ΕΠΕ 63, 1983, σ. 224).

Σύμφωνα με μια άλλη άποψη, η όποια «μεταγλώττιση» της λειτουργικής γλώσσας θα οδηγήσει σε αποϊεροποίηση, δηλαδή θα κινδυνέψει ο ιερός χαρακτήρας των λέξεων της λειτουργικής γλώσσας. Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής τονίζουν, ότι οι σύγχρονοι πιστοί έχουν ανάγκη περισσότερο το θεϊκό φωτισμό και λιγότερο τη νοητική κατανόηση, για να προσεγγίσουν τα βαθύτερα νοήματα της λειτουργικής γλώσσας.

Οι διϊστάμενες απόψεις (υπέρ και εναντίον της μεταγλώττισης), παρόλα αυτά, μπορούν να συνθέσουν μια μέση πρόταση: τα λειτουργικά κείμενα λ.χ., να μεταγλωττιστούν, όχι για να λέγονται και να ψάλλονται μεταγλωττισμένα στις Ακολουθίες, αλλά να τα χρησιμοποιήσει η Εκκλησία, ώστε να επεξηγήσει του περι-

ριεχομένό τους στους πιστούς. Η λειτουργική γλώσσα, με άλλα λόγια, απαιτεί τη μεταγλώττιση, όχι για να υποκατασταθεί η υπάρχουσα μορφή της, αλλά, για να προσφέρει στους αναγνώστες των μεταγλωττισμένων κειμένων τη δυνατότητα ορθής προσέγγισης και κατανόησης του περιεχομένου τους και των βαθύτερων νοημάτων τους.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1η Δραστηριότητα

Αντιγνωμίες με θέμα: «Η μεταγλώττιση των λειτουργικών κειμένων». Συμβουλευόμαστε τα κείμενα των Μητροπολίτου Ιωήλ, Γ. Φίλια και Φ. Σχοινά και δημιουργούμε έναν πίνακα με τα θετικά και τα αρνητικά της μεταγλώττισης των Ακολουθιών της Θείας Λατρείας.

«Από τη γενέθλιο, ήδη, ημέρα της, η Εκκλησία αποδέχεται τη γλωσσική ιδιαιτερότητα κάθε ανθρώπου, ο οποίος επρόκειτο να δεχθεί το Βάπτισμα, όπως διαφαίνεται από το γεγονός ότι οι απόστολοι, φωτισθέντες υπό του Παναγίου Πνεύματος κατά την ημέρα της Πεντηκοστής, ομίλησαν στα συγκεκριμένα πλήθη “τη ίδια διαλέκτω” (Πρ. 2, 6). Ευθύς εξ αρχής, όμως, διαμορφώνεται η συνείδηση ότι η γλώσσα αυτή της πρώτης Εκκλησίας δεν είναι λόγος ανθρώπων, αλλά λόγος Θεού, ο

οποίος, όπως γράφει ο απόστολος Παύλος προς τους Θεσσαλονικείς, “ενεργείται εν υμίν τοις πιστεύουσιν” (Α΄ Θεσ. 2, 13). Η πίστη, ως ερμηνευτικός όρος για την κατανόηση του θείου Λόγου, δεν σχετίζεται με τη διανοητική λειτουργία του ανθρώπου, αλλά με το σύνολο των πνευματικών και σωματικών του αισθητηρίων». Γ. Φίλια, «Γενική θεώρηση της λειτουργικής γλώσσας» (από το βιβλίο «Ιστορία, θεολογία και γλώσσα της Θείας Λειτουργίας», Πύργος 2011, σσ. 76 και 77).

«Η γλώσσα των ύμνων και των λειτουργικών κειμένων είναι ποιητική και μελωδική. Τα λειτουργικά κείμενα της Εκκλησίας έχουν καταγραφεί δια της Χάριτος του Παναγίου Πνεύματος που ενέπνευσε τους υμνογράφους και τα συνέθεσαν. Η ομορφιά της γλώσσας των υμνολογικών κειμένων συντίθεται από την επένδυση της θείας Χάριτος, τη μελωδικότητα των γραφομένων, την αρτιότητα του λόγου και την ακρίβεια των νοημάτων, η οποία με συντομία αποδίδει πολλές και μεγάλες αλήθειες της πίστεως και της εν Χριστώ ζωής. Οί Έλληνες με τη φιλοσοφία έφθασαν στα υψηλότερα δυνατά όρια αναπτύξεως του ανθρωπίνου πνεύματος και με τη γλώσσα παρουσίασαν την τελειότερη μορφή εκφράσεως του ανθρωπίνου λόγου. Τη μορφή αυτή της εκφράσεως προσέλαβε και χρησιμοποίησε κατά πρόνοια Θεού στη Λατρεία για δύο χιλιετίες η Εκκλησία του Χριστού. Και τούτο διότι η Λειτουργία ως το κορυφαίο μέσο αναφοράς του ανθρώπου προς το Θεό, είναι φυσικό να έχει ως εκφραστικό όργανο την κατά το δυνατόν τελειότερη γλώσσα. Η χρήση του τελειότερου γλωσσικού οργάνου που υπάρχει στις λειτουργικές συνάξεις βοηθά τους πιστούς να διατηρήσουν την αίσθηση του τέλειου και συμβάλλει στην πληρέστερη κοινωνία με το τέλειο». Ιωήλ, Μητροπολίτου Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, «Η ωραιότητα της γλώσσας των υμνολογικών κειμένων», στο βιβλίο Γλώσσα και Λατρεία (νοησιарχία ή μέθεξις), Αθήνα 2010, σσ. 20-21.

«Η λατρεία μας είναι λογική και τίποτα από όσα απαρτίζουν την ανθρώπινη φύση δεν πρέπει να μείνει αμέτοχο στη βίωσή της, επομένως και η διάνοια. Το ερώτημα που πρέπει να τεθεί είναι το εξής: εξυπηρετείται καλύτερα η διανοητική κατανόηση της θείας Λατρείας από το πρωτότυπο ή από τη μετάφραση; Νομίζω ότι η όποια μετάφραση θα προδώσει δραματικά τη νοηματική εμβέλεια του πρωτοτύπου και θα δυσχεράνει σε μεγάλο βαθμό τη διανοητική κατανόησή της αντί να την διευκολύνει. Και τούτο διότι η νεωτέρα μας γλώσσα υστερεί σε εκφραστικές δυνατότητες έναντι της αρχαίας και έτσι αδυνατεί να αποδώσει επαρκώς την πολυσημεία του πρωτοτύπου, αδυνατεί να αποδώσει με νοηματική πυκνότητα ανάλογη του αρχαίου ελληνικού λόγου τις μετοχές, τα απαρέμφατα, τις λεπτές εννοιολογικές αποχρώσεις των εμπρόθετων προσδιορισμών, το πολυσύνθετο ορισμένων λέξεων (π.χ. τον προσδιορισμό του Αγίου Πνεύματος ως “ακτιστοσυμπλατουργοσύνθρονον” και τέλος, αδυνατεί να αποδώσει τους δογματικούς όρους (π.χ. ουσία, φύσις, υπόστασις, ενυπόστατον, ενέργεια, συμβεβηκός κ.ά.), τυχόν δε απονενομημένη προσπάθεια αλλοιώσεως αυτών (προκειμένου να επιτύχουν τη ζητούμενη “κατανοησιμότητα”) θα ανοίξει λεωφόρους αιρέσεως. Έτσι λοιπόν, τί απομένει; Ασφαλώς ένας απλός κλιτικός εκδημοτικισμός τους. Ουσιαστικά αυτό θα γίνει σαν μία απόπειρα μεταγλώττισης: ένας απλός κλιτικός και συντακτικός εκδημοτικισμός, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των λέξεων αναγκαστικά θα μείνει η ίδια. Έτσι, όμως, το αξεπέραστο κάλλος του πρωτοτύπου θα χαθεί, η γλώσσα θα απονευρωθεί και η νοηματική ακριβολογία του πρωτοτύπου θα στρεβλωθεί (συμπαρασύροντας πιθανόν και

την δογματική ακρίβεια) προς μεγάλη ζημία των πιστών. Εκτός δε του ότι οι νεώτερες γενιές θα αποκοπούν οριστικά από τη γλώσσα που μίλησαν, έγραψαν και προσευχήθηκαν οι Απόστολοι, οι Πατέρες και οι διαδοχικές γενιές των Ελληνόφωνων πιστών μέσα στο διάβα των αιώνων, και η περιβόητη κατανοησιμότητα αμφίβολο είναι εάν επιτευχθεί, αφού είναι υπόθεση νοηματική και όχι γλωσσική, άρα είναι απότοκος νοηματικής ερμηνείας και όχι ψιλής γλωσσικής μεταβολής. Είναι αλήθεια ότι τόσο η διανοητική κατανόηση της θείας Λατρείας όσο και η βιωματική μέθεξή της- που είναι το πρώτιστο ζητούμενο- επιτυγχάνονται “εκ της πολλής συναναστροφής περι το πράγμα” (όπως θα έλεγε και ο Πλάτωνας) και όχι δια ψιλής γλωσσικής απλοποιήσεως. Η λειτουργική αναγέννηση είναι απότοκος της πνευματικής αναγεννήσης του πιστού και υπόθεση Συνεδρίων και Επιτροπών. Τελεσιουργείται στο ένδον της καρδιάς του πιστού, κατόπιν πνευματικού μόχθου και εσωτερικών στεναγμών, συνεπικουρούσης βεβαίως απαραίτητως και της θείας χάριτος και δεν διδάσκεται.. Από τα ιδιαίτερα προβλήματα μεταγλώττισης της λειτουργικής γλώσσας ας σταθούμε περισσότερο στο θέμα της μετοχής και του απαρεμφάτου, διότι κυρίως στα δύο αυτά μέρη του λόγου, τα οποία μετέχουν του ονόματος και του ρήματος, διαφοροποιείται η νεοελληνική σύνταξη από την αρχαία. Αναμφιβόλως, το ρήμα προσδίδει στην έκφραση ζωηράδα και κίνηση, ενώ το όνομα βάρος και δύναμη. Το απαρέμφατο και η μετοχή προσδίδουν τέτοια εκφραστική λιτότητα, νοηματική πυκνότητα και ισορροπημένη συμμετρία κινήσεως και στάσεως στον αρχαίο λόγο, που δύσκολα έως κυριολεκτικά αδύνατον να μιμηθεί ο νεοελληνικός λόγος».

Φ. Σχοινά, *Λειτουργική γλώσσα (δοκίμια προβληματισμού)*, Αθήνα, εκδ. «Τήνος», 2006, σσ. 43εξ.

2η Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το απόσπασμα της Θ. Λειτουργίας του Ι. Χρυσοστόμου, που ακολουθεί. Υπογραμμίζουμε τις λέξεις ή τις φράσεις που μας δυσκολεύουν και ζητούμε από τον Καθηγητή μας (Φιλολόγο ή Θεολόγο), να μας βοηθήσει στην ερμηνεία/μεταγλώττισή τους. Θα μπορούσε να αποδοθεί το περιεχόμενό του στη νέα ελληνική γλώσσα, χωρίς να αλλοιωθεί το περιεχόμενο και η βαρύτητα, η σοβαρότητα και το νόημα της λειτουργικής γλώσσας;

– Εὐχαριστοῦμέν σοι, Βασιλεῦ ἀόρατε, ὁ τῆ ἀμετρήτῳ σου δυνάμει τὰ πάντα δημιουργήσας, καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών. Αὐτός, Δέσποτα, οὐρανόθεν ἔπιδε ἐπὶ τοὺς ὑποκεκλικότας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς· οὐ γὰρ ἔκλιναν σαρκὶ καὶ αἵματι, ἀλλὰ σοὶ τῷ φοβερῷ Θεῷ. Σὺ οὖν, Δέσποτα, τὰ προκείμενα πᾶσιν ἡμῖν εἰς ἀγαθὸν ἐξομάλισον· κατὰ τὴν ἐκάστου ἰδίαν χρείαν· τοῖς πλέουσιν σύμπλευσον· τοῖς ὁδοιποροῦσι συνόδευσον· τοὺς νοσοῦντας ἴασαι, ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν.

– Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ’ οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

3η Δραστηριότητα

Απαντούμε στο Κουίζ (σωστού-λάθους, πολλαπλών επιλογών), με θέμα τον προβληματισμό για τη λειτουργική γλώσσα της Εκκλησίας και τη βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική στον ιστότοπο <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8608>.

Πηγές βοηθητικού υλικού

ΠΗΓΕΣ

- Αγία Γραφή, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 1997.
- *Θεία Λειτουργία του Ι. Χρυσοστόμου: Ιερατικό*, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002, σ. 109-144.
- Ι. Δαμασκηνού, *Προς τους διαβάλλοντας τα αγίας εικόνας 2, 5* (μετάφραση Ν. Ματσούκα, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1988).

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ / ΔΟΚΙΜΙΑ

- Βακάρου Δ., *Ο ορθόδοξος εσπερινός (λειτουργική ιστορία)*, Θεσσαλονίκη, 1998.
- Βλαχοπούλου Ε., «Άμφια», στη *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 2, σσ. 292εξ.
- Γανωτή Κ., *Ο Μικρός Παρακλητικός Κανών εις την Υπεραγίαν Θεοτόκον*, Θήρα, εκδ. «Πυρφόρος», 2005.
- Γρηγορίου (Ιερομονάχου), *Η ιερά Εξομολόγησις (σχόλια)*, Αθήνα, Δόμος, 1997.
- «Ο εκκλησιασμός (εν Εκκλησίαις ευλογείτε τον Θεόν)», Αθήνα, Δόμος, 1991.
- Ζηζιούλα Ι., *Η ενότητα της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω Επισκόπῳ κατά τους τρεις πρώτους αιώνες*, Αθήνα, Γρηγόρης.
- π. Θερμοῦ Β., *Το ξεχασμένο Μυστήριο (εκκλησιολογικές συνέπειες του αγίου Χρίσματος)*, Αθήνα, Γρηγόρης, 2004.
- Ιωαννίδη Ν., «Η Εορτή των Χριστουγέννων-Θεοφανείων», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007.
- Ιωήλ, Μητροπολίτου Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, «Η ωραιότητα της γλώσσας των υμνολογικών κειμένων», στο βιβλίο *Γλώσσα και Λατρεία (νοησιарχία ή μέθεξις)*, Αθήνα 2010.
- Καϊμάκη Δ., «Οι γιορτές του Ισραήλ», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007.
- Καλλινίκου Κ., *Ο Χριστιανικός Ναός και τα τελούμενα εν αυτώ*, Αθήναι, 1969.
- Κογκούλη Ι. -Οικονόμου Χ. -Σκαλτσή Π., *Το Βάπτισμα*, εκδ. Ο.Χ.Α. Λυδία, Θεσσαλονίκη 1992.
- Κογκούλη Ι., *Ο εκκλησιασμός των μαθητών (συμβολή στη λατρευτική αγωγή)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1992.
- Κόντογλου Φ., «Εισαγωγή στην Ορθόδοξη Εικονογραφία».
- Meyendorff J., *Γάμος, μια ορθόδοξη προοπτική*, Αθήνα 1983.
- Μεταλληνού Γ.Δ., *Η θεολογική μαρτυρία της εκκλησιαστικής Λατρείας*, Αθήνα, Αρμός, 1995.
- Μπασσιούδη Γ., *Η δύναμη της Λατρείας (η συμβολή του π. Αλεξάνδρου Σμέμαν στη Λειτουργική Θεολογία)*, Αθήνα, Εν πλώ, 2000.
- Μωραϊτή Δ., «Λειτουργικά βιβλία», στην *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 8, στ. 195.
- Πασχαλίδη Σ., «Οι εορτές των αγίων», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007.
- Πατρώνου Γ., *Ο Γάμος στη θεολογία και στη ζωή*, Αθήναι 1981.
- Πατσαβού Η., *Η είσοδος εις τον κλήρον κατά τους πέντε πρώτους αιώνες*, Αθήνα, 1973.

- Παχή Π., «Οι Ελληνορωμαϊκές Εορτές», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007.
- Σκαλτσή Π., «ιστορική εξέλιξη της ακολουθίας του Ευχελαίου», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικές μελέτες II*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 2006.
- «Θεολογικές προϋποθέσεις της εκκλησιαστικής κήδευσης», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικές μελέτες II*, Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 2006.
- Σμέμαν Α., *Εξ ύδατος και Πνεύματος (Λειτουργική μελέτη του Βαπτίσματος)*, Αθήνα, Δόμος, 1984.
- Η Εκκλησία προσευχομένη (εισαγωγή στη λειτουργική Θεολογία)*, Αθήνα, Ακρίτας, 2002.
- Μεγάλη Σαρακοστή (πορεία προς το Πάσχα)*, Αθήνα, Ακρίτας, 1974.
- Σχοινά Φ., *Λειτουργική γλώσσα (δοκίμια προβληματισμού)*, Αθήνα, Τήνος, 2006.
- «Τα άμφια της ελληνορθόδοξου Εκκλησίας», Αθήνα, Στρατηγικές εκδόσεις, 2012.
- Τάντση Α., *Η αρχιτεκτονική σύνθεση στο Βυζάντιο*, Αθήνα, University Studio Press, 2012.
- «Το άγιον Βάπτισμα», Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2003.
- «Το χριστιανικό εορτολόγιο», Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007.
- Τριβιζαδάκη Α., «Αγιογραφία», στη *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Α.
- Φίλια -Γ.Ν., «Η έννοια της "ογδότης ημέρας" στη Λατρεία της Εκκλησίας», Αθήνα, Γρηγόρης, 2001.
- «Γενική θεώρηση της λειτουργικής γλώσσας» (από το βιβλίο *Ιστορία, θεολογία και γλώσσα της Θείας Λειτουργίας*, Πύργος 2011, σσ. 76 και 77).
- Οι θεομητορικές εορτές στη Λατρεία της Εκκλησίας*, Αθήνα, Γρηγόρης, 2002.
- Φουντούλη Ι., «Ακολουθία του Ευχελαίου», Θεσσαλονίκη 1978.
- «Γένεσις των χριστιανικών εορτών», από το βιβλίο *Το χριστιανικό εορτολόγιο*, Αθήνα, Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2007.
- «Η ακολουθία του Όρθρου», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικά θέματα*, Η΄, Θεσσαλονίκη 1987.
- «Θεία Λατρεία και Λειτουργική στην Ελλάδα», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικά θέματα*, Ζ΄, Θεσσαλονίκη 1986.
- «Μεγάλη Τεσσαρακοστή και θεία Λατρεία», στο βιβλίο του ίδιου *Λειτουργικά θέματα*, Β΄, Θεσσαλονίκη 1977.
- Χρυσοστόμου Γ. (Μητροπολίτου Κίτρους και Πλαταμώνος), «Τα άμφια (ιστορία-θεολογία)», στο βιβλίο *Οι λειτουργικές τέχνες (πρακτικά ΙΔ΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου στελεχών Ιερών Μητροπόλεων)*, Αθήνα, Αποστολική Διακονία, 2015.
- Ψαριανού Δ. (Μητροπολίτου Κοζάνης), «Ο ορθόδοξος Γάμος», Αθήνα, Αποστολική Διακονία, 1974.

ΑΠΟ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

- Γκότση Χ. - π. Μεταλληνού Γ. - Φίλια Γ., *Ορθόδοξη πίστη και Λατρεία (Α΄ Λυκείου)*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 2011.
- Καριώτογλου Α. - Ροδίτη Γ., *Εκκλησία μια νέα κοινωνία σε πορεία (Γ΄ Γυμνασίου)*, Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα 1992.

Γλωσσάρι

Αγιογραφία: Η εκκλησιαστική ζωγραφική τέχνη. Το ρήμα είναι «αγιογραφώ» και το ουσιαστικό «αγιογράφος». Αγιογραφίες ονομάζονται και οι εκκλησιαστικές εικόνες.

Άκτιστο (φως): Είναι το άυλο φως που πηγάζει από τη Θεότητα. Είναι το φως της Μεταμόρφωσης. Ο άνθρωπος φθάνοντας στην αγιότητα, μετέχει στην άκτιστη χάρη του Θεού.

Άκτιστος (Θεός): Στην ορθόδοξη πατερική παράδοση γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ άκτιστου και κτιστού. Άκτιστος, δηλαδή αδημιούργητος και αιώνιος, είναι μόνον ο Τριαδικός Θεός. Κτιστό είναι το σύμπαν και ό,τι υπάρχει μέσα σ' αυτό, δηλαδή, κάθε δημιούργημα του Θεού.

Απολυτικό: Το βασικό τροπάριο (ύμνος) κάθε εορτής, που δίνει περιληπτικά το περιεχόμενό της.

Απόκρυφα Ευαγγέλια: Ονομάζονται έτσι αρχαία κείμενα θρησκευτικού περιεχομένου που έχουν αποκλεισθεί από τον Κανόνα της Αγίας Γραφής.

Βάπτισμα Ανάγκης: Λέγεται και αεροβάπτισμα. Όταν ένα νεογέννητο ή αβάπτιστο βρέφος κινδυνεύει, μπορεί και ο λαϊκός χριστιανός (άνδρας ή γυναίκα) να το βαπτίσει στο όνομα της Αγίας Τριάδος, με τριπλή σταυροειδή κίνηση στον αέρα, λέγοντας «Βαπτίζεται ό δοῦλος (ή δούλη) τοῦ Θεοῦ... εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμὴν· καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμὴν· καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Ἀμὴν». Το βάπτισμα αυτό θεωρείται κανονικό και έγκυρο. Αν το παιδί επιζήσει, τελείται το μυστήριο του Βαπτίσματος στο τμήμα του μετά την τριπλή κατάδυση και ανάδυση.

Βασιλεία Θεού: Ο ερχομός, το έργο και η διδασκαλία του Ιησού Χριστού έδειξαν στους ανθρώπους έναν νέο τρόπο ζωής, όπου, στη σχέση τους με τον Θεό, με τον συνάνθρωπο και με την κτίση κυριαρχεί η εμπιστοσύνη, η ελπίδα και η αγάπη. Αυτό είναι η βασιλεία ή ο καινούριος κόσμος του Θεού.

Βίος και πολιτεία (αγίων): Στην εκκλησιαστική μας παράδοση, γίνεται λόγος για τον «βίο και πολιτεία» ενός αγίου. Βίος είναι ο τρόπος ζωής του, η σχέση του με τον Θεό και πολιτεία, το πώς «πολιτεύτηκε», δηλαδή, έζησε ανάμεσα στους συνανθρώπους του. (Βλ. Βασιλεία Θεού).

Δευτέρα Παρουσία: Οι χριστιανοί αναμένουμε τη δεύτερη έλευση του Ιησού Χριστού, ως Κριτή του κόσμου στο τέλος της ιστορίας. Αυτό δηλώνει το ιερό μας Σύμβολο («Πιστεύω») με τη φράση «..Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς ...», γι' αυτό ομολογούμε, ότι «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμὴν».

Διακαινήσιμη (εβδομάδα): Έτσι ονομάζεται η εβδομάδα από την Κυριακή του Πάσχα, έως την Κυριακή του Θωμά. Είναι η «καινή» (νέα) εβδομάδα και θεωρείται λειτουργικά ως μια συνεχής ημέρα. Το όνομά της προήλθε από τη βάπτισμα των κατηχουμένων τη νύχτα του Μ. Σαββάτου που γι' αυτούς ήταν ανακαίνιση και αναγέννηση.

Είσοδος: Στη Θεία Λειτουργία έχουμε τη Μικρή και την Μεγάλη Είσοδο. Μικρή Είσοδος είναι όταν ο ιερέας βγαίνει από το Άγιο Βήμα κρατώντας το ιερό Ευαγγέλιο που το υψώνει εμπρός στην Ωραία Πύλη. Μεγάλη Είσοδος είναι η ιερή πομπή, με την οποία μεταφέρονται τα Τίμια Δώρα για να τοποθετηθούν στην Αγία Τράπεζα.

Εκκλησία (κατ' οίκον): Συνάθροιση της χριστιανικής κοινότητας και τέλεση της Λατρείας σε κάποια οικία κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, λόγω ειδικών συνθηκών. Σήμερα ονομάζεται έτσι η οικογένεια που ζει κατά τρόπο σύμφωνα με το θέλημα του Θεού.

Εσπερινός: Η πρώτη Ακολουθία της εικοσιτετράωρης προσευχής της Εκκλησίας. Ψάλλεται λίγο πριν τη δύση του ηλίου και είναι το προοίμιο της Ακολουθίας της επόμενης ημέρας, που λειτουργικά αρχίζει το βράδυ.

Ευχαριστία Θεία: Το μυστήριο που τελείται στη Θεία Λειτουργία. Λέγεται έτσι, γιατί, είναι η μεγαλύτερη ευεργεσία και προσφορά του Χριστού για τη σωτηρία μας. Τα προσφερόμενα από εμάς αγαθά του Θεού (άρτος και οίνος), γίνονται Σώμα και Αίμα Χριστού και μας προσφέρονται για να μας ανακαινίσουν.

Θεία Οικονομία: Το σχέδιο και οι ενέργειες του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου.

Θεοτοκία: Ύμνοι γραμμένοι προς τιμήν της Θεοτόκου.

Θρησκεία-Θρήσκευμα: Είναι η αναζήτηση του Θεού από τον άνθρωπο και η διαμόρφωση συγκεκριμένης διδασκαλίας και λατρείας. Ο Χριστιανισμός δεν είναι αποτέλεσμα ανθρώπινης αναζήτησης. Είναι η αποκάλυψη, η φανέρωση του Θεού στον άνθρωπο.

Κανόνας: Ποιητική σύνθεση, η οποία, αποτελείται από εννέα ωδές που περιέχουν πολλά τροπάρια. Κάθε ωδή έχει το δικό της εισαγωγικό τροπάριο, τον «ειρμό», του οποίου το μέλος (μελωδία) ακολουθούν και τα τρία ως τέσσερα τροπάρια της ωδής. Αναφέρονται στη ζωή των αγίων, στις δεσποτικές ή θεομητορικές εορτές. Παρακλητικός κανόνας προς την Θεοτόκο ή κάποιον άγιο είναι η ικεσία των πιστών προς τα πρόσωπα αυτά.

Κατανυκτικός (Εσπερινός): Προέρχεται από τη λέξη «κατάνυξη» που σημαίνει βαθιά συγκίνηση και συντριβή του πιστού όταν συναισθάνεται την αμαρτωλότητά του. «Κατανυκτικοί» ονομάζονται οι Εσπερινοί των Κυριακών της Μ. Σαρακοστής, στους οποίους κυριαρχεί το στοιχείο της κατάνυξης.

Κοινωνία Θεία: Είναι το τέλος και η ολοκλήρωση της Θείας Ευχαριστίας ως απώτερος σκοπός της. Λέγεται έτσι γιατί «κοινωνούμε τον Χριστό και γινόμαστε ένα σώμα μαζί Του. Λέγεται και Θεία Μετάληψη γιατί μεταλαμβάνουμε το Σώμα και το Αίμα Του.

Λιτή: Μικρή Ακολουθία, που ψάλλεται στις ολονυκτίες, κατά τη διάρκεια του Εσπερινού, την παραμονή των μεγάλων εορτών.

Μυστήριο: (Από το μύ = κλείνω τα μάτια). Κάτι που είναι κρυφό και απόρρητο στους πολλούς. Στην Εκκλησία μας, μυστήρια είναι οι ιερές τελετές που μεταδίδουν με ορατά σημεία και αφανή τρόπο την αόρατη θεία Χάρη.

Ναοδομία: Ο όρος δηλώνει την εκκλησιαστική αρχιτεκτονική.

Όρθρος: Ακολουθία της Εκκλησίας, που τελείται κάθε πρωί. Όταν τελείται Θεία Λειτουργία, ο Όρθρος προηγείται χρονικά.

Παράκλητος: Ονομασία του Αγίου Πνεύματος αλλά και του Ιησού Χριστού. Σημαίνει το συμπαραστάτη, τον συνήγορο, τον υπερασπιστή.

Πεντηκοστάριο: Λειτουργικό βιβλίο που περιέχει τις ακολουθίες της Εκκλησίας από την Κυριακή του Πάσχα ως την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Η περίοδος αυτή λέγεται «Πεντηκοστή» από τη

σχετική γιορτή, 50 ημέρες, μετά το Πάσχα.

Πρόθεση: Ο χώρος αλλά και η λειτουργική ακολουθία της προετοιμασίας των Τιμίων Δώρων για τη Θεία Ευχαριστία. Στον χώρο του ναού, είναι η κόγχη που βρίσκεται αριστερά από την Αγία Τράπεζα.

Σαρακοστή: Η περίοδος της νηστείας σαράντα ημέρες πριν από τα Χριστούγεννα και σαράντα ημέρες πριν από το Πάσχα. Κατά την περίοδο πριν από το Πάσχα, η νηστεία είναι αυστηρότερη, γι' αυτό και ονομάζεται «Μεγάλη Σαρακοστή».

Συναξάρι: Λέγεται το βιβλίο που περιέχει βίους ή διηγήσεις σχετικές με αγίους ή με θαυματουργικά γεγονότα. Λέγεται, επίσης, και το κείμενο που διαβάζεται στις συνάξεις των πιστών κατά την ακολουθία του Όρθρου και εκθέτει ότι σχετίζεται με το εορταζόμενο άγιο.

Τριώδιο: Λειτουργικό βιβλίο με ύμνους που ακούγονται στην Εκκλησία τη Μεγάλη Σαρακοστή. Ακόμη, περιέχει τις ακολουθίες των εβδομάδων που μας ετοιμάζουν γι αυτή (από την Κυριακή του Τελώνου και του Φαρισαίου ως την Κυριακή της Τυρινής). Το βιβλίο λέγεται Τριώδιο, γιατί οι Κανόνες του έχουν τρεις ωδές, σε αντίθεση με τους Κανόνες άλλων περιόδων του λειτουργικού έτους.

Τριχοκουρία: Ονομάζεται και κουρά. Είναι το τελευταίο μέρος της Ακολουθίας του Βαπτίσματος και υπήρξε θεμελιακή θρησκευτική τελετή. Αποτελεί σύμβολο υπακοής και θυσίας. Ο ιερέας, με ένα μικρό ψαλίδι κόβει λίγες τρίχες από τον βαπτισμένο χριστιανό σταυροειδώς, ως ελάχιστη προσφορά προς το Χριστό, δηλώνοντας, έτσι, την αφιέρωσή του σ' Αυτόν.

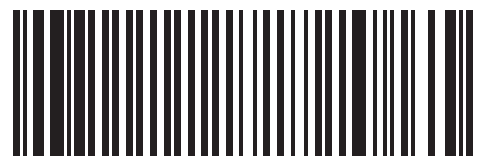
Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-51-0008
ISBN 978-960-06-6216-0

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 51 0008 8